تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامۂ عصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد الشہید الایوبی

السندھاری السلیمانخیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر

مکتبۃ القراۃ والتجوید

کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښي اولنی او په افغاني تاريخ کي بې

سارى په زرگونو جديد او نوو مسئلو باندي مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

دريم ټوک ۳

تاليف اوتصنيف

د علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الکندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالى

مکتبة القراءة والتجويد

کانسي روډ شالدره کوټه

د کتاب پیژندنه

د کتاب نوم .... تفسیر ایوبي پښتو دریم ټوک

مؤلف.......................... الحاج مولنا محمد عبید الله الایوبي الکندهاري

السلیمانخیلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوزر........................ حبیب الحق حقاني

ټایپ .... حقاني کمپیوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجوید کانسي روډ کوټه

د چاپ ځای .... لاهور پاکستان

زیری

ومحترمو پر دین مینو مسلمانانو ورونوته خبر ورکول کیږي چي د فقیه الدوران محقق الزمان حضرت امام غزالي رحمة الله علیه کتاب یعني **مکاشفة القلوب** زموږ اداري له عربي ژبه ومعیاري او عام فهمه پښتو ته راړولی دی په کوم کي چي د حضرت فخر موجودات سردار دو عالم حضرت محمد مصطفیﷺ او د هغه د خوږو ملګرو یعني صحابه کرامو او اولیاء عظامو په زرګونه واقعاتې موجودي دي، دا کتاب د وعظ په باره کي د پیش امامانو لپاره یوه دري بیبها تحفه ده، د کوم په مطالعه کولو سره چي د انسان بنیادي زندګي جوړېدلای سي، او ددې کتاب په واقعاتو سره په عمل کولو کي د دواړو جهانو ګټه ده، خدایﷻ دي موږ ته ددې کتاب پر مطالعه کولو باندي توفیق راکړي. آمین

بسم الله الرحمن الرحيم

الطبعة الأولى

١٤٢٦ هجري - ٢٠٠٥ ميلادي

مكتبة القراءة و التجويد

كوئته - باكستان

MAKTABTUL- QIRRAT

WALTAJWEED

KANSI .ROAD .QUETTA

BALOCHISTAN

الحمد لله وحده والصلواة والسلام على من لانبي بعده.

وبعد: د خالق كائنات له لوی احسان سره الحمدلله د تفسير ايوبي دوه جلده له مخه تر دې دريم جزء چي پكښې د "الٓمٓ" تفسير دی، د چاپ ومنګلوته رسېدلی وو.

د الله تعالى په لوی فضل او احسان سره دادی د تفسير ايوبي دريم جلد چي پكښي د "سيقول" مكمله دوهمه سپاره ده ستاسو په لاسونو كي دی، باقي فيصله پر تاسو ده چي حضرت استاذ الاساتذه حضرت ايوبي صاحب د افغانانو لپاره تر كومه حده پوري ملا تړلې ده.

زمونږ دعاء ده چي الله تعالى دي دده صحت دائم ولري آمين" همدارنګه د ټولو لوستونكو څخه دا هيله لرو چي د حضرت ايوبي لپاره د صحت كامله دعاوي وكړي، ولي چي حضرت ايوبي

اوس د عمر په نوي یم (۹۰) کال کښي دی،
او سره ددې چي اوس یې هم شپه او ورځ پر
ځان یوه کړېده او د مسلمانانو د اخلاقي،
عقیدوي، تعلیمي او اجتماعي ګټو لپاره یې خپلي موټي را نغښتي دي.
الله تعالی دي د صحت کامله ژوند ورکړي، نو ان شاء الله نور جلدونه به هم ددې دریم جلد په څېر د نورو سپارو هم داغسي په یوه جلد کښي تفسیر او تشریح وکړي.

زموږ اداره تکل لري چي ان شاء الله څرنګه چي د حضرت له قلمه څخه تفسیر را ووزي سمدستي به یې د کمپوټر و منګولو ته سپارو.

له محترمو لوستونکو څخه هیله ده چي که چېري څه ګذارشونه د تفسیر په اړه ولري تر موږ پوري یې را ورسوي، تر څو ددوئ له ګټورو مشورو څخه ګټه واخستل سي.

له ټولو محترمو لوستونکو څخه د مکتبة القرآة والتجوید لپاره د دعاؤ هیله ده، چي الله تعالی د ادارې وکار کونکو او چلونکو ته د الله تعالی د دین د خدمت توفیق ورکړي.

نور مو پر خدای سپارو

والسلام

د مکتبة القراءت والتجوید باني
قاري فضل الحق حقاني
کوټه بلوچستان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدلله الذي وفق لهذا العبد العاصي الفقير الى الله الغني محمد عبدالله ايوبي قندهاري لتفسير جزء "آلم" من الكتاب العزيز والقرآن المجيد في مجلدين، والصلوة والسلام على وسيلتنا في الدارين محمد المصطفى سيد الثقلين امام الحرمين، وعلى آله وصحبه الهادين الى السبيلين.

اما بعد: فلما فرغت عن تفسير جزء " آلم" فحان ان اشرع في تفسير جزء سيقول بتوفيقه وتوقيضه تعالى وتقدس وكان تاريخ الشروع ساعة (۱۰) ساعت من يوم الاربعاء التاسع عشر من الشهر الذي انزل فيه القرآن، وارجوا من الله الكريم ان يوفقني لتفسير هذا الجزء بل لتفسير سائر اجزاء القرآن العظيم بالخير والعافية والسلامة والفرح والسرور ويجعله خالصاً لوجهه الكريم انه على كل شيئ قدير وبالاجابة جدير، واطلب بالعجز والانكسار عن المستفيدين من هذا التفسير لا بعين الحسد والانكار، ان يدعوا لاخيهم المفسر دعاء المغفرة من العزيز الغفار.

اقتباس: از کلمات شائسته خواجه عبدالله انصاري هروي

خدايا اين زنده گاني نيست بلکه عذاب است   واين نه عمر است بنيادي بر آب است

اگر نظر عنايت تو نباشد کار خراب است الهي، ما درين دنيا معصيت ميکرديم، و دوست تو محمد ﷺ اندوگين ميشد، ودشمن تو ابليس شاد، ودر آخرت اگر عقوبت کني، باز دوست تو اندوه گين شود، ودشمن تو شاد خدايا دو شادي بدشمن مده، ودو اندوه بدل دوست خود منه، الهي اگر پرسي حجت نه داريم، واگر سوزي طاقت نه داريم، ماهمه مفلسانيم بيمايه وهمه از طاعت توبي پيرايه، خدايا اگر يکبار گويي بنده من، از عرش بگزرد خنده من، الهي پاکانرا چون استغفار تو بايد کرد، ناپاکانرا چکار بايد کرد.

ابيات

اګر د ر ظلمتي ا يـــنک سر ا جت حساب امروز کن فردا چه حاجت
هم ا کــنون کل من عليها ستا نند از تو ا ينک تخت وتاجت
بکـــنـــج تـــخته تابو ت خسپـــی بـــخواري ګـــربود تخت زعاجت
ترا پر هيز با يد چند ګا می که فاسد ګشت ازعصيان مزاجت

خدايا! عاصي چه کند ازيک طرف عصيان بې پايان دارد
و از د يګر طر ف حا سدا ن پر ا و ا ن د ا رد
دفع هر دو طرف در قدرت و رحمت رحمان است.

درويش وايي

غرض نقشيست کز ما يا د ما ند که هستي را نمي بينم بقايي
مګر صاحب دلي روزي برحمت کند در حق اين مسکين دعايي
که الدعاء بظهر الغيب مقبولة **درويش وايي**

د صاحب د ل قيد اتفاقي نه دی يارانو
بلکه دادی احتراز د دورېش د حاسدانو

ګرانه و ر و ره که حسد کې که د عاء
ز ما په د وا ړ و کي فا ئد ه بې اشتباه
لويه ورځ مو ده په مخ کي ز ما وستا
د حسد حسا ب به و کړي پاک الله

هغه و ر ځ چې نه د ينار وي نه درهم
نېک عمل به نقل کا ند ي پاک الله

تبصره: يو امي سړی چې ډېر سرمايه داره وي او بل معمولي دکاندار وي، که څوک ومعمولي دکاندار ته ووايي چې فلانی اوس ډېر سرمايه داره سوی دی، هغه معمولي دکاندار ووايي ښه دی خدای دې دده روزي کړي، موږ ته دي هم خدای ﷻ ډېره حلاله راکړي، دا ډېر معقول ځواب

دی، ولي چي ددې خوباتو حاصل غبطه ده پر حال د سرمايه داره، او غبطه که په دين کي وي او که په دنيا کي علماء يې جائز بولي، او که څوک د يو عالم صفت وبل عالم ته وکړي، هغه عالم وايي چي حاسد وي چي دده په حال نو زه ښه خبر يم! ته يې په حال نه يې خبرا؟ وروسته د غيبت او بهتان خوله خلاصه کړي، افسوس چي امي سړی تر عالم بهتر سو.

فائده: د درويش بيان په عمومي او اکثر علماؤ پوري تعلق لري. فلا يرد ان الکل ليسوا کذالک.

نصيحت: د هر عالم په تدريس، وعظ او په تصنيف کي اصل مقصود بايد رضاء د الله تعالی ﷻ او نفع د ورونو مسلمانانو وي نه ريا او نه سمعه، او نه جاه او جلال وي لکن عز وجوده فی العصر الحاضر والعصر الجاري.

معذرت: درويش په دې تفسير کي حتی الوسع کوشش او جان فشاني کړې ده او کوي يې، مګر بيا هم درويش قليل البضاعة دی او د بحر ځخه د قرآن عزيز ملغلري را ويستل غواړي، ما للعبد الضعيف ولکلام الرب اللطيف لکن د محبوب د خبرو صبر کول امکان پزير نه دی لهذا په ميدان کي د تفسير ودرېدی که خطا پېښه سي اميد ده عفو د کردګار فراخه دی.

قال الرومي قدس سره السامي

نی مشو نوميد خود را شاد کن   پيش آن فرياد رس فرياد کن
که ای محب عفو مارا عفو کن   ای طبيب رنج ناسوري کهن

اعوذ بالله من الشيطن الرجيم

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا

ژر دی چي وبه وايي هغه خلگ چي بېوقوفان دي له انسانانو څخه چي منافقين، يهود، نصارى او مشركان دي، څه شي واړول عليه السلام او مسلمانان له توجه څخه په لمانځه کي له هغي قبلې څخه چي دوئ وهغې قبلې ته توجه په لمانځه کي کوله يعني البيت المقدس.

فائده: وجه د ربط ددې آيت د ماقبل سره داده چي مخنی آيت قدح وه په اصولو کي ددين د يهودو، او دا آيت بيان دی د بېوقوفی ددوئ په فروع ددين

فائده: د منکرينو څخه د تحويل د قبلې تعبير يې په سفهاؤ وکړی له دې سببه چي کعبه مبارکه خو قبله د ملت ابراهيمي ده، وقد قال الله تعالى ﴿ومن يرغب عن ملة ابراهيم الا من سفه نفسه فهم السفهاء﴾

پوه سه: سفه لازمي هم راغلې ده يعني چي ماضي يې سَفُه بضم الفاء وي، نو معنا يې خفة العقل ده، او متعدي هم راغلې ده چي ماضي يې سفِه بکسر الفاء وي، نو معنا يې ذليلول د خپل ځان ده، يعني په سبب د تقليد د اباؤ او اعراض د نظر صحيحه څخه.

فائده: بيان ددغو سفهاؤ په "من الناس" سره يې وکړی يعني داسې يې نه وويل "من العلماء، تاكيداً فی ذمهم" په دې معنا چي دغه منکران صرف او صرف انسانان دي د کمالاتو د انسانيت هيڅ شی نسته پکښې کالنظر الصحيح والتاني في الانکار.

پوه سه: چي سابق کلام که څه هم د يهودو سره وو لکن منکران د قبلې د تحويل يهود هم وه دوئ به دا ويل چي بيت المقدس خو قبله د ډېرو انبياء عليهم السلام وه نو ولي مسلمانانو دا قبله پرېښول، او دوئ به دا هم ويل چي محمد ﷺ چي کعبې ته توجه في الصلوة مختاره کړه ميلاً

الی دين آبائه يعني الشرک، او منافقين هم د تحويله څخه منکره وه هغو په دې سبب انکار کاوه چي په دين پسي د اسلام يو عيب ووايي، او مشرکان د مکې هم وه هغو به ويله چي زموږ کعبې ته را واوښتی نو ژر دی چي زموږ ودين ته به را واوړي.

پوښتنه: مفسرين رح په يوه خوله دا وايي چي خدای ﷻ د څه حکمت لپاره مسلمانان د مخه تر کولو ددغه اعتراض له طرفه څخه د مذکوره درو ډلو له خوا خبر کړه؟

ځواب: يو حکمت خو دادی چي د مسلمانانو زړونه به ددغه اعتراضه سره عادت سي ولي چي نابېره مصيبت پر خلگو بد تاثير کوي، مثلاً د يو چا چي قريب نابېره مړسي ډېر بد تاثير کوي تر هغه چي ناجوړی وي او مړ سي کما يشهد به التجربة، او بل حکمت دادی چي تر سوال د مخه چي سړی په سوال خبر سي دمخه تر سوال به لا جواب ورته اراسته کړي، او بل حکمت دادی چي يو سائل چي په زړه کي د يو سوال نيت لري او قبل ايراد السوال چي ځواب د خصم د خوا واوري، نو سوال که انسان و گرسره به يې پر خوله راونه وړي.

فائده: کلمه د "ما" استفهامي ده، او استفهام انکاري دی، يعني د دوئ په زعم فاسد هيڅ سبب د تحويل د قبلې نسته بلکه محمد ﷺ په تشهي د نفس ورته کارونه کوي.

پوه سه: چي کلمه د "ما" مبتداء ده "ولهم" يې خبر دی او کلمه د "عن" متعلق په "ولهم" سره ده، او مجموع جمله منصوب محلاً مقوله د قول ده

فائده: "قبلة" چونکه وزن يې "فعلة" دی يعني بکسر القاف، او د صرفو په کتابو کي وايي چي فعلة لپاره د هيئت دی، نو معنا د قبلة هغه حال چي انسان پر هغه حال وي په وخت کي د استقبال، وروسته بيا لفظ د قبلې نقل سو وهغه ځای ته چي سړی توجه په لمانځه کي وهغه ځای ته کوي، روح، بيض، مظ، در، بحاصله.

بيت

له حا سده سه ګله مه کوه عبيد دا عادت دی له پخوا سه را روان
يهوديان د آنحضرت په هرڅه پوه وه لکن د انکار پر لور حسد کړله روان

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۴۲﴾

او ته ووايه دوئ ته چي خداى ﷻ لره دى مشرق او مغرب يعني د خداى ﷻ سره يو ځاى او بل ځاى کوم خصوصيت ذاتي نه لري يعني خصوصيت د جهت او مکان په عبادت کي کوم دخل نه لري، بلکه اعتبار امر لره د خداى ﷻ دى، او خداى ﷻ هدايت کوي هغه چا ته چي اراده يې وي ولاري سمي ته، نو ګاهي بندګان په لمونځو کي متوجه وبيت المقدس ته وګرځوي او ګاهي يې کعبې ته "يفعل مايشاء ويحکم مايريد، لا يسئل عما يفعل وهم يسئلون.

پوه سه: چي جمله مذکوره جمله مستانفه ده، ګويا عليه السلام پوښتنه وکړه چي مادا اقول، فقال قل آه.

حاصل ددې ځواب الهي دادی چي جهات او اطراف د مځکي ټوله د خداى پاک ﷻ دي ملکاً وخلقاً، نو هيڅ شی له جهاتو څخه خصوصيت ذاتي نه لري چي بل طرف او جهت دي د هغه پر ځاى درېدل ممتنع وي، نو ټوله جهات متساوية الاقدام دي چي قبله د توجه د لمانځه دي وګرځي، په صرف امر د خداى ﷻ قبله د توجه به ګرځي، نو خداى ﷻ کولاى سي چي په هر وخت کي قبله د توجه بدله کړي وبل جهت ته على حسب ارادته ومشيته، نو لائق د مخلوق د شان سره داده چي فرمانبرداري د امر الهي وکړي او چون وچرا ونه وايي، او په خصوصيت کي د مامور جهت بحث او پوښتنه ونه کړي، او په افعالو کي د خداى ﷻ علل او اغراض نه ولټوي لان افعال تعالى ونواهيه ليست معللة

بالاغراض عند اهل السنة والجماعة وهذا الرای یدل علیه الآیات القرآنیة والاحادیث واقوال دعائم الدین المبین رحمهم الله تعالی.

پوښتنه: منکران د تبدیل خو دري طائفې وې مشرکان د مکې، یهود، او نصاری فای حکمة الله تعالی فی ذکر المشرق والمغرب دون الجنوب والشمالما ان جمیع الجهات مملوکة له تعالی ولم یتعرض للکبعة الشریفة؟

ځواب: روح البیان وجه د تخصیص داسي بیان کړې ده چي یهودانو په خپل هوایي نفساني بېله امر الهی جهت د مغرب قبله ده توجه ګرځولې وه، دوئ به دا ویل چي موسی ﷺ په جانب کي د مغرب و، نو خدای ﷻ و ده ته نبوت ورکړی ویدل علیه قوله تعالی "وما کنت بجانب الغربی اذ قضینا الی موسی الامر، ای النبوة" او نصاری وو جهت د مشرق قبله ګرځولې وه دلیل یې دا وایه چي مریمه چي له کوره ووتله جانب ته د مشرق ولاړه کما قال الله تعالی "واذکر فی الکتاب مریم اذ انبذت من اهلها مکاناً شرقیاً، او دا هم ددوئ استدلال عقلي و امر الهی نه و، او عدم ذکر د کعبې لانها لا شرقیة ولا غربیة بل هی قلب الارض کلها یتوجه الیها من الجوانب الاربعة وحاصل الجواب انه لا قبلة فی الجنوب والشمال لاحد من اهل الملل المتنوعه، نو یې ذکر د مشرق او مغرب تخصیص په ذکر سره وکړی لکن "فاینما تولوا فثم وجه الله" یعني اذا کان التوجه بامره تعالی لان الاعتبار لامره تعالی لا للجهة.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا

او هم دغه شان لکه تاسي ته چي مي هدایت د صراط مستقیم وکړی، نو ذالک اشارة دی ومضمون ته د جمله سابقه، ما ګرځولي یاست تاسي ای امت محمدیه ﷺ داسي امت چي خیار او عدول یاست یعني په علم او عمل او معرفت سره ښائسته.

Scanned by CamScanner

سوال: په "کذالک" کي خو اخر کاف د خطاب دی، او قانون صرفي خو دادی که مخاطب مفرد مذکر و "کذالک" به وایي او که موئنث و کذالک بکسر الکاف به وايي، او که مخاطب دوه نفره وه یا مذکر یا موئنث ذالکما به وايي، او که مخاطب جمع مذکر وه ذالکم به وايي وهکذا، نو دلته یعني په آیت کي خو خطاب و ټولو مؤمنانو ته دی، نو حق د خطاب ذالکم و ؟

ځواب: خطاب په تاویل د فریق دی وهو مفرد .

پوه سه: چي وسط په اصل کي هغه ځای ته وايي چي اندازه وده ته د ټولو جوانبو څخه برابره وي کالمرکز للدائرة او الکرة، وروسته بیا دا لفظ استعاره وښو محموده خویو ته سو .

فائده: خدای ﷻ په انسان کي درې قوته پیدا کړي دي (۱) قوت علقیه (۲) قوت شهویه (۳) قوت غضبیه، او هر یو ددې قوتو څخه افراط او تفریط او توسط لري چي مجموع نهه (۹) ګرځي، نو درې په هغو کي چي د توسط مرتبې دي محمود او خیار دي، او درې مرتبې د افراط او درې د تفریط مذمومي دي، د قوت عقلیه افراط قوت عقلیه ده، حکما دي چي ددین سماوي مراعات په خپلو مسائلو کي نه لري، او تفریط یې چي بلادت یې بولي دادی چي په امور شرعیه نه پوهېږي، او میانه مرتبه یې ذکاوت دی او افراط د قوت شهویه چي فجوریه یې بولي دادی چي د خپلي ماینې مثلاً او بلي ښځي فرق نه پر کېږي په جماعو کي، او تفریط یې چي خمول یې بولي دادی چي د خپلي ماینې د جماعو پوره اجراء نسي ویلای او توسط چي عفت یې بولي انیکون العبد لا هکذا ولا کذالک، او افراط د قوت غضبي چي تهور یې بولي دادی چي پر هر کم او لږ شي دونه غصه ورسي چي موجب د قتل د چا وګرځي مثلاً، او تفریط یې چي جبن یې بولي دادی چي په وخت کي د غلبې د کافرانو په مخ کي نسي درېدلای او هر حکم ته د کافر تسلیم وي بلکه د جبن څخه،

او یا مال ډالر وغیره له سببه او یا د جاه د څوکۍ لپاره معاون وي د کافرانو، او متوسطه درجه یې شجاعت دی لا الی هؤلاء ولا الی هؤلاء .

درویش وایي: چي ددغو ملکاتو ثلثه متوسطه وو څخه بیا ډېر افعال متوسطه بین الافراط والتفریط پیدا کېږي کالجود بین الاسراف والبخل او وروسته په وینا د مظهري رحمه الله دا لفظ د "وسط" پر هغه سړي یې هم اطلاق کېږي چي مذکوره خصال حمیده پکښې وي، نو پر دې تقدیر په دې لفظ مذکر او مونث او مفرد او جمع برابر دي کما قال الله تعالی "قال اوسطهم، ای خیرهم" او کلبي رحمه الله وایي چي په عبارت کي د آیت مضاف محذوف دی ای اهل دین وسط بین الغلو والتقصیر .

درویش وایي: چي کلمات قرآنیه چي پر ظاهر صحیح وي نو حذف ته څه ضرورت سته، د ابي سعید خدري رضی الله عنه څخه روایت دی چي یوه ورځ وروسته د مازدېگر آنحضرت صلی الله علیه وسلم زموږ په منځ کي ودرېدی نو یې نه پرېښولو شی چي تر قیامته پوري راتلونکی مگر علیه السلام یې ذکر وکړی په دغه ځای کي حتی چي لمر پر سرو د ډرختو او د دېوالو پر سرو سو، نو یې وویله چي پاته دنیا نسبت و تېري سوي دنیا ته داسي معلومېږي لکه باقي وخت ته د نني ورځي نسبت وتېري ته، او بیا یې وویل آگاه اوسئ په دې امت محمدي سره اویا (۷۰) امته پوره سوه یعني امتونه تر اوسه نهه شپېته (۶۹) وه او اوس اویا (۷۰) پوره سوه، او دا امت اخیر د ټولو امتو دی، او اکرم د ټولو امتو دی علی الله عزوجل، رواه البغوي والترمذي وابن ماجه والدارمي کذا قال المظهري رحمهم الله .

لِّتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

ددې لپاره ما تاسي امت وسط یعني عدول وگرځولاست چي تاسي به شاهدي اداء کړئ یعني په ورځ د قیامت پر تېرو سوو امتو، یعني پر کافرانو د هغو امتو چي هغه انکار وکړي له تبلیغه د خپلو انبیاؤ ، او تاسي به داسي

شاهدي ورکړئ چي دغو انبیاؤ ودغو امتو ته تبلیغ کړی دی، او آنحضرت ﷺ به پر تاسي شاهد سي یعني د عدالت ستاسي او د تزکیه ستاسي.

پوه سه: چي په فقه کي وایي چي په شهادت کي عدالت شرط دی، او که مدعي علیه جرح پر شاهدانو وکړي بیا تزکیه د شاهدانو پر قاضي لازمه ده ورنه مستحب ده، وهذا الآیة تدل علی ماقالوا.

پوښتنه: اهل لغت وایي چي لفظ د شاهدي چي متعدي په لام سره سي نحو شهذ له په معنا د نفع دی، او چي متعدي په علی سره سي لپاره د ضرر راځي، نو په دې آیت شاهدي د امت محمدیه پر کفارو د امم ماضیه وو که څه هم د هغو پر ضرر تمامېږي ولي چي د امت محمدیه په شاهدي دغه کفار مستحق د عذاب النار وګرځېدل لکن شاهدي د تزکیه د علیه السلام له خوا څخه د امت نفع ده، ولي چي ددوئ شاهدي په دغه تعدیل او تزکیه سره په نیز د خدای ﷻ قبوله سوه، نو په دې آیت کي چي داسي ویل سوي وای "ویکون الرسول لکم شهیداً" ښه به نه وای؟

ځواب: شاهدي د تزکیه او تعدیل هلته څوک اداء کوي چي هغه څوک رقیب وي او مطلع وي پر احوالو د مزکي، نو که دغه چا په شاهدانو کي صلاح او ښه کارونه ولېدل نو دي تزکیه وکړي، او که یې نه ولېدل ساکت دي سي یعني لا ادري دي ووایي، او غیبت دي هم نه کوي، او صله د "رقیب" علی راځي، نو خدای ﷻ لپاره د تنبیه پر دغه نکته شهید یې متضمن معنا لره د رقیب وګرځاوه او متعدي یې په علی سره کړی، فتنبه.

درویش وایي: چي په صحیح کتابو کي د احادیثو مبارکه وو په شان نزول کي د آیت فوق په متقاربو الفاظو داسي حدیث راغلی چي خدای ﷻ په ورځ د قیامت اولین او اخرین د امتو سره را غونډ کړي، بیا د هر امت و کفارنو ته ووایي هل جائکم نذیر؟ یعني په ذریعه د ملکو لقوله تعالی "لا یکلمهم الله آه" نو کافران انکار وکړي او داسي ووایي ماجائنا

من نذیر ولا بشیر فیسئل الانبیاء عن ذالک نو انبیاء علیهم السلام ووايي درواغ وايي موږ ودوئ ته پوره تبلیغ او تنذیر او تبشیر کړی دی، نو خدای ﷻ له انبیاء کرامو څخه شاهدان وغواړي لان البینة علی المدعی والیمین علی المنکر.

پوه سه: چي خدای ﷻ خو ښه خبر دی په تبلیغ د انبیاء کرامو لکن طلب د شاهدانو یو خو اقامت د حجت دی پر کافرانو او بل اظهار د شرافت د امت محمدیه ﷺ او اظهار د جلالت د قدر د آنحضرت ﷺ دی، نو انبیاء ووايي چي زموږ شاهدان امت د محمد ﷺ دي، نو اکابر او علماء د امت محمدي ﷺ پر هغو کافرانو شاهدي د تبلیغ د دوئ د نبي اداء کړي چي دغو انبیاؤ ودغو کفارو ته تبلیغ کړی دی، نو کافران د امم ماضیه به پر دوئ جرح داسي وکړي چي دوئ څرنګه پر موږ شاهدي ادا کړه او دوئ خو په سوو بلکه په زرو کلونه تر موږ وروسته و دنیا ته راغلي وه، نو خدای ﷻ ددغو شاهدانو څخه د امت محمدي ﷺ پوښتنه وکړي چي تاسي د څه رویه پر دوئ شاهدي اداء کړه، دوئ به ورته ووايي چي تا زموږ پر نبي ﷺ کتاب قرآن نازل کړی او په هغه کتاب کي تا موږ ته قصې د دغو انبیاء کرامو د تبلیغ او د قوم د انکار موږ ته کړي دي او ته ای ربه صادق یې پخپل کتاب کي، نو موږ د خپل کتاب د رویه پر دوئ شاهدي اداء کړه بیا امم ماضیه د کافرانو پر دغو شاهدانو دعوې د فسق او کذب وکړي، نو بیا خدای ﷻ د محمد ﷺ څخه پوښتنه د حال د امت وکړي، نو علیه السلام به د خپل امت د شاهدانو تزکیه وکړي او ددوئ صدق به بیان کړي، نو خدای ﷻ به امر صادر کړي چي دغه کفار دي ټوله وجهنم ته تحویل سي انتهی بحاصله، ویکفی لشرف هذه الامة ماقال النبي ﷺ علماء امتي کانبیاء بني اسرائیل.

وذكر الراغب الاصفهاني رحمه الله چي امام شاذلي چي مصنف د حزب البحر دی وايي چي زه يوه شپه په مسجد کي د بيت المقدس بيده وم نو خوب مي ليدی چي يو تخت په منځ کي د حرم د بيت الاقصی کښېښول سوو او ډله ډله نوراني کسان راځي نو په خوب کي ما د حاضر سړي څخه د خادمانو د بيت المقدس پوښتنه وکړه چي دا څه قصه ده او دا نوراني خلګ څوک دي هغه راته وويل چي دا جماعت د رسولانو دی، چي هغه ددې لپاره حاضر سوي دي چي د حسين حلاج په باره کي شفاعت و سيد المرسلين ﷺ ته وکړي چي د حسين حلاج يوه بې ادبي په شان کي د عليه السلام سوې ده، نو ما چي تخت ته وکتل يوازي سيد المرسلين ﷺ پر ناست وو، او نور انبياء کرام عليهم وعلى نبينا الصلوة والسلام پر مځکه ناست وه حتى ابراهيم وموسى وعيسى ونوح عليهم السلام، نو زه ورغلم او ودرېدم او ددوئ خبري مي اورېدلې، نو په دې ضمن کي موسى عليه السلام و آنحضرت ﷺ ته وويل چي تا ويلي دي علماء امتي كانبياء بني اسرائيل، نو ته د يو عالم ستا روحانيت پېش کړه، نو عليه الصلوة والسلام اشاره وامام غزالي رحمه الله ته وکړه چي دغه يو عالم زما د امت دی، نو موسى عليه السلام يوه پوښتنه ځندي وکړه، امام غزالي رحمه الله لس ځوابه ورکړه، نو موسى عليه السلام اعتراض پر وکړی چي د يوه سوال خو يو ځواب کافي و، نو تا ولي لس ځوابه راکړه، نو امام غزالي رحمه الله وموسى عليه السلام ته وويل چي دا سوال زما څخه د مخه پر تا وارد دی، چي خدای جل جلاله په کوه تور کي تا ته وويل "وماتلك بيمينك ياموسى" نو ددې سوال په ځواب کي خو صرف دومره کافي وه "عصای" نو تا ولي وويل "هى عصاى اتوكاء عليها واهش بها على غنمى ولى فيها مآرب اخرى" دې زائدو اوصافو ته د لکړي څه ضرورت و، امام شاذلي رحمه الله وايي چي زه په فکر کي ولاړ وم او فکر مي په جلالت د قدر د عليه السلام واهه چي څرنګه يوازي پر تخت د قدر او

عزت ناست دی او نور انبياء كرام پر مخكه چي په دې حالت كي يو سړي سخت په لغته ووهلم او ډېر يې وبېرولم چي نابېره له خوبه راوېښ سوم د خادمانو څخه د بيت الاقصى مي يو سړی په خيال راغلی لكن بيا مي تر اوسه هغه رنگه سړی په بيت الاقصى كي نه دی ليدلی والله اعلم چي څوک و، او نه سوم پوه چي شفاعت د حسين حلاج څرنگه سو.

درويش وايي: چي غالباً شفاعت ددې لوئ جماعت د انبياء عليهم السلام به بېله عذره قبول سوی وي، قال المولف قصيدة البردة فانسب الى ذاته ماشئت من شرف، وانسب الى قدره ماشئت من عظم.

درويش وايي: چي امام شاذلي رحمة الله عليه چي وويل د حسين جلاح په شان كي د نبي سوء ادب پېښ سوی و هغه سوء ادب دا و چي حسين جلاح ډېر لوئ عاشق د عليه السلام و حتى چي گويا په عشق كي د عليه السلام فاني و او فيوضات نبويه به همېشه ده ته راتله لكن يوه ورځ ده دا قول د عليه السلام د تاريخ په وينا "شفاعتی لاهل الكبائر من امتي" ووايه، نو دا خبر يې تر خوله ووتل چي د عليه السلام همت تر مرتبه دده كم و، ولي چي دده د رتبې سره عند الله لائق داوه چي ويلي يې وای شفاعتي للكافرين من امتي يعني امة الدعوة د گناه كبائرو والا وو به ماشفاعت كړی وای، څرنگه دا خبره ده وكړه هغه فيوضات او انوار محمدي ﷺ چي ده ته به فائض وه ټوله يو دم بند سوه، او حسين جلاح په ځان پوه سو چي له ډېره محبته بې ادبي در څخه وسوه، نو هغه و چي حسين جلاح قبر انور ته د آنحضرت ﷺ تائباً نادماً ورغلی او بيا بيت المقدس ته ولاړی او هلته پر قبرو د انبياء كرامو سر گردانه وگرځېدی او د هر نبي پر قبر يې وژړل چي زما په باره كي شفاعت و شفيع المذنبين ته وكړئ، نو دغه واقعه امام شاذلي رحمة الله عليه په خوب كي ولېدل، والله جل سلطانه اعلم بحقيقة الحال وليس على الفقير الا نقل قول اهل المقال.

يو شاعر په مدح کي د عليه الصلوة والسلام داسي وايي

آفاقها گر دیده ام عشق بتان ورزیده ام

بسیار خوبان دیده ام اما تو چیزي دیگري

بيت

از خدا خواهم توفيق ادب بې ادب محروم گشت از فضل رب

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ

او مونږ نه ده گرځولې هغه قبله چي ته پر هغه قبلې وې، يعني توجه په لمانځه کي دي ورته کول وهي بيت المقدس .

پوه سه: که "جعلنا" متعدي و دوه مفعوله ته سي نو لفظ د "قبلة" سره د موصول مفعول اول دی، ان مفعول ثاني يې محذوف دی ای منسوخة، نو معنا داده چي مونږ نه د گرځولې هغه قبله چي تاپه لمانځه کي توجه ورته کول چي هغه بيت المقدس و منسوخه وکعبې شريف ته الا لنعلم آه .

او که "جعلنا" متعدي و يوه مفعول ته سي نو موصول يعني التی سره د صلې يعني كنت عليها صفت دی د قبلة والمضاف محذوف فالمعنى وما خلقنا تحويل القبلة التی آه يعني مونږ نه دی پيدا کړی تحويل يعني بدلول د هغي قبلې ته پر دې چي بيت المقدس وه وکعبې ته الا آه والمآل واحد، وهو بيان حكمة نسخ قبلة بيت المقدس الى الكعبة الشريفة وهي امتحان الناس فی متابعة الرسول وعدمها.

او دا احتمال هم سته چي قبله دي مفعول اول وي د "جلعنا" او مفعول ثاني دي موصول وي په حذف د موصوف ای ماجعلنا القبلة في سابق الزمان الجهة التي كنت عليها، يعني جهة بيت المقدس الی وقت نسخها، الا

لنعلم آه، نو يې حاصل دادی چې اصل حال ستا خو د استقبال د کعبې تقاضا کول لانها قبلة ابراهيم ﷺ وانت تدعی ملة ابراهيم لکن جعلنا قبلتک اشهور معدودة بيت المقدس لحکمة وهی امتحان الناس.

درويش وايي: چې پر دې تقدير هم بيان د حال د قبلة منسوخي دي يعني بيت المقدس .

پوه سه: چې بيضاوي رحمه الله اولاً ترجمه د آيت داسي کړې ده چې "جلعنا" خو يې متعدي و مفعولينو ته گرځولی دی، مفعول اول يې القبلة دی او مفعول ثاني يې موصوول دی په حذف د موصوف ای الجهة التي کنت آه لکن "د جهة التي کنت عليها" څخه يې مراد کعبه بللې ده، نو بناء ددې قول پر دې ده چې عليه الصلوة والسلام چې په مکه کي تشريف فرما و لمونځ يې وکعبې مبارکې ته کاوه لکن چې هجرت يې وکړی مدينې ته خدای ﷻ دی امر کړی چې لمونځ وجنت ته د بيت المقدس کوه لپاره د الفت د زړو د يهوديانو، پس له څورلسو (۱۴) يا پنځلسو (۱۵) مياشتو بيرته عليه السلام مامور سو په توجه د کعبې مبارکې، نو پر دې تقدير آيت مذکوره بيان د جعل ناسخ دی لکه پر دمخه تقدير چې مقصود بالآية بيان د جعل منسوخ و، او بيضاوي هغه احتمال اول په خپل تفسير کي ثانياً راوړی دی، لکن ابن حجر په فتح الباري شرح البخاري کي تفسير اول د بيضاوي ضعيف گڼلی دی وقال لانه يلزم النسخ مرتين آه، يعني د کعبه قبله منسوخه سوه وبيت المقدس ته او د بيت المقدس قبله بيرته منسوخه سوه کعبې ته .

درويش وايي: چې چونکه نسخ مطلقاً ځای د اعتراض ده کمامر فالمناسب للنسخ مهما امکن التقليل، او مظهري رحمه الله هم تفسير اول د بيضاوي ضعيف بللی، او مظهري ويلي دي چې په دغه آيت کي "سيقول السفهاء الآية"

خو قطعاً د موصول څخه یعني في قوله تعالی "عن قبلتهم التی کانوا آه" بیت المقدس مراد ده والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

او صاحب د روح البیان خو فقط دا یو احتمال راوړی دی چي په دې آیت کي مراد له موصوله کعبه ده.

درویش وایي: چي د پښتنو د علاقو د ملایانو او طالبانو او عوامو په خولو کي دغه تفسیر چي روح البیان ذکر کړی مشهور دی، او بعض محدثین هم تفسیر مذکور تائیدوي والعلم عندالله قوله تعالی الا لنعلم آه.

پوښتنه: چي ددې آیت څخه خو ظاهراً دا معلومېږي چي علم د خدای ﷻ پر دغو دوو طائفو وروسته تر تحویل القبله حاصل سو، مع ان علمه تعالی قدیم فکیف یکون غایة لتحویل القبلة.

ځواب: علم معاني وایي چي لام دلته د تعلیل دی لبیان الغایة نه دی، او صیغه د مضارع یعني "لنعلم" په معنا د ماضي ده کما في قوله تعالی فلم تقتلون انبیاء الله لان المعنی هناک فلم قتلتم آه لان قتل الانبیاء وقع من الیهود في الزمان الماضي لا في الزمان الحاضر ولا في المستقبل فالمعنی آه الا لما علمنا من یتبع الرسول ممن ینقلب علی عقبیه، یعني له دې سببه موږ تحویل د قبلې وکړی چي موږ د مخه خبروو چي تحویل د قبلې به سبب د هدایت د یو قوم وګرځي او سبب د ضلالت د بل قوم، نو دا خپل علم ازلي مو خلګو ته هم وروښووی.

دوهم ځواب: مراد له علمه څخه تمیز دی یعني جلا کول علاقه ددې مجاز داده چي علم سبب د تمیز دی نو ذکر سبب دی مراد ځندي مسبب دی کما في قولهم "رعینا الغیث" ای النبات الحاصل بالغیث، نو معنا د آیت داده الا لنمیز بین المحق والمبطل في امر القبلة.

دریم ځواب: اصل مراد دا دی لیعلم رسولنا واولیائنا بیا یې مضاف حذف کړی، او خدای ﷻ فعل د رسول او د اولیاؤ ځان ته مسند کړي

لکه په يو حديث طويل کي چي راغلي دي چي خدای ﷻ په اخرت کي يو
چا ته وايي مرضت فلم تعدني! يعني زه ناجوړی سوم ته پوښتني ته رانه
غلې، مظهري رحمه الله وايي چي په دې ټولو تاويلو کي خو قول بالمجاز دی
درويش وايي: چي قول بالمجاز په قرآن مبارک کي کومه نوې خبره نه
ده چي مظهري دي تضعيف د اقوالو د محققينو په وکړي بلکه که څوک
څېړنه د قرآن مبارک وکړي هر نوعه مجاز به پکښي ومومي البته قول
بالمجاز په قرآن مبارک کي به د ضرورت له کبله څوک کوي.
درويش وايي: چي خالي د تکلفاتو او بېله ارتکابه د هيڅ قسم مجاز
ځواب د اشکال مذکوره دادی چي خدای ﷻ لره يو علم ازلي سته پر ټولو
مخلوقاتو ذره ذره في ازمنة وجوده فيما لا يزال وكذالک له تعالى علماً
ازلياً باعمال جيمع المكلفين كفراً وايماناً وطاعةً وعصياناً في ازمنة وجود
تلک الاعمال من المكلفين، وهذا العلم ليس مناطاً للثواب والعقاب والجنة
والنار ولم يكن هذا العلم حجة عن الكفار والعصات والا لا يثبت
الاحتياج الى ارسال الرسل وانزال الكتب واليه اشار الله عز وجل بقوله
"لئلايكون للناس حجة بعد الرسل" وهذا العلم هو الذي يسميه اهل
المعقول علماً اجمالياً له تعالى لا بمعنى انه لا يميز له تعالى فى هذا العلم
الاشياء والاعمال بتفاصيلها في ازمنة وجودها بل لان الموجود في الازل
هو ذاته تعالى وتقدس فقط، كما ورد كان الله ولم يكن شيئاً وعلماً ثانياً
بالاشياء كلها والاعمال جميعاً في ازمنة وجودها وهذا العلم مطابق للعلم
الازلي، والفرق ان العلم الازلي لم يكن مقيداً بوجود الاشياء لعدم وجود
الاشياء في ازل الازال، والعلم الثاني مقيد بازمنة وجودها شيئاً فشيئاً
تدريجاً، وهذا العلم هو المناط للثواب والعقاب ومثبتاً للحجة على العباد
يوم القيامة، وهذا العلم هو الذي يسميه اهل المعقول علماً تفصيلاً لا
بمعنى ان في هذا العلم انكشافاً زائداً وتميزاً تا ماً للاشياء على ما في

العلم الازلي بل بمعنى ان العلم الازلي لـم يكـن بـان الاشياء موجـودة بالفعل لعدم كونها موجودة وقتئذ بل انها سيوجد في ازمنتها تدريجاً ووقتاً فوقتاً، والعلم الثاني متعلقة بها بانها موجودة كل في وقته فعلى هـذا علمه تعالى الازلي متعلق بتحويل القبلة من بيت المقدس الى الكعبـة المكرمـة فيما لايزال يعني وقت وجود التحويل وهو تعالى عالـم بالعلم الازلي بـان بعض الناس ينكرون التحويل المذكور وقت وجوده وبعضهم يومنـون بـه و وحينئذ، فلهذا قال الله تعالى الا لنعلم آه اى ليتعلق علمنا بوجـوده وهـذا حاصل الجواب الذي اورده الامام ابو منصور الماتريـدي رحمه الله بالاجمـال وفصلناه تفصيلاً، وقال المظهري رحمه الله ان هذا الجواب هـو التحقيـق والى هذا الجواب اشار البروسوي في روح البيان بقولـه معنـى لـنعلم آه ليظهـر علمنا على مظاهر الرسول والمؤمنين ويتميز عندهم الثابت علـى الاسلام الصادق فيه من المتردد الذي يرتد بادنى سبب لضعف ايمانه لا انه تعالى لـم يعلم وانهم في الازل بانه يكون كذا فيما لا يزال عند وجود التحويـل ووجود المومنين به والكافر المرتدين، منه، وهذا هو المعنى الذي اختاره القاشـاني رحمه الله وزيـف ماعـداه مـن الاجوبـة، والى هـذا الجـواب اشـار المحقق البيضاوي بقوله ولنعلم الآن من يتبع الرسول ممن لا يتبعه ثم قال البيضاوي بعد ايراد السوال المذكور، قلت ظهور باعتبار هذا العلم التعلـق الحالي الذي هو مناط الجزاء، والمعنى ليتعلق علمنا به موجوداً آه.

درويش وايي: چي دا وو تحقيق ددې آيت متلوه سره د نقصان د علم د درويش والتوفيق من الله والعلم عند الله.

سوال: ستا د تفسير وضع خو په پښتو ژبه ده، ددې آيت پـه تحقيـق کي دي اکثر عربي عبارات اختيار کړي دي څه باعث و ؟

ځواب: که درويش ددغـو عربـي عباراتو فقـط پښـتو ترجمـه راوړې وای که څه هم ماخذ ته يې حوله هم کړې وايي، نـو بعض حاسدانو بـه ويلای

چي عبيدالله خدای خبر چي د هغو عباراتو په معنا پوه سوی دی او که يې صرف له خياله څخه خپل يې دا تحقيق کړی دی او حواله يې مذکوره کتابو ته ورکړه او په هغه کتابو دی نه دی پوه سوی.

درويش وايي:- چي معلوم الحال حاسدان زما تخميناً معلوم دي د بعضو حسد پر قوميت مبني دی، او د بعضو حسد د حزبيت پر بناء دی، او د بعضو دا د علميت پر اساس دی، او ټوله ملايان چي د تبليغ پر منبر کښېني او کبائر ګنهونه خلګو ته بيانوي نو په تعداد د هغو غيبت او حسد او بهتان په ډېر شد او مد سره بيانوي، او سره ددې چي دغه درې کبائر ګنهونه په دوئ کي هرو روزه موجود وي، چو کفر از کعبه بر خيزد کجا ماند مسلماني، حافظ شيرازي ميگويد

واعظان کين جلوه در محراب ومنبر ميکنند
چون بخلوت مير وند کار د يگر ميکنند

حکايت: يو عالم د يو چا غيبت کاوه، يو امي سړي ورته وويل چي څه يې کوې غيبت پرېږده، ملا صاحب ورته وويل چي زه خو يې غيبت نه کوم بلکه دده حال وتاسي ته بيانوم ، درويش وايي عذر از گناه بدتر، قوله تعالی

مِمَّنۡ يَّنۡقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيۡهِ ؕ

د هغه چا څخه يې وپېژني چي بيرته پر شاګرځي.

پوه سه: چي عقب پنډۍ ته وايي او پر پنډو ګرځېدل کنايه د ارتداد څخه ده يعني چي دين اسلام پرېږدئ کما ورد في الحديث الصحيح چي څه وخت چي قبله د بيت المقدس څخه و کعبې ته وا وښته بعض مسلمانان د اسلام څخه يهوديت ته واوښتل، او دوئ به ويل رجع محمد الى دين آبائه.

وَاِنۡ كَانَتۡ لَكَبِيۡرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِيۡنَ هَدَى اللّٰهُ ؕ

پوه سه: چي ان مخفف د مثقل څخه دی نو اصل يې "وانها" او ضمير موئث راجع دی و "قبلة محولة" ته اويا د تحويل موئث ته چي تحويل دی راجع دی.

پوه سه: چي نحات وايي چي لام په لکبيرة کی فرق دی په منځ کي د ان الشرطية او ان مخفف د مثقله څخه، يعني که لام نه وای نو به ان شرطيه وايي، او کوفيان نحات وايي چي ان نافيه دی او لام لکبيرة په معنی د الا دی، والتقدير چي نه ده قبله محوله مگر درنه يعني پر خلگو الا آه او نه ده درنه پر هغو کسانو چي خدای ﷻ هدايت ورته کړی وي، يعني حکمت ته د احکامو الهيه وو، يعني په دې پوهېږي او پر دې يې ايمان وي چي هر حکم چي حکيم مطلق وکړي هغه د حکمت څخه خالي نه وي که څه هم په هغه حکمت دوئ بخصوصها نه پوهېږي، نو نېک بخته سړی هغه دی چي دخپل حکيم بادار اطاعت وکړي، او بد بخته د دنيا و آخرت هغه دی چي د عليم حکيم رب العزت د حکم څخه انکار وکړي.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ

او نه دی خدای ﷻ چي ضائع دي کړي ستاسي ايمان او "ثباتکم علی الايمان، او بعض مفسرين رح وايي چي مراد ددې ايمان دي پر قبله منسوخه چي بيت المقدس وه يعني هغه وخت چي تاسي ايمان در لودی پر قبله منسوخه باندي هغه ايمان ستاسي په نسخ سره د قبله مذکوره ضائع او بې فائده نه دی گرځېدلی ولي هغه ايمان ستاسي خو هم په امر د خدای ﷻ وو نو ايمان پر هغه او توجه دهغې قبلې ته ثواب يې پر ځای دی، او بعض مفسرين وايي چي مراد له ايمان څخه لمونځ دی من قبيل ذکر الشرط وارادة المشروط ولي چي په حديث شريف کي راغلي دي چي قبله د بيت المقدس څخه وکعبې شريفې ته منسوخه سوله نو حيی بن اخطب او نور يهود هم ورسره وه، مسلمانانو ته يې ويل چي تاسي چي لمونځونه وبيت المقدس ته کول د هغو لمونځو په باره کي څه واياست که هغه بناء پر هدايت وه نو اوس خو تاسي هدايت پرېښوی، نو بايد دا اوس لمونځونه چي کعبې ته کوئ دا ضلالت دی، او که چېري دا لمونځونه ضلالت وه، نو تاسي

خو ثورلس پنځلس میاشتي په دغه ضلالت کي تېري کړې؟

مسلمانانو په ځواب کي ورته وویل چي د هدایت خو لار هغه ده چي خدای ﷻ امر په کړی وي، نو په هغه وخت کي چي لمونځونه د بیت المقدس لوري ته کېدل چونکه په امر د خدای ﷻ وه، نو هغه هدایت و، او اوس چي هغه قبله خدای ﷻ منسوخه کړه او موږ یې په لمانځه کي وجهت ته د کعبې مبارکې امر کړو اوس بیا دا هدایت دی.

او بیا حیی ابن اخطب او ملګرو مسلمانانو ته وویل چي دمخه تر تحویل د قبلې ستاسي بعض مسلمانان لکه اسعد بن زاره د بني النجار او براء بن معروده بني سلمه او نور ډېر کسان هم مړه سوي دي نو د هغو په باره کي تاسي څه شاهدي ورکوئ، نو بعض قبائل چي د هغو مړو عزیزان وه وعلیه الصلوة والسلام ته ورغله او ورته وه یې ویل یارسول الله ستا مخ خو په لمانځه کي خدای ﷻ وقبله ابراهیمي ته واړاوه، نو هغه زموږ وروڼه چي دوئ مړه سوه او لمونځونه یې بیت المقدس ته کوله د هغو د لمونځو به څه حال وي؟ فانزل الله تعالی "وماكان الله ليضع ایمانکم" یعني صلاتكم كذا فسره كثير من المحدثين رح، وروي البخاري هذا الحديث مختصراً عن البراء بن عاذب ﷺ.

إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

په تحقیق خدای ﷻ پر خلګو مهربان او رحم کونکی دی.

پوه سه: چي رحمت انعام او احسان ته وايي، او رافت شفقت او لطف ته وايي، نو رتبه د رافت تر مرتبې د رحمت مقدمه ده نو ځکه په هر ځای کي د قرآن کریم رافت تر رحمت دمخه ذکر کوي، او څوک چي وايي چي رافت شدت رحمت دی فقد غلط، فتدبر.

حکایت: په زمانه کي د داوُد ﷺ یو امیر د کافرانو چي ډېر ظالم او قاتل و. ګرفتاره سو، نو داوُد ﷺ امر وکړی چي د غره پر سر یې د دار په لرګي پوري

کلک وتړئ یعني د شپې چې تر سهاره به مړ سي، او عسکرو د داؤد ؑ هم دغسه وکړه او خلګ خپلو کورو ته ولاړه، نو دې کافر مشرک د دار پر لرګي خپلو بتانو ته ډېرې چغاري بغاري وکړي لکن هیڅ فائده یې ونه کړه، اخر یې رجوع وخدای ﷻ ته وکړه او وه یې ویل چي ستا پر د ښمنۍ او شرک ماته دا موضوع راپېښه سوه، اوس زه له شرکه بېزاره یم او تا واحد لا شریک منم نو ته رحم راباندي وکړې او فریاد مي واورې، نو جبرائیل ؑ ته ارحم الراحمین ﷻ امر وکړی چي دغه سړی له داره ښخه خلاص کړه او صحیح سالم یې پر مځکه کښېږده، جبرائیل ؑ هم سړی صحیح سلامت پر مځکه ایله کړی، سهار خلګو ولیدی چي هغه سړی لمونځ کوي، او داؤد ؑ ته یې راپور وروړی، داؤد ؑ هغه سړی راوغوښتی چي حال ځندي وپوښتي، خدای ﷻ وداؤد ؑ ته وحي وکړې چي چي زه ډېر مهربانه یم پر هغه چا چي ما بولي او پر ما ایمان راوړي، ولي که زه دغسي نه سم نو زما او دده د پخوانیو خدایانو څه فرق دی

قَدۡ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجۡهِكَ فِى السَّمَآءِ‌ۚ

پوه سه: چي "قد" چي پر مضارع داخل سي په اصل کي خو لپاره د تقلیل وي، لکن دلته لپاره د تکثیر دی استعارة للفظ الموضع للضد الی الضد الآخر کما تقرر في علم البیان، او لفظ د "نری" مضارع ده لفظاً ماضي ده معناً او تقلب باب د تفعل بمعنی الفعل مرةً بعد اخری، او دا آیت که څه هم په تلاوت کي وروسته دی، لکن په اتفاق د مفسرینو رح اول د قصې د تحویل دا آیت دی، نو معنی د آیت داده موږ ډېر لیدلي په باربار کتل، او مخ ګرځول ستا په جهت کي د آسمان یعني په انتظار د جبرائیل ؑ د راتګ.

فائده: د علیه السلام په زړه کي دا خوښه وه چي زما توجه په لمانځه کي د کعبې پر خوا سي یو خو په دې سبب چي اقدم د قبلیتنو ده، او بل ادعی وایمان ته د عربو ده، ولي د عربو ټولو مخ پر کعبه مکرمه و، او ددوئ مزار

او مطاف وه، او بل لپاره د مخالفت د یهودیانو ولي دوئ به ویل چي محمد ﷺ زموږ د دین مخالفت کوي او زموږ قبلې ته لمونځ کوي که زموږ قبله نه وای دی به حیران وای چي کومه خوا ته لمونځ وکړم، او د جهت د ادب مع الله ﷻ یې صراحةً په خوله خواست نه کاوه، حتی په یوه حدیث کي راغلي دي چي آنحضرت ﷺ په یو ملاقات کي جبرائیل علیه السلام ته داسي وویل "وددت ان صرفني الله عن قبلة الیهود الی غیرها" نو جبرائیل علیه السلام ورته وویل چي زه خو هم بنده یم تا غوندي بلکه ته کریم یې پر خدای ﷻ باندي، نو د خدای ﷻ څخه سوال د تحویل وکړه، نو جبرائیل علیه السلام ولاړی علیه السلام به هر ګړی د آسمان خوا ته کتل چي ګوندي جبرائیل زما پر خای خدای ﷻ ته خواست کړی وي، فانزل الله قد نری تقلب وجهک آه.

فائده: او که نسخ په امور شرعیه وو کي وروسته تر هجرت نسخ د قبلې د بیت المقدس وه، او چا چي ویلي دي چي اوله نسخه د اسلام په دین کي نسخ د پنځوسو (۵۰) لمونځو وه پنځو ته، لکن هغه خو صحیح ده چي په صحاح سته وو کي ثابته هم ده، لکن زموږ خبره په هغه نسخ کي ده چي بعد العمل بالمنسوخ منځ ته راسي، او په پنځوسو لمونځو خو عمل نه دی سوی، او هغه خبره چي فتاري رحمه الله په تفسیر کي د فاتحه کړې ده چي په مکه مکرمه کي اول حکم دا و "فاینما تولوا فثم وجه الله" وروسته هغه منسوخ سو بالاستقبال الی البیت المقدس او الکعبة کما سیئاتي آه د منلو وړ خبره نه ده ولي چي آیت د اینما تولوا آه خو په لمانځه د مسافر نفلي لمونځ هر جهت ته چي وي، او یا په لمانځه فرضي کي چي د خلګو څخه قبله ورکه وي، فافهم تدرک.

اختلاف العلماء: پوه سه چي په دې کي د علماؤ اختلاف دی چي علیه الصلوة والسلام چي په مکه مکرمه کي ولمونځ یې کعبې شریفي ته کاوه او که بیت المقدس ته، ډیر علماء وایي چي چي علیه السلام په مکه شریفه کي لمونځ وبیت المقدس ته کاوه او کعبه شریفه به هم دده مخته

وه یعني مخ دده مبارک به دواړو قبلو ته برابر و، ولهذا اشتبه على الناس انه یصلى الى الكعبة او بیت المقدس، لكن كان فى الحقیقة یصلى الى البیت المقدس فنسخ تلك القبلة فى المدینة فعلى هذا یكون النسخ مرة واحدة رواه احمد عن ابن عباس رضي الله عنه ورواه ابن سعد ایضاً وهذا قول اكثر العلماء رح، وقال البغوي رحمه الله چي علیه الصلوة والسلام په مكه مكرمه كي لمونځ وكعبې شریفې ته كاوه، چي هجرت یې مدینې منورې ته وكړې خدای جل جلاله امر كړی چي لمونځ وبیت المقدس ته كوه تالفاً للیهود فهذا نسخ واحد، دا روایت ابن جریر راوړی دی ثم نسخ استقبال بیت المقدس بالاستقبال الى الكعبة وهذا نسخ آخر فیلزم النسخ مرتین.

درویش وایي: چي دا قول كه څه هم مشهور بین الناس دی لكن محققین د مفسرینو رح پر قول اول دي للتحاشي عن النسخ مرتین لان النسخ مظان اشتباه الناس واعتراضهم.

پوه سه: چي په دې كي هم اختلاف دی چي آنحضرت ﷺ په مدینه منوره كي څو میاشتي لمونځ وبیت المقدس ته كړی دی، په روایت كي د ابي داؤد د ابن عباس رضي الله عنه څخه اولس میاشتي وای، او طبراني او بزار وایي چي مدت د استقبال و بیت المقدس ته شپاړس میاشتي وې، او بخاري رحمه الله بیا تردید وایي علیه السلام د مكې څخه په ورځ د دوشنبې پر پنځه د ربیع الاول ووتی او مدینې منورې ته په ورځ د دوشنبې په دولس د ربیع الاول ورسېدی، او تحویل د قبلې د بیت المقدس څخه وكعبې ته پر پنځلس د رجب په دوهم كال د هجرت منځ ته راغلی دی دوې میاشتي تر غزاء د بدر دمخه، نو بعض روات هغه كسر د ورځو پوره میاشت فرضوي نو اولس میاشتي زمانه ده د استقبال د بیت المقدس بولي، او بعض راویان كسر ساقطوي نو شپاړس میاشتي كاملي پاتېږي.

درویش وایي: چي دواړه كاره په نیز د اهل حساب مروج دي، یعني تكمیل الكسر واسقاطه من البین، او هغه بعض روات چي وایي دیارلس میاشتي وې،

او بعض وايي نولس مياشتي وې، او بعض وايي چي اتلس مياشتي وې، او بعض وايي چي دوې مياشتي وې، او بعض وايي چي دوه كاله وه هغه په اتفاق د مفسرينو ضعيف روايات دي والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب .

فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىهَا ۖ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ

نو مونږ به تاته قدرت درکړو پر هغه قبله چي ته په راضي يې، يعني پر توجه وهغې قبلې ته چي ستا د هغې قبلې استقبال په لمانځه کي خوښ دی، يعني کعبه مکرمه، نو وګرځوه مخ د بيت المقدس څخه وطرفته د مسجد حرام .

پوه سه: چي اصل معنا د "نولينک نجعلک والياً لها" او يا يې معنا داده "فلنجعلنک الی جهتها، يعني ته به مخ ګرځوې په لمانځه کي وجهت ته د هغي قبلې وانما زدنا لفظ الجهة لان التولية لا يشترط فيها عين القبلة بل انما يکفی تولی جهتها كمنا في البلاد الشرقية او الغربية او الجنوبية او الشمالية عن المسجد الحرام .

فائده: معنا د "ول" صرف يعني واړوه مخ له بيت المقدس څخه و مسجد الحرام ته.

فائده: حرام معنا محرم فيه القتال او محرم وممنوع عن الظلمة ان تعرضوه

فائده: انما ذکر المسجد الحرام دون الكعبة لـه دې سببه چي عليه السلام په وخت کي د تحويل په مدينه منوره کي وو والبعيد يکفيه مراعات الجهة دون عين الكعبة لان فيه من الحرج كما لايخفى، وعليه الفتوى علماء المذاهب الاربعة، واما حاضر الكعبة فالواجب عليه استقبال عينها مثلاً

مصلى	كعبه	مصلى
لايجوز صلوته		لايجوز صلوته

ولي چي ددغو دوو لمونځ کونکو که څه هم مخ وجهت ته د کعبې دی ولکن وعين ته د کعبې نه دی کما لايخفى.

فائده: قاضي بيضاوي رحمه الله وايي چي آنحضرت ﷺ د ماسپښين لمونځ په مسجد کي د بني سلمه اداء کاوه او دوه رکعته يې بيت المقدس ته اداء کړي وه چي جبرائيل عليه السلام ورته راغلی چي مخ وکعبې ته واړوه، نو عليه الصلوة والسلام په دغه لمانځه کي مخ واړاوه وکعبې ته فتحول الرجال والنساء صفوفهم فسمى هذا المسجد مسجد القبلتين.

درويش وايي: چي علامه جلال الدين سيوطي رحمه الله وايي چي دا تحريف د حديث دی لان قصة بني سلمه لم يكن فيها النبي ﷺ اماماً او نه عليه الصلوة والسلام لمونځ ودوو قبلو ته کړی دی، بلکه تحول د قبلې د سهار د لمانځه په وخت کي سوی دی، او عليه السلام د سهار لمونځ پوره وکعبې ته کړی دی، لکن خبر د تحويل وبني سلمه وو ته هغه وخت ورسېدی چي دوئ د ماسپښين لمونځ دوه رکعته کړی وو، او يو سړی راغلی وه يې ويل چي په اشهد بالله ما د سهار لمونځ د عليه السلام سره وکعبې ته وکړی، نو د مسجد لمونځ کونکو صفوف سره بدل کړه او مخ يې د کعبې شريفې پر خوا کړی، نو ځکه دغه مسجد په مسجد القبلتين سره شهرت مندلی دی من وقت التحويل الى يومنا هذا والاختلاف بين البيضاوي والسيوطي صرف په دې کي دی چي عليه الصلوة والسلام امام وو په دغه مسجد کي او دوو قبلو ته يې لمونځ وکړی، او که امام بل څوک و هغه امام په سبب د شاهدي د صحابي رضي الله عنه لمونځ و دوو قبلوته وکړی، نو پر هر تقدير حيثيت او نوم د ذي القبلتين خو د بني سمله د مسجد دی.

درويش وايي: چي بخاري او مسلم د ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي "بينما الناس بقباء في صلوة الصبح اذ جائهم آت فقال ان النبي ﷺ قد انزل عليه القرآن وقد امر ان يستقبل الكعبة فاستقبلوها وكان وجوههم

الی الشام فاستداروا الی الکعبة، ددې حدیث صحیح څخه دا خبره معلومه سوه چي علیه السلام یو لمونځ و دوو قبلو ته نه دی کړی، او بل دا هم معلومه سوه چي امام د مسجد د بني سلمه وو چي په ذي القبلتین سره شهرت لري آنحضرت ﷺ نه وو.

پوښتنه: دمخه عنقریب تېره سوه چي خبر رسونکي خبره د تحویل د قبلې وبني سلمه وو ته د ماسپښین په لمانځه کي ورساوه او په حدیث کي د شیخینو راغله چي مخبر خبر د تحویل د مسجد قباء خلګو ته دسهار په وخت کي ورساوه، نو ددې دوو حدیثو تر منځ تعارض نسته که څرنګه؟

ځواب: هیڅ تعارض نسته ولي چي د بني سلمه کلی خو د مدینې منورې څخه ګوښه دی او قباء خو ومسجد نبوي ته ډېر نژدې دی تخمیناً درې میله دی، نو ځکه خبر رسونکی د بني سلمه وو جلا سړی و، او ماسپښین یې خبر ورورساوه، او خبر رسونکی د قباء بل سړی و نو یې د سهار په لمانځه کي خبر ورساوه.

سوال: مخبر د قباء چي د سهار لمونځ د علیه الصلوة والسلام سره په مسجد نبوي کي اداء کړی او بیا قباء ته راغلی نو څرنګه اهل قباء تر هغو پوري د سهار په لمانځه کي وه؟

ځواب: چونکه علیه الصلوة والسلام د سهار لمونځ ډېر وختي کاوه نو څه بعیده نه ده چي هغه مخبر د قباء دي په ډېره چټکۍ سره لیاره د زېرې په تحویل د قبلې وکعبې ته راغلی وي او اهل قباء چي لمونځ د سهار غالباً څه ناوخته کاوه، نو مخبر چي راغلی دوئ په لمانځه کي وه او خبر یې ورکړی.

پوښتنه: دا دوې قصې که دواړي صحیح وي یعني واقعه د بني سلمه وو ودوو قبلو ته، او واقعه د اهل قباء وو دوو قبلو ته، نو ولي مسجد بني مسلمه دمخه تر دې واقعې د هغه قوم په نامه یادېدی دا واقعه چي پېښه سوه هغو تبرکاً خپل پر مسجد د ذي القبلتین نوم کښېښود تا چي د

تاریخ په پاڼو ددې مسجد دغه مبارک نوم او دې واقعې ته اشارة پاته او ثبت وي، او د مسجد قباء اول باني آنحضرت ﷺ لانه ورد في الاحاديث الصحيحة انه صلى الله عليه وسلم لما هاجر من مكة نزل قبل د خول المدينة في قباء وامر ببناء المسجد هناک فبنى ذالک المسجد في (۱۴) يوم تخميناً وسماه النبي ﷺ بمسجد قباء ثم ذهب النبي ﷺ الى المدينة المنورة الى اخر الحديث، فلهذا لم يتبدلوا اسمه الشريف.

فائده: مظهري رحمة الله عليه لکه بيضاوي رحمة الله عليه ودې ته کلک ولاړ دی چې تحويل د قبلې په مسجد کې د بني مسلمه او هغه هم د ماسپښين لمونځ په منځ کې راغلی دی، حيث قال المظهري في المواهب وسبيل الرشاد، انه صلى الله عليه وسلم لما زار ام بشر بن براء بن معرور في بني سلمه يعني بعد ما مات براء فضعت له طعاماً وحانت الظهر فصلى رسول الله ﷺ باصحابه في مسجد هناک الظهر فلما صلى رکعتين نزل جبرائيل فاشار اليه ان صل الى البيت فاستدار الى الكعبة واستقبل الميزاب فتحول النساء مکان الرجال والرجال مکان النساء فسمى ذالک المسجد مسجد القبلتين، او مظهري دا هم وايي قال الواحدي وهذا عندنا اثبت يعني فصلى النبى ﷺ صلوة الظهر رکعتين الى بيت المقدس ورکعتين الى الكعبة.

درويش وايي: چې نه بيضاوي د جلال الدين سيوطي درجه لري لان السيوطي رحمة الله عليه اعلم بالحديث النبوي ﷺ من البيضاوي رحمة الله عليه كما لا يخفى على الواقف على التاريخ لعلماء الاسلام، او نه مواهب او سبيل الرشاد د بخاري او مسلم درجه لري، قال الامام النواوي في مقدمة شرحه على صحيح مسلم قد اتفقت الامة على ان اصح الكتب بعد كتاب الله الصحيحان للبخاري ومسلم، انتهى.

درويش وايي: چې مظهري وصحيح البخاري ته حواله کړې ده په روايت د براء بن عازب چې انه صلى الله عليه وسلم صلى اول صلوة صلاها الى الكعبة صلوة العصر آه.

درویش وایي: چي دا حدیث خو د بخاري له دمخه حدیث څخه چي درویش یې عنقریب نقل وکړی چي اول لمونځ چي اول علیه السلام وکعبې ته وکړی صلوة الصبح و، او د مظهري د هغه روایت څخه هم مخالف دی چي دی وایي چي اول لمونځ وکعبې ته د ماسپښین د لمانځه دوه اخیر رکعتونه وه، نو مظهري رحمه الله د خپل خوا ځواب داسي ورکړی دی چي براء رضی الله عنه په دې نه وو خبر چي علیه الصلوة والسلام د ماسپښین لمونځ یعني دوه رکعته هم وکعبې ته کړی دی، نو ځکه یې صلوة العصر ذکر کړی، نو موږ په دفع کي د تعارض د دوو حدیثو د بخاري هم عیناً دغه خبره کوو چي براء رضی الله عنه نه وو خبر چي تحویل د قبلې د سهار په لمانځه کي سوی دی، مازدیگر چي یې علیه السلام ولیدی چي ده د مازدیگر لمونځ وکعبې ته وکړی نو دده خیال دا سو چي دغه یې اول لمونځ دی چي کعبې ته یې وکړی، نو ځکه یې اول صلوة وکعبې ته صلوة العصر وباله.

سوال: براء رضی الله عنه چي علیه السلام ولیدی چي د مازدیگر لمونځ یې و کعبې ته وکړی نو که دی د سهار او ماسپښین په لمونځو کي حاضر نه وو، نو ده باید پوښتنه کړې وای چي علیه الصلوة والسلام بل لمونځ هم وکعبې مبارکې ته کړی او که دغه د مازدیگر لمونځ یې اول لمونځ دی وکعبې ته، نو به صحابه وو رضی الله عنهم ورته ویلي وای چي یا دا اول لمونځ وکعبې ته نه دی، بلکه سهار او ماسپښین یې هم وکعبې ته وکړی؟

ځواب: دا سوال خو د مظهري پر تاویل هم وارد دی چي ده وویل چي براء رضی الله عنه د بني سلمه د مسجد په واقعه نه وو خبر موږ وایو نو ولي یې پوښتنه نه کول، تاچي خلگو به دی په واقعه د بني سلمه وو خبر کړی وای

درویش وایي: چي دا وو تحقیق د تحویل د قبلې د وخت او د ځای او د علماؤ اختلاف په دې باره کي، نو هر عالم دي په نظر د انصاف بدون الاعتساف وگوري چي کومه رایه به صحیح وي، پر درویش صرف نقل و هغه یې وکړی، البته د درېش په ناقص عقل به یې یوې خواته ترجیح ورکړې وي، هغه هر عالم ددې حق لري.

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ط

او چېرې او په هر ځای کې یاست تاسې یعنې امت محمد ﷺ نو تاسې اړوئ مخان خپل یعنې په وخت کې د لمانځه وجهت ته د مسجد حرام.

پوه سه: چې اول خدای ﷻ وعلیه الصلوة والسلام ته امر د توجه وبیت الحرام ته ورکړی لپاره د تعظیم دده، او هغه امر د نبي ﷺ که څه امت ته هم شامل وو لکن بیایې صراحةً امت نبوي هم مخاطب کړه په توجه و مسجد الحرام ته تاکیداً لامر القبلة.

فائده: حیث ماکنتم" لپاره د عموم د ټولو اکنافو د مځکې دي، یعنې که شرقاً یاست او که غرباً جنوباً یاست او که شمالاً په وخت کې د لمانځه توجه و جهت ته د مسجد الحرام کوئ فانه القبلة الی یوم القیامة لانسخ ولا تبدیل.

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتٰبَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ط وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴۴﴾

او په تحقیق هغه کسان چې دوئ ته کتاب ورکړه سوی دی یعنې تورات چې هغه یهود دي حتماً پوهېږي چې دغه تحویل د قبلې او توجه وکعبې مبارکې ته حق او ثابت دی له جانبه څخه د رب ددوئ، ولې په تورات کې د نبي آخر الزمان په بیان کې یوه دا خبره هم وه چې دی به ودوو قبلو ته لمونځ کوي، مګر علماؤ د بني اسرائیلو دا خبره پټه ساتلې وه او ځندي منکره وه له جهته څخه د حسد او خوفاً علی ریاستهم وحباً للدنیا، او نه دی خدای ﷻ غافله او ناخبره د هغه کاروه څخه چې تاسې یې کوئ.

پوه سه: چې مخاطب په دې آیت کې مسلمانان او اهل کتاب دواړه دي تغلیبا للمسلمین المخاطبین علی اهل الکتاب الغائبین.

پوه سه: چې کارونه د مسلمانانو تسلیم او انقیاد د امر الهی دی او عمل د اهل کتابو انکار دی او تعنت او عناد او حسد دی، نو په دې آیت کې وعده د ثواب د مسلمانانو ته او وعید دی اهل کتابو ته.

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَّا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَا أَنتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ

پوه سه: چي لام موطئ د قسم دی، يعني قسم دی په خدای ﷻ که ته ای محمد ﷺ راتگ وکړې وهغو کسانو ته چي کتاب ورکړه سوی دی يعني اليهود والنصاری چي کتاب يې تورات او انجيل دی، په هر آيت يعني دليل پر دې باندي چي کعبه قبله د دوئ متابعت نه کوي ستا د قبلې.

پوه سه: چي "ماتبعوا" ځواب د هغه قسم مقدر دی او په ځواب کي د شرط هم ولاړ دی، يعني متابعت ستا د قبلې چي کعبه ده نه کول په سبب د اشتباه نه ده چي په حجت سره ازاله وکړي بلکه په سبب د عناد او حسد دی، او دا شی په حجت ويلو ددوئ له زړو څخه نه وځي، او نه هم ته تابع کېدای سې ددوئ د قبلې ولي چي امر د قبلې د کعبې متسحکم دی لا ينسخ ابداً په دې آيت کي قطع ددوئ ده طمعي ده چي گوندي عليه السلام به بېرته زموږ قبلې ته راوگرځي.

سوال: قبله د يهودو او نصاری وو خو سره جلا ده، ولي چي يهود وبيت المقدس ته لمونځ کوي چي هغه د مدينې منورې څخه غربي ده، او نصری لمر خاته ته لمونځ کوي، نو څرنگه د دواړو لپاره د "قبلتهم" په لفظ د مفرد وويل سو؟

ځواب: هو! چونکه دا دواړي سره يو وې په اعتبار د بطلان او منسوخيت نو ځکه يې مفرد لفظ ووايه.

وَمَا بَعْضُهُم بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ

او نه سي کېدای بعض اهل کتاب تابع د نورو اهل کتابو په قبله کي لمامر آنفاً

پوه سه: چي حکم د عدم متابعت د قبلې زموږ په اعتبار د اعم اغلب د اهل کتابو دی ورنه عبدالله بن سلام واضرابه د يهودو د مدينې او نصاری وو د نجران خو متابعت د عليه السلام وکړی په امر د قبلې د کعبې مبارکې.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

او که چیري ته متابعت وکړې د خواهشاتو زائغه وو د دوئ یعني اهل کتاب چي دوئ وایي ته بیرته زمونږ قبلې ته مخ کړه حتی بعض یهودیانو به ویل که چیري ده یعني علیه السلام زمونږ له قبلې څخه روه گرداني نه وای کړې نو مونږ به ویلای چي دی هغه نبي موعود في التواة دی په دې خبره کي غرض ددوئ دا وو چي گوندي علیه السلام مونږ خطاباسو او بیرته زمونږ وقبلې ته مخ راواړوي، نو ځکه خدای ﷻ علیه الصلوة والسلام مخاطب کړی "او لئن اتبعت آه" خطاب یې ورته وکړی که ته بالفرض والمحال دغسي وکړې وروسته تر دې چي تاته علم له جانبه څخه د خدای ﷻ په وحي سره راغلی چي مفید د حق الیقین دی په باره کي د قبلې د کعبې نو ته به له ډلي څخه د ظالمانو وگرځې.

فائده: عقلاً او نقلاً صدق د قضیه شرطیه صدق د مقدم او تالي نه غواړي بلکه بناء د صدق د شرطیه پر علاقه بین المقدم والتالي دی اما نقلاً فلقوله تعالی "قل ان للرحمن ولد فانا اول العبدین" واما عقلاً فلقول اهل المعقول ان کان زید حماراً کان ناحقاً.

پوښتنه: په علم نحو کي وایي چي کلمه د "ان" پر امور محتمله و داخلیږي، آیا د ایت احتمال د متابعت د رسول الله ﷺ د اهل کتابو قبلې لره هم سته او که څرنگه؟

ځواب: امور محتمله عام دي که یې احتمال په واقع کي وي لکه ان دخلت دار فانت طالق، او که یې احتمال صرف فرضي وي کما في المثالین المذکورین النقلي والعقلي، وما نحن فیه یعني احتمال د متابعت د رسول الله ﷺ قبلې لره د اهل کتابو صرف فرضي دی.

پوښتنه: په کومه قرینه مونږ دا ویلای سو چي دلته احتمال صرف فرضي دی؟

ځواب: په قرینه د هغه آیت چي خدای ﷻ اخبار وکړی "وما انت بتابع قبلتهم، ولي چي خلاف د اخبار الهي څخه چونکه مستلزم کذب لره د اخبار الهي دی، نو وقوع یې محاله ده، کما تقرر في کتب العقائد.

پوښتنه: وقوع د متابعت د علیه الصلوة والسلام قبلې لره د اهل کتابو محال هم وه او خدای ﷻ د مخه هم اخبار دعدم کړی وو، نو څرنگه په دې شرطیه قضیه کي یعني "ولئن آه" مخاطب یې علیه السلام وگرځاوه؟

ځواب: لپاره د تشدید پر امت او مسلمانانو باندي چي تاسي باید متابعت د قبلې د اهل کتابو ونه کړئ، ولي سید البشر ﷺ په صورت کي متابعت خدای ﷻ داسي خطاب ورته وکړی "انک اذاً لمن الظالمین" نو دا تهدید عظیم دی د امتیانو لپاره په متابعت کي د قبلې د اهل کتابو

فائده: خدای ﷻ په ډېرو انواعو سره د مبالغې دا متابعت ممنوع وگرځاوه.

(۱) دا شرطیه قضیه موګده په قسم مقدر سره چي لام موطئه د قسم دلالت پر کوي مصدر وگرځول.

(۲) مخاطب یې علیه السلام وگرځاوه چي هغه حبیب الله وو او عبد معصوم د ټولو معاصي څخه وو فغیره، اولی واحري بالتهدید.

(۳) تفصیل بعد الاجمال في قوله تعالی بعد ماجائک من العلم.

(۴) تعظیم د علم نبوي ﷺ لکونه معرفاً باللام.

(۵) جزاء د شرط مذکور یې په ان المؤکده سره راوړه یعني انک اذاً آه

(۶) او په خبر د هغي جملې د جزاء یې لام مؤکده راوړی یعني لمن

(۷) جمله اسمیه یې راوړه (۸) کلمه د من تبعیضیه یې راوړه یعني من الظالمین، ولي چي علماء د معاني و وایي چي زید من العلماء ابلغ دی تر زید عالم، ولي چي په اول صورت کي د عوی د علم د زید سره د دلیل د راجع في ذلک علم المعاني.

(۹) ظالمین یې معرفه راوړه المستلزم نسبته الظالم العظیم الیه لانهم قالوا ان المطلق یحمل علی الفرد الکامل.

درویش وایي: چي ددې مبالغاتو بیان قاضي بیضاوي کړی دی وتبعه المظهري وزاد علیه بعض وجوه المبالغة.

فائده: دا شرطیه چي موږ یې تفصیل وکړی د عصمت سره د سید البشر ﷺ منافات لري کما علمت من التفصیل المذکور باحسن وجه والله الموفق.

یادګار: دا تفصیل په وخت کي د صبح صادق په ورځي د عید الفطر وکړه سو یوم یکشنبه پنځه نیمي بجې (۱۴۲۵ هجري قمري)

اللهم اغفرلي ذنوبي کلها واغفر لوالدي بحرمة الشهر المبارک الذي انتهی صیامه وقیامه وبحرمة یوم عید الفطر یوم نزول الرحمة العامة من الرحمن الرحیم، علی عباده المؤمنین وانصر الاسلام والمسلمین وکبت وذلل اعداء الدین واطرد الامریکین المتغلبین علی ممالک المسلمین بحولک وقدرتک یا ارحم الراحمین آمین.

اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْکِتٰبَ یَعْرِفُوْنَهٗ کَمَا یَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ

هغه کسان چي موږ ورکړی دی ودوئ ته کتاب چي تورات او انجیل دي یعني ملایان ددوئ پېژني رسول کریم ﷺ لکه چي دوئ پېژني خپل زامن یعني چي نبي موعود چي په توارت او انجیل کي یې بیان راغلی دی، همدغه محمد ﷺ دی.

پوه سه: چي ضمیر منصوب د "یعرفونه" و علیه الصلوة والسلام ته راجع دی وهو الاظهر.

سوال: د علیه الصلوة والسلام ذکر خو د مخه نه دی راغلی؟

ځواب: چونکه ټوله سابق آیتونه په باره کي د نبوت د علیه الصلوة والسلام وه نو مذکور حکماً دي، او بعض مفسران رح وایي چي ضمیر مذکور وقرآن ته راجع دی، او بعض مفسران وایي چي ضمیر تحویل القبله ته راجع دی.

درویش وايي: چي تشبيه د معرفت سره ده انباء هم ددې دوو تفسيرو سره ډېره بعيده او مناسب نه ده.

پوښتنه: تخصيص د ابناء يې ولي وکړه سو نبات خو هم سړی پېژني ؟

ځواب: خلگ زامن ډېر پېژني تر لوڼو، ولي چي د زامنو گزاره د پلار سره تر لوڼو ډېره وي، او بل دا چي پر عمومي خلگو زامن تر لوڼو گران وي، او د پلاره سره زامن په کومک کي ډېر د پلار سره اخته وي تر لوڼو حتی چي خلگ وايي د لور په باره کي چي دا د بل د کور ده کما يدل عليه التجربة.

سوال: اقرب تر ټولو شيانو هر سړي ته خپل ځان دی، نو چي داسي ويل سوي وای کما يعرفون انفسهم ابلغ به نه وای؟

ځواب: هيڅ سړی خپل ځان نه پېژني تر ډېره وخته پوري يعني زمان غاية الطفولية، او زوئ د هغه وخته څخه چي و زېږي پلار يې پېژني کما لايخفی، لکن سره د هغه ملايان د اهل الكتاب د عليه الصلوة والسلام د نبوت څخه انکار کوي، نو معلومه سوه چي دوئ صرف د تعصب او عناد او حسد له سببه دا انکار کوي.

پوه سه: چي عبدالله بن سلام ﷺ چي يو ستر عالم د يهودو و او په اول قدوم کي د عليه الصلوة والسلام پسله څو پوښتنو په اسلام مشرف سو، نو حضرت عمر ﷺ وده ته وويل چي په قرآن کريم کي خو دا آيت نازل دی "الذين اتوا الكتاب يعرفونه كما يعرفونه ابنائهم" نو ستا ددې معرفت په باره کي څه رايه ده؟ عبدالله بن سلام ﷺ ورته وويل ياعمر! **لقد عرفته حين رئيته كما اعرف ابني ومعرفتي بمحمد ﷺ اشد من معرفة ابني، فقال عمر ﷺ وكيف ذالک قال اشهد انه رسول الله حقاً وقد نعته الله في كتابنا ولا ادري ماتضع النساء، فقال عمر ﷺ وفقک الله يا ابن سلام فقد صدقت.**

ترجمه: ای عمر قسم په خدای ﷻ دی چي ما وپېژندی عليه الصلوة والسلام يعني چي نبي آخر الزمان دی هغه وخت چي ما وليدی لکه زه

چي پېژنم خپل زوئ او پېژندل زما په محمد ﷺ يعني چي نبي دی ډېر بالا دی زما د خپل زوئ تر پېژندو، نو عمر ؓ وويل چي څرنګه پېژندل د عليه الصلوة والسلام تاته اشد تر پېژندلو د زوئ وه، عبدالله بن سلام ؓ ورته وويل چي زه شاهدي اداء کوم چي دی رسول د خدای ﷻ دی په حقه سره ولي ما ليدلي دده صفتونه او بيان زموږ په کتاب کي يعني په تورات کي چي هغه حتماً صادق دی، او زه نه يم خبر چي ښځي څه کارونه کوي، يعني زه نه يم خبر چي زما زوئ به زما له نطفې څخه وي او که به يې مور زنا کړې وي، نو عمر ؓ ورته وويل چي خدای ﷻ دي تاته توفيق درکړي ای ابن سلامه په تحقيق ته رشتيا وايې.

درويش وايي: چي دا حديث په صحاح سته وو کي ډېر اوږد دی چي عنقريب به په طول سره راوړه سي ان شاء الله تعالی.

وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾
الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ ع

او په تحقيق سره يوه ډله د اهل کتابو يعني ملايان د دوئ هر آئينه پټوي حق عموماً خصوصاً په باره کي د عليه الصلوة والسلام اود قبلې د کعبې، او دوئ هم په حق پوهېږي، نو انکار د ملايانو ددوئ د جهل سبب نه دی بلکه د حسد او عناد او د حب المال والجاه له سببه دی، وورد في الحديث الصحيح للجاهل ويل وللعالم سبعين ويل، فلهم سبعون ويل، او حق يعني عموماً و خصوصاً له جانبه څخه د خدای ﷻ دی، نو ته ای محمد ﷺ هرګز مه ګرځه د ډلي د شک کونکو په حق کي.

پوه سه: چي په دې نهي کي هم تهديد د امت مقصود دی کمامر تفصيله في بيان "ولئن اتبعت الآية"

پوه سه:- چې دلته مراد په قرینه د مقام د حق څخه نعوت د علیه الصلوة والسلام دی چې په تورات او انجیل کې وه، او بل حال د قبلې د کعبې دی.

فائده: د اعراب له لارې ظاهر اعراب دادی چې الحق مبتداء ده او من ربک یې خبر دی، یعني الحق ماثبت من ربک، وهو ماانت علیه یعني لا غیر ذالک کالذي علیه اهل الکتاب، او دا احتمال هم مظهري ذکر کړی چې الحق دی خبر د مبتداء محذوف وي، ای هذا الحق، یعني ماثبت من قبل في امر القبلة وغیرها حق دی، او من ربک دي خبر بعد الخبر وي ای کاین من ربک، او یا دي من ربک حال وي د ضمیر څخه د الحق ای کائناً من ربک، او یا دي الحق فاعل د فعل مقدر وي، او من ربک متعلق په هغه فعل پورې وي ای جائک الحق من ربک، قال الامام القشیري رحمة الله علیه في حق علماء اهل الکتاب حملهم مستکنات الحسد وسوء الاختیار علی المکابرة لماعلموا بالاضطرار.

درویش وایي: چې د یهودیانو ملایانو که څه هم ډېر کوشش کاوه چې علیه الصلوة والسلام او دین د اسلام بدنامه کړي او دخلګو په زړو کې نفرت ددې دین الهي څخه پیدا کړي او دا لوئ کاروان د اسلام درهم برهم کړي لکن ددې مثال د سپو دی، د سپي په خوله لوئ دریاب او جاري رود نه مرداریږي او کاروان د اسلام به پر مخ روان وي، او سپي به ورته غاپي الی یوم القیامة، وهذا کله لاجل حسد علماء الیهود، وهذه السلسلة جاریة للعلماء الحاسدین مع العلماء الروحانیین في کل عصر وزمان فالواجب علی العلماء الروحانیین الصبر علی ایذاء الحاسدین واغتیابهم وبهتانهم.

پوه سه: چې راه رو که د هر سپي سره په مقابله او طرد اخته سي دده سفر به قطعه سي، نو ښه داده چې مسافر او راه رو وخپل سفر ته ادامه ورکړي، سپی او غفا سره پرېږدي، **والله متم نوره ولوکره الکافرون وقد تم الله عزوجل نور الاسلام ولوکره کفار الهیود والنصاری.**

وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ

پوه سه: چي تنوين د كل عوص دی د مضاف اليه څخه ای لكل امة من اهل الاديان، او د "وجهة" معنا هغه مكان متوجه اليه دی چي قبله ورته وايي او د هو ضمير راجع دی و كل ته، او د موليها يو مفعول محذوف دی ای هو موليها وجهه يعني في الصلوة يعني دی مخ اړونكی دی هغه جهت ته خپل مخ په لمانځه كي، حاصل دا چي خدای ﷻ هر امت ويوې قبلې ته متوجه كوي حتی جعل لموسیٰ عليه السلام قبلة وهی بيت المقدس وليشئ قبلة وهي جهة المشرق ولمحمد ﷺ قبلتين بيت المقدس و الكعبة، نو امر د قبلې يو تعبدي كار دی چي په عقل سره يې ادراک د حكمت الهي نه كيږي او نه هم خلگو لره نزاع په امر د قبلې ښايي بل كه پر دوئ امتثال د امر الهي لازم دی وليس لمكان اقتضاء ذاتي لكونه قبلة حتی يخوض الناس في ترجيح جهة علی جهة في كونها قبلة، نو تاسي مبادرت كوئ ايهاالناس د خير و كارو ته چي هغه امتثال د امر الهی دی كه امر د استقبال د بيت المقدس وكړي او كه د كعبې وكړي فان الله يحكم مايشاء ويفعل مايريد فان لله حكم غامضة في احكامه وافعاله لا يسئال عما يفعل وهم يسئلون.

فائده: موصوف د خيرات محذوف دی اي الفعلات الخيرات او مراد د خيرات څخه يواځي توجه د قبلې نه ده بلكه ټوله د خير كارونه يعني چي د امر الهي سره برابر وي لان العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص المورد كما هو الحكم المسلم والمجمع عليه عند جميع المفسرين واهل الحديث والفقهاء رحمهم الله تعالی اجمعين.

فائده: صاحب د روح البيان استبقوا متعدي په واسطه د حرف جر محذوف بولي ای الی الخيرات، او بعض مفسرين يې متعدي بنفسه بولي والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

هر چېري چي تاسي یاست، یعني په هر مکان کي چي د خدای ﷻ رضا پکښي وي یعني په استقبال د کعبه مبارکي او یا د خدای ﷻ رضا نه وي پکښې لکه استقبال وبیت المقدس ته وروسته تر نسخي راتګ به وکړي خدای ﷻ پس له مرګه ومحشر ته د قیامت لپاره د جزاء او لپاره د جلا کولو د مِحق او مبطِل، نو دا آیت وعده د جنت و اهل طاعت ته ده او وعید دی د اهل عصیان لپاره د ذخول د دوږخ سره، او خدای ﷻ قادر دی پر هر شي چي له هغه جملې څخه احیاء او اماتت دی او په یوم الحشر کي جمع کول ستاسي دي لپاره د جزاء، او بعض مفسران وایي چي معنا د آیت داده چي هر چېري چي یاست یعني که شرقاً او که غرباً او که جنوباً یا شملاً یاست او لمونځ وکعبې ته کوئ، راتګ يې وکړی خدای ﷻ ستاسي په لمونځو سره، سره له اختلافه د جهاتو جمیعاً یعني متحد الجهة یعني په حکم کي د یوه لمانځه لان الاعتبار لجهة الکعبة لا للشرق والغرب مثلاً، نو پر دې تفسیر جمیعاً حال دی د ضمیر څخه د کم والمعنی مجتمعین في الجهة او اتیان بکم مجاز دی عن جعل صلاتکم متحدة فی الجهة، او مظهري يې داسي تفسیر هم کړی دی چي هر مسلمان لره قبله سته چي هغه جهت د کعبې دی که چېري ورمعلومه وه نو خود به مخ په لمانځه کي هغه لوري ته کوئ، او که قبله څندي ورکه وه نو جهت د تحري دده قبله ده، او که يې نفل کول تر ښار دباندي پر دابه باندي، نو قبله دده جهت د استقبال الدابة ده، نو حاصل دادی چي لمونځ په سبب د اشتباه القبلة تر وخت نه څنډوئ.

درویش وایي: چي دا حکمونه خو تبوله صحیح او د فقه سره برابر دي لکن درویش نـه پوهېږي چي سلیسـه ترجمـه د آیت بـه سرې څرنګـه کـوي چي دامذکوره احکام به تبوله پکښې وي، فتامل لعل الله یحدث بعد ذالک امراً

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾

او ده هر ځای چي ته ووځې یعني سفر تـه نـو اړوه خپـل مـخ یعني پـه لمانځه کي ولوري ته د مسجد الحرام او په تحقیق دا امر د توجـه و مسجد الحرام ته لازماً حق دی، له جانبه څخه د رب ستا او نه دی غافل یعني بې خبره خدای ﷻ له هغه کارو څخه چي تاسي يې کوئ عموماً وخصوصاً.

پوه سه: چي دا آیت لپاره ددې دی چي حکـم د لمانځـه د کـور او د سفر سره برابر دی په توجه کي و جهت ته د مسجـد الحرام، پـه حدیث صحیح کي چي روایت یې حذیفه بـن الیمان ﷺ کړی دی علیـه الصلوة والسلام وایي چي موږ ته یعني امت محمدیه ﷺ تـه خدای ﷻ فضیلت راکړی دي پر نـورو خلګـو پـه درې شیه کي، یـو دادی چي صـفونه زمـوږ یعني پـه لمانځه کي لکه صفونه د ملکو ګرځولي دي یعني په تسویه کي او بل دا چي موږ لره یې تبولـه ځمکـه مسجد ګرځولې ده، یعني چي هر ځای د لمانځه وخت راسي هغه ځای زموږ لپاره د لمانځـه ځای دی، مطلب لکه چي په مسجد کي د وطن او حضر چي موږ لمونځ وجهت ته د بیت الحرام کوو په سفر کي هم لازماً به موږ جهت ته د مسجد الحرام لمونځونه کوو.

درویش وایي: چي په دغه تفصیل دا حدیث د آیت مبارکه سره برابرېږي، او بل دا چي موږ لره خاوري د ځمکي پاکي ګرځولي د حدث اصغر او اکبر څخه چي موږ اوبـه نـه کړو پیدا، ددې حدیث څخه معلومـه سوه چي حکـم د

تیمم پر امم سابقه وو نه وو، او دغه رنگه معلومه سوه چي لمونځونه د نورو امتو ښېله خپلو کلیساوو او معابدو نه وه روا یعني چي امکان به یې و، او موږ که څه هم امکان د مسجد د رسېدګي هم وي لمونځونه بل ځای هم روا دي که څه هم مسجد ته ځان رسول افضل دی او بل دا هم معلومه سوه چي لمونځ د نورو امتو په صف بندي سره نه وو، رواه مسلم بطوله.

فائده: حکم د سفر قریب او بعیدسره برابر دی ویحتمل چي ده خروج څخه دي وتل د کلي او بانډو څخه وي که څه هم سفر مصطلح نه وي.

فائده: که څه هم مخاطب په آیت کي خو علیه الصلوة والسلام دی اما د امت لپاره هم داغه حکم دی.

فائده: په دې کلماتو کي ومااللہ بغافل آه وعده ورکوي خدای ﷻ چي تاسي ته به ستاسي پر اعمالو حسنه وو احسن الجزاء خدای ﷻ درکوي.

فائده نحویه: "حیث" ظرف مکان دی او لازمة الاضامة دی وجملې ته غالباً، ولي چي وضع د حیث لپاره د هغه مکان د هغه ځای د حدث وي چي جمله متضمن هغه حدث لره وي، نو بعض مفسران رح وایي چي من حیث متعلق دی له "ول" پوري او ما بعد فا عمل په ماقبل کي کولای سي لکن دا تفسیر خفاجي رد کړی دی په دې سره چي تقدیر د کلام خو داسي ګرځي فول ومن حیث ولا معنی لاجتماع الواو والفاء نو صحیح وجه داده چي من حیث متعلق په فعل مقدر پوري دی یعني افعل ما امرت به من حیث خرجت وقوله فول عطف پر هغه مقدر دی

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

درویش وایي: چي ترجمه د آیت خو ظاهره ده لکن بعض ناپوهان به توهم ددې کوي چي په تکرار کي ددې آیت څه فائده ده؟

ځواب: دادی چي قبله توجه لره په ټولو امتو کي لوي شان دي کما لایخفی، او نسخ ځای د فتنې ده او د شبهي ده، ځکه بعض مسلمانان ددې نسخ له کبله کافران سوه، نو باید ددې نسخ د قبلې چي اوله نسخ وروسته تر هجرت د مرةٍ بعد اخری تکرار سي هذا ماذکر روح البیان، او قاضي بیضاوي وایي وتبعه المظهري رحمه الله چي دلیل د تکرار ددې آیت دادی چي علتونه ددې نسخ د قبلې درې وه، اول تعظیم د رسول کریم ﷺ چي خدای جل جلاله دده مرضات پر ځای کړي چي توجه وکعبې ته وه کمایدل علیه قوله قد نری تقلب وجهک في السماء فلنولینک قبله ترضاها فول وجهک آه، دوهم خبره داده چي عادت الهي پر دې باندي دی چي هر اهل ملت او شریعت مخ به په لمانځه کي وجلا قبلې ته اړوي کما یدل علیه قوله تعالی "ولکل وجهة هو مولیها" چي تفسیر او تفصیل یې تاسي واورېدی او دریم دفع د دلائلو د مخالفینو ده لکه په دې وروسته آیت کي چي به راسي، نو خدای جل جلاله پاک جوت کړی د هر علت سره خپل معلول لکه عقلاء چي د هر دلیل سره مدعي جوت راوړي یا دمخه او یا وروسته تاچي مدعي په تکرار سره د مخاطبینو او سامعانو په زړه کي ښه قرار ونسي، لکن په قرآن مبارک کي یې په اولو دوو ځایو کي علت تر معلول دمخه راوړي دي، او په اخر کي معلول تر علت دمخه راوړی کماسیئاتي

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

علة للقول السابق فولوا وجوهکم آه، یعني اړول ستاسي د مخانو مي کعبې ته وکړه له دې سببه چي خلګو لره پر تاسي حجت او دلیل نه سي پاته

پوه سه: چي لام جاره متعلق دی په "فول" سره او علت دی د تولیه وه جهت ته د بیت الحرام.

فائد: مراد له ناس څخه یهود دي چي دوئ په هغه وخت کی چي علیه الصلوة والسلام وبیت المقدس ته لمونځ کاوه دا یې وویله چي هغه نبي

چي منعوت فی التوراة دی د هغه قبله خو کعبه ښول سوې ده او دا نبي خو زموږ قبلې ته لمونځ کوي او مشرکانو د مکې به دا احتجاج کاوه چي محمد ﷺ د ملة ابراهیم دعوی کوي او وخلاف ته د ابراهیم علیه السلام د قبلې چي کعبه ده لمونځ کوي، قوله الاالذین آه استثناء ده له ناس څخه یعنی مگر د ظالمانو معاندانو احتجاج نه قطع کېږی ولي چي د یهودو معاندانو ظالمانو به وروسته تر تحویل القبلة داسي ویله ماترک قبلتنا الی الکعبة الا میلا الی دین آبائه ای الشرک وحباً لبلده ولوکان علی الحق للزم قبلة الانبیاء یعنی بیت المقدس، او معاندانو ظالمانو د مکې به ویله رجع الی قبلة آبائه ویوشک ان یرجع الی دینهم.

سوال: دا خبره د یهودانو یا د مشرکانو خو صرف درواغ وه او فحش باطل خبري وې نو حجة ولي ورته وویل سو بلکه لائق داوه چي پر دې خبرو ددوئ نوم د جدل کېښودل سي؟

ځواب: تسمیه بالحجة ددوئ پر زعم باطل بناء ده، نو گویا دا تسمیه مجاز دی تهکماً بهم، او بعض مفسران وایي چي استثناء منقطع ده، نو معنا یې داده لکن الذین ظلموا یجادلونکم بالباطل، او بعض وایي چي حجة په معنا د احتجاج دی، احتجاج خو ددوئ فعل دی وفیه انه یرد علیه مایرد علی الحجة بالمعنی الوصفی من انه لم سمی فعلهم احتجاجاً بل ینبغي ان یسمی جدالاً فافهم.

فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِيْ

نو تاسي مسلمانان ددوئ څخه مه بېرېږئ ولي چي زه ستاسي سره کومک کوم او په حجت تاسي پر دوئ غالبه گرځوم، او نفس طعن ددوئ تاسي ته ضرر نه رسوي، او زما څخه وبېرېږي یعني مخالفت زما له امره مه کوئ چي په توجه د کعبې یې تاسي ته کړی دی.

وَلِأُتِمَّ نِعۡمَتِي عَلَيۡكُمۡ وَلَعَلَّكُمۡ تَهۡتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

پوه سه: چي "ولاتم آه" معطوف دی پر "لئلا آه" باندي ای تولوا وجوهکم لئلا یکون للناس علیکم حجة ولاتم نعمتي علیکم آه، او دا هم احتمال سته چي ولاتم آه دي علت وي د جمله محذوف ای امرتکم بالتولیة الی المجسد الحرام وعدم الخشیة لاتمامي نعمتي علیکم وارادة اهتدائکم، پر دې تقدیر هم دا جمله عطف ده پر جمله معلله سابقه باندي یعني لئلا یکون للناس آه.

پوه سه: چي چونکه حقیقت ترجي پر خدای ﷻ محال وه، نو ځکه يې په مورږ تفسیر په اراده سره وکړی، او یا دا جمله عطف ده پر علت مقدره مثل واخشوني لاحفظکم عنهم ولاتم نعمتي علیکم آه، وعن معاذ ﷺ قال قال رسول الله ﷺ تمام نعمتي دخول الجنة والنجاة من النار رواه البخاري، وعن علي ﷺ تمام النعمة الموت علی الاسلام، هذا حاصل ما في البیضاوي والمظهري، او روح البیان ډېر په زړه پوري تفصیل داسي کړی دی، علة لمحذوف ای امرتکم بتولیة الوجوه شطر المسجد الحرام للاتمام النعمة علیکم ولي چي دا تولیه یو نعمت جلیله دی، ولي چي ټوله تکالیف الهیه که څه هم نعمتونه دي چي مکلف يې امتثال وکړی ولي چي مکلف وصل کوي و ثواب جزیل ته د آخرت، لکن امر د خدای ﷻ بالتوجه الی قبلة ابراهیم تام د نعمت دی په امر کي د قبلې، ولي چي ټولو عربو فخر کاوه په اتباع د ملت ابراهیم ؈ في جمیع ماکانوا یفعلونه، نو چي دوئ متوجه کړه سوه وقبلة ابراهیم ته چي کعبه وه نو ځکه خدای ﷻ د اتمام د نعمت وباله پر دوئ باندي.

درویش وایي: چي که څه هم تفسیر د روح البیان په سبب د مناسبت د مقام سره د تحویل القبلة په زړه پوري دی، لکن چونکه تفسیر د تمام النعمة منصوصي موجود دی کمامر في الحدیثین المذکورین عنقریب، نو ځکه مفسرینو رح عموما وهغه منصوصي تفسیر ته ترجیح ورکړې ده

الآن يقال چي مراد د صاحب د روح البيان حصر د تمام نعمت چي مذكور په دې آيت دی په ماذكره نه دی بلكه مراد دده بيان د يوې نوعي د تمام النعمة ده فلا منافات بين ماذكر في الحديثين من تمام النعمة وبين ماذكره صاحب روح البيان، ولي چي نعمتونه د خدای ﷻ پر دې امت مرحومه باندي تر حساب تېر دي، نو هر نعمت الهي تمام النعمة گڼل کېدای سي وماذكر في الحديثين هو التمام الحقيقي بجميع النعم الالهية لهذه الامة المرحومة، اللهم اتمم لنا نعمتک الحقيقة برحمتک يا ارحم الراحمين.

درويش وايي: چي سليسه ترجمه د تېرو آيتو د "قد نرى آه" څخه تر دې ځای پوري داده، په تحقيق مونږ وينو په بار بار کتل ستا و طرفته د اسمان په انتظار د وحي په باره کي د قبلة الكعبة نو هر آئينه مونږ ستا مخ اړوو هغه قبلې ته چي ته په راضي يې يعني كعبه، نو واړوه مخ خپل يعني په لمانځه كي وجهت ته د مسجد الحرام يعني چي په هغه كي كعبه موجودده، او هر چېري چي ياست ای امت محمديه ﷺ كه په سفر كي ياست او كه حضر كي او كه په شرق كي ياست او كه په غرب كي ياست مثلاً نو تاسي اړوئ مخان خپل يعني په لمانځه كي وجهت ته دمسجد الحرام، او په تحقيق هغه كسان چي دوئ ته كتاب وركړه سوی دی يعني تورات او انجيل چي يهود او نصارى دي، دوئ پوهېږي چي دا تحويل د قبلې حق دی له جانبه څخه د خدای ﷻ ددوئ، او نه دی خدای ﷻ غافله د هغو عملو څخه چي دوئ يې كوي، او په تحقيق كه ته ای محمد ﷺ راتگ وكړې و دغو كسانو ته چي اهل كتاب دي په هر دليل او حجت سره دوئ متابعت نه كوي ستا د قبلې يعني عناداً وحسداً، او نه ته تابع كېدای سې د قبلې ددوئ، ولي چي ستا قبله په امر الهي د چي كعبه ده يعني تر ورځي د قيامت، او نه بعض اهل كتاب تابع كېدای سي د بل بعض په قبله كي، ولي چي د اهل كتابو قبلې هم يو له بله سره جلا دي، او بالفرض والتقدير كه ته متابعت وكړې د خواهشاتو ددوئ يعني چي زمونږ وقبلې ته بېرته مخ راواړوه، پسله دې چي تاته علم د خدای ﷻ

له خوا در کړه سو چي قبله بالحق کعبه ده، نو په تحقیق ته به د ظالمانو له ډلي څخه یې، او هغه کسان چي موږ کتاب ورکړی یعني تر تاسي دمخه چي یهود او نصاری دي، پېژني آنحضرت ﷺ یعني چي بر حق دی او نبي اخر الزمان هم دی، لکه دوئ چي پېژني خپل زامن یعني په سبب د هغه نعتو د علیه الصلوة والسلام چي ددوئ په کتابو کي مذکور دي، او په تحقیق یوه ډله ددوئ یعني چي علماء ددوئ دي پوهوي حق یعني چي نبوت د علیه الصلوة والسلام دی او دوئ هم علم پر حق والي لري او حق یعني ستا نبوت او یا تحویل د قبلې له جانبه څخه د خدای ﷻ ستا دی، نو ته هر گز مه گرځه د شک کونکو څخه په باره کي ددې حق، او هر امت لره یو جهت سته چي هغه هر امت و هغه جهت ته مخ اړوي یعني په لمانځه کي، او تاسي وړاندي والی کوئ د خیر وکارو ته، او هري چېري چي تاسي یاست خدای ﷻ به راټگ وکړي په تاسي سره ټوله په ورځ د قیامت لپاره د جزاء بالجنة او بالنار، په تحقیق خدای ﷻ پر هر شي قادر دی، او له هر ځایه چي ته ووځي یعني سفر ته نو ته مخ اړوه په لمانځه کي وجهت ته د مسجد الحرام او تحقیق سره دا امر د تولیې وکعبې ته حق دی له جانبه څخه د خدای ﷻ او نه دی خدای ﷻ بېخبره د هغو کارو څخه چي تاسي یې کوئ یعني که خیر وي او که شر، او له هرځایه چي ووځئ وسفرته نو مخ اړوه یعني له لمانځه کي و جهت ته د مسجد الحرام، او موږ ستاسي قبله کعبه ورگرځول ددې لپاره چي خلگو لره یعني اهل کتابو لره پر تاسي دلیل نه سي پیدا چي نبي آخر الزمان خو دوو قبلوته لمونځ کوئ، مگر نه هغه کسان چي ظالمان وي ددوئ څخه یعني هغه ظالمان پسله تحویله د قبلې خپل احتجاج او جدال نه قطع کوي، نو تاسي د هغو له جداله مه بېرېږئ، او زما څخه بېرېږي، او بل ددې لپاره تحویل د قبلې منځ ته راغلی چي زه پوره کړم نعمت خپل پر تاسي باندي یعني په باره کي د قبلې او زما اراده ده چي پر سمه لار سئ، انتهی الترجمه لتلک الآیات، او دا ترجمه پر ویه ځای د پښتنو د عوامو لپاره وه.

درویش وایي:- چي دا تول رسوايي او بد بختي او انکار د نبوت محمدي ﷺ څخه چي اهل کتابو ته ښه ده د دوئ د ملايانو له خوا وړښه ده کمایدل علیه قوله تعالی "وان فريقا منهم ليكتمون الحق وهم يعلمون كمامر تفسيره" او ملايانو د اهل کتابو بالخصوص د يهوديانو ملايانو په نصائحو کي عوامو ته د يهوديانو به ويل چي پر خپل دين حق يهوديت باندي قائم ووسئ، محمد ﷺ نبي موعود ي التوارت او نبي آخر الزمان نه دی او چي ملايان خود په خانه سره يو ځای سوه دوئ به سره ويل چي محمد ﷺ خو هغه موعود دی لکن که يې موږ د رشتيا بيان وکړو زموږ رياست پر عوامو او جاه او جلال له منځه ځي، نو نعتونه د نبي آخر الزمان چي په تورات کي موجود دي تغير به ورکړو، او موږ به په دې ګناه خدای ﷻ په ورځ د قيامت دوږخ ته نه واچوي، ولي زموږ نيکه ګان انبياء دي زموږ حتماً شفاعت کوي، او دا به يې هم ويل نحن ابناء الله واحبائه او دا به يې هم ويل لن تمسنا النار الا اياماً معدودة کما حکی الله ﷻ عنهم في القرآن المجيد.

حافظ شيرازي رحمه الله د ورته خلګو په باره کي داسي وايي

واعظان کين جلوه در محراب ومنبرميکنند چون بخلوت مير وند آن کار ديگر ميکنند

مشکلي دارم ز دانشمند مجلس باز پرس توبه فرمايان چرا خود توبه کمتر ميکنند

گوئيا باور نميدارند روز داوري کين همه قلب ودغل در کار داور ميکنند

خانه خالي کن دلا تامنزل جانان شود کين هوسناکان دل وجان جای ديگر ميکنند

كَمَآ أَرۡسَلۡنَا فِيكُمۡ رَسُولٗا مِّنكُمۡ

لکه چي موږ استولی دی په تاسي کي يا معشر قريش رسول محمد ﷺ چي ستاسي يعني له قوم او قبيلې څخه دی، يعني تاسي په حال دده قبل النبوة وبعد النبوة تر نورو خلګو ښه خبر ياست حتی چي تاسي به دی قبل النبوة امين مکه باله.

پوه سه: چي دا آيت متصل دی د ماقبل سره ای لاتم نعمتي عليكم في امر القبلة او في الآخرة بدخول الجنة كما اتممتها بارسال رسول منكم، نو كلمه د ما مصدريه ده او ذكر په آيت كي ارسال دی او مراد ځندي اتمام دی اقامة للسبب وهو الارسال مقام المسبب ای الاتمام، او بيضاوي رحمة الله عليه يو احتمال بعيد هم ذكر كړی دی چي دا آيت د وروسته سره تعلق لري يعني فاذكروني، نو يې تقدير داسي بيان كړی دی فاذكروني كما ذكرتكم بارسال رسول منكم فافهم.

فائده: مخاطب په دې آيت كي قريش دي او نور خلگ د دوئ تبع دي، لقوله عليه الصلوة والسلام الناس تبع لقريش، وايضاً پر دې تبعيت دلالت كوي دا قول د خدای جل جلاله و ابراهيم ته "اني جاعلك للناس اماماً، قال ای ابراهيم ومن ذريتي، او عليه الصلوة والسلام هم د ذريت څخه د ابراهيم دی، وايضاً قال ابراهيم عليه السلام وابعث فيهم رسولاً منهم كما حكى الله ذالك منه.

يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيٰتِنَا وَيُزَكِّيْكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَّا لَمْ تَكُوْنُوْا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۵۱﴾

چي تلاوت كوي هغه رسول پر تاسي باندي آيات زموږ چي قرآن عظيم الشان دی، او تاسي باعثه كوي پر داسي اعمالو چي تاسي په هغه عملو سره پاک سئ له خيرو څخه د ګنهو.

پوه سه: چي موږ تفسير د تزكيه په باعثه كولو سره وكړی له دې كبله چي شان د ټولو رسولانو دعوت دی، او باعثه كول دي د خلگو پر هغو عملو چي خلگ د شرک او معاصيو څخه خلاص كړي، غرض په دې تفسير كي دادی اصل مزكي خو خدای جل جلاله دی، او تاسي ته در ښيي هغه نبي كتاب يعني ما في القرآن من الشرائع والاحكام والمعاني والاسرار والاوامر

والنواهي، او هم ددې جهته قرآن مبارک ته هدًى ونوراً ویل سوی دی، او علیه الصلوة والسلام تلاوت د قرآن عظیم الشان کاوه وا اصحابو کرامو ﷺ ته تاچي دوئ یې نظم او الفاظ په یاد کړي، نو به قرآن مبارک پر ژبو د اهل تواتر پاته سي محفوظ له زیادت او نقصان څخه، نو به قرآن مبارک معجزه باقیه پاته سي الی یوم القیامة، ولي هر څوک چي په قرآن مبارک شک او نکار ولري هغه ته دا ویل کېږي "ان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا بسورة الآیة، ولایوئون بمثله ولوکان بعضهم لبعض ظهیراً، نو د قرآن مبارک تلاوت په لمانځه کي او په خارج کي د لمانځه به عبادت باقیه وي الی یوم القیامة، او در ښیي دغه رسول وتاسي ته حکمت.

پوه سه: چي حکمت اصابت دی په قول او عمل کي او حکیم نه بلل کېږي مگر هغه سړی چي مصیب وي په قول او عمل کذا قال الامام الرازي رحمه الله في التفسیر الکبیر.

پوه سه: چي عمل په قران سره بناء دی پر معرفت د معنا د قرآن وهو متضرع علی معرفة الفاظه من اللغة العربیة والعلوم العربیة من النحوء والصرف والمعاني والبیان والبدیع، او دا رسول وتاسي ته درشیي هغه شیان چي تاسي پر هغو علم نه درلودی.

پوښتنه: د عطف څخه د "ویعلمکم آه" داسي معلومېږي چي د قرآن او حکمت څخه علاوه شیان دي، نو هغه څه شیان دي؟

ځواب: د کتاب او حکمت څخه مراد هغه شیان دي چي في الجملة عقل لره مجال د معرفت هم وي، او د مالم تکونوا آه هغه جزئیات او کلیات دي چي بېله وحي هیڅ مدخل عقل لره نه وي، هذا مافي روح البیان، او د بیضاوي له کلامه هم دغه فهمېږي حیث قال بالفکر والنظر، وقال الخفاجي في شرح البیضاوي والمراد مایستقاد من النبي ﷺ غیر القرآن فهو جنس آخر، وقال البیضاوي وکرر الفعل یعني ویعلمکم آه لیدل علی انه جنس آخر

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله په بیان کي ددې آیت یو طویل بیان کړی دی چي ډېر مفسران د حدیث د ابې هریرة رضي الله عنه څخه روایت کوي چي هغه وایي "حفظت من رسول الله ﷺ دعائین من العلم فاما احدهما فبثثته فیکم، واما الآخر فلو بثثته یقطع هذا العلوم" عام شارحین ددې حدیث داسي ترجمه کوي چي ابو هریره رضي الله عنه وایي چي ما دوه لوښي یعني ظرفونه چي مراد ځني د قوت حافظې دوې خزانې دي یو ظرف له هغو دوو څخه ما په تاسي کي نشر او بیان کړی، چي مراد ځني علم العبادات دي من الزکوٰت والصلوٰة وغیرهما وعلم الحلال والحرام وعلم الجنة والنار وغیرها دي، او هر چه هغه بل ظرف د علم که یې زه نشر کړم په تاسي کي، نو زما سره غاړه به قطعه سي رواه البخاري، نو مظهري وایي او دا قول یې هم په قیل سره راوړی دی چي مراد د وعاء ثاني څخه هغه وعاء ده چي علیه الصلوٰة والسلام وده ته نومان د امراء الجور ښوولي لکه یزید بن معاویه او نور مروانیان امراء الجور چي هغه کسان چي ابو هریره رضي الله عنه دا حدیث وایه پر سر قدرت وه، نو اشارةً به ابو هریره رضي الله عنه داسي وویل اعوذ بالله من راس الستین وامارة الصبیان یشیر الی امارة یزید بن معاویه انتهی قول شراح الآحادیث النبویة ﷺ، نو مظهري دا تر تنقید لاندي نیولې ده او وایي چي دا ترجمه مستحسن نه ده، او بیا یې له ځانه څخه اوږد بیان کړی دی.

درویش وایي: چي ترجمه د حدیث د ابي هریره رضي الله عنه چي نقل کړه هغه ترجمه د ټولو شراح الحدیث ترجمه ده، او مظهري چي کومه ترجمه د حدیث کړې ده په هیڅ شرحه کي د کتب د حدیثو ما خو نه ده لیدلې او نه مي له یو محدثه څخه اورېدلې ده والعلم عندالله.

درویش وایي: چي په دې آیت کي خدای جل جلاله تزکیه چي معنا یې پاک کول دي له شرکه او نورو نقائصو او منهیاتو څخه تر تعلیم الکتاب والحکمة دمخه راوړې ده او په دعاء ابراهیم کي چي دمخه تېره سوه وروسته یې راوړې

ده په دې کې څخه حکمت الهي دی، واشار الی جوابه البيضاوي بغاية الاجمال في قوله قدمه باعتبار المقصد واخره في دعوة ابراهيم باعتبار الفعل، وتفصيل الجواب المذكور دادی چي تزکیه علت غايت ده د تعليم الكتاب والحكمة كما لايخفى على الو النهی، او په کتابو کي د معقول وايي چي علت غايت په قصد کي د فاعل او په تصور کي دده دمخه وي تر فعل او په عمل او وجود کي وروسته وي تر فعل نو تزکیه د مخه کړه سوه په دې آیت کي او وروسته سول په دعاء ابراهيم کي رعايةً لكل جهتى الغاية، ولي چي دعا چي څوک کوي بايد موافق د فعل سره وي يعني چي مبادي به تر مقاصدو ده، او مراد د مبادي څخه تعليم الكتاب والحكمة دی او مراد د مقاصدو څخه تزکیه ده دمخه کوي، يعني مبادي د تزکیه چي تعليم الكتاب والحكمة دی، نو ځکه يې په دعاء ابراهيم کي تعليم الكتاب والحكمة دمخه راوړه سو او تزکیه چي اصل مقصد وه وروسته راوړه سوه، او دا آیت خو ځای د بیان د نعمت الهي دی پر امت محمدي ﷺ باندي، نو اول بايد اصل مقصود راوړه سي چي تزکیه ده، او تعليم الكتاب يې په دواړو آيتو کي دمخه ذکر کړی، لان ثبوت رسالة النبي ﷺ باعتبار تلاوت الآيات القرآنية المعجزة للخصم باعتبار غاية البلاغة والاشتمال على المغيبات كمايدل عليه قوله تعالى " ان كنتم في ريب آ، درويش به ددې ځواب په يو شان سره وکړي چي نجار چي چار پايي جوړوي د پروتي لپاره، نو په قصد او تصور کي د نجار خو نقشه د مخه پرته ده او په وجود کي پروت پر چار پايي وروسته تر جوړېدو د چار پايي ده وعلى هذا فقس سائر الغايات.

درويش وايي: چي والعجب من بعض المفسرين رح چي ده دغه عبارت مجمله د بیضاوي راوړی دی او تفصيل يې نه دی ذکر کړی، وجه د تعجب داده چي د بیضاوي کتاب خو اوس حاشيه لري او هم شروح، نو بايد دی مفسر هغه تفصيل د حواشيو او د شرحو څخه د بیضاوي هم رانقل کړي وای ولي چي دده د تفسير وجود خو ډېر وروسته تر بیضاوي او تر حواشيو

د هغه منځ ته راغلی دی، نو که ده تفصيل مذکور هم رانقل کړی وای دا به
ده د ډير شفقت وای پر زده کونکو د ده د تفسير والله اعلم.

فَاذۡكُرُونِيٓ أَذۡكُرۡكُمۡ وَٱشۡكُرُواْ لِي وَلَا تَكۡفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

او تاسي زما ذکر کوئ زه به ستاسي ذکر کوم او شکر واياسئ زما او
ناشکري مه کوئ زما.

پوه سه: چي مراد له ذکره د خدای ﷻ ذکر په طاعت سره دی او مراد له
ذکره څخه د خدای ﷻ دوئ لره ثواب دی پر طاعت.

فائده: ذکر يې تر شکر دمخه راوړی ولي چي په ذکر کي اشتغال په خدای ﷻ
سره دی، او په شکر کي اشتغال په نعمت د خدای ﷻ ولا ريب ان الاشتغال
بذاته تعالی اولی من الاشتغال بنعمته تعالی، قال الامام الهمام ابو حامد
محمد الغزالي رحمه الله في احياء العلوم چي ذکر دخدای ﷻ دري قسمه دی
ذکر دی په ژبه سره، ذکر دی په زړه سره او ذکر دی په اندامو سره د بدن، نو
ذکر لساني د بندګانو دادی چي په ژبه د خدای ﷻ حمد ووايي او تسبيح
ووايي او تحميد د خدای ﷻ ووايي يعني جل مجده مثلاً او تلاوت د قرآن
پاک وکړي، او تعليم د علوم دينه وو طالبانو ته علم وکړي الی غير ذلک
مما يتعلق باللسان.

او ذکر بالقلب دري قسمه دی، يو دا چي فکر ووهي په هغه دلائلو انفسيه
وو او افاقيه وو کي چي دال پر ذات او صفاتو د خدای ﷻ وي والی الدلائل
الانفسيه اشير بقوله تعالی "وفي انفسكم افلا تبصرون" او فکر وکړئ په
جواباتو د اهل البدع والاهواء والدهرية والملحدين، او بل دا دی چي فکر
وکړي په هغو دلائلو کي چي مشتمل پر حِکم الهيه وو وي په اوامرو او
نواهي وو کي د خدای ﷻ په وعده کي د خدای ﷻ اهل ايمان والطاعة ته په
جنت سره او په وعيد کي د خدای ﷻ د اهل الکفر والعصيان سره په دوږخ

سره، او فکر وکړي بما في الفعل من الوعد وفي الترک من الوعید فیسهل علیه الفعل والترک.

او بل ذکر بالقلب دادی چي سړی دي فکر وکړي په اسرارو کي د مخلوقاتو د خدای ﷻ من السموات العلی والکواکب النیرات، وانواع الحیوانات من الطیور والوحش والحیوانات الاهلیة وطبقات الاناسي من الاسود والاحمر وفي السنتهم المختلفة الی غیر ذالک من المخلوقات التی ورد فیها ولایعلم جنود ربک الاهو، حتی چي هره ذره د ذراتو څخه د مخلوقاتو لکه صافه انداره وګرځي لپاره د عالم قدس نو چي بنده د ذراتو په اندازو کي وګوري مشاهده د عالم الجلال ورته کیږي او دا مرتبه مرتبه مخصوصه په اولیاء کرامو پوري ده وروسته تر انبیاء کرامو علیهم الصلوة والسلام، او دا مرتبه هیڅ نهایت او پای نه لري، ولهذا خاطب الله عزوجل سید المرسلین ﷺ بقوله "وقل رب زدني علماً.

واما ذکره تعالی بالجوارح هغه دادي چي ټوله اندامونه یې خالي وي د هغو عملو څخه چي خدای ﷻ دی ځندي نهي کړی وي، نو ځکه خدای ﷻ لمونځ خپل ذکر بللی دی یعني د اندامو ذکر "فاسعو الی ذکر الله" انتهی قول الغزالي رحمه الله مع زیادة کثیرة من العبدالعاصي. حاصل د کلام دادی چي فاذکروني شامل دی ټولو طاعاتو ته، وهذا من ایجاز القرآن واعجازه.

لقمان حکیم رحمه الله وخپل زوئ ته وویل چي ته ووینې مجلس د اهل الذکر نو ورسره کښېنه، نو که ته عالم یې ستا ذکر به تاته فائده وکړي، او که ته جاهل یې اهل الذکر به یې در وښیي انتهی، په حدیث شریف کي چي روایت یې ابو هریره رضی الله عنه کړی داسي راغلي دي قال قال رسول الله ﷺ انا عند ظن عبدي بي و انا معه اذا ذکرني، فان ذکرني في نفسه ذکرته في نفسي وان ذکرني في ملاء ذکرته في ملاء خیر منه وان تقرب العبد الي شبراً تقربت الیه ذراعاً وان تقرب الي ذراعاً تقربت الیه باعاً وان اتاني یمشي اتیته هرولةً.

ترجمة الحديث: وويل ابو هريره ﷺ چي وويل عليه الصلوة والسلام زه په نيز د گمان بنده يم په ماسره، زه د بنده سره ورسره يم چي زما ذكر كوي، نو كه يې زه ذكر كړم يوازي يوازي زه به يې هم يوازي ذكر كوم، او كه يې زه ذكر كړم په يو جماعت كي د خلگو زه به يې ذكر كړم په داسي جماعت كي چي دده تر جماعت به خير وي اى ملاء الملائكة، او كه بنده نژدې سي وماته يوه لوېشت يعني په لږ والي زه به نژدې سمه وده ته يوه هته، او كه بنده ماته نژدې سي يوه هته زه به ده ته نژدې سمه يوه غېږ، او كه بنده ماته راروان وي په عادي تگ زه به وده ته په ځغاسته ورځم.

يوه سه: چي اطلاق د نفس پر خداى ﷻ مشاكلة دى.

يوه سه: چي لوېشت او ذراع كنايه دي د لږ قرب ځخه او د ډېر قرب ځخه د خداى ﷻ.

يوه سه: چي اطلاق د ذراع او غېږي هم تمثيلاً وي لزيادة قرب الله من العبد من قربه اليه.

فائده: حاصل ددې حديث دادى چي د بنده له خوا لږ ذكر د خداى ﷻ دى د خداى ﷻ له خوا به ډېر ثواب وركړه كېږي، او كه د بنده له خوا لږ خداى طلبي وي د خداى ﷻ له خوا به ډېر توفيق وركړه كېږي عبارات د حديث مبارك ټوله تمثيلات دي لپاره د تفهيم د خلگو، او بغوي رحمه الله د انس ﷺ ددغه حديث روايت كړى دى، او انس ﷺ وايي چي ما دغه حديث د رسول الله ﷺ ځخه اورېدلى دى په حساب زما د گوتو چي لس دي، هكذا قال المظهري رحمه الله.

درويش وايي: چي په يوه حديث كي چي روايت يې نسائي او ترمذي وغيرهما كړى دى عليه الصلوة والسلام وايي چي افضل الذكر لا اله الا الله، وافضل الدعاء الحمد لله.

درويش وايي: چي كېداى سي چي د الحمد لله ځخه دي پوره سورت مراد وي، له دې سببه چي فقط لفظ د الحمد لله خو ذكر دى دعاء نه ده، لكن په ټوله سورت كي چي اهدنا الصراط المستقيم آه ته ورسېږي، نو دعاء شروع

کېږي ولاشک ان الدعاء المذکور في الحمد لله افضل الادعیة لکونها مشتملة علی خیرات الدارین، او د سمره بن جندب ﷺ څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام وویله افضل الکلام اربع سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر رواه مسلم.

درویش وایي: چي ددغو څلورو کلمو فضیلت بلکه افضلیت ددې څخه هم معلومېږي چي آنحضرت ﷺ چي خپل اکا عباس ﷺ ته صلوة التسبیح چي افضل د نوافلو دي وروښووی په هغه لمانځه کي دغه کلماتي په مختلفو ځایو کي د لمانځه یې وروښوولې کما هو المعروف عند المسلمین، په حدیث قدسي کي چي روایت یې ترمذي او دارمي د ابي سعید خدري ﷺ څخه کړی دی داسي راغلي دي "من شغله القرآن عن ذکري ومسئلتي اعطیته افضل مااعتی السائلین وفضل کلام الله یعني القرآن علی سائر الکلام کفضل الله تعالی علی خلقه.

درویش وایي: چي صوفیه کرام رح کلمه طیبه بلکه هر ذکر الهي بالقلب واللسان جهراً و اخفاء ټوله روا بولي البته په افضلیت کي اختلاف سته، لکن ټوله فضائل د ذکر الهي مربوط په حضور القلب پوري او دا په اخلاص پوري منوط دي، یو شاعر وایي

بر زبانت یا صمد پیدا ودر دل یا صنم
ای بباطن کافر ظاهر مسلماني چه سود

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾

ای هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي کومک وغواړئ پر شدائد دینیه او دنیویه وو په صبر سره او په لمانځه سره، او په تحقیق خدای ﷻ ملګری د صبر کونکو دی بالعون والنصرة.

پوه سه: چي لفظ د صبر گاهي متعدي په کلمه د علی وي، یعني صبر علی الشیئ نو ددې معنا داده که یو کار او عمل چي پر تا سخت وي پر هغه کار باندي ځان پابنده کړه په دې معنی صبر ټوله عباداتو الهیه وو ته شامل دی ولي چي عبادت د خدای ﷻ چونکه خلاف د هوی نفساني څخه دی پر سړي ژوند شاق گرځي، نو باید مسلمانان پر هغه عبادت صبر وکړي، او گاهي لفظ د صبر متعدي په کلمه د عن وي، ای الصبر عن الشیئ یعني ځان بندول له هغه کار څخه که څه هم وهغه ته زړه غواړي په دې معنا صبر شامل دی ترک لره د ټولو منهیاتو، ولي منهیات چونکه د خواهش نفساني سره موافق دي، نو زړه طبعاً وهغو ته مائل دی لکن چونکه حکیم مطلق جله شانه انسانان ځندي منع کړي دي باید مؤمن له هغو منهیاتو له کولو څخه صبر وکړي، او گاهي لفظ د صبر متعدي په کلمه د في وي ای الصبر في الشیئ یعني په نازل کار کي دي سړی وخدای ﷻ ته صبر وکړي، په دې معنا کي یو مصیبت له قسمه څخه د ناجوړي یا فقر او مسکنت او یا موت الاولاد والاقارب الی غیر ذالک د خدای ﷻ له خوا څخه سړي ته پېښ سي چي د سړي زړه مضطرب سي باید مؤمن په دې واقع کار کي وخدای ﷻ ته صبر وکړي.

پوه سه: چي د صبر په مصیبت کي مثلاً په ناجوړي کي دا معنا نه ده چي مریض به دوا نه کوي یا به خدای ﷻ ته د دفع د مرض خواست نه کوي، او یا په مسکنت کي به سړی د وسائلو څخه کار نه اخلي بلکه د خدای ﷻ څخه دي شکایت نه کوي، علماء کرام وایي چي شکایت الی الله جائز دی بلکه مستحب دی او شکایت من الله حرام دی، ع کشت کن پس تکیه بر جبار کن.

درویش وایي: چي دا حال د مبتدي او متوسط مؤمن دی او اولیاء الله الکرام الکمل فیجدون في قلوبهم اللذة في المصیبة فوق اللذة في النعمة.

فائده: لفظ د صبر که څه هم ثلاثي دی لکن ټولو طاعاتو او ټولو منهیاتو ته او ټولو مصائبوته شامل دی.

فائده: لفظ د صلوة تخصیص بعد التعمیم دی ولي چي په لمانځه کي هم صبر سته د اکل او شرب او خبرو څخه او نور ورته شیان چي په لمانځه کي منهي عنها وي، او لمونځ اعظم د عباداتو دی او جامع د عباداتو قلبیه وو او د عباداتو ارکانیه وو په خشوع او خضوع کي بلکه عبادات مالیه ته هم شامل دی مثلاً که د اوداسه اوبه یې په بیعه وي، او بل لمونځ معراج المؤمنین دی کما ورد في حدیث علی ﷺ مرفوعاً، او لمونځ په قرار د فرمودې د علیه الصلوة والسلام عماد الدین دی فمن اقامها فقد اقام الدین ومن هدم فقد هدم الدین، رواه ارباب الاحادیث الصحاح، او د انس ﷺ څخه روایت دی "الصلوة نور المؤمن، وقد ورد في الحدیث الصحیح المتفق علیه ان رسول الله ﷺ اذا حزبه امر، وفي روایت اذا حزنه امر افزع الی الصلوة.

فائده: صبر سخت ترین د اعمالو باطنه وو دی، او لمونځ سخت ترین د اعمالو ظاهره وو دی پر بدن، ولهذا خصهما بالذکر، واما الزکوة فهو مخصوص باصحاب النصاب من الاموال الظاهرة والباطنة وکذا الحج مخصوص بمن استطاع الیه سبیلاً، واما الصوم مخصوص بشهر واحد والصبر والصلوة یعمان جمیع السنة.

پوه سه: چي مراد د معیت څخه د خدای ﷻ نصرت واجابة الدعوة دی لا المعیة المکانیة لتنزه تعالی عن المکان کما ثبت في علم الکلام.

پوښتنه: خدای ﷻ په دې آیت کي وویل "ان الله مع الصابرین" ولم یقل مع المصلین، او به یو بل آیت کي خدای ﷻ داسي فرمایلي دي "واستعینوا الصبر والصلوة وانها لکبیرة، چي ضمیر د انها راجع دی ولمانځه ته، نو په هغه آیت کي یې یوازي لمانځه ته اعتبار ورکړی دی دون الصبر یعني عکس هذه الآیة؟

ځواب: چونکه صبر له لمانځه څخه جلا کېږي په دې معنا چي صبر خو په خارج کي د لمانځه هم ضروري دی کما في حالة الفقر والمرض وغیرهما، او لمونځ له صبره څخه نه جلا کېږي لان الصبر عن الاکل والشرب وغیرهما

ضروری في الصلوة، نو چي خدای مع الصابرین دی نو مع المصلین خو په طریق اولی دی، او په هغه بل آیت کي چې انها لکبیرة "ویلي دي لپاره د تنبیه پر دې چي لمونځ اعظم درجه دی تر صبر مجرد، خواجه عبدالله انصاري رحمة الله علیه چه خوش نصیحت فرموده.

ای طالبي که دعوه عشق خدا کنی بر غیر او نظر محبت چرا کنی
از جستجوی خلق تو بیگانه شو اگر خواهی که دل بحضرت او اشنا کنی
حقاً که شور ولوله در آسمان فتد آندم که تو زبیم خدا یک ندا کنی
انصاریا چو روز روشن از شبی خود را بعجز بر سبحان گدا کنی

پوښته: چي په حدیث نبوي ﷺ کي راغلي دي، الصبر من الایمان بمنزلة الراس من الجسد، ددې حکمت څه دی؟

ځواب: چونکه په صبر کي تحمل او برداشت د ډېرو سختیو دی بېله جزع او اضطراب القلب څخه نو صبر واسطه وهر خیر ته ده، ولي چي اول د توبې صبر دی د ټولو گنهو څخه، او اول د زهد صبر دی د مستلذاتو مباحاتو څخه، نو ځکه آنحضرت ﷺ هغه مذکور ارشاد وفرمایه "وقال الصبر خیر کله" او دلمانځه فضیلت ددې آیت مبارک څخه باید سړی وفهموي "ان الصلوة تنهی عن الفحشاء والمنکر" قال الحافظ الشیرازي

صبر کن حافظ بسختي روز وشب عاقبت روزي بیابي کام را

روح البیان مع زیادة البیان

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

او تاسي مه وایاست هغه کسانو ته چي ووژل سي په لارکي د خدای ﷻ چي دا کسان مړه دي، بلکه ژوندي دي لکن تاسي په ژوند د هغو نه پوهېږي.

فائده: دا آیت په اتفاق د مفسرینو رح په شهداء کي د بدر نازل سوی دی چي هغه څورلس (١۴) صحابه ﷺ وه، شپږ (۶) له مهاجرینو څخه وه او اته (٨) کسان د انصارو څخه ﷺ، نو خلگو به ویل په باره کي د دغو شهداء ﷺ مات فلان وذهب عنه نعیم الدنیا ولذتها فانزل الله تعالی هذه الآیة.

فائده: مراد له سبیل الله څخه جهاد دی له کفارو سره لپاره د اعلاء د کلمة الله فقط، دې ته ولي سبیل الله وایي له دې سببه چي دغه جهاد موصل الی الله وثوابه ونعیمه في الجنة دی.

فائده: اموات خبر د مبتداء محذوف دی او احیاء هم خبر د مبتداء محذوف دی، او داسي نه سي کېدای چي احیاء دي پر اموات عطف وي، عطف المفرد علی المفرد، او نه هم پس له تقدیره د "هم احیاء" عطف دي سي پر جمله د "هم اموات" عطف الجملة علی الجملة، لان هم احیاء لیس داخل تحت القول کجملة هم اموات بلکه هم احیاء اضراب دی د قول څخه د هم اموات چي خلگو به ویل.

پوښتنه: خدای ﷻ چي دوئ ته ژوندي وویل نو باید چي ددوئ اموال تقسیم نه سي، او د دوئ د زوجاتو نکاح دي هم د بل چا سره روا نه سي؟

ځواب: ددوئ ژوند خو حیات معنوي دی عند ربهم یرزقون من نعیم الجنان، او مانع د تقسیم د اموالو او د نکاح د ازواجو خو حیات ظاهري دی.

پوښتنه: د انبیاء علیهم الصلوة والسلام حیوة خو هم برزخي او معنوي دی، نو ولي نکاح د وزجاتو ددوئ نه ده روا؟

ځواب: مانع د نکاح د زوجاتو ددوئ په دې آیت سره دی ولاتنکحوا ازواجه من بعده ابداً، وقال وازاجه امهاتهم، واما عدم تقسیم اموالهم فلان الانبیاء علیهم الصلوة والسلام لم یورثوا دنیار ولا درهم، او روح البیان دفع ته د سوال په حذ د حرف تشبیه اشاره کړې ده، حیث قال کالاحیاء في الحکم آه، په دې معنا چي هر مسلمان د خدای ﷻ په لاره کي خپل ژوند د لاسه ورکړي

الی یوم القیامة هغه شهداء د بدر يې په ثواب کي شامل دي لانهم سنوا هذه السنة الحسنة، قوله ولكن لا تشعرون ای ماحالهم في تلک الحياة.

پوه سه: چي بيضاوي رحمه الله وايي وهو تنبيه على ان حيوتهم لسيت بالجسد ولا من جنس ما يحسن به من الحيوانات وانما هو امر لايدرک بالعقل بل بالوحي وروي عن الحسنؒ البصري ان الشهداء احياء عندالله تعرض ارزاقهم على ارواحهم فيصل اليهم الفرح والسرور كما تعرض النار على ارواح آل فرعون غدواً وعشياً فيصل اليهم الوجع.

درويش وايي: چي ټوله مفسران پر دې عقيده دي چي ارواح جواهر دي او قائم بنفسها دي مغاير دی د هغو روحانو څخه چي په هغو حسن د بدن کېږي او ارواح انسانيه باقي بعد الموت دي او ادراک او علم هم لري قال البيضاوي وعليه جمهور الصحابة رضي الله عنهم والتابيعن وبه نطقت الآيات القرآنية والسنن النبوية ﷺ.

پوښتنه: دا حيواة روحاني خو شامل ټولو انسانانو ته دی نو تخصيص د شهداء يې ولي وکړی؟

ځواب: بئضاوي وايي چي تخصيص د شهداء و په سبب د زيادت قرب د دوئ دی د خدای جل جلاله سره او په سبب د ډېري خوشحالۍ ددوئ دی، او بعض مفسران وايي چي حيوة د شهداء بالروح والجسد دی چي موږ يې په حقيقت نه پوهېږو لكونها من احوال البرزخ، وورد في الحديث النبوي الصحيح ان ارواح الشهداء في حواصل طير خضر تسرح في الجنة حيث شائت ثم تاوي الى قناديل تحت العرش وانهم يعرض عليهم رزقهم غدوة وعشية، او بعض ارباب التفسير وايي چي ارواح ته د شهداء كه څه هم د اجساد دنياوي څخه جلا سوي دي او اجساد يې په مځکه کي مدفون دي لكن دغو روحانو ته د شهداؤ خدای جل جلاله قوت د اجسادو ورکړی دی، چي دوئ گرځي په اسمانو او مځکو او جنتو کي هر ځای چي ددوئ رضا سي او

دوئ د مؤمنانو سره په غزاو کي بعض اوقات هم کومک کوي، ان شاء الله ولاجل هذه الحیوة لاتاکل الارض اجسادهم ولا اکفانهم.

درویش وایي: چي دا حکم د هغو شهداؤ دی چي فقط وفقط لپاره د اعلاء د کلمة الله خپل شرین ژوند يې له لاسه ورکړی وي، نه يې غرض غنیمت وي او نه د خپل ځان مړانه او غیرت او شجاعت وخلګو ته ښوول وي نو دا سوال نه واردېږي چي بعض ځایونه خلګ وایي چي دا د یو شهید قبر دی وروسته هغه قبر په سبب د عارض د یو سړک یا نهر په سبب وشنل سي خالي هډوکي پکښي پراته وي وجه الدفع ان الشهید في سبیل الله لا یعلمه الا الله ورسوله او موږ صرف په ظاهره سره اکتفاء کوو.

درویش وایي: چي چي بعض صحابه وو ﷺ د علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي د شهداؤ په ډله کي بل څوک هم حشر کېږي. قال نعم! هغه څوک چي په شبانه روز کي شل واره مرګ ورپیادېږي، او مالک رحمة الله علیه روایت کړی دی د ابن صعصه څخه چي عمرو بن الجموع او عبدالله بن جبیر الانصاري چي په احد کي شهیدان سوي وه او په یوه قبر کي دفن سوي وه، او هغه قبر د یوه مانده پر کناره و، یو کال په مانده کي سخت سېل راغلی چي دې سېل قبر ددغو دوو صحابه وو رضي الله عنهما وکیندی او دوئ دواړه ښکاره سوه، نو دوئ داوړه په قبر کي داسي پراته وه لکه پرون چي شهیدان سوي وي او سره ددې چي د احد د غزا او ددغه شلې تر منځ څلوېښت (۴۰) کاله تېر سوي وه.

درویش وایي: چي د شهداء في سبیل الله په باره کي ډېر مفصل حدیثونه په کتابو کي د احادیثو مبارکه وو موجود دی، او مفسرین هم ددې په باره کي ډېر اوږده بیانونه کړي دي، او اهل تصوف هم ددوئ درجې په کشف سره معلومي کړي دي او بیان کړي دي، چي د هغو بیان به وسامعانو ته د لوئ دقت سبب سي او د خدای ﷻ جل شانه بیان د شهداء په باره کي کافي

دی لکن تر هر شي قابل د توجه دا خبره ده چي جهاد في سبيل الله وي او شهيد هم فقط وفقط في سبيل الله وي او لپاره د اعلاء كلمة الله وي.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ

پوه سه: اصل معنا د ابتلاء امتحان دی لکن چونکه امتحان خو هغه ځوک د چا ځخه اخلي چي هغه په حال د مبتلي نه وي خبر او د مبتلي حال په امتحان سره معلوموي كما في المدارس والمكاتب وامتحان الخليل خليله في انه صادق في الخلة او كاذب فيها والله تعالى اعلم بحال العباد فلاحاجة له تعالى الى الابتلاء بالمعنى الاصلي، نو ځکه مفسرين په يوه خوله تفسير د ابتلاء داسي كوي لمعاملنكم معاملة المختبر لاحوالكم يعني چي تاسي صبر كوئ پر بلاياوو او قضايا الهي ته تسليم ياست او كه نه، او.د علم بيان د اصطلاح سَه موافق په "لنبلونكم" استعاره تمثيليه ده يعني تشبيه الهيئة بالهيئة فارجع الى علم البيان، او دا جمله عطف ده پر هغه جمله "ياايهاالذين امنوا استعينوا بالصبر والصلوة آه" مناسبت د معطوف او معطوف عليه تر منځ دادی چي مضمون د معطوف عليه امر دی په صبر سره او مضمون د معطوف بيان دی د ځايو د صبر.

فائده: كلمه د لام لپاره د قسم ده او حكمت الهي په دمخه خبرلو د مؤمنانو بما سيقع من المصائب عليهم دادی چي د مؤمنانو زړونه ډاډه سي وهغو مصائبو ته او په وخت كي د وقوع به دهشت زده نه سي، لان المصيبة الواقعة بغتة ادهش واذهب للب الرجل الحازم كما يدل عليه التجربة.

پوه سه: چي ابتلاء الهي گاهي په نعمت سره وي لابتلاء شكر النعمة، او گاهي په نقمة او عذاب او مصيبت سره وي لابتلاء الصبر وما نحن فيه من القبيل الثاني كما لايخفى.

فائده: په تفسير رحماني كي وايي چي خدای ﷻ په دې آيت كي بيان د مصائبو من الاشد الى الاضعف كړي دي ولي چي مراد له خوف ځخه دلته

خوف د اعداء څخه ددين دی په جنګو کي چي هغه فوتونکی د ژوند دی في الحال، او وروسته يې لوږه راوړه چي هغه مفوط د ژوند بعد حين او وروسته يې نقص من الاموال ذکر کړی چي هغه مفضي دی ولوږي ته، او بيا يې ذکر د جهاد وکړی چي هغه محتمل دی لکن بيا هم که پښن سي مفوط د ژوند حتماً نه دی لاحتمال الفتح والظفر بدون الشهادة، او وروسته يې د ثمرات نقص بيان کړی چي مراد ځندي په بعض روایاتو کي موت الاولاد دی چي هغه مفضي وقطع ته د نسل ګرځي.

فائده: خدای ﷻ په اول کي بشيئ ووايه چي تنکير په معنا د تقليل دی ای شيئ قليل من المصائب المذكورة بالنسبة الى مافي قدرته تعالى من تلك المصائب حثًا للمؤمنين على الصبر على تلك المصائب القليلة، وليخف عليهم تلك المصائب المتوقعة وتنبيهاً على ان رحمة تعالى لاتفارقهم مع تلك المصائب حيث لم يسلط عليهم ماهو اشد في انواع تلك المصائب:

مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوْعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرٰتِ ؕ

پوه سه: چي محمد بن ادريس الشافعي رحمه الله وايي چي مراد له خوف څخه خوف د خدای ﷻ دی، او د جوع څخه مراد صوم رمضان ده، او د نقص من الاموال څخه مراد زكوة او صدقات دي او د نقص من الانفس څخه مراد امراض الواقعه دي على اجسامهم، او مراد د نقص څخه د ثمراتو موت الاولاد دي، ويوافقه الآخر ماورد في الحديث الصحيح اذا مات ولد العبد قال الله تعالى للملئكة اقبضتم ولد عبدي فيقولون نعم، فيقول اقبضتم ثمرة قلبه فيقولون نعم فيقول الله تعالى فماذا قال عبدي فيقولون حمدک او استرجع يعني انا لله وانا اليه راجعون، فيقول ابنو العبدي بيتاً في الجنة وسموه بيت الحمد.

درويش وايي: چي مفسران رح له خوفه څخه خوف الاعداء اخلي، او له جوع څخه مراد قحط د باران بولي، او د نقص اموال څخه مراد سرقات او غارات او مصادرة الحكام الظلمة او خسران التجارت بولي، او د نقص الانفس څخه مراد قتل او مرگ او مرض او شيب او هرم بولي، او د نقص الثمرات څخه مراد ذهاب الثمرات بالعاهات والآفات الواردة على الاشجار والكروم بولي.

درويش وايي: ولا منافات بين تلك التفاسير المذكورة لان كلمات القرآن ههنا محتملة لتلك كلها، وهذا ايضا من محسنات ايجاز القرآن الكريم.

وَبَشِّرِ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِيْنَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالُوْٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رٰجِعُوْنَ ﴿١٥٦﴾

او زيرى وكړه اى محمد ﷺ وصابرو كسانو ته چي څه وخت چي دوئ ته ورسيږي يو مصيبت او تكليف يعني من المصائب المذكورة، نو دوئ وايي چي موږ د خداى ﷻ يو يعني خلقاً و ملكاً وعبيداً، يعني هر څه چي موږ ته راكړه سوي دي هغه نعمتونه د خداى ﷻ له خوا څخه زموږ سره په طور د عاريت او امانت وه، نو بايد موږ په قضاء الهي راضي اوسو، او چي خداى ﷻ بيرته هغه نعمتونه له موږ څخه واخلي نو بايد موږ جزع او فزع او بې صبري ونه كړو، ولي چي خداى ﷻ مالک دى يتصرف في ملكه كيف يشاء لامر الحكمه ولا اعتراض على مايتصرف في ملكه وعبيده، او په تحقيق سره موږ وخداى ﷻ ته راجع كيږي يعني په آخرت كي نو خداى ﷻ به موږ ته ثوابونه پر صبر راكړي او تر هغه نعمتو چي زموږ څخه يې په دنيا كي واخستل نعم العوض به راكړي.

پوه سه: چي خطاب د بشر و عليه الصلوة والسلام ته دى، او هر هغه چاته چي دى اهل د بشارت وي من العلماء.

فائده: مصیبت هر هغه مکروه ته وایي چي انسان ته ورسېږي ولو که ډېر کم مکروه وي، په حدیث مبارک کي راغلي دي چي د علیه الصلوة والسلام د چوټي بند وشکېدی، نو ده ﷺ استرجاع وویله نو صحابه کرامو ﷺ ورته وویل أمصیبة یارسول الله؟ فقال رسول الله ﷺ چي هر شی چي مؤمن ته ورسېږي او دده طبعیت یې نه غواړي هغه مصیبت دی، رواه الطبراني رحمة الله في الکبیر من حدیث ابي امامة ﷺ وفي الحدیث الذي رواه ابن ابي حاتم والطبراني والبیهقي، آنحضرت ﷺ فرمایي که چا انا لله وانا الیه راجعون وواېه، په وخت کي د یو مصیبت خدای ﷻ به جبیره دده د مصیبت وکړي او په آخرت کي به احسان ورسره وکړي، او ده ته به په دنیا کي داسي عوض ورکړي چي دی به په راضي وي.

فائده: سعید بن جبیر ﷺ وایي چي خدای ﷻ په مصیبت کي دونده لوئ نعمت نه دی ورکړی هیڅ امت ته لکه دې امت محمدیه ﷺ ته یعني کلمة الاسترجاع، نو که یې یو چاته ورکولای نو یعقوب ﷺ ته به یې ورکړی وای الاتری الی قول یعقوب في فراق یوسف ﷺ "یاأسفی علی یوسف الآیة.

فائده نحویه: پوه سه چي دا قول د خدای ﷻ وبشر الآیة معطوف دی پر ټوله ماقبل آیتو باندي عطف القصة علی القصة، او یا یې معطوف علیه محذوف دی یعني انذر الجازعین یعني بې صبره کسان په مصیبت کي، وبشر الصابرین آه.

پوه سه: چي چونکه اذا لپاره د وقت حاضر دی، نو په دې قول کي د خدای ﷻ اذا اصابتهم آه اشاره ودې ته ده چي معتبر هغه صبر دی چي په وخت کي د رسېدو د مصیبت وي ولي چي په مرور د زمانې زړه پخپله ډاډه کېږي او مصیبت ځندي هېرېږي.

فائده: یوازي استرجاع د خولې کفایت نه کوي بلکه د زړه همراهي هم شرط ده په دې معنا چي مصیبت زده به دا تصور کوي چي زه د څه شي

لپاره خدای ﷻ پیدا کړی یم، او دا به یې هم یقین وي چي زه په آخرت کي د خدای ﷻ حضورته ورځم او زما د مصیبت ثواب به راکوي، او داغه رنګه مصیبت رسیده د خدای ﷻ په نورو نعمتو کي چي خدای ﷻ وده ته ورکړي او هنوز هم باقي دي فکر وهي تا چي ده ته دا یقین سي چي مابقی نعمتونه د خدای ﷻ پر ده باندي اضعاف مضاعفه دي د هغه نعمت چي خدای ﷻ دده څخه بېرته واخستی، نو پر مصیبت به صبر وده ته آسان سي، مثلاً که یو سړي وچاته سل روپۍ ورکړي وي او یوه روپۍ بېرته ځندي واخلي او نه نوي (۹۹) ورپرېږدي باید دا سړی ډېره بې صبري ونه کړي.

درویش وایي: چي په کلمه کي د استرجاع ډېري فائدې سته

(۱) په دې کلماتو ژبه مشغوله ساتل د نالائقو خبرو څخه سړی راګرځوي، یعني الجزع په خوله.

(۲) زړه ته د مصیبت زده تسلي رسېږي او غم پر سپکېږي کمایدل علیه التجربة.

(۳) د شیطان طمع په ناوړه خبرو کي دده څخه قطع کېږي.

(۴) بل سړی چي دا کلمات د استرجاع د مصیبت زده څخه واوري هغه هم د خپل مصیبت په وخت کي په ده پسي اقتداء کوي.

(۵) دی چي په ژبه دا کلمات د استرجاع ووایي زړه به هم ان شاء الله ددې کلمې ومعنا ته متوجه او قضاء الهي ته به تسلیم سي.

درویش وایي: چي د سیدتنا ام سلمه رضي الله عنها څخه روایت دی چي یو وخت په یو موعظت کي دې له رسول الله ﷺ څخه دا خبره اورېدلې وه چي که یو څوک په وخت کي د مصیبت وایي انا لله وانا الیه راجعون، او وروسته ووایي چي خدایه ماته ښه عوض راکړې تر هغه نعمت چي تا زما څخه واخستی، خدای ﷻ به مصیبت زده ته په دې دنیا کي ښه عوض ورکړي تر ماخذمنه، نو امه سلمه رضي الله عنها وایي چي څه وخت زما مېړه وفات سو یعني ابو

سلمه نو ما استرجاع وویل لکن زه په دې فکر کي نوم چي که زه د نعم العوض خواست وکړم نو تر ابو سلمه به څوک ښه زوج وماته راکړي، خو بیاهم د علیه الصلوة والسلام د فرمودې سره موافق د ښه عوض خواست مي وکړی، نو چي زما عده تېره سوه علیه الصلوة والسلام وماته مرکه وکړه او ما هم قبوله کړه او د علیه الصلوة والسلام په زوجیت سره مشرفه سوم، نو هغه د مخه اورېدلي حدیث ته مي عقیده ټینګه سوه.

درویش وايي: چي داوو نقل بالمعنی د هغه حدیث متفق علیه.

پوښتنه: په یو مصیبت کي ژړا بې صبري ده او که څرنګه؟

ځواب: خدای ﷻ وایي لا یکلف الله نفساً الا وسعها" نو ددې آیت په مقتضی صرف د سترګو اوښکي تویول بې صبري نه ده ولي چي دا د سړي په اختیار کي نه وي، البته په زوره چغي وهل یا کالي پر ځان څیرل یا له خدای ﷻ څخه ګله کول ګناه او بې صبري ده، په حدیث مبارک کي چي بخاري یې هم روایت کړی دی راغلي دي چي ابراهیم چي د علیه الصلوة والسلام اخري زوئ و، هغه وخت چي د مرضعه په کور کي مریض سو او عمر یې تخمیناً شپاړس (۱۶) میاشتي و، نو علیه الصلوة والسلام د خپل زوئ پوښتني ته ورتلی یوه ورځ چي ورغلی د ابراهیم د زکندن وخت و او نفس یې په زوره زوره سره کښی، نو علیه الصلوة والسلام خپل دغه زوئ راواخستی او یو وار یې بوئ کړی او یو وار یې پخپله غېږ کي پرې ایستی او ورته کتل یې، نو د علیه الصلوة والسلام د سترګو مبارکو څخه اوښکي را وبهېدلې، عبدالرحمن بن عوف ﷺ چي په دغه واقعه کي حاضر و، و علیه الصلوة والسلام ته یې وویل وانت یا رسول الله؟ یعني ته هم ژاړې، د هغه خیال دا و چي اوښکي تویول به بې صبري وي، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل هذه رحمة وانما یرحم الله من عباده الرحماء، ثم قال ﷺ القلب یحزن والعین تدمع ولا نقول الا مایرضی به الله تعالی انا لله وانا الیه راجعون، ثم قال ﷺ وانا بفرقک یا ابراهیم لمحزنون، او کما قال رسول الله ﷺ.

أُولَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَرَحۡمَةٞۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُهۡتَدُونَ ﴿۱۵۷﴾

او دغه کسان چي د مصيبت په وخت کي انا لله وانا اليه راجعون ووايي پر دوئ باندي صلوة له جانبه څخه د رب ددوئ او رحمت دی او هم داغه کسان دي چي و حق لاري ته رسيدلي دي، ولي چي دوئ په وخت کي د مصيبت رسيده استرجاع وويله او په قضاء الهي يې رضی ښکاره کړه.

پوه سه: چي مذهب د جمهورو علماؤ دادی چي صلوة په اصل وضع کي دعاء ته وايي، او دلته مراد ځندي هغه شی دی چي پر دعاء مترتبيږي يعني برکت او رحمت او مغفرت دی، نو رحمت يې تاکيداً ذکر کړی دی.

فائده: وجه د جمعيت د صلوات تنبيه ده پر کثرت د انواعو.

پوښتنه: صلوات خو له دې سببه چي جمع سالم ده نو جمع قلت ده کما هو القانون الصرفي، او سره ددي چي اقسام د صلوات د خدای ﷻ ډېر ښخي دي چي د جمع کثرت وحدودو ته داخل دي؟

ځواب: دلته جمع قلت مستعاره ده د جمع کثرت لپاره، لکه تشنيه چي مجازاً لپاره د جمع کثرت راځي کما في لبيک وسعديک.

پوښتنه: څه حکمت دی چي د جمع کثرت خپل لفظ يې نه راوړی بلکه لفظ د جمع قلت يې ورته مستعار کړی؟

ځواب: په دې استعاره کي تنبيه ده پر دې چي صلوة مع غاية کثرتها قليلة في جنب عظمته تعالى كذا في الحوامش للبيضاوي.

فائده: مراد له رحمت څخه معنا حقيقي د هغه نه ده ای رقة القلب يقتفى التفضل والاحسان من رق له لتنزيه تعالى من الاعضاء ولان الرقة انفعال وهو تعالى منزه عن الانفعال بلكه مراد ځندي مايترتب على الرقة المذكورة دی من

التفضل والاحسان، او په صحیح حدیث کي راغلي دي من استرجع عند المصیبة جبر الله تعالی مصیبته واحسن عقباه وجعل له خلفاً صالحاً یرضاه.

درویش وايي: چي ددې خلف صالح یقین د حدیث څخه د ام سلمه رضي الله عنها زدکړه کمامر تفصیله عنقریب، حاکم په مستدرک کي دا حدیث راوړی دی چي څه وخت چي د معاذ بن جبل رضي الله عنه زوئ مړ سو نو علیه الصلوة والسلام د تعزیت او تسلي لپاره ومعاذ رضي الله عنه ته داسي نوشته کړه قبضه منک باجر کثیر الصلوات والرحمة والهدی ان احتسبت، خدای جل جلاله ستا زوئ له تاڅخه واخستی په ډېر لوئ اجر وثواب چي عبارت د صلوات او د رحمت اود هدایت څخه دی که نه صبر وکړي، د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي که زه له اسمانه را ایله سم ماته خوښتر دی چي زه په یو شي کي د قضاء الهي ووایم چي کاشکي دانه وای پېښنه سوې، او د حضرت علي رضي الله عنه څخه روایت دی که چا په وخت کي د خبرو د مصیبت لاس پر ورانه وواهه فقد حبط اجره یعني ثواب د مصیبت یې له لاسه ورکړی، یعني د ورون وهل له لاس د بې صبرۍ علامه ده، وروي عن عمر رضي الله عنه انه قال فی هذه الآیة نعم العدلان ونعمت العلاءة یعني ښه دوه انډي دي او ښه سر باري دی له عدالانو څخه مراد د عمر رضي الله عنه "اولئک علیهم صلوات من ربهم" د یوه انډي د بار د اوښي دی "ورحمة" دا بل انډی دی د بار "واولئک هم المهتدون" دا یې سر باري دی.

پوه سه: چي کلام د عمر رضي الله عنه مبني پر کنایه دی.

مسئله: انسان او مؤمن ته چي یو مصیبت ورسېږي له جانبه څخه د خدای جل جلاله لکه ناجوړي یا موت الاولاد والاقارب وامثال ذالک من المکاره والمصائب یجب الصبر علیها لان ماجاء من جانب العدل المطلق والحکیم بالحق لیس الا مقتفی عدله وحکمته فیجب علی المؤمن ان یرضی بقضائه تعالی ویتقبل ان ذالک خیر له في الدارین وان مافعله الحکم لیس الا لمصلحته یه فیصبر علیه صبراً جمیلاً بلا جزع، او که چېري یو مصیبت د ظالمانو له خوا پر مسلط سي پر ده یعني پر مؤمن باندي واجبه نه ده چي

صبر به کوي بلکه ده ته رواه ده چي هغه ظالم دي له ظلمه څخه منع کړي او که هغه ظالم د ظلمه څخه نه منع کېدی بیله جنګه نو جنګ دي ورسره وکړي که یې دی مړ کړی شهید دی.

پوه سه: چي دا مسئله په ظلم بالکفر والمعاصي کي ده او که ماسوی د کفر او معاصی وو څخه بل ظلم ظالم کاوه کالضرب والشتم وغیرها، نو په مقتضی ددې آیت جزاء سیئة سیئة بمثلها ده ته رواه ده چي له ظالمه خپل مکافات واخلي، لکن صبر اولی دی کمایدل علیه مظالم مشرکي مکة علی رسول الله ﷺ وعلی اصحابه ﷺ وقد مر نبذ من تلک المظالم في هذا التفسیر وسیئاتي بعضها فیما سیئاتي ان شاء الله تعالی.

پوه سه: چي بلایا له جانبه څخه د خدای ﷻ دي لپاره د تصفیه د باطن د مبتلی دي، نو ځکه ددې حدیث مبارک چي علیه الصلوة والسلام وایي "ما اوذي نبي مااوذیت" علماء د تصوفو یې داسي ترجمه کوي ماصفي نبي مثل ماصفیت.

بیت

صائب شکا یت از ستم یا ر چون کند
هرجا که عشوه هست وفا وجفا یکي است

د امام حسن بن علي وفاطمة ﷺ څخه روایت دی چي "سمعت جدي رسول الله ﷺ یابني علیک بالقنوع یعن اصبر علی الفقر والمسکنت تکن من اغنی الناس، نو ته به لوئ غني له خلګو څخه یې، واداء الفرائض" او فرضي کارونه کوه هر قسم فرض چي وي "تکن من اعبد الناس" نو ته به لوئ عابد د خلګو یې "یابني ان في الجنة شجرة یقال لها شجرة البلوی یوتي باهل البلایا یوم القیامة، هغه کسان په را وسته سي چي په دنیا کي پر دوئ بلایا مسلط کړه سوي وي، فلا ینشر لهم دیوان ولا ینصب لهم میزان، نه ودوئ ته کوم دفتر یعني عمل نامه خلاصول کېږي، او نه ددوئ د عملو د

تللو لپاره کوم ترازو سته "يصب عليهم الاجر صبا"؛ ثم قرء رسول الله ﷺ انما يوئتي الصابرون اجرهم بغير حساب.

درویش وايي: چي له دې قبلې څخه دي هغه مصائب او مظالم چي لکه باران د پسرلي چي پر امامينو السعيدين الشهيدين ابى محمد بن الحسن وابي عبدالله الحسين رضي الله عنهما باندي د ظالمانو معلوم الحال له خوا وورېده كما هو المبسوط في التواريخ الاسلامية ولهذا قال رسول الله ﷺ حين سئل اى الناس اشتد بلائه، قال ﷺ الانبياء ثم الامثل فالامثل وفي روايت ثم الاولياء ثم الامثل فالامثل، قال ﷺ يبتلى الرجل على حسب دينه فان كان في دينه صلب اشتد بلائه وان كان في دينه رقة هون عليه حتى يمشي في الارض ماله ذنب رواه الترمذي وقال حسن صحيح ورواه ابن ماجه والدارمي رحمه الله ايضاً.

درویش وايي: چي پر بلاؤ باندي د صبر په باره کي دا يو خوږ حکايت واوره، تاريخ وايي چي په زمانه کي د سليمان بن داؤد عليه السلام چي سليمان عليه السلام ته خدای جل جلاله په منطق الطير سره پوهنه ورکړې وه، يوه سړي په زرو روپۍ پر يو مرغه احسن الصوت ورکړي وې او داسې خوش اوازه و چي خلګ به د هغه مرغه وصوت ته حيران وه، او پر خپل مالک ډېر ګران و يوه ورځ يوه بل مرغه دده په رنګ پر قفص کښېنستی او رېز يې وکړی او هغه مرغه ولاړی، د قفص مرغه ګونګ سو او رېز او هغه خوش اوازي يې پرېښول او مالک يې ډېر پرېشانه سو، نو ورغلی و سليمان عليه السلام ته ماجرا د مرغه يې ورته بيان کړه، سليمان عليه السلام ورته وويل چي ورسه هغه مرغه سره له قفسه راوړه، مرغه چي يې ورووړی نو سليمان عليه السلام ومرغه ته نصيحت وکړی چي ستا مالک پر تا حق د تربيه لريَ نو ته ولي اوس ګونګی يې او خپل پخوانی رېز دي پرېښوی، مرغه ورته وويل يانبي الله زما ومالک ته ووايي چي زما د رېز د اواز څخه زړه صبر کړه تر څو چي زه په قفص کښې يم، سليمان عليه السلام ورته وويل ولي، مرغه ورته وويل چي زما رېز او اواز حسن د بې صبري له سببه و وخپل

وطن او هم جنسوته، نو هغه بل مرغه چي زما پر قفص راغلی ماته يې وويل چي قفص والا چي ته بندي کړی يې په سبب ستا د ژړا او رېز ته صبر وکړه او ساکت سه په صبر به دي خدای ﷻ له بنده خلاص کړي، سليمان عليه السلام ومالک ته د مرغه حال د مرغه وواية، نو هغه سړي ورته وويل چي حال داسي دی نو مرغه له قفصه ايله کړه يا نبي الله ولي ماچي دی په قفص کي بندي کړی و د رېز او د ښه اواز له سببه، نو سليمان عليه السلام زر روپۍ وهغه سړي ته ورکړې او مرغه يې ايله کړی او مرغه والوتی او بغاري يې کړې سبحان من صورني وفي الهواء طيرني ثم في القفص حبسني بالجزع وعدم الصبر ثم بالصبر خلصني من سجن القفص ثم ذهب الطير الی ماشاء الله.

مثنوي

دا نه باشي مر غکا نت بر چنند	غنچه با شي کو د کانت بر کنند
هر که کرد او حسن خود را در مزاد	صد قضايي بد سوي او ر و نهاد
تن قفص شکلست وتن شد خارجان	د ر فريب د ا خلان و خا رجان

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله په روايت د ترمذي له جابر رضي الله عنه څخه روايت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ يود اهل العافية يوم القيامة حين يعطى اهل البلاد الثواب" خوښه به وي د هغو کسانو چي ژوند د دنيا په عافيت کي پر تېر سوي وي يعني بلايا او مصيبتونه يې نه وي ليدلي په ورځ کي د قيامت هغه وخت چي دوئ ويني چي اهل البلاء ته يعني هغه کسان چي د دنيا ژوند په مصيبتو کي پرتېر سوی وي او دوئ هم صبر پر کړی وي خدای ﷻ څومره ثوابونه ورکوي لو ان جلودهم کانت قرضت في الدنيا بالمقاريض چي کاشکي زموږ پوستونه په دنيا کي په غچي پرېکړدای، ورري في الحديث المتفق عليه للبخاري ومسلم عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه عن النبي ﷺ مايصيب المسلم من نصب ولا وصب ولا هم ولا حزن ولا اذی ولا غم حتی الشوکة يشاکها، مثلاً چي يو څوز په پښه جګ سي الا کفر الله من خطاياه، يعين بعض ګنهونه د هغه ولعل المرادبه والله اعلم المعاصي الصغيرة لان الکبائر

تحتاج کفرانها الی التوبة علی المشهور من المذهب ولا یبعد عن کرمه تعالی وعموم رحمته علی هذه الآمة ان یکفر ببعض من تلک الامور الکبائر ایضاً والله اعلم، وروي عن محمدابن خالد السلمي عن ابیه عن جده ﷺ قال قال رسول الله ﷺ ان العبد اذا سبقت له من الله منزلة لم یبلغها بعمله ابتلاه الله تعالی في جسده او في ماله او ولده ثم صبره علی ذالک حتی یبلغه المنزلة التی سبقت له من الله، رواه احمد وابو داوٗد رح.

ترجمه: علیه الصلوة والسلام فرمایي چي یو بنده ته د خدای ﷻ له خوا څخه یوه درجه یعني درجه علیا په جنت کي وړاندي منظوره سوې وي او دی یعني بنده وهغي درجې ته نه سي رسېدلای په عمل خپل سره نو خدای ﷻ دی په بلا او مصیبت سره اخته کړي یا په بدن کي او یا په مال کي او یا په اولاد کي او بیا خدای ﷻ وهغه بنده ته توفیق د صبر ورکړي حتی چي د هغو مصیبتو په سبب یې خدای ﷻ ورسوي هغه درجې د ثواب ته چي خدای ﷻ وده ته سابقاً منظوره کړې وي، وسید النساء فاطمة الزهراء رضی الله عنها ته بعض رواتو دا بیت منسوبه کړی دی چي څه وخت چي آنحضرت ﷺ له دې زمانې څخه ودار جاوداني ته رحلت وکړی نو فاطمې رضی الله عنها داسي وویل

صبت علي مصائب لو انها صبت علی الایام صرن لیالیا

درویش وایي: چي ولعل هذا هوالسر فیما اصاب الا مامین الهمامین السعیدین ابی محمد الحسن وابی عبدالله الحسني رضی الله عنه.

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللهِ

پوه سه: چي صفا او مروا د دوو غرو نومان دي په مکه معظمه کي او شاعر جمع د شعیرة ده، شعیرة علامې ته وایي لکن وروسته یې اطلاق پر ځایو د عبادت د خدای ﷻ لکه کعبه مبارکه عرفات، منی صفا ومروة او پر زمانو د عبادت الهي لکه اشهر حرم او رمضان، او پر علامو د عبادت الهي لکه اذان وغیره کېږي نو معنا د آیت داده چي په تحقیق صفا او مروه له

علاماتو څخه د عبادت الهي دي وهو السعي بينهما يعني لامن شعائر الجاهلية كما كانا في الجاهلية.

فائده: وجه د ربط ددې آيت دمخه آيتو سره بعض مفسرين دا بيانوي چې په ماقبل آيتو کي ذکر د جهاد في سبيل الله وشو او په دې آيتو کي بيان د حج دی، وبينهما مناسبة جليلة ولي چې په دواړو کي انفاق د اموالو غواړي او پر نفس باندي ډېر ګران پرېوځي، او بعض مفسرينو داسي مناسبت بيان کړی دی چې په دمخو آيتو کي خدای ﷻ مؤمنانو ته تلقين د صبر کړی و په مصائبو کي ددنيا، او په دې آيت اشاره وده ته کوي چې يود مصائبو څخه ددنيا چې تاسي بايد صبر پر وکړي دا هم دی چې خلګ به ستاسي ددين پر طعن او عيب وايي لکه يهودانو چې به دا ويل چې مسلمانانو که څه هم هغه دوه بته چې په نامه د اساف او نائله يې شهرت درلودی او اهل جاهليت به دا بتان مسحه کول او تر منځ ددې دوو بتانو به يې سعي کوله، دواړه يې مات کړه او وه يې غورځول لکن ځايونه ورمعلوم دي اوس هم دوئ يعني مسلمانان په هغه پخواني نيت تر منځ د صفا او مروه سعي کوي فرد الله عليهم واشار الى المسلمين على الصبر على مثل هذه المطاعن.

پوه سه: چي اساف د يو نر نوم و په جاهليت کي او نائله د يوې ښځي نوم و، او دوئ دوو د کعبه په خونه کي زنا سره کړې وه، نو دوئ دواړه خدای ﷻ مسخه کړه او ډبري يې ځندي جوړي کړې، او نر يې د صفا پر غره نصب کړی او ښځه يې د مروه پر غره ودروله، اولين نيت د اهل جاهليت دا و چې خلګ به دا ويني او عبرت به ځندي واخلي، او بل څوک به خانه کعبه ته داسي د بې عزتۍ په سترګه نه ګوري رفته رفته په مرور د زمانو شيطان ودوئ ته دا وسوسه ورواچول چي دا بتان پر وجه د تعظيم مسح کوئ آخر الامر اهل جاهليت يې عبادت شروع کړی، وروسته چي مکه معظمه فتح سوه او بتان ټوله مات سوه او په ضمن کي د اساف او نائله بتان هم مات او

لېږي کړه سوه، نو د مسلمانانو په زړو کي څه خيره پيدا سوه چي سعي د صفا او مروه خو د جاهليت ميراث دی موږ يې بايد نه وکړو او سره ددې چي يهوديان موږ ته پېغور هم راکوي کمامر آنفاً نو آيت د ان الصفا والمروة الى آخر الايات نازل سو، او د بخاري د روايت سره سم په حديث شريف کي راغلي دي چي انصار د مدينې په وخت کي د جاهليت به يې احرام د منات چي د يو بت نوم و په مشلل کي تاړه نو وچي دوئ به مکې ته راغله نو په منځ کي د صفا او مروه به يې سعي نه کول ددوئ خيال دا و چي د منات به خوابده سي چي احرام مو زما په نامه وتاړه او سعي تر منځ د نورو خدايانو چي اساف او نائله ده کوی، نو انصار مسلمانان سوه نو يې دا موضوع و عليه الصلوة والسلام ته پېش کړه نو آيت مذکوره نازل سو.

درويش وايي: چي د دغو دوو شانو نزول تر منځ منافات نسته ولي دا آيت ددارو په باره کي راغلی دی، اما الاول فقد رواه الحاکم عن ابن عباس‌ رضي الله عنه، واما الثاني فرواه الشيخان عن عائشة رضي الله عنها.

درويش وايي: چي په حديث د حاکم بيضاوي او حواشيو د بيضاوي اکتفاء کړې ده، او صاحب د روح البيان هم په هغه اکتفاء کړې ده، واما المظهري رحمه الله هغه دواړه روايته راوړي دی او دا يې هم ويلي دي چي ددغو دوو رايو تر منځ منافات نسته لان الآيت المتلوة يحتمل ان وردت في کلتا الواقعتين وهذا هو الاول.

پوښتنه: اول سبب د سعي بين الصفاء والمروة څه و؟

ځواب: قصه خو ډېره اوږده ده او د سورت بقره د الٓمٓ د جزء په تفسير کي هم مفصله تېره سوې ده لکن معه حاصل د ځواب دادی چي ابراهيم عليه السلام خپل شيرخوره زوئ اسماعيل عليه السلام او د هغه مور بي بي هاجره رضي الله عنها د بکې په شېله کي چي د مکې پخواني نوم و، کښته کړه او يو ژی اوبه او يو څه خورما يې ور پرېښول او دی ځندي ولاړی، نو هاجره يوازي او

يوازي په دغه شېله کي چي هيڅ انسان پکښي نه و شپې او ورځي به يې تېرولې، او خورما به يې خوړل او اوبه به يې څښلې، آخر الامر اوبه او خورما ختمه سوه او اسماعيل ﷺ په حالت کي د لوږي او تندي بېقراره سو، او هاجرې ددې بېقرارۍ طاقت نه درلودی نو زوئ اسماعيل يې چي د اوس د زمزم ځای دی دلته غرنی درختـه ولاړه وه تر هغې لاندي يې پرېښو او دا وحرم مبارک ته نژدې غر چي نوم يې صفا دی وختل چي ګوندي يو څوک ووينې او په عين حال کي يې خپل زوئ اسماعيل ته هم کتل چي ژوندی دی او که نه، چي تر اوسه دا سنت ددې باقي دی يعني حاجيان چي د صفا پر غره ودرېږي د کعبې شريفې وخواته ګوري، خير پر صفا يې څوک ونه ليدی، نو د صفا څخه راکښته سوه چونکه لاندي تر صفا ژوره شېله وه چي اوس هغه شېله ډکه کړه سوې ده، نو دې په ځغاسته تر هغه شېلې ځان وايستی او د مروه پر خوا روانه سوه چي د هغې مبارکي دغه ځغاستي تر اوسه سنت باقي دي، يعني د ميلينو اخضرينو تر منځ حاجيان ځغلي، خير پر مروه ودرېدل او په عين حال کي يې خپل نازولي شير خوار زوئ ته کتل، حاصل دا واوره دې د صفا او مروه تر منځ اوه واره ځغاستي وکړې اخيري وار چي مروه ته راغله يو ږغ يې تر غوږ سو او يو سړی يې ولېدی چي د زمزم پر برابر يې پنده کښېکښل اوبه راوغورځېدې، هاجرې پر را ميدان کړه او چابک يې خپل ژی ډک کړی او پر اوبو باندي يې خاوري او شيګي راټولولې او د اوبو منځ يې غاراوه، او هغه سړی جبرائيل و صرف يې دې ته اطمنان ورکړی چي ته خوا مه بدوه دلته بيت الله شريفه پخوا وه چي هغه ابراهيم ﷺ او ستا زوي از سر نو جوړه کړي، او سړی نور غائب سو.

درويش وايي: چي مفصله قصه پخپله ځای کي مطالعه کړه دلته په ځواب کي د سوال مذکور ماسمعت هم کافي دی، ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية.

فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَّطَّوَّفَ بِهِمَا ط

نو څوک چي حج د بيت الله کوي او يا عمره کوي نو ګناه نشته پر ده چي طواف وکړي پر صفا او مروه يعني السعي کما يتخيل الى البعض المؤمنين يعني بانه من افعال الجاهلية او بسبب الاحرام المناة الطاغية بالمثلل کمامر في شان نزول الآية عنقريب.

فائده: د امت محمديه ﷺ د مذاهبو اربعه و پر دې اجماع ده چي سعي بين الصفاء والمروة مشروع في الحج والعمرة ده، لکن قال ابو حنيفه رحمة الله عليه چي سعي واجبه ده جيره په دم سره کېږي، او امام مالک او شافعي رح وايي چي سعي رکن ده يعني جيره يې په دم سره نه کېږي، لقوله عليه الصلوة والسلام اسعوا فان الله کتب عليکم السعي.

والجواب عن جانب الحنفية چي آيت مبارک خو صرف دلالت پر دې کوي چي په سعي بين الصفاء والمروة ګناه نشته ومعناه الجواز والحديث المذکور موږ منو چي صحيح دی ولي احمد او طبراني يې روايت کړی دی، لکن دا نه منو چي حديث مذکور يقيناً پر رکنيت دلالت نه کوي، ولي چي امر د اسعوا سره د تعليل فان الله آه، پر وجوب هم صادق دی کمالا يخفى على من زوال اصول الفقه، والوجوب ادنى رتبةً من الرکنية فيحمل الحديث المذکور عليه لانه متيقن، او که چېري ومنو چي حديث قطعي الدلالة دی پر رکنيت لکن سند خو يې ظني دی ولي دا حديث مبارک نه حديث متواتر دی او نه حديث مشهور، وقد تقرر في الاصول ان الرکنية لايثبت الا بالدليل القطعي الدلالة والثبوت، نو بايد سعي واجب وګڼو تاچي آيت او حديث دواړه سره جمعه سي کذا في شروح البيضاوي والتفسير القرطبي، او د امام احمد رحمة الله عليه څخه روايت دی چي سعي يې سنت ده وبه قال انس وابن عباس رض دوئ په دغه آيت سره استدلال کوي، فلا جناح آه، ولي چي نفي د ګناه خو دلالت کوي پر اختيار د حاجي نو چونکه سعي مباح مطلق خو نه ده لکه اکل او شرب لقوله تعالى من شعائر الله، نو ادنى درجه داده چي سنت سي.

درویش وايي: چې ټوله تفاسير پر دې متفق دي چې دا استدلال ضعيف دی، ولې چې نفي د جناح خو پر جواز د لالت كوي يعني چې سعي حرامه نه ده، والجواز داخل في معنا الواجب لان الواجب هو الجائز اللازم ده فكيف يدفع بالجواز الوجوب.

پوښتنه: آيت كه څه هم نفي د وجوب نه كوي لكن اثبات د وجوب خو هم نه په كېږي لانه يجوز انيكون سنتاً؟

ځواب: موږ په آيت سره وجوب نه ثابت و بلكه صرف جواز او وجوب يې په دې حديث مذكور سره ثابته و، او بل په فعل د عليه الصلوة والسلام چې عليه الصلوة والسلام سعي كړې ده، او دا يې هم ويلي دي خذوا عني مناسككم، والسعي من مناسک الحج وخذوا امر، وهو يقتفي الوجوب والركنية لا يثبت بالحديث كما ذهب اليه الشافعي ومالک رح لان الحديث خبر واحد فافهم.

فائده: حج په لغت كې قصد ته وايي، او اعتمار زيارت ته وايي. او په شرع شريفه كې هغه دوو عبادتو ته وايي چې غالباً هر سړی په پوهېږي، او اصل د يطوف يتطوف دی ادغمت التاء في الطاء كما هو القانون الصرفي.

د طواف او سعي په باره باب د تفعل ووايه چې غالباً لپاره د تكلف وي كما في الشافية، لپاره د تنبيه پر دې چې سعي كونكی دي بايد ډېر زيار او كوشش وكړي په سعي كې د صفا او مروه مع بعد مسافة السعي.

درویش وايي: چې خصوصاً په اوسنی زمانه كې چې اذدحام د خلګو په نهايت ډېر والي كې دی يعني (۱۴۲۵ هـ) وقبل ذالک بسنين كثيرة كما لايخفى.

پوه سه: چې په اتفاق د علماؤ د امت سعي بين الصفاء والمروة اوه (۷) شوطه ده، او پردې هم تقريباً اجماع ده چې له صفا څخه تر مروه پوري يو شوط دی، او د مروه څخه تر صفاء پوري بل شوط دی، او د جرير طبري او د ابو بكر صوفي څخه د شافعيانو او د امام طحاوي څخه د حنفيانو ح

داسي روايت راغلی دی چي له صفا څخه تر مروه، او بېرته صفا ته راتله دا يو شوط دی وهكذا في آخير السعي دوئ سعي قياسوي پر طواف البيت باندي يعني په طواف البيت كي خو له حجر اسود څخه شروع او بېرته حجر ته راتله دا يو شوط دی بالاجماع، نو بايد سعي هم داغسي وي، د جمهورو علماؤ رح دليل داسي دی چي نقل مشهور له زمانې څخه د آنحضرت ﷺ الى يومنا هذا پوري دادی چي طواف بالبيت او سعي بين الصفاء والمروة فرق سره لري وكفى بهذه الاستفاضة، او بناء پر قول د نامورو علماؤ خو ختم د سعي پر صفا لازمېږي كما لايخفى.

وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

پوه سه: چي تطوع باب تفعل دی د طوع څخه ماخوذ دی، طوع خپل په خوښه كار كول دي يعني بېله اكراه او اجباره، لكن اكثره استعمال دتطوع په نفلي عباداتو كي كېږي ولهذا قال روح البيان فيه حث على نوافل الطاعات مطلقاً حجاً كان او عمرة او صلوة او صدقة وغيرها، او بيضاوي اول تفسير داسي كړی دی ای فعل كان فرضاً كان او نفلاً، او مظهري تبعاً للبيضاوي هم تفسير عام كړی دی او دده او د ورح البيان تفسير مروي دی له حسن بصري څخه حيث قال اراد سائر الاعمال يعني فعل غير المفترض عليه من صلوة وزكوة وطواف وغيره من انواع سائر الطاعات، او مقاتل او كلبي رح په نفلي طاعت خو تفسير كړی دی لكن مناسب له مقامه سره د حج او عمرې حيث قال فمن تطوع ای زاد في الطواف بعد الواجب او يا يې تطوع وكړه په حج يا په عمرې سره بعد اداء الحج المفروض.

درويش وايي: چي عام تفسير او خاص تفسير دواړه يو مرجح لري عام په اعتبار د عموم او خاص په اعتبار د مناسبت د مقام.

الاعراب: تطوع فعل لازمي دی نو نصب د خيراً چي منصوب دی بناء على انه مفعول مطلق دی په اعتبار د موصوف مقدر ای تطوعاً خيراً، او يا

په عبارت کي حذف او ايصال دی يعن په اصل کي تطوع متعدي په حرف جر وو يعني تطوع بخير بيا يې حرف جر حذف کړی او تطوع پخپله مفعول ته ورساوه، او يا تطوع چي لازمي دی متضمن معنا لره د فعل متعدي وګرځاوه ای فعل تطوعاً نو خيراً يې مفعول به دی.

ترجمه: او هغه څوک چي تطوع د خير په عمل سره وکړي، نو يې په تحقيق خدای ﷻ شاکر دی د هغه سړي او ښه خبر دی په نيت او اخلاص د هغه.

فائده: د شکر نسبت چي وخدای ﷻ ته وسي معنا يې ثواب ورکول دي پر طاعت ولي چي معنا يې حقيقي ده شکر چي اظهار د نعمت دی پر شاکر باندي پر خدای ﷻ محاله ده کما لايخفی.

درويش وايي: چي حقي بروسوي د سفيان ثوري رحمه الله څخه يو حيرت انګېزه حکايت داسي کړی دی، سفيان ثوري وايي چي زه يو کال حج ته تللی وم نو پر عرفات ولاړوم او په خيال کي دا فکر راګرځېدی چي هيهات بيا به زه حج له راسم او پر دې عرفات به ودرېږم او که به مرګ زما د عرفات تر منځ حائل سي، زه په دې فکر کي يم چي په خلګو کي يو سپين ږيری سړی و، او ماته په ډېره عصه ګوري، نو زه ورغلم او السلام عليکم يا شيخ مي ورته وويل، ده راته وويل وعليکم السلام ياسفيان د زړه وباسه هغه سودا چي ستا په دماغ کي درګرځي، سفيان وايي ماته ورته وويل سبحان الله من اين تعلم اسمي وتعلم نيتي، شيخ راته وويل الهمني ربي. او شيخ زياته کړه چي قسم په خدای ﷻ دی چي ما پنځه ډېرش (۳۵) واره حج کړی دی او پنځه ډېرشم وار پر دغه عرفات ولاړوم او ما په حاجيانو او پخپل ځان کي فکر وواهه چي خدای ﷻ به خپل رحمت عامه ددغو حاجيانو او زما حج قبول کړی وي او که نه، او په دغه فکر کي غرق وم چي لمر ولوېدی او حاجيان ټوله له عرفات څخه د مزدلفې پر خوا تللي وه زه د استغراق څخه د خپل فکر په هوش کي راغلم پر عرفات هيڅ څوک بېله ما

نه و، اخر الامر وروسته تر لمانځه د ماښام او ماخستن خوب راغلی او بيده سوم، نو خوب مي ليدی چي د قيامت ورځ وي او خلګ ټوله پر ميدان د حشر حاضر وي، او عمل نامې نشر سوې او ترازو د اعمالو نصب سو، او پل صراط پر دوږخ وغوړېدی او د جنتو او دوږخو دروازې خلاصي سوې، او د دوږخ له خوا مي دا اواز واورېدی "اللهم وق الحجاج حَري وبَردي، نو دوږخ ته په ځواب کي دده نداء داسي وويل سوه دوږخه د نورو خلګو سوال کوه د حاجيانو غم او سوال مه کوه، ولي چي حاجيانو په سفر کي د حج ډېري تندي لوږي او کړاونه وړي دي، او ګرمي د عرفات يې هم پر ځان او د قيامت تندي يې هم پر ځان تېري کړي دي، او د دوئ په باره کي شفاعت هم قبول سو، ولي چي دوئ زما د رضى لپاره خپل ځانونه او مالونه قربان کړي وه، او شيخ دا هم وويل چي کله راويښ سوم اودس مي تازه کړی دوه رکعته نفل مي وکړه او بېرته بيده سوم بيا مي هغه د مخه خوب عيناً وليدی، په خوب کي ما يو سړي ته وويل چي دا زما دوه خوبونه د الله ﷻ له خوا وي او که به د شيطان له خوا وي، هغه سړي راته وويل چي دا خوب د رحمن ﷻ له خوا دی، بيا يې راته وويل چي ته لاس وغځوه، ما چي لاس وغځاوه پر لاس يې رانوشته کړه من وقف بعرفة وزار البيت شفعته في سبعين من اهل بيته، ترجمه: که څوک ودرېدی پر عرفات او طواف زيارت د بيت الله شريف يې هم وکړی زه يعني خدای ﷻ وايي زه به د هغه حاجي شفاعت په اويا (۷۰) کسه کي دده د اهل بيت يعني د اقرباؤ په باره کي قبلوم يعني په ورځ د قيامت، سفيان ثوري رحمه الله وايي چي شيخ مذکور ماته د لاس نوشته راښکاره کړه او ما هم وويل، بيا شيخ وويل ددغي واقعې وروسته هر کال خدای ﷻ ماته توفيق د حج راکړی دی چي تر اوسه مي درو اويا (۷۳) حجه کړي دي کذا في زهرة الرياض.

درویش وايي: چي دا واقعه د عجائبو څخه د قدرت د خدای ﷻ یوه نمونه ده لان عجائب قدرته تعالی لا تنتهی الی حد ، اللهم اجعل اسفاری الی الحج مثل ذالک الشیخ رحمه الله فان فی قلبي کان مثل وسوسة الشیخ رحمه الله اولا فبهذه القصة تسلی قلبی فی الجمله آمین

مسئله: فی الاشباه والنظائر، چي یو رباط جوړول چي مسلمانان نفع پر واخلي افضل دی تر دوهم حج یعني نفلي.

درویش وايي: چي دغه رنګه یو مسجد جوړول تر نفلي حج په طریق اولی بېدی او بیا اشباه وايي چي حج نفلي افضل دی تر نفلي صدقې او حج فرضي اولی دی تر اطاعت د مور او پلار بخلاف الحج النفلي، او حج د غني افضل دی تر حج د فقیر ولي چي پر فقیر خو حج هلته فرضېږي چي مکې ته ورسېږي او په سفر کي خو دی متطوع دی، او دغني خو سفر هم فرضي دی او ثواب د فرضو ډېر دی تر ثواب د نفلو په هر عبادت کي لکن بیا هم توجه او اخلاص قلبي ضروري دی، مثنوی

میل تو سوی مغیلانست وریگ تاچه گل چینی زخار مرده ریگ

اللهم وجه قلوبنا الی جانب الغیب لامجرد توجه القالب برحمتک یاارحم الراحمین.

شان نزول الآیة، ابن جریر رحمه الله او ابن ابي حاتم رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي معاذ بن جبل رضي الله عنه او سعد بن معاذ رضي الله عنه او خارجة بن زید رضي الله عنه د څو نفرو څخه علماؤ د یهودانو پوښتنه وکړه د بعض مافی التوراة او هغو منع وکړه د بیان څخه د هغو خبرو فنزل هذه الایة

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ

په تحقیق هغه کسان یعني احبار الیهود چي پټوي هغه چي مانازل کړي آه له آیات واضحاتو څخه یعني هغه آیات چي شاهد دي پر صدق د محمد ﷺ

او پټوي هغه هدايت چي يهودو ته لاربنيي او وروسته تر دې چي ماهغه آيات او هدی بيان کړې ده چي کتاب يعنې په تورات کي وخلګو ته يعنې د يهودانو احبارو ته ولي چي احبار خو په مافي التوراة خبر دي عوامو ته چي هرڅه دوئ وايي هغه مني.

پوه سه: چي ددې آيت ربط د ماقبل سره دادی چي طواف بين الصفا والمروة خو حق وو بياهم يهوديانو طعن پر وايه، ولي چي عادت ددوئ داوو چي حق يې پټوی وهم يعلمون کما کتموا نعوت رسول الله ﷺ في التوارت.

فائده: په للناس کي لام د جنس لپاره دی يا استغراق يعني دغه آيات او هدی مابنکاره کړي دي ټولو خلګو ته نه يوازي وپټوونکو ته او سره د هغه کاتمون د امر واضح عام پټوي، وفيه اشارة الی شناعة ضيعهم في الغاية .

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

نو دغه کسان پر دوئ لنت وايي خدای ﷻ او نور لعنت ويونکي.

پوه سه: چي لعنت د خدای ﷻ شړل ددوئ دي له رحمت عامه څخه، او لعنت د نورو دعاء د لعنت پر دوئ .

پوښتنه: پر دغو کسانو خو هم جنس ددوئ کافران لعنت نه وايي، نو د لاعنون څخه څوک مراد دي؟

ځواب: بيضاوي وايي ای الذين يتاتی منهم اللعن، يعني ملائکه ټوله او د انسانانو او له جناتو څخه مسلمانان پر دوئ لعنت وايي، زاد المظهري ودواب الارض کلها.

پوښته: الف ولام په څلورو معنا و کي دلام يعني جنس، استغراق، عهد خارجي او ذهني د کومي معنا لپاره دی؟

ځواب: شراح د بيضاوي وايي چي لام لپاره د استغراق عرفي دی نحو جمع الاسر الصاغة ای صاغة بلده لاصاغة الدنيا ، او عرفاً لاعنون د کافرانو هم دغه مذکور انواع دي.

درويش وايي: چي احتمال د عهد خارجي هم سته لان المعلوم حالاً كالمذكور لفظاً كما لايخفى على من راجع كتب النحو والمعاني، او د ابن مسعود ﷺ څخه روايت دی چي دوه کسه مؤمنان چي يو پر بل لعنت ووايي که يو مستحق و خو پر هغه لعنت قرار نسي، او که مستحق د لعنت نه و. نو لعنت يې هغو يهوديانو ته رسېږي چي لعنت رسول الله ﷺ پر کړی وي.

فائده: په روح البيان کي وايي چي وحوش د غرو او بهائم هم لعنت وايي پر عصاتو د بني آدم فنقول اللهم العن عصات بني آدم چي ددوئ د عملو په سبب زموږ څخه باران منع سوی دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

مگر پر هغو کسانو لعنت نسته چي توبه وکاږي د کتمانه څخه او د نورو گنهو څخه، او عملونه خپل د شريعت د عليه الصلوة والسلام سره برابر کړي، او دوئ هغه پټ کړی بيان د تورات خلگو ته ښکاره کي، نو د هغو کسانو زه توبه قبلوم او زه تواب او مهربانه پر بندگانو يم.

پوه سه: چي تواب صيغه د مبالغې ده يعني د ډېرو کسانو توبه، او يا له ډېرو گنهو څخه توبه قبلوم حتی که د دنيا ټوله کافران په يوه ورځ توبه وکاږي خدای ﷻ يې قبلوي، او يا يو سړی د کفر او د نورو گنهو څخه توبه وکاږي خدای ﷻ يې توبه قبلوي.

فائده: د توبې نسبت چي بندگانو ته وسي معنا يې رجوع د گناه څخه ده، او چي نسبت يې خدای ﷻ ته وسي معنا يې رجوع د خدای ﷻ د عقوبت څخه په دې آيت کي دواړه نسبته موجود دي، وفي الحديث المتفق عليه الذي روته عائشة ﷺ قالت قال رسول الله ﷺ ان العبد اذا اعترف (اي په گناه سره اقرار وکړي) ثم تاب (ای رجع عنه) تاب الله عليه (اي رجع الله عن عقوبة.

پوه سه: چي مفعول د بينوا" محذوف دى اى مابينه الله في كتابه التوارة چي دا كار متمم د دوئ د توبې دى ولي مسئله فقهيه داده چي كه يو چا پر بل چا دين حق فاسد كړى و د شبهې په سبب چي د هغه بل سړي په زړه كي يې ورواچول، نو پس له توبې څخه د اول سړي پر ده لازمه ده چي د خپلو شبهاتو ازاله به دى په خپله كوي او خلگو ته به وايي چي هغه شكوك او شبهات چي ما تاسي ته په گمراهان كړي واست زه په هغو كي پر خطا وم، وهو المراد بقوله تعالى واصلحوا وبينوا ، او بعض مفسران رح وايي چي مفعول د بينوا چي محذوف دى هغه دادى ما احدثوه من التوبة يعني دغه كسان به وخلگو ته اعلان د خپلي توبې كوي تا چي د كفر عيب له ځانو څخه دفع كړي او نور خلگ په دوئ پسي اقتداء ونه كړي.

درويش وايي: چي خفاجي رحمه الله دا توجيه ضيفه گڼلې ده او دليل د ضعف يې دا ويلى دى چي نفس توبه او رجوع د كفر څخه كافي ده چي وړغندى د كفر او طوق د لعنت ددوئ د غاړو څخه وكاږي ولا يشترط اظهار التوبة لاضرابهم وكذا حال العاصي التائب من معصية.

پوه سه: چي پټ كړي آيات د تورات خلگو ته ښكاره كول او يا د خپلو شكوكو او شبهاتو ازاله كول جلا كار دى، او اعلان د توبې جلا شى دى، فلا يرد مايتوهم فافهم، مثلاً يو سړى يهودي خو و لكن امي و نه يې آيات د تورات پټ كړى و او نه يې چاته شكوك او شبهات په زړه كي ور اچولي وه، نو دې سړي چي له يهوديت څخه توبه وكښل پر ده هيڅ شى اعلان لازم نه دى، وفي حديث رواه مسلم عن انس ﷺ قال قال رسول الله ﷺ لله اشد فرحاً بتوبة عبده حين يتوب اليه (هر آئينه خداى ﷻ ډېر خوشحاله دى په توبه سره د بنده دده هغه وخت چي توبه وكاږي بنده دده وخداى ﷻ ته) من احدكم كان راحلته بارض فلاة (تر يوه ستاسي چي هغه وي په يوه ځكه كي چي بيابان وي او اوښه هم ورسره وي) فانفلتت منه وعليها طعامه وشرابه (نو دا اوښه

ولاړه سي له ده څخه او پر اوښه دده خواړه وي او اوبه) یعني ګرمي وي دی تر
یوې درختي لاندي بیده سي د یو ګړی لپاره او اوښه چوکه کړي بار پر باندي
وي او زنګنونه یې نه وي تړلي ولي خو دده خیال دا وي چي یو ګړی به ارام
وکړي بېرته به روانېږي، او دی چي سر ولګوي په غرق خوب بیده سي او
اوښه یې په طلب د مرعي سره د طعامه او شرابه ولاړه سي ډېره لېري، نو دی
چي راویښ سي اوښه نه وي دی یوې او بلې خواته پسي منډه کړي خو د
اوښي هیڅ درک نه وي او په عین حال کي دی ډېر تږی هم وي.

فایس منها (نو د اوښه څخه یې امید قطع سي) فاتی شجرة فاضطجع في
ظلها (نو دی راسي هغې درختي ته او سر ولګوي) وقد ایس من راحلته (او
دده امید د اوښه څخه هم ختلی وي او د مرګ په انتظار وي د تندي په
سبب، خو آخر غرق بیده سي) فبین ماهو کذالک (په دې منځ کي چي دی
په حال کي د ناامیدۍ بیده سوی وي او تږی هم و) اذا هو بها قائمة عنده
(او په دغه دوران کي یعني د خوب دی راویښ سي او اوښه دده وسر ته
ولاړه وي سره د ما علیها من الطعام والشراب، یعني ژر ځان اوبه کړي او
اوښه تر مهار ونسي) ثم قال من شدة الفرح اللهم انت عبدي وانا ربک (او
بیا یې د ډېري خوشحالۍ له کبله خوله خطاوزي داسي ځندي وویل سي
خدای ﷻ ته زما بنده یې او زما ستا رب یم، یعني دده خو نیت دا و چي
داسي ووایي چي خدایه ته زما خدای یې او زه دي بنده یم، لکن د
خوشحالۍ د غلبې څخه یې عکس تر خوله ووزي.

درویش وایي: چي دغه حدیث مسلم په ډېر اختصار راوړی دی، ما تر
نورو مفصلو حدیثو او روایاتو زیات والی بالمعنی پر وکړی تاچي د تفسیر
د مطالعه کوونکو په زړو کي ددې حدیث مبارک مکمله معنا نقش سي من
الله التوفیق.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

او هغه چي كافران وي او دوئ مړه سي او دوئ پر خپل كفر وي يعني د كتمان څخه د آيتو د تورات يې توبه نه وي كښلې دا تفسير په قرينه د مقام دی، او يا مطلق كافران هر څوك چي وي او دی مړ سي او د كفر څخه خپل يې توبه نه وي كښلې دا تفسير په اعتبار د عموم د لفظ دی، نو كافران پر دواړو تفسيرو پر دوئ باندي لعنت د خدای ﷻ دی او د ملكو او د خلگو ټولو.

درويش وايي: چي تفسير د عليهم لعنت الله آه عنقريب ذكر كړه سو فتذكر، ابو العاليه رحمه الله وايي چي دا لعنت په ورځ كي د قيامت دی چي كافران حاضر كړه سي، اول خدای ﷻ لعنت پر ووايي او بيا ملكي او بيا انسانان لعنت پر ووايي.

سوال: كافران خو هم انسان دي نو دوئ پر خپلو ځانو څرنگه لعنت وايي؟

ځواب: قال الله تعالى يلعن بعضهم بعضاً، فالكافر و ان كان لايقول على لعنتي لكن مشاركه في الكفر يلعنه فيشمل اللعنة جميع الناس وان كانوا كفاراً وهذا سانِح عزيز، او علامه برسوي رحمه الله وايي چي مراد له ناس څخه يوازي موٴمنان دي ولي اصل انسانان هم دغه موٴمنان دي لانهم على مقتضى الانسانية، او كافران خو كالانعام دي هم اضل سبيلاً نو د هغو لعنت لره اعتبار نه سته په نيز د خدای ﷻ انتهى.

او بعض مفسرين رح وايي چي په مخني آيت كي مراد لعنت دی پر دوئ حياً، او په دې آيت كي مراد لعنت دی پر دوئ يوم القيامة كما قال ابو العالية رحمه الله.

پوه سه: چي په یوه قرائت کي داسي هم راغلي دي والملائكة بالرفع والناس بالرفع اجمعون بالرفع بالواو في التاكيد، نو توجيه د رفع يې داده چي ملائكه والناس عطف دى پر محل د الله ﷻ لانه وان كان مجروراً لفظاً بالاضافة لكنه مرفوع محلاً لانه فاعل اللعنة في المعنى واللعنة مصدر يعمل عند الجمهور خلافاً لسيبويه، وهو يقول ان المصدر انما يعمل اذا امكن انحلاله الى ان المصدرية مع الفعل ولا يمكن ذالک كما لايخفى، والجمهور لا يشترطون ذالک راجع في ذالک الكتب المفصلة من النحو ومثاله اعجبنى ضرب زيد وعمرو بالرفع عطفاً على زيد، او بعض مفسرين رح وايي چي توجيه د رفع داسي هم کېدلای سي چي الملائكة والناس دي فاعل د فعل مقدر وي، دل عليه لعنة الله اى يلعنهم الملائكة والناس اجمعون.

خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

همېشه به دوئ په لعنت کي وي چي د لعنة الله څخه معلوم سو، او نه سپکول کېږي ددوئ څخه عذاب يعني په ورځ کي د قيامت، او نه دوئ ته تاخير او مهلت ورکول کېږي، او يا معنا داده چي دوئ ته انتظار نه کېږي چي دوئ عذر ووايي ولي چي د عذر ويولو وخت دنيا وه هغه تېره سوه، او يا خدای ﷻ ودوئ ته په نظر د رحمت نه گوري هذا ماقاله البيضاوي رحمه الله مع زيادة من القندهاري، او بعض مفسران رح وايي چي ضمير د فيها راجع دى و ،نار، ته.

سوال: نار په ما قبل کي نه دى ذکر سوى نو اضمار قبل الذکر به نه وي؟

ځواب: لعنة الله آه پر اور او نار دلالت کوي، ولي پر چا چي لعنت د خدای ﷻ او د ملکو او د خلګو وي هغه به حتماً داخل النار وي، او بعض مفسران رح وايي چي ضمير ونار ته راجع کول بېله ذکره د هغه تعظيم د شان

د نار دی، يعني چي دوږخ داسي يو هولناکه دی چي بايد د اذهانو څخه د خلگو غائب او هېر نه وي، او تفسير مظهري صرف دونده قدر ويلي دي واضمار قبل الذکر تفخيماً لشانها، نو ځکه يې هغه بيان د تفخيم نه دی کړی او دا يې هم په متابعت کي د بيضاوي ويلي دي.

فائده: خالدين حال دی د ضمير څخه د عليهم او جمله ده د لا يخفف آه استيناف دی لپاره د بيان د کثرت د عذاب ددوئ د کيفيت له لاري، لکه چي خالدين فيها د عذاب ددوئ د مقدار د لاري.

فائده: باعث پر يهوديانو کتمان او پټولو د حال د آنحضرت ﷺ حب الرياسة والدنيا و، نو دوئ بېرېدل چي که موږ اظهار د نعت نبوي ﷺ وکړو نو دغه دوه منفعته زموږ د لاسه وځي نو يې عذاب د النار ته ځان وسپاری، وساء لهم سبيلا ، او په حديث کي چي روح البيان نقل کړی دی داسي راغلي دي چي په پېښو زمانو کي يو مسلمان او يو مشرک د ماهيانو د ښکار لپاره د درياب غاړي ته تللي وه نو مشرک چي به دام درياب ته اچاوه د خپلو بتانو او خدايانو نوم به يې اخستی، نو ماهيان به يې په دام کي لوېدل حتی چي ډېر ماهيان يې ښکار کړه او مسلمان به نوم د الله ﷻ اخستی او د هغه په دام کي ماهی نه لوېدی، او د لمر لوېدو په وخت کي يې يو ماهی په دام کي ولوېدی لکن چي ده ماهی خلاصوی د دام څخه هغه سره وښورېدی او درياب ته ولاړی، نو مسلمان خالي لاس کور ته ولاړی نو هغه ملکه چي د مسلمان پر حالاتو نگرانه وه هغې ددغه مسلمان پر حال اظهار د تاسف وکړی، نو څه وخت چي د هغې ملکي پېره پوره سوه او اسمان ته ولاړه خدای ﷻ ځای د هغه مؤمن په جنت کي ځای په وليدی نو ملکي وويل والله لا يضرها مااصاب اليه، يعني چي ماهی يې په دام نه سو بند ان يصير الی هذا يعني هذا المسکن في الجنة، او خدای ﷻ د هغه کافر ځای په دوږخ کي هم په وليدی، نو ملکي وويل والله مايغني عنه

ماصابه یعنی چي ډېر ماهیان یې ونیول بعد ان یصیر الی هذا یعني مسکنه في النار کذا في شرح الخطب. **بيت**

نرگس اندر خواب غفلت یافت بلبل صد وصال
خفته نا بینا بود دولت ببیداران رسید

پوه سه: چي که د سړي پر دې یقین وي چي په دغه غار کي لړم یا مار سته په هغه غار گوته نه ځخي، نو د یهودیانو او یا نورو گناه گارانو گویا پر دې یقین نسته چي کافر یا عاصي ته عذا ب الیم دوزخ سته العیاذ بالله من ذالک.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

ستاسي ټولو خدای ﷻ او معبود یو دی، نسته معبود یعني بالحق بېله الله ﷻ چي رحمان دی.

پوه سه: چي دا آیت خطاب عام دی لکن کاتمون د یهودیانو پکښې داخل دی، نو دماقبل سره یې ربط حاصل کېږي فافهم، موږ وویل په تفسیر کي "اله " یعني معبود بالحق ددې لپاره چي حکم د "واحد" پر صحیح سي ولي چي معبودات بالباطل خو ډېر دي، نو حاصل دادی چي مستحق د عبادت د ټولو خلگو یو دی او شریک نه لري او نه دا صحیح ده چي غیر د خدای ﷻ دي ځوک اله او معبود وبلي.

فائده: جمله د لا اله الا هو تقریر د واحدانیت د خدای ﷻ ده او دفع د توهم ددې ده چي په عالم وجود کي بل خدای ﷻ واجب الوجود به وي لکن مستحق د عبادت به نه وي، نو معنا ددې کلمې دلته داده لا واجب في عالم الوجود الا ذاته تعالی.

پوه سه: چي الرحمن الرحیم لکه دلیل پر واحدانیت د خدای ﷻ دی، ولي چي معنا د الرحمن او الرحیم داده چي ورکوونکي د ټولو نعمتو که اصول وي او که فروع، او ماسوا د خدای ﷻ یا به نعمت وي او یا به منعم علیه وي او دا دوه خو یو د عبادت وړ نه دي.

الاعراب: الرحمن الرحيم يا دواړه خبر د الهكم دي او يا خبر د مبتداء محذوف دي اى هو الرحمن الرحيم.

فائده: د اسماء بنت يزيد څخه روايت دى چي ما اورېدلي دي د نبي ﷺ څخه چي ويل يې چي په دې دوو آيتو كي اسم اعظم د خداى ﷻ موجود دى والهكم اله واحد لا اله الا هو الرحمن الرحيم ولا اله الا هو الحي القيوم، رواه ابو داؤد وترمذي وابن ماجه والدارمي.

درويش وايي: چي بايد علماء موږ پوه كړي چي په دې دوو آيتو كي كلمه مشتركه سته چي هغه اسم اعظم وګرځي، كه څه هم مظهري او روح البيان دغه حديث مبارک راوړى دى لكن نور يې د هغه تفصيل نه دى كړى، نو هغه بعض علماء وه چي ويلي دي الحي القيوم اسم اعظم دى هغه ددې حديث مخالف دي، اول په دې چي حي او قيوم خو دوه اسمه دي، او اسم اعظم خو يو اسم دى د باري عز وجل، او بل دا چي په اول آيت كي خو چي قيم نسته او دغه رنګه رحمن او رحيم خو په دوهم آيت كي هم نسته، او اله كه په دواړو آيتو كي سته لكن اله منكر خو اسم د خداى ﷻ نه دى.

سوال: خو تا د "اله" ترجمه په مستحق للعبادة سره وكړه، او مستحق للعبادة بېله خداى ﷻ بل نسته؟

ځواب: هو درويش د "اله" ترجمه خو دا يوازي نه ده كړې بله ټوله مفسرين په اجماع دا ترجمه كوي لكن په ترجمه سره خو اله د خداى ﷻ نوم نه ګرځي بلكه دا وصف عام دى، لكن منحصر په خداى ﷻ كي دى لكه خالق السموات يا رازق المخلوقات چي منحصر په خداى ﷻ كي خو دى لكن دا مضافين و امثالها خو د خداى ﷻ نومان نه دي كما لايخفى على اولى النهى.

پوښتنه: دا حديث مبارک خو صحيح دى كما مرّ نو ستا په نېز مشتركه كلمه په دوو حديثو كي كومه كلمه ده؟

ځواب: د درویش مختاره هغه ده چې امام اعظم سراج الامة وایي چې کلمه د الله اسم اعظم دی کما رد المختار وکما تقلته في ترجمتي لبعض الکتب الفقهیة، او قول د امام اعظم رحمه الله بعینه مفاد ددغه حدیث مذکور کېدای سي، او که څوک د دوریش څخه پوښتنه کوي چې څرنګ مفاد د حدیث نبوي ﷺ او قول د ابو حنیفه یو کېدای سي.

درویش وایي: چې ما معذور وبله ته پخپله فکر وکړه لکن په ډېر غور سره یو امام وایي شکوت الی وکیع سوء حفظي فاوصاني علی ترق المعاصي، فان العلم فضل من اله عطی الله لا یعطی للعاصی.

فائده: دال او مدلول په دې آیتینو مذکورتینو کي دواړه اسم اعظم دي اما چونکه دال او مدلول په هیئت اجتماعي سره یعني چي هر یو جلا وشمېري او بیا یې ضم کړي، په قرآن کریم کي دوه زره دریسوه نهه څلوېښت (۲۳۴۹) واره ذکر سوي دي، او که حرف د نداء د طلب د حاجت جائز ورسره ضم کړي نو یې عدد دوه زره درې سوه شپېته (۲۳۶۰) کېږي نو ورد د مثاله روزي د طالب یو د عددینو مذکورینو څخه وي وهذان العددان هما الماخوذان من الذکر في القرآن الکریم والا فعدد الدال سهل ۱۱ وعدد المدلول ۶۶ مع کل صلوة، وفائدة الذکر الکبیر تصفیة الباطن ده، او بل لطائف سته پر خپل کار باندي ګرځي لکن حضور د زړه شرط دی، او طهارت عن الحدثین هم شرط دي او عدم الفصل في العدد المذکور هم لازم دی.

فائده: که یو وذکر ته دال یا مدلول په عدد مذکور او شرائط مذکوره و سره دوام ورکړي آخر الامر به وصل د مطلوب نصیب سي.

قال المولوي المعنوي في مثنویه

از هوا ها کي رهي بې جام هو | ای زهو قانع شده بنام هو
هیچ نامي بې حقیقت دیده | یازګاف ولام ګل ګل چیده
اسم خواندي رو مسمی را بجو | مه ببالادان نه اندر آب جو

گرزنام وحرف خواهي بگرري | پاک کن خودرا زخودهان يکسري
همچو آهن زآهني بی رنگ شو | در رياضت آينه بی زنگ شو
خويش راصافی کن از اوصاف خويش | تا بيني ذات پاک وصاف خويش
بيني اندر دل علوم انبياء | بی کتاب وبی معيد وا وستا
علم کان نبود زهوبی وا سطه | آن بيايد همچو رنگ ماشطه

اللهم اوصلنا الى حقيقة الحال لامحصورين في بلاغة المقال.

درويش وايي: چي دا وه توجيه د جمع بين الحديث المذكور في وجود الاسم الاعظم الآيتين المذكورتين فيه وقول امام الآئمة سراج الامة ابو حنيفة عليه من الرحمن الرحمة الخاصة في اليوم والليلة مدى جريان مذهبه في الامة المحمدية ﷺ آمين.

پوه سه: چي مشركانو چي دا آيت واورېدی "والهكم اله واحد آه" دوئ تعجب وکړی چي څرنگه اله يو دی د ټولو مخلوقاتو، او سره ددې چي مکه چي يو کوچنی ښار دی درې سوه شپېته (۳۶۰) معبودان پکښې موجود دي، نو عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي که ته په توحيد د معبود کي صادق يې نو موږ ته يو دليل وړاندي کړه، نو دا آيت نازل سو اخرجه البيهقي رحمه الله في شعب الايمان، خفاجي رحمه الله وايي چي دا تعجب ددوئ او طلب د دليل پر توحيد ددوئ د غايت جهل څخه ناشي دی ولي چي خدای جل جلاله دليل ته د توحيد د معبود بالحق اشاره اجمالي په هو الرحمن سره وکړه.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

تحقيق په پيدائښت کي د آسمانو او مځکي.

پوه سه: چي خبر د ان وروسته راتلونکی دی.

فائده: مراد له اسمانو څخه اسمانونه دي سره د مافيها من الشمس والقمر والکواکب او د مځکي څخه مراد مځکه سره د مافيها ده چي رودونه، ولې درختي قسم قسم، غرونه لوئ او کوچني، انواع د نباتاتو رقم

رقم، اقسام د حيواناتو او اختلاف د اقاليمو چي اوه دي الى غير ذالک، هذا ماقاله المظهري رحمة الله عليه.

پوه سه: چي مراد د مظهري دا نه دی چي په قرآني لفظ کي د سموات والارض دا ټوله مراد دي، لان هذه الارادة من الآية الكرايمة ياباه العقل السليم، بلکه مراد دده دادی چي سموات چونکه اصل وه د مافيها لپاره وکذا الارض لمافيها، نو استدلال په اصل سره اشاره و استدلال بالفرع سره ده والله اعلم بمراد عباده.

پوه سه: چي امام مظهري په وجه د جمعيت د سموات او د افراد د ځمکي داسي ويلي دي چي ډېر والی د اسمانو خو مخاطبينو مشرکينو ته ثابت و بناءً على مشاهدتهم تعدد حركات الكواكب بخلاف الارض فان تعددها لم يثبت الا بالشرع والاستدلال انما هو معلوم عندهم انتهى.

وفيه نظر لان العرب الاول ای المشركين لم يفهموا من حركات الشمس والقمر وغيرهما من الكواكب تعدد افلاكها لان هذا الفهم انما يكون من الامرين في علم الهيئة والمشركين لم يكونوا كذالک بل الماهرين من اهل الهيئة ايضاً لم يتيقنوا تعدد الافلاک من الحركات المرصودة فانهم يحوزول اينكون ان يكون الفلک واحدا والشمس والقمر وغيرهما تتحركوا في الخوارج والحوامل في ذالک الفلک الواحد بالماهية كما تقرر في التصريح وشرح الچغمني فانى للمشركين الاميين علم تعدد الافلاک من الحركات للكواكب، بلکه غالبه گمان به ددوئ دا و چي لمر او سپوږمۍ او ستوري په اسمان کي داسي روان وي لکه ماهيان په اوبو کي كمافسر البيضاوي قول تعالى "كل في فلک يسبحون" على طريق اهل الشريعة اى يسيرون فيها بانبساط كالحيتان في الماء، نو انسب امام مظهري لره داوه چي توجيه د جمعيت د سموات او افراد د ارض يې داسي کړي وايي چي لفظ د سموات په جمع سره او د ارض په مفرد سره په جاهليت کي مشهور و، نو يې ځکه استدلال په معلوم او مشهور عندهم سره ووايه بدون استناد

علمهم بذالک الی علمهم بجمعیة السموات الی رؤیتهم الحرکات المتعددة للکواکب فافهم هداک الله.

فائده: علامه مظهري رحمه الله په احادیثو مبارکه وو کي تر ډېرو مفسرینو لوړ مهارت لري او د احادیثو مبارکه وو په صحیح اسنادو او په جیدو او په ضعیفه ښه خبر دی او پخپل تفسیر کي یې په احادیثو مبارکه وو سره اسناد راوړی دی، او په علم تصوفو کي خصوصاً په طریقه علیه نقشبندیه کي د ژورو معلوماتو عالم دی لکن په باره کي د بیان د اعراباتو قرآنیه وو او د جملو فرقانیه وو شبراً بشبر تابع د قاضي بیضاوي دی او په ورته مسئله قبلي کي هم تابع د بیضاوي رحمه الله دی، نو قاضي بیضاوي وجه د جمعیت د اسمانو او د افراد الاض په دې عبارت سره ویلې ده، انما جمع السموات وافرد الارض لانها (اي السموات) طبقات متفاصلة (ای بعضها منفصل عن بعض حاشیه بیضاوي) متخالفة بالحقیقة بخلاف الارضین (لانها جنس واحد وهو التراب حاشیه) او مظهري هم بعینه دغه تفسیر نقل کړی لکن په لفظ د قیل، وروسته تر خپلي توجیه د جمعیت او افراد فتامل.

والعجب من بعض محققي شراح البیضاوي منهم نقلوا قول البیضاوي لان طبقات السموات متفاصلة آه وفسرها بقوله ای ممتازة کل واحدة من الاخری بذاتها الشخصیة سواء کانت مماسة کما هو رای الحکیم اولا کما جاء في الاثار ان بین کل سماء وسماء مسیرة خمسمائة عام آه، وقد مر ان مراد البیضاوي من لفظ متفاصلة انها منفصلة بعضها عن بعض کمامر لا امتیاز الماهیة الشخصیة ولهذا زاد البیضاوي قوله متخالفة الحقیقة لبیان ذالک التخالف الذي اورده ذالک الشارح، فتدبر غایة التدبر.

فائده: اهل الحدیث وایي چي مځکه هم اوه طبقې ده، په منځ کي د هري طبقې او د بلي طبقې لوئ مسافت دی او په هغو طبقو کي نور مخلوقات سته کما وردت في الاحادیث الشریفة.

فائده: ابو حيان رحمه الله وجه د افراد د مځکي دا وايي چي جمع د ارض ثقيله وه او له قياسه مخالفه هم ده يعني ارضون، ولي چي جمع بالواو والنون د ذوی العقول لپاره ده نو له دې کبله يې جمع نه راوړه، او هم دا سبب دی چي خدای جل جلاله داسي وايي ومن الارض مثلهن، يعني جمع يې نه راوړه چي ارضون دی بلکه تر هغه يې ډېر دوه لفظه راوړه.

درويش وايي: چي دا ډېره ښه وجه ده.

وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

او په اختلاف کي د ورځي او شپې يعني په وروسته والي کيد شپې تر ورځي او د ورځي تر شپې، او دغه رنګه اختلاف د ورځي او شپې په نور او ظلمت کي او په طول او قصر کي او په حر او برد کي.

وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

او په کيښتيو کي چي په درياب کي چلېږي.

پوه سه: چي لفظ د فلک جمع او مفرد پکښي برابر دی، فرق يې تقديري دی، يعني ضمه د فا چي مفرد وي لکه ضمه د قفل ده، او که جمع وي لکه ضمير د اُسُدٌ جمع اسد ده، او دلته لفظ د فلک جمع دی بقرينة اجزاء الصفة وهي تجری مؤنثاً عليها.

فائده: لفظ د "ما" په ماينفع کي يا مصدري دی ای بنفع الناس، او يا موصوله دی ای بالذي ينفع الناس، لکه وړل د اموالو د تجارت په دوئ کي يا سپرتيا په دوئ کي الی غير ذالک من المقاصد کسفر الحج والعمرة في الازمنة القديمة فيها.

پوه سه: چي حکمت په ذکر کي د فلک استدلال دی په احوالو او عجائبو سره د درياب، او ذکر د فلک له دې سببه يې وکړی چي سبب د دخول د بحر غالباً کښتي دي.

الاعراب: الفلک مجرور دی عطف دی پر خلق السموات باندي، او د تولو معطوفاتو خبر وروسته دی یعني قوله تعالی لآیات آه، او کلمه د با لپاره د مصاحبت ده نو معنا داده مصحوبة بما ینفع آه، او دا مصحوبت حال دی له فاعل څخه د تجري چي فلک دی.

وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن مَّآءٍ فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ

او په هغه شي چي نازل کړی دی خدای ﷻ له اسمانو څخه "من" لپاره د ابتداء دی، د ابو څخه دا من لپاره د بیان د ماانزل دی، نو خدای ﷻ ژوندي کړي یعني په نباتو سره مځکه وروسته تر مرگ د مځکي، یعني چي هیڅ نبات نه و باندي لکه په وخت کي د ژمي، او خدای ﷻ منتشر کړی په مځکه کي یعني په سبب د باران د هر قسم دواب لان الدواب الارضیة ودواب الجبال والصحاری ینموا بالخصب والمطر کما یدل علیه التجربة.

پوه سه: چي "بث" عطف دی پر انزل باندي او مراد له سماء څخه یا متعارف اسمان دی او یا وریځ ده، او یا نفس جو عالي دی.

پوه سه: چي مقصود په دې آیت کي استدلال په نزول د باران، او په ذریعه د هغه د نباتاتو د نشو او نماء، او په هغه باران سره په مځکه کي د ډول ډول لوئ او کوچني حیواناتو د رزق زمینه برابري ده ففي هذه الآیة استدلال علی توحیده تعالی وقدرته من وجوه متعددة کمالا یخفی.

فائده: درویش وایي چي چونکه نطفه انساني مثلاً په رحم کي د ښځي په مثال د تخمو د نباتاتو په اعمالو کي د مځکي ده نو کله دا تخمونه چي تر یو وخته پوري جماد وي دغه رنگه نطفه په رحم کي د ښځي جماد وي، بیا څه وخت چي فصل د ربیع پر رارسېدو سي هغه تخمونه په مځکه کي پر حرکت راسي دغه رنگه چي خدای ﷻ وغواړي چي د نطفې څخه یو انسان

پيدا کړي نو هغه نطفه هم په رحم کي پر حرکت راسي، نو علقه سي بيا مضغه سي وهکذا الى ان تکون النطفة في الرحم انسان، او هغه تخمونه هم په مځکه کي دننه حرکت کوي تر څو چي نباتات ځندي جوړ سي، او تر مځکي را ووځي او مځکه سر سبز او شاداب سي او نضارت يې سبب د حسن وګرځي، دغه رنګه انسان چي د مور د رحم څخه را ووځي نو لوء لاء سي او د حسن او زيبايي خښتن سي، نو هم دا سبب دی چي د نضارت څخه د مځکي په نباتاتو سره تعبير په حيوة سره کېږي تشبيهاً بالانسان المولود، او چونکه رفته رفته حسن د نباتاتو مخ پر زياتېدو وي تر څو چي فصل د خريف پر راتلو سي نو نباتات مخ پر خزان او مړاوي روان سي څو چي فصل د ژمي پر راسي مځکه خپل نضارت او سر سبزي يکلخته له لاسه ورکړي، لکه د انسان چي عمر پر تېرېږي حال يې ابتر کېږي چي اجل موعود يې ورسېږي او مړ سي هغه حسن انساني ظاهري يکلخته له لاسه ورکړي، نو هم دا سبب دی چي د نباتاتو د نيستي والي څخه تعبير په موت الارض سره کېږي، هذا ماسنح بالبال و اشار الى بعض ماقلنا ابن الشيخ في حواشيه.

وَتَصْرِيفِ الرِّيٰحِ

او په ګرځېدو کي د بادو يعني شرقاً او غرباً وشمالاً وجنوباً ګاهي نرم او ګاهي تېز او ګاهي فائده مند او ګاهي ضررمند، او ګاهي تاوده او ګاهي ساړه، الى غير ذالک.

پوه سه: چي تصريف الرياح عطف دی پر ما انزل آه او بل دليل پر قدرت د باري ﷻ، د عبدالله بن عباس ﷺ څخه روايت دی چي لوي له لښکره څخه د خدای ﷻ باد او اوبه دي، الا ترى انه تعالى اهلک کفار قوم نوح ﷺ بجند ماء الطوفان واهلک فرعون المدعي لالوهية في ارض مصر ايضاً بجند ماء البحر واهلک عتاة قوم عاد بجند الريح وهکذا.

وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ

او داغه رنګه وريځ چې مسخره ده په منځ کې د اسمانو او مځکې يعني نه کښته را شوه کېږي او سره ددې چې متحمل د ډېرو اوبو ده او نه سره پاشل کېږي، او سره ددې چې بادونه ورسره وي، ابن وهب رحمه الله وايي چې په درې شيانو سړى نه پوهېږي چې د کوم ځايه راځي، رعد يعني تالنده، برق يعني پېلبو او وريځ، او دا تسخير جاري به وي الى ماشاء الله تعالى.

لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۱۶۴﴾

لام د تاکيد دى يعني ډېر د قدرت دلائل سته هغه قوم لره چې په عقل صحيح سره ددې شيانو فکر ووهي. سعدي

برگ درختان سبز در نظر هوشيار　　هر ورقى دفتريست معرفت کردگار

نو چې بلګونه د درختو د معرفت د قدرت الهي کتاب دى مع صغرها فکيف بهذه الامور العظام المذکورة في المعطوفات.

پوه سه: چې قوله تعالى "لآيات آه" خبر د ان في خلق السموات سره د معطوفاتو دى.

پوه سه: چې خداى جل جلاله ډېر معطوفات په اسم کې ان کې ذکر کړه او په پاى کې يې خبر راوړى تاچ په معطوفاتو کې د اسم ان انتظار د سامعانو وخبرو ته پيداسي چې علم پسله انتظاره ښخه اوقع په ذهن کې ګرځي او الذ هم وي.

جامي رحمه الله

چه خوش باش که بعد از انتظاري　　باميد رسد اميدواري

درويش وايي: چې تفاصيل ددغو دلائلو پر وجود د باري عزوجل او پر توحيد ده او پر قدرت تامه بلا معارضه ده چې په معطوفاتو کې ددې يې اشاره ورته وسول ډېر طويل الازيال دى که درويش دا ټولو اوهمه تفصيلات بيان کړي شايد سبب د ملال د سامعين محترم به وګرځي بلکه بعض مطالعه

کونکي بادرمشت به تر تېر سي، نو بيان تفصيلي به وخپل ځای علم کلام ته وسپارو لکن دا هم مقاله دائره ده پر السنه د عقلاؤ و ان مالايدرک کله لايترک کله" نو له دې سببه به دروېش بيان مجمل ددغو دلائلو مذکوره و سامعانو ته پېش کړي بتوفيقه تعالى وتوقيضه، نو واورئ چي دغه امور مذکوره په آيت کي د ان في خلق السموات بيا تر لآيات لقوم يعقلون پوري ټوله امور ممکنه دي يعني وجود او عدم يې برابر دی لانها ان کانت واجبة الوجود بالذات لما اتسمت بسمة العدم قبل الوجود وبورود العدم عليها بعد الوجود لان الوجوب الذاتي يابي عن العدم مطلقاً، نو چونکه دواړې پلې د ترازو د امکان سره برابري وي نو د يوې پلې تر بلې يعني وجود تر عدم وبالعکس يې سبب غواړي کمايفهم البله والصبيان، نو اوس مرجح د وجود د ممکن به يا به يې په دائره کي امکان وي يعني يو ممکن د بل ممکن مرجح الوجود سي، نو يا بيرته سلسله د ترجيح دمخ پر خوا راځي بالذات او بالواسطة، نو به دور مصرح يا مضمر لازم سي، او دور په اجماع د عقلاؤ باطل دی، او يا به سلسله د ترجيح پر مخ روانه وي الى غير النهاية فيلزم التسلسل او د تسلسل بطلان په عقولو سليمه و کي مرکوز دی، نو لازم داده چي مرجح د وجود الممکن ای ممکن کان به خارج وي له دائرې څخه د امکان او دا خبره مسلم عند الکل ده چي موجود خارج عن دائرة الامکان هو الواجب لذاته فبطل مذهب الدهرية الذين لايقولون بالواجب بالذات، ثم يجب انيکون الواجب الموثر في الممکنات واحداً في ذاته لانه لوتعدد الواجب کما يقوله المجوس الذين يقال لهم الثنوية، نو به تاثير ددغو دوو واجبين پر ممکن باندي يا په اجماع وي او يا پر تعقب وي او يا پر تبادل وي واجتماع الموئرين على الاثر الواحد بانحائها الثلثة باطل کمابين في کتب الکلام وفي بعض کتب المنطق ايضاً کشرح القاضي هذا اذا لم يکن بين الواجبين تمانع واختلاف يعني يقتضى احد الواجبين

ايجاده والآخر يمنعه وان كان تمانع بينهما فاما ان يحصل مراد كلا الواجبين فيلزم اجتماع النقيضين واما ان يحصل مراد احدهما فيلزم عجز الآخر والعجز ينا في الوجوب بالذات باتفاق اهل العقل، واما امكان تصالحهما على ايجاد احدهما فلا ينفى امكانه التمانع بينهما على ماهو مقتضى الوجوب الذاتى واليه اشار الباري ﷻ بقوله لوكان فيهما الهة الا الله لفسدتا، واذا ثبت توحيد الواجب وتاثيره في عالم الخلق بالايجاد فيستحق هو للمعبودية دون الاصنام وغيره فبطل مذهب المشركين الذين يقال لهم الوثنية، واذا ثبت الايجاد والاعدام له تعالى فجيمع الكمالات العلمية والعملية ونعم الدنيا والآخرة والآمها ايضا مستندة اليه تعالى بلا مشارك ولا معارض فيجب علينا معشر العباد ان نطلب كل مطلوب منه تعالى لا من الاصنام السفيلة والاصنام العلوية كالكواكب عند المنجمين.

سوال: بعض اهل اسلام طلب د خيراتو د ذات انور څخه د عليه الصلوة والسلام كوي بعد وفاته او يا د ارواح څخه د اهل القبور صالحينو څخه كوي نو دا شرک نه دی، لکه سلفيه او وهابيه چي وايي؟

ځواب: د هيڅ مسلمان دا عقيده نه ده چي عليه الصلوة والسلام يا اولياء الله الكرام معطي د نعمتو دي يا دافع د بلايا وو او د مصيبتو دي بلكه قصارى امرهم الطلب من الله ﷻ باستثفاع هولاء السادات الكرام والتوسل الى الله تعالى في مطالبه ببركات هولاء المقربين، والمنكر عن التوسل كالمنكر عن النبوة.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ

او بعض د خلگو څخه يعني مشركان هغه كسان دي چي دوئ معبود گرځوي ماسوا له خدايه ﷻ يعني بتان.

پوه سه: چي بعض مفسران وايي چي د انداد څخه مراد بتان د مشركانو دي، نو انداد جمع د ند ده چي معنا يې مثل دى يعني مشركان دغه بتان په زعم باطل خپل مماسل د خداى ﷻ بولي، په استحقاق كي د عبادت او تعظيم او محبت.

سوال: څه رنگه دوئ مساوات تر منځ د خداى ﷻ او بتانو وايي مع انه ورد في القرآن "ولان سالتهم من خلق السموات والارض ليقولن الله" يعني لايقولون خلقهن اللات والعزى مثلاً فاين التسوية؟

ځواب: روح البيان وايي چي دا تسويه ددوئ په تعظيم او استحقاق د عبادت تر منځ د الله او بتانو منافي نه ده اقرار سره ددوئ په ربوبيت د خداى ﷻ او يا هغه رئيسان ددوئ دي چي دوئ به يې اطاعت كاوه په ديني چارو كي، والديل عليه قوله تعالى "اذا تبرء الذين اتبعوا من الذين اتبعوا" ولي تبرء له بتانو څخه نه ده متصوره بلكه د رؤساو له خوا كېږي قال البيضاوي ولعل المراد اعم منها وهو ما يشغل العبد عن المولى الحق اى عن امتثال او امره، روح البيان د صوفيه څخه دا قول را نقل كړى كل شيئ تثغلت به قلبك فقد جعلته في قلبك نداً له تعالى.

پوه سه: چي مراد د صوفيه وو دا نه دى چي پر دغه سړي احكام د مشرك جاري دي او محكوم بالشرك دى، حاشاهم الله من مثل هذه المقالة بل مقصودهم التشبيه لحال هولاء بحال المشركين الذي شغلهم عبادة الاصنام عن عبادة المعبود بالحق او اطاعة الرء ساء الطغات عن قبول قول رسول اللهﷺ، او د مؤمن زړه كه په يو شي مشغول سي او غفلت قلبي باندي تاري سي او حقيقةً مشرك بالله او مؤمن بالطاغوت نه دى كمالايخفى، د عمرو ابن حصين څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ زما پلار حصين ته وويل چي ته د څو خدايانو اوس عبادت كوې! زما پلار ورته وويل چي د اوو چي شپږ يې په مځكه كي دي او يو يې په اسمان كي دى، نو عليه السلام ورته وويل

چي ستا چي يو شی خوښ وي او يا د يوه شي څخه بېرېږي نو کوم خدایﷻ ته خواست کوې ده ورته وويل الذي في السماء نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل فيکفيک اله السماء يعني هغه يو اله السماء دي بس دی، د نورو شپږو عبادت پرېږده، او عليه الصلوة والسلام ورته وويل ای حصينه که ته اسلام راوړې زه به داسي دوې کلمې دروښيم چي تاته په فائده وکړي، نو چي حصين ﷺ مشرف بالاسلام سو او عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي هغه دوې کلمې راوښيه، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل قل اللهم الهمني رشدي واعذني من شر نفسي.

درويش وايي: چي دا دوې کلمې په حصين پوري تخصيص نه لري مونږ ته هم فائده کوي لانها من امور الدين ودينيه عليه الصلوة والسلام لا يخص بالشخص دون الشخص.

مسئله: بعض جاهلان معلوم الحاله خلگ وايي که يو شاگرد د استاد في علوم الدين تعظيم وکړي او يا محبت ورسره وکړي او يا يو سړی د اولياء الله سره محبت ولري او تعظيم يې وکړي هغه هم تر دې آيت لاندي دی بلکه دغه جاهلان ټوله هغه آيت قرآنيه چي په شان کي د کفارو د مکې يا نورو مشرکانو نازل سوي دي پر ټوله عالم الاسلام يې تطبيق وي دوئ وايي چي دا هم اتخاذ من دون الله انداداً دی او دوئ وايي چي ټوله فراخه امت محمديه ﷺ پسله سنه شپږ سوه ټوله مشرکان سوي دي او په عبادت د غير الله اخته سوي دي او يوازي ددوئ منحوس گروپ موحدين دي استغفرالله من هذه الجرءة العظيمة والتفسيل في بعض رسائل هذا العبد في هذا الباب يعني البيانات الصادقة.

فائده: لفظ د "دون" په اصل وضع کي ظرف مکان دی، او دلته په معنا د غير دی مجازاً، او روح البيان والا وايي چي د "اتخاذ" معنا صنع ده يعني يصنع انداداً.

درويش وايي: چي اتخاذ په معنا د صنع حصر دی په بتانو کي ددوئ چي دوئ به دغه بتان د ډبرو وغيره وو څخه جوړول.

سوال: دغه بتان خو جمادات وه نو ضمير د هم چي مخصوص په عقلاو پوري دی په يحبون هم کي څرنگه ودې بتانو ته راجع کېداى سي؟

ځواب: دا ضمير پر زعم باطل د مشركانو دی چي دوئ به دغه بتان په داسي اوصافو ستايل چي هغه به د ذوي العقول اوصاف وه، مثلاً د خير غوښتنه ددوئ څخه وغير ذالک.

فائده: پوه سه چي محبت ميل ته د زړه وايي مشتق دی د حب څخه بفتح الحاء، او حب تخم او دانې ته وايي مثل حب الحنطة او حب الشعير وغيرهما، بيا يې لفظ د حب مستعار کړی وحبة القلب ته چي هغه يو ټکی غوندي شی دی په منځ کي د زړه بيا يې له هغه څخه مشتق کړی حب بضم الحاء بمعنی ميل القلب الی الشيئ بحيث رسخ في القلب كذا في البيضاوي وروح البيان وغيرهما.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ

او هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي هغه سخت دي په محبت کي د خداى ﷻ تر مشرکانو په محبت کي د بتانو ولي چي د مسلمانانو څخه محبت د خداى ﷻ په هيڅ توگه نه قطع کېږي خصوصاً په وخت کي د شدائدو او مصيبتو بخلاف محبت المشركين للاصنام ولي د هغو محبت په لږ شي د بتانو څخه قطع کېږي خصوصاً په وخت کي د شدائدو او مصيبتو کمامر چي مشرکان چي به په کښتۍ کي سپرېدل نو يو بت به يې ورسره وړی، او څه وخت چي به کښتۍ په درياب کي طوفاني سوه نو دوئ به هغه په درياب کي وغورځوی او د يارب يارب نارې به يې وهلې، او بل دا چي مشرکانو به يوه ورځ د يوه بت عبادت کاوه او چي تر هغه بت به يې ښه بت پيدا کړی هغه پخوانی بت بې وغورځاوه.

تجديد النظري: هغه کسان چي وايي چي محبان د اولياء الله او يا د شيخ مرشد هغه هم تر هغه آيت لاندي دی ومن الناس من يتخذ من دون الله الآية هغو ته مور وايو چي دا کلمات والذين امنوا اشد حبالله په څرنګه پر تطبيق کړي آيا تاسي ګمان کوئ چي مذکوره محبت کونکي د اولياء الله اويا د مرشدانو دوئ اشد حبالله نه دی تر اولياء الله او مرشدانو فان قالوا نعم فهو کذب بواح ولي جي دغه محبت کوونکی په حالت د سراء د خدای ﷻ شکر وايي او په حال کي د ضراء د خدای ﷻ څخه دفع د ضراء غواړي نه ده اولياء الله څخه او نه د مرشدانو څخه؟

سوال: مريدان خو هم ومشائخو ته ورځي لپاره ددفع د ضراء؟

ځواب: دوئ چي مشائخو او مرشدانو ته ورسي نو دوئ داسي ورته چي مرشد زما څخه دا ضرر دفعه کړه نو دوئ خو هيڅ څوک مرشد ته دا خبره نه کوي بلکه دوئ ومرشد ته وايي چي ته زما د ضرر لپاره وخدای ﷻ ته خواست او شفاعت وکړه چي زما څخه دا مصيبت او ضرر دفع کړي وهذا جائز الاترى ان الصحابة ﷺ حين قحطوا المطر قالوا لرسول الله ﷺ ادعوا الله ان يمطرونا آه او کما قالوا، او په حديث متفق عليه کي راغلي دي چي امير المؤمنين عمر ﷺ په يوه قحط سالي کي استشفاع په عم رسول الله ﷺ يعني عباس ﷺ سره وکړه نو د مريد او د شيخ تر منځ خو هم بېله استشفاع بله موضوع نسته.

سوال: مشرکانو خو هم په بتانو سره استشفاع کوله کما قالوا هؤلاء شفعاؤ عندالله؟

ځواب: استشفاع د بتانو وخدای ﷻ ته او استشفاع د مشائخو کرامو ډېر فرق سره لري لان الاصنام لايسمعون تضرع الكفار اليهم وطلب الشفاعة منهم بخلاف المشائخ الكرام وايضاً الاصنام ليس لهم امكان التضرع الى الله عزوجل في حق المستشفع بهم بخلاف الاولياء والمشائخ فانهم يدعون ويتفرعون في حق السائل عنهم الهمة والدعاء فالفرق بين المشائخ والاصنام كالفرق بين العرش والفرش افلا يبصرون.

وَلَوْ يَرَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَۙ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًاۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعَذَابِ ﴿۱۶۵﴾

پوه سه: چي بعض قاريان ولو ترى، بالتاء وايي نو خطاب دى ونبي ﷺ ته او يا وهر مخاطب ته نو پر دې تقدير الذين ظلموا يې مفعول دى، او ډېر قاريان يې په ياء سره وايي نو پر دې تقدير الذين ظلموا يې فاعل دى او مفعول يې محذوف دى يعني انفسهم، نو پر اول تقدير ترجمه داده كه ته ووينې اى عليه الصلوة والسلام او يا اى هر مخاطب هغه كسان چي ظلم يې كړى وي يعني پر خپلو ځانو او پر دوهم قرائت يې معنا داده نه ويني الذين ظلموا خپل ځانونه، خو پر هر تقدير مراد الذين ظلموا څخه هغه كسان دي چي خداى ﷻ لره شريكان وايي يحبونهم كحب الله، او پر هر صورت ځواب د "لو" محذوف دى اى لريت امراً فظيعاً عظيماً پر تقدير د خطاب او لندموا ندامتًا شديدةً پر تقدير د غيبت، اذيرون" هغه وخت چي ويني كفار عذاب يعني په ورځ د قيامت.

سوال: په نحو كي وايي چي "لو" او "اذ" پر ماضي داخلېږي او دلته پر مضارع داخل سوي دي؟

ځواب: په اخباراتو كي د خداى ﷻ مستقبل لكه ماضي ده په سبب د وجوب التحقق البته.

سوال: ځواب د "لو" د څه حكمت لپاره حذف سو؟

ځواب: مدخول د لو كه خوف شى و نو چي ځواب حذف سي كامله بېره به پيداسي، او كه محبوب شى و كمال شوق به وځواب ته پيدا سي، او بله فائده د حذف عموماً داده چي مخاطب ومحذوف ته په انتظار وي نو څه وخت چي په قرائنو محذوف ورمعلوم سي الم د انتظار به يې دفعه سي او محذوف به يې په ذهن كي ښه قرار ونسي.

جامي

چه خوش باشد که بعد از انتظاري بامید رسد امید واري

فائده: اول روئت علمي دی او دویم روئت بصري دی .

پوښتنه: د الذين ظلموا څخه کمامر هغه کسان مراد دي چي خدای ﷻ لره شریکان وايي نو که داسي ویل سوي وایي "ولو يرون" بارجاع الضمير الى الذين اتخذوا من دون الله انداداً نو اخصر عبادت به نه وای؟

ځواب: مفسران رح وایي چي "الذين ظلموا" وضع د اسم ظاهر ده په ځای کي د ضمير لپاره د دلالت پر دې چي اتخاذ الانداد ظلم عظيم دی.

پوه سه: چي قاضي بيضاوي وايي ان القوة لله جميعاً، سادمسدد مفعولي ده يرى اول دی ای على تقدير الغيبة، او ځواب د "لو" کمامر محذوف دی وعبارته هکذا سادمسد مفعولي يرى وجواب "لو" محذوف ای لو يعلمون ان القدرة والغلبة لله جميعا اذعاينوا العذاب الله لندموا اشد الندم.

پوه سه: چي وان الله شديد العذاب عطف دی پر ان القوة آه باندي، وفائدة هذا العطف داده چي مطلق ان القوة لله جميعاً پر سخت عذاب دلالت نه کوي لجواز ترک العذاب لهم بالعفو مع القدرة عليه فافهم.

درويش وايي: چي بيضاوي رحمه الله يو احتمال د عطف ان القوة لله جميعا په داسي عبارت راوړی دی وقيل هو ای ان القوة آه متلعق د ځواب د "ولو" دی والمفعولان ای مفعولا د يرى پر تقدير د غيبت محذوفان دي والتقدير ولو يرى الذين ظلموا انداد هم لا تنفع، وهذان هما مفعولان ليرى لعلموا، وهذا هو الجواب ان القوة لله جميعا ولا ينفع ولا يضر غيره وهذا يعني ان القوة آه متعلق الجواب صح.

درويش وايي: په دې ځای که څه هم دا احتمال ضعيف دی لاحتياجه الى حذف الجواب والمفعولين لکن سامع د عبارت د بيضاوي ددې احتمال حاصل او وجه د ضعف په ښه ډول په پوهېدلای سی، مظهري رحمه الله

ودې احتمال ته من طرف خفي اشاره کړې ده په دې قول سره، ويحتمل انيکون ان القوة لله جمعيا جواب لو والمعنى ولويرى الذين اندادهم لاينفع لعلموا ان القوة لله جميعا انتهى، ددې عبارت څخه د مظهري رحمه الله به طالب څه وفهموي چي څه شی محذوف دی او وجه د ضعف يې څه ده، والى الله المشتکى من هذا النقل والاخفاء که درويش داسې نقل او اخفاء کړې وای نو حاسدانو به نارې سورې جوړې کړې وای، والله الموفق.

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

پوه سه: چي اذ منصوب محلاً دی په اذکر مقدر سره، ته ذکر کړه هغه وخت چي بېزاره سي هغه کسان چي ددوئ متابعت کړه سوی وو يعني په دنيا کي چي رئيسان د مشرکانو وه، د هغو کسانو څخه چي ددوئ متابعت يې کاوه يعني تابعان وهذا في يوم القيامة، او بعض مفسران رح وايي چي مراد د متبوعينو څخه شيطانان دي يعني دوئ د خپلو تابعانو انسانانو څخه بېزاره سي، او دوئ يعني متبوعين او تابعين ويني عذاب يعني جهنم دار البوار.

پوه سه: چي جمله د رؤوا العذاب حال ده د متبوعينو او تابعينو څخه لکن په قرار د قانون نحوي چي ماضي چي حال واقع سي قد، غواړي نو که ظاهر نه و نو مقدر دی ويحتمل چي ورءوا العذاب دي عطف وي پر تبرء الذين آه باندي، او د اسباب څخه مراد اسباب د محبت دی چي ددوئ تر منځ به وه په دنيا کي لاغراض فاسدة.

فائده: حبل په اصل وضع کي هغه رسی ته وايي چي سړی درختي يا بام ته پر پروته کېږي ثم استعير لموجبات المحبة.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ؕ

پوه سه: چي که څه هم قال صیغه ماضي ده، او دا وینا خو د قیامت په ورځ کېږي نو هغه خو مستقبل ده لکن مفسران رح وایي چي امر مستقبل چي یقین الوقوع وي په ماضي سره یې تعبیر روا دی، نو معنا د آیت داده چي وایي به هغه کسان چي تابعان وه په دنیا کي او کفر یې د رئیسانو په وینا مختاره کړی و، که موږ ته راکړه رجوع ودنیا ته نو به موږ هم بېزاره سو ددوئ څخه یعني د رئیسانو څخه د کفر، لکه چي دوئ بېزاره سوه زموږ څخه په ورځ د قیامت، یعني هیڅ فائده یې نه راوه رسېدل.

فائده: نو بیاد هیڅ انسان د بل انسان په متابعت سره کفر او عصیان د خدای ﷻ ونه کړي تاچي په ورځ د قیامت ددغسي بې فائدې تمنا سره مخامخ نه سي.

كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

او دغسي لکه چي خدای ﷻ ویلي دي په دوئ یعني تابعان به ووینې عملونه ددوئ چي متابعت د رئیسانو د کفر دی پښېماني پر دوئ، او نسي وتلای تابعان په دغه پښېمانی له اوره څخه یعني له دوږخه ودنیا ته کما تمنوا ذلک.

فائده: بعض مفسران رح وایي چي کذالک مفعول مطلق دی د یریهم، ای مثل ذالک الارائة یریهم آه، او بعض مفسران رح وایي چي کذالک خبر د محذوفي مبتداء دی ای الامر کذالک نو ځکه بعض قراء وقف پر کذالک کوي ولي چي کذالک د ماقبل او مابعد څخه قطع سو.

فائده: روئیت که علمي وي خو دوه مفعوله غواړي نو چي باب ته د افعال نقل سي نو دري مفعوله غواړي، مفعول اول يې ضمير د "يريهم" دی او مفعول ثاني يې "اعمالهم" دی او دريم مفعول يې "حسرات" دی او که روئیت بصري وي نو په باب کي د افعال دوه مفعوله عواړي نو حسرات حال دی د اعمالهم څخه.

فائده: مقتضی د مقام يعني د تابعانو د تمنی خو داوه وما يخرجون من النار ولي چي تمنی ددوئ خو د مستقبل خروج لپاره وه لکن خدای ﷻ جمله اسميه راوړه په ځای د مضارع لپاره د مبالغې في خلودهم في النار او د قطع د اميد ددوئ د رجوع څخه و دنيا ته.

پوه سه: چي امام مظهري رحمه الله په متابعت د بيضاوي صرف دا ويلي دي اصله وما يخرجون آه نور يې نو اصليت د جمله فعليه وجه نه ده ويلې.

فائده: دسدي رحمه الله څخه روايت دی چي کفار چي دوږخ ته خدای ﷻ داخل کړي نو دوئ ه ددوئ ځايونه په جنت کي وربنکاره کړه، يعني که تاسي ايمانونه په دنيا کي راوړي وای نو دغه به مو ځايونه وای، نو دوئ به ډېر حسرت او ندامت وکړي د دنيا پر کفر باندي نو ځکه خدای ﷻ وايي وکذالک يريهم الله الآية. **بيت**

په دانيا غم د آخرت کوه انسانه — چي هو ري به نه يې ته پښيمانه
په دنيا کي توبه وکه له ګناه سه مسلمانه — د آخرت توبه په کار نه ده ای ځوانه

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا

ای خلګو خورئ بعض د مافي الارض څخه چي حلال از روي شرع او لذيذ من جهة الطبيعة وي.

شان نزول: روح المعاني واي چي دا آیت نازل سوی دی په مشرکانو کي د مکې چي دوئ پر ځانو حرامي کړي وې بحیره، سائبه، وصیله، او حام کما ذکره ابن جریر وابن عباس ﷺ.

پوه سه: چي د مذکوره حیواناتو بیان به په دې تفسیر کي راسي په خپل ځای کي ان شاء الله، او بعض مفسران رح وايي چي دا آیت په عبدالله بن سلام و امثاله کي نازل سوی دی چي دوئ د اوښ غوښي پر ځان حرامي ګرځولي وې وروسته تر اسلام ولي په دین کي د یهودو سابقًا پر دوي حرامي وې والی هذا اشار الباري عزوجل ﴿یاایهاالذین آمنوا الدخلوا في السلم کآفة﴾ او بعض مفسرین وايي چي دا آیت په شان کي د قوم ثقیف او د بني عامر او د خزاعه او بني مدلج نازل سوی دی چي دوئ خرما او پنیر پر ځانو حرام کړي وه، او تفسیر مظهري ورته مختصر شان نزول بیان کړی دی، او روح البیان او بیضاوي وايي چي دا آیت نازل دی په شان کي د یو قوم چي هغو پر ځانو حرام کړي وه رفیع الاطعمة والملابس القاخرة، لکن دوئ دا تفصیل نه دی کړی چي دا خلګ مسلمان وه چي دا شیان یې پر ځانو حرام کړي وه لپاره د غلبه پر نفس اماره چي د جهاد اکبر په نامه یادیږي لکه په دې حدیث کي چي اشاره ورته سوې ده چي آنحضرت ﷺ چي د یوې سختي غزا څخه مدینې منورې ته راغلی داسي یې وویل ﴿لقد رجعنا من الجهاد الاصغر وبقی الجهاد الاکبر او کما قال﴾

پوښتنه: جهاد د کفارو یې جهاد اصغر وباله او جهاد د نفس یې جهاد اکبر وباله سبب یې څه دی؟

ځواب: یوه وجه خو داده چي دښمن د جهاد اصغر چي کافران دي په سترګو معلومیږي او دښمن د جهاد اکبر چي نفس دی محسوس بالبصر نه دی، او بله وجه داده چي جهاد اصغر د کفارو سره ګاهي وي او ګاهي نه

وي، او جهاد اکبر لیلا او نهارا الی تمام مدة العمر جاري دی، او که دا
کسان کافران وه نو د بیضاوي او روح البیان مراد هم کافران دي نو امکان
لري چي ددوئ به هم مراد هغه کسان وي چي تفسیر مظهري ورته اشاره
کړې ده کمامر، او که مراد مسلمانان وي نو دا مسئله تفصیل غواړي،
تفصیل یې دادی چي که یو مسلمان لپاره د جهاد اکبر مطعومات شهیه او
خوراک لذیذه نه خوري او فاخره کالي نه اغوندي دا خو ډېر ښه کار دی او
پخپله د آنحضرت ﷺ او د صحابه کرامو ﷺ او د صوفیه کرامو رح داغه د
جهاد اکبر لاره غوره کړې وه، په حدیث مبارک کي راغلي دي علیه الصلوة
والسلام وایي که زه د خدای ﷻ څخه وغواړم چي د احد غر دي د سرو زرو
وي او هر ځای چي زه یم زما سره دي وي خدای ﷻ یې کوي لکن اخترت
جوع الدنیا علی شبعها او کما قال، د غزوه الاحزاب او په بل نامه غزوة
الخندق په بیان کي راغلي دي چي آنحضرت ﷺ د خندق په کار کي په خپله
ونډه اخستې وه او پر خپله مبارکه شا به یې د خندق څخه خاوري چلولې او
پر نس مبارک یې د لوږي له کبله ډبري تړلي وې او دا شعر یې وایه

اللهم لا یعش الا عیش الاخرة فاغفر الانصار والمهاجرة

او صحابه کرامو ﷺ به یې په ځواب کي دا ویل

نحن الذین بایعوا محمدا علی الجهاد ما بقینا ابدا

چي ددې قصې تفصیلي بیان به په دې تفسیر کي په خپل ځای باندي
یعین په سیپاره ۲۱ سورة الاحزاب کي راسي ان شاء الله تعالی.

لکن خبره په دې کي ده چي حرام گرځول د حلال شي پر ځان باندي
څرنگه ده نو ددې خبري جواب دادی چي چونکه تحلیل د شي او تحریم د
شي د خدای ﷻ کار دی باید مسلمانان په دې دوو کارو کي مداخلت ونه
کړي، لکن بیاهم تحریم د حلال پر ځان باندي گناه کبیره نه ده بلکه خلاف

الاولی کار دی لقوله تعالی ﴿یا ایها النبي لم تحرم ما احل الله لک الآیة﴾ چي تفصیل ددې آیت او شان نزول د هغه په دې تفسیر کي به په خپل ځای کي راسي ان شاء الله تعالی، او بعض فقهاء رح وایي که چا نقض د تحریم الحلال وکړی یعني سړي یو حلال شی حرام گرځولی وو او هغه ماته کړه کفاره په کفارة الیمین نو پر هغه کفارة الیمین لازمه ده.

پوښتنه: د عقائدو په کتابو کي وایي چي تحریم د حلال یا تحلیل د حرام کفر دی؟

ځواب: په عقائدو کي مراد دادی چي یو سړی یو حلال قطعي حرام وبولي، او یا یو حرام قطعي حلال وبولي مطلقا هغه کافر دی مثلا یو سړی ووایي چي د پسه غوښي حرامي دي او سره ددې چي د پسه غوښي خو حلال قطعي دي، او یا ووایي چي د خنزیر غوښي حلالي دي او سره ددې چي هغه خو حرامي قطعي دي په دواړه صورتو کي سړی کافر کېږي په مانحن فیه کي خو تحریم الحلال داغسي نه دی ولي چي د سړي او مسلمان خو دا مراد نه دی چي دغه حلال شی مطلقا حرام دی یعني ټوله خلگو ته بلکه دی خو داسي وایي چي دغه حلال شی پر ما حرام دی یعني ددې مثال داسي دی لکه یو مسلمان د حلال شي څخه قسم واخلي چي زه به دا کارنه کوم.

فائده: من" په "مما" کي لپاره د تبعیض دی ولي چي ټوله مافي الارض خو نه خوړل کېږي.

فائده: حلالا مفعول د کلوا دی او یا حال د ماموصله څخه دی ای حال کون مافي الارض حلالا، او یا صفت د مصدر محذوف دی اي اکلا حلالا.

فائده: د حلال معنی داده چي شرعا حرام نه وي، او د طیب معنی بعض مفسران داسي کوي ای مایستطیبه الشرع نو پر دې تقدیر توضیح د حلال ده لکن چونکه افاده خیر ده تر اعاده نو باید تفسیر د طیب داسي وکړه سي چي د شهوة مستقیمه خوښ وي یعني د سړي او مسلمان د طبیعت سره برابر وي

یعني دانه ده لازمه چي شی حلال وي نو خواه ماخواه بې سړی خوري، ولي داسې حلال شیان ډېر دي چي د سړي طبعا نه وي خوښ، مثلا دشلغمو خوراک خو حلال دی بې شکه او شبهې لکن بعض کسانو ته تبعا خوند نه ورکوي، نو دی مکلف نه دی چي خواه ماخواه به يې خوري وامثال هذا كثيرة في المطعومات والمشروبات، او بعض علماء وايي چي مراد له حلال څخه هغه دی چي د حرمت يقيني څخه خالي وي، او مراد له طيبه هغه دی چي شبه د حرمت هم نه وي پکښې كما في الحديث النبوي ﷺ الحلال بين والحرام بين وبينهما امور مشتبهة لا يعلمها كثير من الناس الحديث.

درویش وايي: لکه بيعه وفا يعني ګروي چي تر اشتباء لاندي ده يا بيوع فاسده د عوامو چي دوئ نه په پوهېږي، يا حوالې د تجارانو النقد بالنسية چي علماء په پوهېږي او تجاران نه په پوهېږي، نو مسلمان لره لازمه ده چي په معاملاتو کي تحقيق د علماؤ متبحرينو څخه وکړي او تر اشتباه لاندي معاملو څخه احتراز کوي او په پوښتنه د امام مسجد چي ناقص العلم وي يا صرف قاري صاحب وي دا معاملاتي ددوئ د اشتباه څخه نه وځي، او کاشکي ناقص العلم ملا چي خپل په نقص ښه پوهېږي د هغه امي څخه چي له ده څخه يې د مشتبه مسئلې پوښتنه کړې وای مهلت يې څندي اخستی وای او بيا دغه ناقص العلم د کامل العلم څخه پوښتنه کړې وای او بيا يې هغه امي سائل ته ځواب ورکړی وای.

فائده: مناسبت ددې آيت له ماقبله سره دادی چي مقتضی د محبت الهي دانه ده چي سړی به ترک د طيباتو خواه ماخواه کوي فضلا عن تحريمها كذا في التفسير الرحماني.

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾

او تاسي متابعت او پيروي مه کوي د ګامو د شيطان ولي چي شيطان ستاسي مبين العداوة دښمن دی يعني په کفر او معاصي و عموما او خصوصا په تحريم کي د حلال او يا په تحليل کي د حرام متابعت د شيطان مه کوي.

پوه سه: چي متابعت د گامو د يو چا دادی چي يو سړی پر لاره روان او بل سړی گام پر گام پسي روان وي، چي دې ته کمال متابعت في المشي وايي، لکن په آيت مبارک کي متابعت د خطوات الشيطان استعاره تمثيليه ده لپاره د اقتداء په شيطان پسي په شرک او معاصيو کي، او دا هم احتمال سته چي په "لاتتبعوا" کي دي استعاره تبعيه وي، وبيان هاتين الاستعارتين في علم البيان.

فائده: علت د منع د متابعت د شيطان دادی چي دی بين العداوة د ښمن دی په نيز د ذوي البصيرة مسلمانانو حتی گاهي شيطان مسلمان په طاعت سره امر کړي تاچي د طاعت له لاري يې په لوئ مصيبت مبتلاء کړي، مثلا گاهي شيطان مسلمان ته دا وسوسه پيدا کړي چي نن شپه په نفلو سره روښه کړه نو هغه مسلمان نفلي لمونځو ته چمتو سي او تر صبح پوري په ښه اخلاص نفل وکړي، نو چي صبح صادق سي سړی بې خوبه او ستړی سوی هم وي نو شيطان ورته ووايي چي اوس نو خپل د سهار لمونځ فرضي په خپل کور کي وکړه يعني جماعت ته مه ځه بس دی گرده شپه دي ډېر عبادت وکړی کرار ورته بيده سي، نو دی هم دغسي وکړي او کرار لمونځ بې جماعته اداء کړي او دی په زړه ډېر خوشحاله هم وي لکن شيطان ددې لاري له عبادت سره سړی په لوئ مصيبت سره اخته کړي، ولي چي جماعت خو يا واجب او يا سنت مؤكده و او هغه د ټولي شپې نفل د جماعت د ترک ځای نه سي نيولای په ثواب کي، او يا يو سړي ته وسوسه ورواچوي چي د روژې په مياشت کي د هري جمعې په ورځ يو يا دوه غوايي خيرات کړه او د روژياتيانو نر او ښځو وکوروته يې ورواستوه چي مسکينان مسلمانان روژه مات او پېشلمی په وکړي، تاته به يې خدای ﷻ ځومره ثواب در کړي، او هغه سړي هم دغسي وکړي او په خپل نفس کي ډېر خوشحاله وي چي ځونده عبادت او خيرات دي ددې روژې په مياشت کي وکړی لکن پر هغه

سړي په لکهو روپۍ فرضي زکوة لازم وي، د زکوة په ورکړه کي شیطان په زړه کي د هغه سستي پیدا کړي حتی چي یو څو روپۍ بعض مسکینانو ته ورکړي بیا کرار ورته کښېني زکوة تولـه نوش جان کړي، او دا ناپوه مسلمانان په دې نه پوهېږي چي زر غوایي خیرات کړي د زکوة د زرو رپو ځای نه سي نیولای وعلی هذا فقس مکاید الشیطان لاتباعه والتفصیل لهذا المکائد الشیطانیة في مکتوبات الامام الرباني رحمة الله علیه.

فائده: خطوات بعض قاریان په دوو پېښو وایي او بعض قراء یې په پېښ د خا او سکون د طاء وایي او پر دواړو تقدیرو جمع د خطوة ده وهو مابین قدمي الماشي چي موږ یې گام بولو، او بعض قاریان خطواتِ په دوو فتحو وایي چي جمع د خطوة بالفتح علی وزن فعلة للمرة وهي المرة من الخطو.

پوه سه: چي د شیطان عداوت د بني نوع سره انسان قدیم دی او د آدم علیه السلام راایسته جاري الی یوم القیامة اعاذنا الله من اضلاله ایانا آمین.

إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوٓءِ وَالْفَحْشَآءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

پوه سه: چي دا جمله بیان دی او علت دی د عداوت د شیطان او د وجوب د ځان ساتني دده له متابعت څخه نو ځکه یې عطف ونه کړی.

سوال: شیطان خو علو او تسلط پر خلگو او انسانانو نه لري او په امر کي خو علو شرط ده قال الله تعالی لیس لک علیهم سلطان.

درویش وایي: چي ددې سوال دوه جوابونه دي، اول جواب دادی چي په اصول الفقه او علم النحو کي وایي چي په امر کي علو واقعي شرط نه ده بلکه شرط استعلاء ده یعني عد الآمر نفسه یعنې چي آمر ځان عالي بولي که څه هم په واقع کي عالي نه وي او شیطان خو ځان عالي بولي، قال الله

تعالى حكايةً من الشيطان لاحتنكن ذريته اى ذريت آدم عليه السلام او بيضاوي رحمه الله يو ډېر ګران جواب ورکړی دی چي خدای جل جلاله مشابه کړي ښائسته کول د شیطان و خلګو ته اعمال د شر او کفر په امر سره د آمر لپاره د تنبیه پر بېعقلي د تابعانو د شیطان او د تحقیر د شان ددوئ نو اولا استعاره ذ مصدر چي تزيين الشيطان دی د مصدر سره چي امر الآمر دی وکړه نو يې اولا اطلاق د مشبه به چي امر دی پر مشبه وکړي چي تزيين الشيطان دی وروسته يې له امر څخه يامرکم فعل مضارع جوړه کړه، چي ودې استعارې ته تبعيه وايي وتحقيق تلک الاستعارة في علم البيان.

پوه سه: چي سوء او فحشاء هغه شي ته وايي چي عقل سليم يې بد بولي او شرعه شريفه يې هم منکر بولي.

سوال: عطف خوځه ناځه تغاير د معطوفينو چي عطف تفسيري نه وي غواړي؟

ځواب: په دې ځای کي هم تغاير موجود دی، ولي ګناه کبيره ته سوء وايي چي عاقل سړی په غمجن کېږي لانه من سائه يسوء سواء وسائة اى اخرنه او فحشاء چي مصدر پر وزن د باساء او ضراء يې په دې بولي چي عقل يې مستقبح بولي قاله البيضاوي وتبعه المظهري، او بعض مفسرين وايي چي سوء ټولو قبائحو ته شامل دی يعني که صغائر وي او که کبائر وي، او فحشاء هغه معاصي ته وايي چي ډېر قبيح يعني کبائر ګنهونه، او بعض مفسرين وايي چي سوء هغه معصيت دی چي حد شرعي نه لري او فحشاء هغه ګناه ده چي حد شرعي لري لکه زنا شرب الخمر وغيرهما شارحانو دا دواړه تفسيره ضعيف ګڼلي دي لکه چي بيضاوي هم په قيل اشاره ورته کړې ده، وجه د ضعف يې داده چي خدای جل جلاله ټولو ګنهونو ته سوء ويلي دي في قوله ﴿من كسب سيئة الآية﴾ او ګرده ګنهونو ته يې فواحش هم ويلي دي في قوله ﴿انما حرم ربي الفواحش﴾

فائده: مراد د مالاتعلمون څخه خدای ﷻ ته شریک ویل او تحریم د حلالو شیانو او تحلیل دحرامو شیانو دی.

تحقيق اصولي: پوه سه چي علم په اصطلاح د شریعت مقابل د ظن دی يعني علم يقينُ ته وايي نو مجتهدين رحمهم الله خو په مسائلو قياسه وو کي خو يقين نه لري پر حكم قياسي باندي، نو دا ددوئ تر مالا يعلمون لاندي نه راځي؟

والجواب على ماقاله المحقق التفتازاني رحمه الله في التلويح والعلامة البيضاوي في كتابه في علم الاصول وصاحب الحسامي وغيرهم من محققي المذاهب الاربعة، وحاصله ان الشارع جعل ظن المجتهد مناطا للاحكام الاجتهادية وعلة لها كما جعل الفاظ العقود من البيع والشراء والنكاح وغيرها علامة على العقود فمتى تحقق ظنه بوجه القياس علم قطعا ويقينا ماكان منوطا به من الاحكام فقد افضى ظنه الى العلم بالاحكام انفسها ووجب عليه العمل بمقتضى ظنه فالطريق ظني والمقصد علم متحقق بخلاف ظن المشركين فيما يعبدونه فان الشارع لم يعتبر ظنه بل نفاه فحصل الفرق البين بين ظن المجتهدين وظن المشركين وقال بعض المحققين رح ان العمل بالقياس واجب من جهة الشارع دفعا للحرج في الدين فكان العمل بالقياس قولا على الله بما نعلم لا بما لا نعلم.

درویش وايي: چي مزيد تحقيق ددې دوو جوابو دي په کتابو کي د اصول الفقه مطالعه کړه سي وقد اشار الى الجواب الاول المحقق البهاري رحمه الله في مسلم الثبوت وفصله بحر العلوم.

درویش وايي: چي دا و جواب له جانبه څخه د مقلدينو هغو کسانو ته چي د قياس څخه منكر دي لکه وهابيه، سلفيه، اصحاب ظواهر الحديث وغيرهم والعجب منهم انهم يعملون بالخبر الواحد مع كونه ظنيا على ما

تقرر في كتب اصول الحديث وينكرون مظنون المجتهد مع انه ماخوذ من الآيات القرآنية او الاحاديث النبوية فعليهم بيان الفرق بين الظنين والله اعلم.

فائده: صاحب د روح البیان وایي چي سوء هغه گناه ته وایي چي سړی په غم کي اچوي په عاقبت کي او ټولو معاصي ووته ویل کیږي که اعمال الجوارح وي او که اعمال القلوب وي لاشتراک کلها في انها تسوء صاحبها وتحزنه، او فحشاء عطف د عام دی پر خاص ای اقبح انواع المعاصي او اعظمها فالزنی فاحشة والبخل بالزکوة فاحشة واصل الفحش مجاوزة الحد في كل شيئ.

پوه سه: چي مرتبې د وسوسو د شیطان شپږ دي (۱) اول مرتبة الكفر والشرک او عداوت د رسوله سره د خدای ﷻ که شیطان په دې مرتبه کي کامیابه سي نو ډېر مستریح سي لانه منتهی امنیة (۲) دوهمه مرتبه بدعت دی په معتقداتو کي او شیطان په بدعت تر زناء او نور د فسق تر کارو ډېر خوشحاله وي ولي چي صاحب المعصیة خو گاهي د خپل فسق له کارو توبه کاږي، او صاحب البدعة خو توبه نه کاږي ولي چي دی په دې بدعت کي ځان پر حق بولي (۳) دریم چي د شیطان د بدعت څخه هم امید قطع سي، بیا نو مسلمانان پر کبیره گنهونو باعثه کوي علی اختلاف نواعها (۴) څلورم چي کله ددې څخه هم نا امیده سي نو مسلمانان پر صغیره گنهونو باعثه کوي چي سره جمع یې کړې کبیره ځندي جوړېږي، قال علیه الصلوة السلام ایاکم ومحقرات الذنوب، ولي چي ددې مثال داسي دی لکه چي یو سړی لږ لږ بوټي سره جمع کوي اخر چي اور ورواچوي لویه لمبه وکړي او گاهي ټوله کور اور ځندي واخلي.

(۵) پنځهم کله چي ددې څخه هم عاجزه سي بیا مسلمانان په داسي مباحاتو کارو اخته کړي چي نه ثواب پکښې وي او نه عقاب، د شیطان په

دې کې دا فائده وي چې بنده خومې د ثواب له کارو معطله کړي، مثلا په بې ځایه مجلسو او باندارو یې اخته کړي په عوض د ذکر یا تسبیح وغیره

(۶) شپږم، چې ددې کاره څخه هم ابلیس نا امیده سي نو مسلمانان له یو افضل کاره څخه په مفضول کار اخته کړي، مثلا مسلمان ته په زړه کې ورواچوي چې ننه شپه ټوله په نفلي عباداتو یا لمونځ یا تلاوت القرآن سره مشغوله اوسه، نو چې سپېدې را وچوي نو ابلیس دا وسوسه ورواچوي چې ننه شپه دې ډېر عبادت وکړی نو خپل د سهار لمونځ کور ته وکړه او کرار بیده سه د ورځې به دې دماغ سم وي، او سړی هم هغسې وکړي یعني د جماعت لمونځ پرېږدي، او دمخه په حدیث کې د عمر ﷺ ددې مثال تېر سو.

فائده: د خدای ﷻ په پیدا کولو کې د ابلیس او سره ددې چې د ابلیس خباثت په علم ازلي کې خدای ﷻ ته معلوم و، حکمت دادی چې خبیث د انسانانو له طیب څخه جلا کړي، نو انبیاء علیهم السلام ددې لپاره خدای ﷻ را استولي دي چې سعداء او نېک بختان خلګ اقتداء پسې وکړي، او د ابلیس د خلق دا حکمت دی چې اشقیاء اقتداء پسې وکړي فیظهر الفرق بین الفریقین في الدنیا وکذا في الآخرة فیدخل الله الانبیاء مع من اقتدی بهم دار الابرار یعني الجنة دار النعیم والقرار ویدخل الله ابلیس مع مقلدیه دار البوار جهنم والنار فابلیس دلال علی النار او راس المال د ابلیس دنیا ده کافرانو د ابلیس ګویا په زبان حال پوښتنه وکړه چې ددنیا قیمت څه شی دی ابلیس ورته وویل ترک الدین فقالوا نعم، او پز زاهدانو چې دنیا عرض کړه هغو اعراض څندي وکړی او په انبیاء علیهم السلام پسې یې اقتداء وکړه فعلی العاقل ان یزهد ویرغب عن الدنیا ولا یقبل منها الا الحلال.

پوه سه: چې طلب د حلالي دنیا په داسې کسب سره چې هغه په شرعه شریفه کې روا وي سنت او طریقه د انبیاء علیهم السلام ده او په کسب

حلال کي ډېري فائدې سته (۱) اول، که یې تجارت کاوه یا دکان فائده یې زیاته وي پر راس المال ده (۲) که یې زراعت او کښت کاوه او یا یې مېوه داري درختي لکه انګور اینځر وغیره کښېنولې نو فائده یې صدقه ده پر مرغانو او نورو حیواناتو (۳) بله فائده د کسب داده چي کاسب سړی د خپل کسب په سبب د لهو او لعب او بیځایه ناستي څخه خلاص وي (۴) په کسب کي کسر النفس راځي او سرکښي د کاسب لږ وي، لکن په شرط ددې چي نقود د تجارت د قارون درجې ته نه وي رسېدلي. والا فقد قال الله تعالی ﴿ان الانسان لیطغی ان راءاه استغنی﴾ (۵) په کسب کي سړی د سوال او فقر الذي هو سواد الوجه في الدارین د سائل کېږي، او څوک چي د اولاد د ساتني لپاره کسب کوي هغه ته دا ویل کېږي بارک الله في حرکاتک وجعل نفقاتک ذخرا في الجنة، او ملکي د اسمانانو او مځکي وایي آمین.

فائده: افضل د کسبو جهاد في سبیل الله دی، ثم التجارة، ثم الحراثة، ثم الصناعة کذا في روح البیان مع زیادة من الفقیر.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

روح البیان وایي چي دا آیت په مشرکینو کي د عربو او په کفارو کي د قریشو نازل دی، نو مرجع د ضمیر په هغه آیت کي ذکر دی ﴿ومن الناس من یتخذ من دون الله انداداً آه﴾ والمعنی چي وویل سي یعني پر طریقه د نصیحت چي تاسي متابعت د ما انزل الله چي قران کریم دی چي آمر بالتوحید دی وکړی، یعني دغو مشرکینو ته نو دوی وتقلید ته د اباء او اجدادو میل کوي کماسیئاتي، او د ابن عباس ﷠ څخه روایت دی چي آنحضرت ﷺ ویهودو ته دعوت د اسلام ورکړی او دوئ یې وبېرول له عذابه څخه د خدای ﷻ، نو نافع بن حریمله او مالک بن عوف وعلیه الصلوة والسلام ته وویل چي زموږ پلرونه او نیکه ګان تر موږ خیر او خبرداره وه، نو موږ د هغو متابعت کوو، فانزل الله

تعالی هذه الآية نو پر دې تقدير مراد د ما انزل الله څخه يا قرآن كريم دى كما هو الظاهر او يا تورات دى ولي چي تورات خو هم آمر په اتباع د محمد ﷺ دى، يعني كه ددوئ ملايان د تورات د امر پټ والى ونه كړي حسدا وحبا للرياسة، نو پر دې روايت مظهري رحمة الله عليه وايي چي دا آيت تر پايه قصه مستقله ده، لكن درويش وايي چي د ضمير مرجع پيدا كولو ته مظهري هم حيران دى ولهذا قال والضمير الى غير مذكور آه او بيضاوي وايي چي ضمير د "لهم" راجع دى وناس ته په يا ايها الناس كلوا آه.

پوښتنه: په آيت مذكوره كي خو دوئ مخاطب وه دلته ولي غائب كړه سوه؟

ځواب: ددوئ غيبت دلته لپاره د اعلان د حماقت ددوئ دى گويا خداى جل جلاله نورو عاقلانو ته وايي چي تاسي وگورئ ودغو بې وقوفو خلگو ته چي دوئ په باره كي ددغه نصيحت د عليه السلام څرنگه جواب وركوي يعني بل نتبع آه فافهم.

قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَآءَنَا

دوئ په جواب كي د ناصح مذكور وايي چي يا موږ متابعت د ما انزل الله نه كوو بلكه موږ متابعت كوو د هغه دين چي شرك دى يا يهوديت دى چي موږ پر هغه دين پيدا كړي دي پلرونه او نيكه گان خپل .

پوه سه: چي دا د شيطان بله حيله ده چي د خلگو په زړو كي متابعت د باطل يا د منسوخ دين پيدا كړي په وسوسه ددې چي زموږ نيكه گان تر موږ خير وه نو موږ د هغو متابعت كوو نه د ما انزل الله يعني چي دين حق دى .

أَوَلَوْ كَانَ آبَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

فائده: په ټوله قرآن مبارك كي چي همزه د استفهام پر واو عطف باندي داخل سي او يا پر فاء عاطفه داخل سي نو چونكه همزه استفهام صدر د

جمله غواړي نو وروسته جمله چې مصدر په واو عطف سره وي يا فا عاطفه سره وي تر همزة الاستفهام د مخه جمله باندي نه سي عطف کېدای لغوات صدارت الهمزه، نو په هر ځای کي مايناسب المقام معطوف عليه به مقدر وي لکه په مانحن فيه تقدير داسي دی ايتبعونهم ولو کان آه نو واو که څه هم اصلاً لپاره د عطف دی لکن دلته تعجب هم ورسره ملګری دی نو ځکه بعض مفسرين رح يې واو التعجب بولي.

پوه سه: چي بيضاوي وايي چي دا واو لپاره د عطف دی والمعطوف عليه ماقلنا، او همزه لپاره د رد دی يعني رد د اتباع ددوئ دين لره د آباء سره د منافي د اتباع وهو انهم لا يعقلون آه، او جواب د لو شرطيه محذوف دی ای لو کان آبائهم کذا وکذا لا تتبعوهم، او همزه که څه هم لپاره د رد دی لکن معنی د توبيخ هم ځندي فهمېږي کما لا يخفی.

درويش وايي: چي د کلام څخه د روح البيان داسي فهمېږي چي کلمه د او لپاره د حال ده او بيضاوي خو تصريح په حاليت سره کړې ده لکن په منهيه کي يې ويلي دي چي د حاليت پر تقدير جواب ته ضرورت نسته ولي چي کلمه د لو پر تقدير د حاليت وصليه د معنی څخه د شرطيه وتلې ده لپاره د مطلق تسويه ده يعني دوئ يې متابعت کوي که د دوئ پلرونه پوهېږي او که نه پوهېږي.

پوه سه: چي په اتفاق د مفسرينو رح لا يعلمون شيئا پر عموم نه دی پاته ولي چي دا مشرکان يا يهوديان په امورو د دنيا ښه پوهېدل بلکه مراد دادی چي په امور ددين دوئ نه پوهېدل، او نه په ديني چارو کي دوئ پر هدايت وه بلکه پر ضلالت بخت وه، ولا يتفکرون في القرآن وهداياته ولا في رسول الله ﷺ ومعجزاته، بيضاوي وايي چي په دې آيت کي دليل دی پر منع د تقليد د هغه چا لره چي پر نظر او اجتهاد قادر وي، قال و اما اتباع

الغیر في الدین اذا علم بدلیل ما انه محق کالانبیاء علیهم السلام ومجتهدي الامة رح في الاحکام فهو في الحقیقة لیس بتقلید بل اتباع لما انزل الله او قال به رسوله ﷺ فلا دلیل فیه للوهابیة وغیرهم کمامر او منع د تقلید د مشرکانو یا یهودیانو چي دوئ اهل نظر وه د خپلو پلرو او نیکه گانو په دین کي به یې فکر وهلی چي ددوئ کتاب یې د صدق د هغه ډېري زمانې د مخه اعلان کړی دی، قال الله تعالی وکانوا یستفتحون به فلما جائهم ما عرفوا کفروا په یعني حسدا وحبا للریاسة .

وَمَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا كَمَثَلِ الَّذِيْ يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَآءً وَّنِدَآءً ؕ

او امثال د هغه کسانو چي کافران دي یعني المشرکین لکه مثال او حال د هغه چا دی چي نعرې وهي پر هغو حیواناتو لکه پسونه چي هغه نه اوري مگر بلنه او آواز د ناعق یعني اواز خو اوري نور یې په معنا نه پوهېږي.

پوه سه: چي که دا آیت په عبدة الاصنام کي نازل وي یعني مشرکان نو یې معنی داده چي حال د مشرکانو چي دوئ عبادت د بتانو کوي او د دوئ څخه کومک غواړي او د رزق وغیره نعرې پر وهي لکه حال د هغه شپانه چي پسونو ته دا نعره وکي چي چېري ځې را وگرځه مثلا پسه خو اواز واورېدی نور یې په معنا نه پوهېږي چي څه یې راته وویل بلکه ددوئ بتان هغه نعره هم نه اوري، کما قال الله في شان اصنامهم ﴿ان تدعوهم لایسمعوا دعائکم﴾

سوال: په تشبیه د یو شي د بل شي سره خو مناسبت په منځ کي د مشبه او مشبه به لازم دی او سره ددې چي په مشبه کي چي بتان دي سماع النداء نسته او په مشبه به کي چي پسونه دي سماع النداء موجوده ده.

ځواب: په آیت شریف کي خو تشبیه مرکب ده یعني استعاره تمثیلیه ده او په علم بیان کي وايي چي په تشبیه مرکب کي مشابهت د اجزاءو د مشبه د اجزاء سره د مشبه به نه غواړي بلکه مقصود تشبیه د هیئت منتزعه د مشبه څخه په هیئت منتزعه د مشبه به غواړي وهو ههنا موجود والتحقیق في علم البیان.

پوه سه: چي صاحب د روح البیان وايي چي تشبیه مذکوره په دې آیت کي تشبیه مفرق ده یعني جلا جلا مشبه او جلا جلا مشبه به پکښي وايي او خو ده مضاف محذوف بللی دی یعني ومثل داعی الذین آه، او وروسته وايي چي خدای ﷻ داعي او ناصح د کافر مشابه کړی د ناعق سره د پسو مثلا، او کافران یې مشابه کړه د حیوانانو سره یعني د پسو سره مثلا، او دعوت د داعي الکفرة یې مشابه کړه د اواز سره د ناعق د پسو مثلا وقال حاصل التشبیه مثلک یا محمد ومثل الذین کفروا في وعظک لهم ودعائک لهم الی الاسلام وعدم استماعهم لتلک الدعوة کمثل الراعي الذي یصح بالغنم ویقول لهما کلي واشربي مثلا والغنم وان یسمع الصوت لکن لایفهم مغزاه ومراد الراعي کذالک هولاء الکفار الذین هم کالبهائم لا یعقلون عنک ای لایتدبرون حق التدبر فکانوا کانهم لم یسمعوا الاصواتک وندائک، او علامه مظهري رحمه الله چونکه دا آیت په شان کي د یهویانو نازل بولي کمامر نو پر ده باندي ددې تشبیه بیان دېر شکل سوی دی کمایظهري من مراجعة تفسیره فتدبر وخذما صنعا ودع ماکدر واعرف الرجال بالحق ولا تعرف الحق بالرجال.

صُمٌّۢ بُكۡمٌ عُمۡيٌ فَهُمۡ لَا يَعۡقِلُونَ ﴿١٧١﴾

پوه سه: چي دا درې سره لفظه خبر د محذوف مبتداء دي اي هم.

فائده: صم، جمع اصم ده چي په پښتو یې کڼ بولي، او بکم جمع د ابکم ده ابکم یعني گونگی، او عمي جمع د اعمی یعني ړوند.

پوښتنه: کافرانو خو هم قوي سامعه درلوده او هم یې قوي ناطقه درلوده او هم یې قوي باصره درلوه، نو څرنګه اطلاق ددغو الفاظو ثلثه وو پر دوئ صحیح دی؟

ځواب: هر عضو او اندام خدای ﷻ د یوې فائدې لپاره وانسان ته ورکړی دی نو چي هغه فائده پر هغه قوت مرتب نه سي نو دغه سړی ګویا عادم ددغه قوت دی مثلا د قوت سامعه فائده سماع الحق ده او د قوت ناطقه فائده اقرار بالحق دی، او د سترګو فائده لیدل د خدای ﷻ د اثارو د قدرت في الانفس والآفاق نو چونکه کافرانو دا درې قوي جزئیه د خپلو فائدو څخه محرومه کړي دي، یعني نه یې په ژبه سره اقرار وکړی په حق سره یعني کلمه لا اله الا الله محمد رسول الله، او نه یې دغه کلمه طیبه په غوږو د قبولیت واورېدل، او نه یې په سترګو معجزات د علیه السلام په رنګه د معجزې ولیدل بلکه په رنګ د سحر یې ورته کتل نو ګویا دوئ عادم ددغو درو حواسو دي، فالکلام مبني علی التشبیه ای هم کصم آه، او چونکه علم عموما ددغو درو لارو په سړي کي پیدا کېږي او کفارو دا درې سره لاري پر ځانو باندي بندي کړي وې نو ځکه خدای ﷻ دا جمله پر تفریع کړه فهم لا یعقلون.

لویه فائده په ټوله عربیت کي په ښه، پوه سه چي یو صفت د مدح یا د ذم یا د ترحم چي عرب مخاطب ورته متوجه کوي په دې معنا چي دغه صفت لوي صفت مدح د موصوف دی مذکور او یا د ذم لوي صفت دی او یا د ترحم لوړ صفت دی، نو یې اعراب د موصوف څخه بدل کړی مثلا موصوف مجرور دی صفت یې مرفوع کړی نحو الحمد لله اهل الحمد برفع اهل، دې ته مرفوع علی المدح وایي بحذف المتبداء ای هو اهل الحمد اویا صفت په نصب سره راوړي لکه په مثل مذکور کي داسي ووایي الحمد لله اهل الحمد بالنصب چي دې ته منصوب علی المدح وایي بحذف الفعل والفاعل یعني اعنی اهل الحمد، دا

خو د مدح دوه مثاله وه او د ذم دوه مثاله نحو اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بالرفع والنصب على القياس المذكور في المدح او د ترحم دوه مثاله نحو مررت بعبدک المسكين بالرفع او النصب على القياس المذكور.

فائده: له رفع څخه وجر ته او يا د نصب څخه وجر ته په عربي ژبه کي مثال نه لري، لان التقدير الجار سواء كان حرفا او اسما تكلف، او يا يو اسم وي چي په هغه کي معنى وصفي موجوده وي لكن پر موصوف يې اجراء د مانع لفظي په سبب نه وي روا نو بيا دوئ هغه مرفوع على المدح په حذف د مبتداء گرځوي لکه صم، بکم، عمي چي درې سره نکره دي او موصوف يې الذين كفروا دی چي معرفه دی، نو دوئ دغه درې لفظه مرفوع على الذم بولي وهذا تفصيل قول البيضاوي والمظهري رح رفع على الذم وهذا التفصيل مذكور في شرح الكافية للعارف الجامي رحمه الله وسائر كتب النحو - وهذا التفصيل ينفعک في مواضع شتى من القرآن الكريم ان شاء الله تعالى، فليكن على ذكر منک.

پوه سه: چي مراد له سلب څخه د عقل د کافرانو څخه سلب کلي د عقل نه دی مراد لانه لا يصلح الذم، لان السلب الكلي انما يكون في المجنون والمجنون مرفوع القلم لايصلح للذم.

تنبيه: چونکه په اخر الزمان کي به د عامه خلگو حواس به په دنيايي چارو سره مسدد سي نو ځکه به نصيحت د علماؤ پر دوئ تاثير نه کوي،

قال السعدي الشيرازي رحمه الله

فهم سخن چون نکند مستمع — قوت طبع از متکلم مجوي

فسحت ميدان ارادت يار — تا بزند مرد سخن گوي گوي

درويش وايي: چي کيدای سي علت د عدم تاثير د نصيحت دي په واعظ کي وي مثل واعظ رياء او جهلاً او عدم عمل الواعظ بوعظه .

قيل: واعظان چون جلوه در محراب ومنبر میکنند چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

چرا از غیر شکایت کنم که همچو حباب همیشه خانه خراب هوایي خویشتنم

بيت في القسم الاول

گرچه ناصح را بود صد داعیه پند را اذنی بباید داعیه

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ

ای هغه کسانو چي ایمان يې راوړی دی تاسي خورک کوي د پاکو یعني شرعا او مستلذو یعني طبعا د هغو ماکولاتو څخه چي موږ تاسي ته په رزق در کړي دي.

پوه سه: چي مفعول د کلوا محذوف دی ای رزقکم او من بیانیه دی

فائده: مارزقنا کم عام دی که حلال وي او که حرام په نیز د اهل السنة والجماعة خلافا للمعتزلة، دوئ وايي چي حرام رزق نه دی، موږ وايو چي حرام که رزق نه وايي نو د طیبت د قید ضرورت به نه وايي ولي چي حرام خو په مارزقناکم سره ووتی، او دوئ وايي چي مراد د طیبت څخه مستلذات دي.

پوه سه: چي په دې آیت کي اشاره ودې ته ده چي مقتضی د ایمان او محبت الهي دانه ده چي سړی به ترک د اکل الطیبات کوي بل مقتضاه اکلها مع شکر الله اذ مقتضی الایمان ابلاغ حکمة الله غائبا فما خلق الله للاکل غایته الاکل.

وَاشۡكُرُوا لِلَّهِ یعني مارزقکم واحل لکم إِن كُنتُمۡ إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ ۝١٧٢

او تاسي شکر واياست د خدای ﷻ که چېري یاست تاسي چي خاص د خدای ﷻ عبادت کوي.

فائده: ربط ددې آیت د ماقبل ایت سره دادی چې چونکه په مخنې آیت کې پر عمومي خلګو فراخ والی وکړی او مباح یې کړه ودوئ ته مافي الارض ماسوی د حرام څخه نو په دې آیت خپل خاص بندګان چې مؤمنان دي خطاب ورته کوي، چې طیبات د مارزقوا خوري لکن حقوق د هغه هم پر ځای کوي چې شکر دی، نو یې وویل ﴿یاایهاالذین آمنوا کلوا تر دی آیت پوري واشکروا الله ان کنتم ایاه تعبدون﴾

پوه سه: چې مظهري رحمه الله په روایت د مسلم د ابو هریره رضی الله عنه څخه داسې حدیث رانقل کړی دی ﴿ان الله طیب﴾ یعني خدای جل جلاله پاک دی د ټولو عیبو څخه ﴿ولایقبل الا الطیب﴾ او نه قبلوي مګر پاک شی یعني حلال ﴿وان الله امر المؤمنین بما امربه المرسلین﴾ فقال جل جلاله یا ایهاالرسل کلوا من الطیبات واعملوا صالحا، وقال یاایهاالذین آمنوا کلوا من طیبات مارزقکم واشکروا الله ان کنتم ایاه تعبدون، وفي هذا الخطاب للمؤمنین غایة اعزاز المؤمنین حیث سوی بین خطابهم وخطاب الرسل علیهم السلام، قال الراوي رضی الله عنه ﴿ثم الرجل﴾ او بیا علیه الصلوة والسلام ذکر کړی یو سړی ﴿یطیل السفر﴾ چې اوږد سفر وکړي مثلا په طلب کې د علم او یا سفر ته د حج ولاړسي مثلا او غیر ذالک ﴿یمد یدیه یاب یارب﴾ او لاسونه پورته کړي او ووایي یارب یارب یعني د خدای جل جلاله څخه یو شی غواړي ﴿اشعث اغبر﴾ ببر سر یې وي او په خاورو سپېرې پښې او کالي یې وي لکن د خورک شی دده حرام وي او د څښلو شی یې حرام وي او اغوستي کالي یې حرام وي، او غذا دده په حرام شي سره سوې وي ﴿فانی یستجاب لذالک﴾ نو به څرنګه ددغه سړي خواست خدای جل جلاله قبول کړي، ولې چې علماء په متفق القول سره وایي چې شرط د اجابت ددعاء لقمه حلال ده.

فائده: خدای ﷻ چي امر په اکل د طیبات سره وکړی د دوو فائدو لپاره اول دا چي مؤمنان چي اکل د طیبات کوي باید په مقتضی د طبع نه وي بلکه باید نیت د امتثال د امر الٰهي وکړي لیتمیز اکلهم عن اکل الحیوانات لان اکلهم بمقتضی الطبع لا للامتثال، او دوهمه فائده داده چي دوئ په سبب د امتثال د امر الٰهي خورک د طیبات وکړی خدای ﷻ په سبب ددغه نیت دوئ ته ثواب ورکړي لان الاعمال بالنیات حدیث صحیح د بخاري دی ومعنی الحدیث ان ثواب الاعمال بالنیات نو که مؤمن په مقتضی د طبع طیبات خوري مباح خو دی لکن ثواب د اکل یې نسته بخلاف الاکل بنیت الامتثال.

پوه سه: چي د حمد او شکر او مدح معانی مشهوره دي او د هر علم په کتابو کي مسطوره دي لکن د شکر معنا چي محققان د صوفیه کرامو رح کړې ده هغه معنی داده چي بنده ټوله اعضاء ظاهره او باطنه به وهغه کار او عمل ته صرفوي چي خدای ﷻ وبنده ته د هغه کار لپاره ورکړې وي مثلا رئیس اعظم د بدن چي زړه دی خدای ﷻ ددې لپاره وبنده ته ورکړی دی چي په مصنوعاتو کي د رب ﷻ فکر وکړي تاچي هره ذره د مخلوق و معرفت ته د صانع اکبر ﷻ اندازه وګرځي او د رب ﷻ په حدانیت او قدرت کامل وغیر ذالک من صفاته الجلالیة والجمالیة سره وپېژني کما قال العارف الشیرازي رحمه الله.

برگ درختان سبز در نظر هوشیار   هرورقي دفتریست معرفت کردګار

او پر دې قیاس کړه لاسونه او پښې او ژبه غوږونه الی غیر ذالک من الاعضاء، نو په دې معنا به لږ د بندګانو شاکره ګرځي کما قال الله عزوجل ﴿وقلیل من عبادي الشکور﴾

قال الشیرازي رحمه الله

مکن گردن از شکر منعم بهیچ   که روز پسین سر بر آري هیچ

روح البيان والا وايي چي امر د "واشكروا لله" نه لپاره د ندب دی او نه د اباحت بلكه امر ايجاب دی، وهذه عبارته اذ لاشک في انه يجب على العاقل ان يعتقد بقلبه ان من اوجده وانعم عليه بما لايحصى من النعم الظاهرة والباطنة الجليلة مستحق لغاية التعظيم وان يظهر ذالک بلسانه بان يقول هو القادر الخالق المصور الى غير ذالک وبسائر جوارحه انتهى بزيادة يسرة.

فائده: تقديم د اياه پر تعبدون باندي لپاره د تخصيص د عبادت په خدای ﷻ پوري، وورد في الحديث الصحيح قال رسول الله ﷺ يقول الله تعالى اني والانس والجن لفي نباء عظيم اخلق ويعبد غيري وارزق ويشكروا غيري.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

پوه سه: چي علماء د اصول الفقه او د فقه بلكه ټوله علماء د امت وايي چي حرمت ياحل وغيره چي مضاف و اعيانو ته سي يعني وذواتو ته د شيانو لكه په دې آيت كي چي د حرمت حكم پر ذوات د ميتة وسو، مراد له هغه افعال دي ولي احكام شرعيه احكام د فعل د مكلف دي، نو معنا د آيت داده چي پر تاسي حرام دی خوراک د مرداری او نفع اخستل په هغه سره.

فائده: ميتة هغه حيوان دی چي بېله شرعي ذبح مړ سي او په حديث شريف كي راغلي دي چي د ژوندي حيوان څخه يو اندام پرې سي او هغه حيوان ژوندی وي لكه د پسه چي لم پرې كړي هغه جلا كړي اندام هم مردار دی قال عليه السلام ما ابين من الحي فهو ميتة

ماهی او ملخ ذبح نه غواړي لان العرف لم يجري بذبحهما ، وقال عليه السلام احل لنا ميتتان السمک والجراد ، او بل داده چي حكمت د ذبح دادی چي د حيوان څخه دم هغه دم مسفوح چي مرداري دي ووزي او ماهی او ملخ دم مسفوح نه لري.

پوه سه: چي هره نفع اخستل پر مردار حیوان جائزه نه ده مگر پوست یې چي دباغت یې وکړه سي په شرعه شریفه کي نفعه اخستل پر روا دي مثلا ژی (گوډی) یا غړکه ځندي جوړه کړي، موږ پر دم مسفوح وینو حکم د مردارو وکړی ولي چي دم جامد حلال دی، وفي الحدیث الصحیح احل لنا دمان الکبد والطحان یعني هینه او سږی.

درویش وایي: چي ددې آیتو د احکامو زدکړه په غور سره ضروري ده تاچي حلال او حرام سړی وپېژني یعني په حیواناتو کي.

سوال: نحات د بصرې وایي چي کلمه د انما لپاره د حصر ده او ډېر حرام شیان سته چي په دې آیاتو کي نه دي ذکر سوي.

مظهري رحمه الله ددې سوال په جواب کي وایي چي مختاره په نېز د حنفیانو رح داده چي کلمه د انما د قصر نه ده بلکه انما مرکب دی د ان چي لپاره د تحقق دی او د ما الکافه څخه.

درویش وایي: چي په دې سوال سره مظهري رحمه الله تفرد کړی دی مع ان المختار مذهب البصریة عند اکثر المفسرین ولعل المظهري رحمه الله وجد التصریح في الفقه الحنفي، نو ښه جواب هغه دی چي مظهري پر تقدیر د تسلیم راوړی دی یعني چي کلمه د انما لپاره د قصر سي چي قصر حقیقي نه دی یعني نسبت وټولو ماعداته حتی یرد السوال بلکه قصر اضافي دی یعني نسبت د بحیره او سائبه او وصیله او حام ته چي مشرکانو به دغه مذکوره حیوانات حرام بلل نو معنی د قصر داده چي داغه حیوانات حرام نه دي بلکه په دې آیت کي مذکور شیان حرام دي، الفتوی، اجمع علماء المذهب علی انه لایجوز بیع المیتة ولا اکل ثمنه، ولا الانتفاع بشحمه ولا بجلده قبل الدباغ کمامر.

مسئله: پوه سه چي پوست د مرداری وروسته تر دباغ امام اعظم رحمه الله او امام شافعي رحمه الله یې په دباغ سره پاک بولي، نو هم یې خرڅېدل روا دی او

هم نفع پر اخستل روا دی، او امام احمد او امام مالک رح وايي نه يې بيعه روا ده او نه نفعه پر اخستل، ودلائل الفريقين في الكتب المبسوطة من التفاسير وكتب الفقه فعليك بمطالعة شرح لمعاني الاثار للمحدث والفقيه الاعظم ابو جعفر الطحاوي رحمه الله وشرح الهداية فتح القدير على مذهب الامام الاعظم ابي حنيفه رحمه الله. او د جابر رضی الله عنه عنه څخه روايت دی چي ما واورېده د رسول الله ﷺ څخه په کال کي د فتح د مکې چي عليه السلام په مکه کي و، داسي يې وويل چي خدای جل جلاله او روسول ﷺ د خدای جل جلاله حرام گرځولې ده بيع د شرابو، او د ميتة او د سرکوزي او د بتانو، نو يو صحابي رضی الله عنه پوښتنه ځندي وکړه چي وازگي د ميتة چي د کيښتی تختې خلگ په غوړوي او يا ځرمني په غوړوي او يا يې په څراغانو کي لگوي څرنگه حکم يې دی، فقال عليه السلام لا هو حرام، عليه الصلوة والسلام زياته کړه چي لعنت د خدای جل جلاله دي وي پر يهوديانو باندي چي دوئ ته خدای جل جلاله وازگي د ميتة حرامي گرځولې وې، دوئ به دا وازگي ويلي کړې او بيا به يې خرڅولې او ثمن به يې خوړی، اخرجه البخاري ومسلم رح.

مسئله: پوه سه چي په وېښتيانو، هډوکو، پلو، ښکرو او په نوکانو کي د مرداری مذاهب مختلف دي، امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله ټوله پاک بولي او بيعه يې روا بولي او نفع پر اخستل يې هم روا بولي، او امام شافعي رحمه الله ټوله نجس بولي.

مسئله: د اُسامه رضی الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام نهي وکړه د پوستو څخه د درندگانو، رواه ابو داؤد والنسائي والحاكم رح.

درویش وایي: چي د سباعو څخه مراد هغه حيوانان دي لکه، زمری، پړانگ، لېوه وغيرها يعني گيدړه په لېوانو او سباعو کي نه ده داخله نو د هغې پوست په دباغ سره پاکېږي، نو پوستين يا مسئله ځندي جوړول روا دی

وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيْرِ

يعني جاريويني لقوله تعالى ﴿او دما مسفوحا﴾ وهذا بالاجماع، يعني حرام دی د جاري وينو خورک، او د غوښو د سرکوزي.

پوه سه: چې سرکوزی نجس العين دی بالاجماع فانه رجس.

مسئله: نه ده روا بيعه د اجزاؤ د سرکوزي والانتفاع بشيئ من اجزائه حتى الشعر، په نېز د امام شافعي رحمة الله عليه.

سوال: نو په آيت شريف کي تخصيص د لحم ولي کړه سوی دی؟

ځواب: چونکه اصل په حيواناتو کي خورک د غوښو دی، نو نور اجزاء د سرکوزي لکه تابع د غوښو دی نو ځکه يې تخصيص د غوښو وکړه سو

مسئله: انتفاع په وېښتانو د سرکوزي لپاره د ګنډلو د بعض تپو د اپرېشن وغيره امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه او امام مالک رحمة الله عليه يې روا بولي لضرورة، او امام شافعي رحمة الله عليه يې روا نه بولي، او امام احمد رحمة الله عليه يې مکروه بولي، وفي الهداية لو وقع يعني شعره في الماء القليل فسده وعند محمد رحمة الله عليه لايفسده، قال امام محمد رحمة الله عليه ان اطلاق الانتفاع بشعره دليل طهارته، ولابي يوسف رحمة الله عليه ان اطلاق الانتفاع للضرورة ولا يظهر الضرورة الا في حالة الاستعمال يعني للخرز مثلا وحالة الوقوع يغايرها، او فقيه ابو الليث رحمة الله عليه وايي چي که وېښته د سرکوزي په وخت کي د ضرورت بېله رانيولو نه پيدا کېدی رانيول يې روا دی، او امام همام کمال الدين رحمة الله عليه په فتح القدير کي وايي چي بعض فقهاء وايي چي په ګنډلو کي هم ضرورت د سرکوزي وېښته ته نسته بلکه ضرورت په نورو وېښتيانو سره د فع کېږي، او دی وايي چي ابن سيرين رحمة الله عليه هغه موزه يا بوټ يا چوټه نه په پښو کوله چي د سرکوزي په وېښتيانو په ګنډل سوې وه، نو پر دې تقدير بيع او شراء يې ناروا ده.

وَمَآ أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ

او هغه شی وتاسي ته حرام دی چي په وخت کي د ذبح نوم د غير الله پر ويل سوی وی.

قال صاحب روح المعاني اى ما وقع متلسا په اى بذبحه الصوت لغير الله، يعني لكه بوت پرستانو د مكې به په وخت كي د ذبح د ذبيحې په بلند اواز ويله باسم اللات والعزى مثلا، او روح المعاني وروسته ويلي دي والمراد بغير الله الصنم وغيره كما هو الظاهر، وقال صاحب روح البيان اي وحرم مارفع به الصوت عند ذبحه اسم غير الله، وقال البيضاوي رحمه الله اى رفع به الصوت عند ذبحه للصنم يعني كما يرفعون المشركون عند ذبح الحيوان اسماء آلهتهم كمامر.

درويش وايي: چي ددې ټولو تفاسيرو حاصل دادی چي سبب د حرمت فقط ذكر د غير الله دی سواء كان صنما او غيره لكن صرف په وخت كي د ذبح او امرار السكين على المذبوحة لا قبله ولا بعده.

تفريع: درويش وايي چي پر قول ددغو حضراتو مفسرينو رح كه يو سړی ذبح د پسه يا غوايي وغيرهما لپاره د ايصال د ثواب و روح انور ته د عليه السلام او يا وروح ته د مور او پلار او يا د استاذ او يا د شيخ الطريقة ذبح كړي لكن په وخت كي د ذبح صرف او صرف ووايي بسم الله اكبر دا ذبيحه پاكه او حلاله ده او ثواب يې هغو ته رسېږي بلا اختلاف بين ائمة المذاهب الاربعة، فلا ، والا، والا، دا مستثنى ملايان معلوم الحال دي تصريح ته يې ضرورت نسته، وكيف لا يجوز الذبح بنية ايصال الثواب الى المذبوح عنه مع انه ورد في البخاري وغيره انه عليه السلام ضحي عن ازاوجه بقرة وايضا صح انه عليه السلام كان يضحى بكشين واحد عن نفسه المباركة وواحد عمن لم يضح عن امته فهل هذا الا ايصال الثواب.

پوه سه: چي اهلال په لغت كي رفع د صوت ده په نيز د روئيت د هلال او مياشتي كماهو المعتاد في العرب والعجم يقولون عند روئيت الهلال باعلى صوته هذا الهلال او يا هغه ده مياشت، ثم اطلق على رفع الصوت عند ذبح الحيوان كما كان المشركون ينادون باعلى صوتهم باسم اللات والعزى،

والموٴمن یقول عند الذبح بسم الله الله اکبر، فالمنکرون من الذبح بنیة ایصال الثواب الی الحي والمیت لم یفرقوا بین نیة الموٴمن وبین الاهلال.

درویش وایي: چي په روح البیان کي داسي عبارت راغلی دی قال العلماء لو ذبح مسلم ذبیحة وقصد بها التقرب الی غیر الله صار مرتدا وذبیحته میتة انتهی.

درویش وایي: چي دا عبارت علی الاطلاق نه دی صحیح کیف که یو مسلمان یوه ذبیحه ذبح کړي او نیت او قصد یې تقرب وي ورسول الله ﷺ ته په دې معنا چي تقرب ومقرب بنده ته د خدای ﷻ بعینه تقرب دی ومولیٰ ﷻ ته لان النبي ﷺ من خواصه وحب کل واحد منها حب الآخر والتقرب الی کل واحد منها تقرب الی الآخر، نو په دې نیت سړی او موٴمن ولي مرتد ګرځي او سره ددې چي خدای ﷻ وحبیب ﷺ ته په قرآن مبارک کي داسي ویلي دي ﴿قل ان کنتم تحبون الله فاتبعوني﴾ نو په دې آیت کي خدای ﷻ خپل محبت درج کړی په اتباع د خپل حبیب ﷺ کي نو به ولي قرب الی حبیبه قرب الیه تعالی نه وي او بل ټوله موٴمنان په امر د علیه السلام هر وخت په نیت د تقرب الی حبیب الله درودونه وایي په نیت ددې انهم اذا قربنا الی حبیب الله قربنا الی من جعله حبیبا یعني المولي ﷻ وعلی هذا فما الفرق بیسن التقرب الی حبیب الله ﷺ وسیلة سنیة الی تقرب المولی ﷻ، وعلی هذا فقس التقرب الی عباده تعالی المقربین بجعلهم وسائل الی تقربه جل سلطانه وقد ورد في الحدیث الصحیح الذي رواه البخاري وغیره انما الاعمال بالنیات آه فمهاجر ام قیس لما لم ینو بالهجرة الی المدینة التقرب الی النبي ﷺ بل التقرب الی نکاح ام قیس جعل ذالک النکاح ثواب هجرته بخلاف غیره من المهاجرین ﷺ الذین هاجروا الی الله ورسوله. بل کلام روح البیان له محمل آخر من حیث ان بعض العوام لما جائهم الملک او الوزیر ذبحوا بحضورهم ذبائح عدیدة جلبا بمحبتهم ورضائهم ولم یلتفتوا في

تلک الذبائح الی رضی الباري ﷻ ومحبته بل لم یخطروا ببالهم تلک المحبة فالذابح المذکور مرتد وذبیحته میتة بلا شک فللعاقل ان یفرق بین التقرب الی المقربین في جنابه تعالی من حیث ان تقربهم تقربه الی تعالی وبین التقرب الی الامراء والرؤساء فافهم.

پوښتنه: مشرکانو خو هم په عبادت د بتانو دا ویل مانعبدهم الا لیقربونا الی الله زلفی، فما الفرق بین الفریقین؟

جواب: الفرق اظهر من الشمس من حیث ان عباده المقربین وسائل واقعیة الی قرب الله ﷻ من حیث بعثهم الله ﷻ لتعلیم الخلق قربه تعالی ومحبته بخلاف اصنام المشرکین لانها انداد الله واسباب البعد عن الله تعالی والبغض منه تعالی وانما قولهم المذکور محض التوهم باغواء الشیطان فکیف یصح قیاس قول اخوان الشیاطین علی قول اولیاء الله المقربین.

درویش وایي: چي زما غرض په دې دونده طویل کلام کي دادی چي معلوم الحاله ډلي په دغه قول د روح البیان ډېرو مؤمنانو ته مشرکان وایي او ذبیحه یې مرداره بولي. **بیت**

نظام بینظام ار کافرم خواند چراغ کذب را بنود فروغی
مسلمان خوانمش زیرا که بنود مکافات دروغي جز دروغی

پوه سه: چي مشرکانو به همېشه غوښي د میتة ښه په مزه خوړلې او د هدیه په توګه به یې دا غوښي خپلوانو او دوستانو ته ور استولې، او دوئ به مسلمانانو ته ویله چي هغه حیوان چي تاسي مړ کړئ یعني ذبح یې کړئ د هغه غوښي تاسي خورئ او چي خدای ﷻ یې در مړ کړي یعنون میتة هغه نه خورئ.

فائده: په میتة کي المتردیه، یعني چي په ځاه کي حیوان ولوېږي او یا د لوړه ځایه راشوه سي اومړسي هم داخله ده، او المنخنقه یعني چي رسۍ یې په غاړه جاروځي او مړسي، او یا یې څوک په خفه مړ کړي هم داخله ده،

اوالموقوذة "چي څوک حیوان په لرګي ووهي او مړ سي هم داخل دی، او النطیحة یعني یو حیوان بل حیوان په ښکر ووهي او مړ یې کړي هم داخل دی، او ما اکل السبع یعني چي یو حیوان درنده وداړي او مړ سي هم داخل دی، او متروک التسمیة په قصد سره هم داخل دی کما في کتب الفقه.

فائده: په حیوان کي چي په ذبح شرعي حلال سوی وي د نهو (۹) شیانو خورک یې مکروه دی (۱) ویني (۲) خوشایي او پچي یې (۳) د غوا، مېږي او بزې کوس (۴) کونه د هر حیوان (۵) غړ د حیوان (۶) خوټي د حیوان (۷) سپوخسه د حیوان (۸) حرام مغز د حیوان (۹) تریخی.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۷۳﴾

او که څوک مجبوره سي وخوړلو ته د یو شي ددغو حرامو شیانو یعني غیر ددغو محرماتو څخه د خورک حلال شی نه وي، او اضطرار او مجبور والی دادی چي سړی پر خپل ځان بېرېږي چي د لوږي به مړسي، په داسي حال کي چي د ی ظالم پر بل مضطر نه وي، یعني یو بل مضطر که یو شی ددغو حرامو شیانو څخه پیدا کړی وي دغونده اندازه چي هغه بل مضطر فقط د مرګه په راګرځي نو دا بل مضطر هغه شی له هغه مضطره په زوره واخلي او خپل ځان له مرګه په راوګرځوي، او هغه بل چي حرام شی یې پیدا کړی هغه ومرګ ته وسپاري.

پوه سه: چي داسي کول حرام دي ولي چي خپل ځان له مرګه راګرځوي او بل ومرګ ته سپاري، او واجد د حرام هم هغه دی عقل او شرع ددې کولو څخه منع کوي ولي چي واجد الحرام اولی په ژوندی پاته کېدو دی تر ظالم، او نه به تجاوز په خورک کي د میتة کوي تر حد شرعي، یعني دنده قدر به خوري چي مضطر له مرګه په راوګرځي او دونده به نه خوري چي ځان تر ستوني په موړ کړي، لان الضرورات تبیح المحظورات بقدر الضرورة، نو په ضرورت کي پر خوړونکي د میتة ګناه نسته او په تحقیق خدای ﷻ غفور او رحیم دی.

پوه سه: چي غفور او رحیم ددې لپاره خدای ﷻ ذکر کړی چي سړی چي له مرګه سره مخامخ وي د لوږي له کبله څخه طبعا هر څو چي احتیاط وکړي تر سدرمق بالا ځندي خوړل کیږي، نو د هغه بالا خوړلو خدای ﷻ عفو ورته کوي.

مسئله: که چا په حال د اضطرار د میتة د خورک څخه منع وکړه او مړ سو، او یا د چا روژه وه له تندي یا له لوږي مړ سو ګناه کار دی.

مسئله: که څوک مریض و او دوا یې نه وکړه او مړ سو ګناه کار نه دی ولي ده ته دایقین نسته چي دی به په فلانی دواء جوړیږي بلکه شاید بېله دواء یې خدای ﷻ جوړ کړي.

مسئله: په اشباه والنظائر کي وایي چي ومریض ته تداوي په نجاساتو سره رواه ده پر یوه قول د امام اعظم رحمه الله، او قاضي خان وایي چي نه ده روا.

مسئله: قاضي خان رحمه الله وایي چي که د سړي په ستوني کي ډوډۍ بنده سوه او پر مرګ وبېرېدی، او بېله شرابو بل مائع شی چي ګوله په تېره کړي نه و په شرابو تېرول د ګولې اتفاقا روا دي.

مسئله: په فتوٰی تاتارخانیه کي وایي چي که سړی د تندي له سببه وحال ته د اضطرار ورسېدی، او بېله شرابو بل د تندي ماتونکی شی نه وو شراب څښل ورته روا دي.

سوال: صدر شهید رحمه الله وایي چي طلب د شفاء په حرامو سره حرامه ده نو څرنګه دمخه ذکر سوي مسئلې صحیح کیږي؟

ځواب: د صدر شهید رحمه الله مراد دادی چي که د مریض یقین نه وي چي زه په حرامو سره جوړېږم نو د حرامو خورک ورته روا نه دی، او که چېري د مریض یقین و چي بېله دغو حرامو زما بله دوا نسته کمافي المسائل المذکورة فیجوز الاستشفاء به.

مسئله: په تهذیب کي وایي چي مریض ته څښل د بولو او د وینو روا دی چي مسلمان طبیب ورته ووایي چي تا لره په مباح دواء کي هیڅ دوا نسته، کذا في شرح الاربعین.

درویش وایي: چي ددغو مسائلو مذکوره څخه یو بل حکم هم معلوم سو چي بعض مریضان چي سخت اپرېشن ته په قول د مسلمانانو ډاکټرانو مجبور سي او هغه ډاکټران ورته ووایي چي بېله اپرېشنه ستا بل هیڅ علاج نسته، او هغه ډاکټران دا هم ورته ووایي چي ستا د ویني د نمبر سره برابره وینه به پیدا کوې او هغه د پېچکاریو په ذریعه یو بوتل یا دوه مثلا تاته لګول کېږي وروسته تر هغه موږ ستا اپرېشن درکوو، آیا دغه مسلمان مریض ته د بل انسان د ویني پېچکاري کول روا دی؟

ځواب: هو! که څه هم وینه خو نجسه ده لکن مسلمانانو ډاکټرانو چي دده صحت مربوط ددغو وینو په ترزیق پوري وباله، نو ده ته دا ترزیق روا دی قیاسا علی المسائل المذکورة الماخوذة من کتب الفقهاء کمامرت.

مسئله: که دغه مریض ته دغه وینه مفته نه پیدا کېدله بلکه یو بل سړي دغه وینه په رپو ورکوله، نو حکم یې دادی چي دغه مریض ته خو په سبب د ضرورت دویني رانیول روا دی، لکن بائع ته خرڅول د ویني حرام دی لانه نجس ولا ضرورة له في اخذ الثمن علیه فافهم.

فائده: په روح البیان کي وایي والغفور والغفار هو الذي اظهر الجمیل وستر القبیح، والذنوب من جملة القبائح التی ستر الله تعالی باسباب الستر في الدنیا والتجاوز عن عقوبتها في الآخرة وحظ العبد من هذا الاسم ان ستر من غیره مایحب ان یستر منه، وفي الحدیث الصحیح قال علیه السلام من ستر علی مؤمن عورته ای عیبه ستر الله علیه عورته یوم القیامة ای خطیئة یوم القیامة بان یغفرها له.

پوه سه: چي غیبت کونکی سړی او یا بهتان ویونکی څوک او یا متجسس د احوالو د خلګو او یا د بدي د چا عوض په بدو سره ورکونکی سړی په دې وصف الهي کي برخه نه لري بلکه موصوف په دې وصف سره هغه سړی کېدای سي چي د بل چا ښه صفت بیانوي او بد یې پټوي، د

عیسی علیه السلام څخه روایت کړه سوی دی چي دی په داسي حال کي چي مخلصان دده ورسره ملګري وه په یوه لار کي روان وه چي یو سپی بدبویه مردار پروت و، نو مخلصانو وویل چي څرنګه مردار بوئ ددې سپي ولاړېږي عیسی علیه السلام وویل چي ددې سپي څرنګه سپین غاښونه دي.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ

په تحقیق هغه کسان چي پټوي هغه شی چي نازل کړی دی خدای ﷻ د کتاب څخه.

پوه سه: چي دا آیت په شان کي د عیسایانو او دملایانو د یهودیانو نازل سوی دی چي هغو به د خوار او غریب خلګو څخه هدایا، صدقات تر لاسه کول، او بیان د علیه الصلوة والسلام چي به په تورات کي و هغه به یې پټاوه.

پوه سه: چي په تفسیر روح المعاني، روح البیان او په تفسیر مظهري کي وایي په روایت د ابن عباس رضی الله عنه چي دا آیت په شان کي د علماؤ د یهودیانو نازل سوی دی، او مراد له کتابه تورات دی چي په هغه کي پوره حلیه او نعوت د علیه السلام مذکور وه، او د یهودیانو د ملایانو دا خیال و چي نبي آخر الزمان به زموږ د یهودو له قومه څخه وي، نو څه وخت چي خدای ﷻ محمد ﷺ د عربو له قومه څخه مبعوث کړی، نو د یهودو د ملایانو دده سره حسد پیدا سو، او چونکه دې ملایانو ملعونانو د یهودو له قومه هدایا زکواتونه او صدقات در لودل نو دوئ وبېرېدل چي که موږ حقیقي نعوت د نبي آخر الزمان چي په تورات کي موجود وه او یوازي صداقت د محمد ﷺ وخپل قوم یهودو ته بیان کړو هغه به ټوله پر محمد ﷺ ایمان راوړي او زموږ هدایا صدقات وغیره به قطع سي، نو اتفاق یې پر دې وکړی چي نعوتو ته د نبي اخر الزمان به تغیر ورکړو او دا کاذبانه نعوت به عوامو ته ښکاره کړو چي هغه پر دې قانع کړو چي نبي آخر الزمان محمد ﷺ نه دی، ولي چي په ده کي دغه نعوت نسته، نو نبي آخر الزمان به په

وروسته کي پیدا کېږي، نو په دغه حیله ملایانو د یهودو خپل قوم د ایمان راوړلو څخه پر علیه الصلوة والسلام بېزاره کړه او ټولو یې دا ویل چي ته منعوت في التورات نبي نه یې.

درویش وایي: چي په بعض روایاتو کي د کعب الاحبار څخه داسي روایت منقول سوی دی چي په تورات کي د نبي آخر الزمان په پاره کي د نورو نعوت سره داسي هم راغلي دي مولده بمکه مهجره المدینه نو دغه روایت که صحیح وي نو د یهودو د ملایانو عداوت د نبي علیه الصلوة والسلام سره صرف او صرف پر بېره د خپل ریاست او حب المال والجاه باندي مبني و یعني دا سبب نه و چي نبي آخر الزمان به د یهودو څه وي کمامر نقلا من التفاسیر المذکورة ولي په تورات کي چي مولد د آخر الزمان یې مکه ښودلې وه او مهجر یې مدینه نو خو دوئ په دې خبر وه چي نبي آخر الزمان به عرب وي ولي چي په مکه کي هیڅ یهودي گذاره او قیام گاه نه درلوده والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

او دوئ یعني ملایان د یهودو رانسي یعني حاصلوي ځان ته لږ ثمن او قیمت د آیاتو د تورات چي دوئ پټ کړي وه.

سوال: دې ملایانو و ډېر شی نقود وغیره د عوامو څخه تر لاسه کما لایخفی، نو ولي ثمن قلیل وویل سوه؟

ځواب: ډېر شیان خو وه په دنیایي لحاظ، مگر نظر ونعموته د جنت چي دوئ هغه د لاسه ورکړي وه دا دنیایي شیان بېخي اقل قلیل دي لانها رزیلة بالنسبة الی نعیم الجنة ودنیة مع انها فانیة ونعم الجنة باقیة ابدیة فهذا التبدیل من غایة حماقتهم وقد ضلوا واضلوا سائر الیهود الی یوم القیامة فعلیهم اثم ضلالهم واضلالهم، ویحملون اثقالهم مع اثقال غیرهم، او دغه به هم حال وي د ملایانو د امت امحمدیه ﷺ چي ورته کار وکړي کالفرق الضالة

من اثنین وسبعین فرقة من الامة المرحومة كما ورد في الحديث الصحيح النبوي ﷺ كلهم في النار الا الناجية وهم اهل السنة والجماعة كثرهم الله.

أُولَٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ

او دغه کسان نه خوري په ډک نس مگر نه اور.

پوښتنه: ملایانو د یهودیانو خو رشوتونه او بډې د عوامو څخه اخستې، نو اور یې څرنگه خوړی؟

ځواب: په دې دنیا کې چونکه د رشوتونو او بډو اخستل سبب د دوزخ د اور گرځي نو یې دغه رشوتونه عین اور بلل کېږي من اطلاق المسبب على السبب او په اخرت کې خو ظاهره ده چې عین اور د دوزخ به خوري عقوبة لهم على ما اكلوا من الرشي على كتمان كتاب الله التوراة. يعني نعوت النبي آخر الزمان محمد ﷺ ومعنى في بطونهم ملا بطونهم، يقال اكل فلان في بطنه اذا ملاء بطنه واكل في بعض بطنه اذا كل قليلا من ملاء البطن، يعني چونکه في بطونهم یې متعلق په یاء کلون پوري کړی نو دا بیان د محل د اکل دي او د مقر د ماکول دی، نو چې یاء کلون في بعض بطونهم نه وویل سو نو معلومه سوه چې محل د اکل ټوله نس دی فیلزم منه امتلاء البطون عاية الامتلاء.

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ

او نه خدای ﷻ ددوئ سره خبري کوي په ورځ د قیامت.

پوه سه: چې چونکه په بل ایت کې داسي راغلي دي فوربک لنسئالنهم اجمعین، نو سوال خو په خبرو سره دی نو ظاهرا ددې آیت او هغه آیت تر منځ د منافاتو توهم کېږي، نو بعض مفسران رح دفع د منافات متوهم په دې ډول کوي چې منفي په دې آیت کې خبري دي په مایسرهم یعني چې دوئ دي په خوشحاله سي داسي خبري نه ورسره کوي، او مثبت په هغه بل آیت کې

خبري د غضب دي يعني بما يسوء هم، او بيضاوي دا آيت محمول پر غضب بولي كناية، ولي چي په عرف كي داسي ويل كېږي چي فلانى د فلانى سره خبري نه كوي يعني معنا يې داده چي ورته به غضب دى، ولي د غضب سره نه خبري كول لازمي دي، او بعض مفسران رح وايي چي منفي په دې آيت كي خبري دي د خداى ﷻ بالذات او مثبت په هغه بل آيت كي خبري دي په واسطه د ملائكه وو على كل تقدير فلا منافات بين الاثبات والنفي

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

او نه دوئ پاكوي د خيرو څخه د كفر او گنهو په اور د دوږخ ولي اور د دوږخ ددوئ لپاره ابداً ابداً دى بخلاف د بعض مؤمنانو چي خداى ﷻ داخل النار ورگرځوي هغه اور د دوئ د پاكوالي لپاره دى له خيرو څخه د گنهو تاچي مستعد وگرځوي لپاره د جنت لان اهل الجنة لا يكونون الا الطاهرون او المطهرون حاصل داچي كافران په دوږخ كه په مثل د لرگو لري چي خلگ اور په بل كړي په دې كي اهانت د لرگو دى، او د مؤمن اور په مثال د اور د زرگر دى چي زر چي خيره لري هغه ځندي لېږي كړي نوپه هغه اوركي دزرگر تعظيم دى دزرو تاچي دزېورودجوړولو قابل سي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۷۴﴾

او دوئ لره عذاب درد وركونكى سته.

پوه سه: چي اليم كه څه هم فعيل د مجرد له بابه دى بعض مفسران رح يې په معنا د اسم فاعل له باب د افعال بولي، اى مؤلم او معنا يې درد وركونكى فعلى هذا اسناده الى العذاب على الحقيقة دى، او بعض مفسران رح يې په لازمي معنا بولي او اسناد يې وعذاب ته مجازا بولي مثل ظل ظليل، وداهية دهياء وليل لئيل، ولايخفى مافيه من المبالغة، ومثال الاول قول الشاعر، امن ريحانة الداعي السميع اى ممع يورقني واصحابي يجوع اى نيام.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾

او هم دغه کسان يعني علماء اليهود چي دوئ کتاب الله تـوارت پـه ثمـن قليل سره خرڅ کړی دوئ رانيول په دنيا کي گمراهي او کفر په هـدايت او ايمان سره، يعني هدايت لکه ثمن وگرځاوه او گمراهي لکه مبيعه وگرځولـه او په اخرت کي عذاب لهي د دوږخ يې رانيوی په مغفرت الٰهي سره، يعنـي که دوئ له کفره او کتمان الحق څخه توبه کښلې وايي خدای ﷻ بـه دوئ ته بخښنه کړې وايي نو څـه عجـب صـبر دی دوئ پـر اور بانـدي يعنـي پـر اسبابو د اور چي کفر او کتمان الحق دی.

پوه سه: چي استفهام د ما اصبرهم لپاره د تعجب د مؤمنانو دی وصبر تـه د يهوديانو د ملايانو پر اور د دوږخ يعني موجبات النار والا فـلا صبر علی نفس النار لاحد من الناس، او عاقل سړی چي ادنی عقل لري بايد هـدايت په هيڅ قيمت له لاسه ورنه کړي، او عذاب النار په هيڅ مبلغ را نه نسي.

تنبيه: مراد له اور څخه اسباب د اور دي کما اشرنا اليـه، او کلمـه د مـا کـه څه هم لپاره د تعجب ده لکن چونکه تعجب پر خدای ﷻ محالـه دی نو دلتـه بلکه پـه تهولـه قـرآن کريم کي لپـاره د تعجيب ده يعني القاء السـامعين فـي التعجب فـافهم، امـا عـدم جـواز التعجب علی الله فـلان منشـاء التعجـب الجهل بسبب المتعجب منه کمالا يخفی، وهو محال علی الله ﷻ.

فائده: کلمه د ما په اعتبار د اصل په معنا د شي منکر ده او مبتـداء ده او مصحح د ابتدائيه يې دادی چي تنکير يې لپاره د تعظيم دی کما فـي شر اهر ذاناب، او يـا کلمـه د مـا موصـوله ده او مـا بعـد يې صله ده او خبر يې محذوف دی اي شيئ عظيم وانمـا قلنـا باعتبـار الاصـل لانهـا منقولـة مـن المعنی الخبري لانشاء العجب کذا في البئضاوي وحواشيه.

ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ ؕ

یعني د عذاب النار په سبب ددې دی چي خدای ﷻ نازل کړی دی کتاب یعني جنس کتاب که تورات دی که قرآن په حق سره الباء للملابسة نو خود به هغه څوک چي تکذیب د حق لکه یهودانو چي تکذیب د قرآن کریم وکړ او یا حق پټوي لپاره د اغراض فاسده و دنیویه و لکه د یهودیانو ملایانو چي د تورات نازل سوي آیتونو په باره کي د نعوتو د محمد ﷺ یې پټ کړه هغه کسان به په دوزخ او اور کي وي.

پوه سه: چي چونکه نزول د کتاب بالحق خو سبب د عذاب النار نسي کېدای ددې سببه مفسرین رح ټوله داسي تقدیر ورسره کوي فرفضوه بالتکذیب او الکتمان واشرنا الیه في الترجمة بقولنا نو خود به هغه څوک آه.

وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِى الْكِتٰبِ لَفِىْ شِقَاقٍۭ بَعِيْدٍ ﴿۱۷۶﴾ ع

او په تحقیق هغه کسان چي اختلاف کوي په کتاب کي.

پوه سه: چي لام تعریف په الکتاب کي یا لپاره د جنس دی، نو اختلاف یې دادی چي په بعض کتب الهیه و سره ایمان سړی لري او په بعض کتب الهیه و سره کفر کوي لکه یهود او نصاری، او یا لام لپاره د عهد دی نو معهود یا قرآن کریم دی او اختلاف په قرآن کي دادی چي بعض کفار وایي ي قرآن سحر دی او بعض وایي کلام علمه بشر، او بعض وایي چي قرآن مبارک د پخوانیو خلګو قصې دي یعني له جانبه د خدای ﷻ نه دی او یا لام عهد اشاره وتورات ته ده او اختلاف په تورات کي تاویل د تورات دی پر خلاف د ما انزل الله او یا تحریف دی د ما انزل الله کمامر في احوال علماء الیهود، نو مذکور کسان په شقاق او اختلاف کي دي چي لري دي دوئ د حق او صواب څخه.

فائده: پوه سه چي په دغو آیتو کي زجر عظیم دی هغو ملایانو لره د امة محمدیه ﷺ چي حق د دین اسلام پټوي د غرض فاسد دنیوي لپاره یعني چي د رئیسانو څخه د حکومت او یا د وزیرانو څخه یې پټوي او یا د دنیا دارانو څخه یا د دې غرض لپاره چي زه حق بیان کړم زما قدر او رتبه په حکومت کي د زوال یا د نقصان سره مخامخ سي او د دوئ مالي مرستو ته سترګي په لاره وي، او یا دغه ملایان د هغو مذکوره اشخاصو سره په بعض احوالو کي د هغو شریکان وي کحب الدنیا وجمع المال من الحلال والحرام، ولهذا لم یذکروا بعض المحرمات من المعاملات لاهل الدنیا لوجود تلک المحرمات فیهم ایضا، او یا یې ریاست دنیوي خوښ وي، او یا یې ورجي او غوښي او چرګان او نور ماکولات شهیه خوښ وي نو دوئ بېرېږي که موږ حق بیان کړو دا ماکولات او مشروبات لذیذه به مو له لاسه ووځي، او یا د پېجارو موټر او یا لنډکروزر موټر مثلا سپرتیا یې محبوبه وي او په بیان الحق سره یې هغه له لاسه وځي، او یا ښه زیبا قصر او کوټې چي حکومت دده د استوګني لپاره ورکړي وي په بیان الحق سره یې بیرته څندي اخلي، او یا زیب او زینت او زیورات د ماینو او د لوڼو یې خوښ وي، نو څکه دوئ په رشوت او بډي اخستلو کي سرماتی کوشش کوي، او له بېري د رشوت پر حرمت باندي رڼا نه سي اچولای او بیان یې په مجالسو کي د وعظ او تبلیغ نسي کولای وغیر ذالک، نو دوئ څکه غوارې مالي د امراؤ او وزراؤ او دنیا دارانو سره کوي، فعند ذالک یاکلون ویاخذون بدین الله ثمنا قلیلا فانیا، ولا یاکلون الا نار الحرص والشهوة والحسد التی تطلع علی افئدتهم وتاکل حسناتهم کما تاکل النار الحطب فلیحذر هولاء العلماء من مثل فعل علماء الیهود والنصاری ومع ذالک هم یقولون في مجلس العوام العلماء ورثة الانبیاء کذا في روح البیان مع زیادة ونقصان وورد في الحدیث الصحیح النبوي ﷺ ان افضل الجهاد کلمة الحق عند

سلطان جائر، قال الحسن البصري رحمه الله چي ملكي د دوږخ چي د زبانيه په نامه يادېږي وفاسقانو ته د علماء د امت مرحومه يعني هغه ملايان چي په علم يېعمل نه وي كړى او يا د اغراض فاسده دنيويه لپاره يې حق پټ كړى وي چابک د دوږخ داخلېدو ورځي تر عبدة الاصنام، نو علماء سوء شكايت و خداى جل جلاله ته وكړي چي زبانيه زمونږ وخواته تر عبدة الاصنام دمخه را راواني دي، خداى جل جلاله به ورته ووايي ليس من يعلم كمن لايعلم انتهى، الحاصل ان من اشترى الدنيا بالدين فقد وقع في خسران مبين، اللهم نجنا من هذه البلية العظمى.

القصه: د ذو القرنين رحمه الله څخه روايت كوي چي دى په دوران كي د مملكت الدنيا دده پر يو قوم ورغلى چي تاركين ددنيا د عيش او عشرت وه، او غذاء يې له نباتاتو څخه د مځكي وه، او قبر د هر چا د مړي پر دروازه دده ژوند و، او په عبادت كي د خداى جل جلاله تولـه مصروفه وه، نو ذو القرنين ورئيس ته د هغه قوم سړى ورواستاوه چي ذو القرنين وايي ته راسه، نو رئيس د هغه قوم وقاصد ته د ذو القرنين داسي وويل مالي حاجة الى ملاقات ذي القرنين، نو ذو القرنين پخپله د هغه قوم د رئيس ملاقات ته ورغلى، نو اوله پوښتنه يې دا ځندى وكړه چي ستا سي سره ذهب او فضه ډېر سته او كه لږ؟ رئيس ورته وويل بېخي لږ، ذو القرنين ورته وويل چي ولي؟ رئيس ورته وويل چي زمونږ په قوم كي طالب د دنيا نسته، ذو القرنين ورته وويل چي ولي؟ رئيس ورته وويل لانها لاتشبع احدا. ذو القرنين دوهمه پوښتنه دا ځندي وكړه چي ولي مو قبرونه د قريبانو د كورو د مخه سره گرځولي دي؟ رئيس ورته وويل ددې لپاره چي مرگ مو هېر نه سي، بيا هغه رئيس يوه كوپړۍ د سر ورته راوه ايستل، او ذو القرنين ته يې وويل چي دا د يو باچا د سر كوپړۍ ده چي پر رعايتو يې ظلم كاوه او اسباب د دنيا يې جمع كوله آخر مړ سو او د ظلم گنهونه پرده پاته سوه، او بيا يې

کوڅړۍ د بل سړي ورته راويستله او وه يې ويل چې دا د ملک عادل مشفق على الرعية د سر کاسه ده، او بيا هغه هم مړ سو چي رعيت دعاء د مغفرت ورته کوي، او خداى ﷻ به هم جنت ته ور استولى وي ان شاء الله، او بيا هغه رئيس د ذو القرنين پر سر لاس کښېښوى او ورته وه يې ويل من اي الراسين يكون راسک، نو ذو القرنين وژړل، او رئيس ته يې وويل چي ستا خوښه نه ده چي زما سره ملګرى سې زه به خپل ټوله مملکت ستا سره نيمى کړم او يا به خپل وزارت وتاته درکړم، رئيس ورته وويل هيهات يعني دا خبره ډېره لېري ده ذو القرنين ورته وويل چي ولي، رئيس ورته وويل چي خلګ ټوله ستا دښمنان دي په سبب د مال او جاه وجلال او مملکت، او زما ټوله دوستان دي په سبب د قناعت.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نه دى بر، پوه سه چي "بر" هر هغه ښه کار دى چي د خداى ﷻ رضى پکښې وي او صاحب البر وجنت ته رسوي نه، دا کار چي تاسي به ګرځوئ مخان خپل يعني په لمانځه کي وطرفته د مشرق اويا مغرب.

پوه سه: چي حفص رحمه الله او حمزه رحمه الله د "بر" لفظ په نصب سره وايي يعني خبر مقدم د ليس يې بولي، او اسم د ليس ان تولوا په تاويل د مصدر بولي، او نور قاريان د بر لفظ په رفع سره وايي بعكس الاعراب السابق، او لفظ د "قِبل" ظرف مکان د " تولوا" دى، او صاحب د روح البيان ونصب ته د "بر" ترجيح وکړې ده او يوه نحوي وجه يې ذکر کړې ده لکن درويش وايي چي دغه دواړه قرائته مشهور بلکه متواتر قرائته دي بايد يو پر بل ترجيح ور نه کړل سي.

پوه سه: چي مخاطب په " تولوا" سره يهود او نصارى دي ولي چي قبله د بيت المقدس څخه کعبې ته وګرځېده نو د اهل الکتابو دوو ډلو ډېرې نارې سورې جوړې کړې او هري ډلې ددوئ به دا دعوې کولې چي بر حصر دى په

توجه ددوئ د قبلې، فرد الله عليهم يعني ستا د قبلې ولور ته لمونځ كول هيڅ بر نه دى لكون التوجه اليها منسوخ، نو بناءً على هذا لام تعريف په البر كي لپاره د جنس دى يعني لپاره د نفي د جنس البر ددوئ له قبلې څخه، بسبب نسخها.

پوه سه: چي معمر د قتاده ﷺ څخه روايت كړى دى چي يهوديانو وبيت المقدس ته لمونځ كاوه چي په مدينه منوره كي وطرفته د غرب واقع دى، او نصاراوو هر ځاى چي وايي ولور ته د مشرق لمونځ كاوه كذا قال المظهري رحمة الله عليه.

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ

پوه سه: چي چونكه بر مصدر دى او "من" ذات دى نو لپاره د صحت د حمل د ذات چي من آمن دى پر مصدر باندي توجيه او تاويل ته ضرورت سته، نو تاويل څو قسمه ممكن دى، يا به بر په معنا د بار يعني په معنا د فاعل وي، نو به تقدير داسي سي ولكن البار من آمن آه نو داوړه ذات سوه او حمل يې صحيح سو، او يا به د بر سره مضاف مقدر يعني ولكن ذا البر من آمن آه، بيا هم دواړه ذات سوه او حمل يې صحيح دى، او يا به د من آمن سره مضاف مقدر وي يعني لكن البر بر من آمن آه بيا هم حمل صحيح دى ولي چي اسم او خبر دواړه مصدر سوه وهذه كلها مذكورة في كلام المفسرين رح بالاتفاق نو معنا د آيت داده چي صاحب البر هغه څوک دى چي ايمان يې راوړى وي پر خداى ﷻ باندي په توحيد سره او پر ټولو صفاتو د جلال الذات او د صفات الكمال باندي المنزه عن سمات الحدوث والنقص والزوال.

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

او ايمان يې وي پر ورځ د آخرت چي مراد ځني يوم القيامة ده چي شروع په نشور او احياء الموتى څخه تر ابده پوري ده، چي د هغې ورځي په ايمان كي بعث بعد الموت او حساب الحسنات والسيئات او ميزان الاعمال او

پُل د صراط په نامه او جنت ومافيها من النعم والسرور، او د دوږخ او مافيها من الآلام والعقارب والحيات، والشفاعة الكبرى لسيدنا محمد ﷺ او شفاعت د نورو انبياؤ عليهم اصلوات والتسليم او صالحين د امت رحمهم الله تعالى او مغفرت الهي ﷻ او همېشه د اهل جنت په جنت دار الثواب كي او خلود د اهل النار په دار العذاب كي، دا ټوله په ايمان د يوم الآخر داخل دي لان هذه الامور كلها ثابتة بالكتاب والسنة في اليوم المذكور، كما لايخفى.

وَالْمَلٰٓئِكَةِ

او ايمان يې وي پر ملائكه وو چي هغه اجسام لطيفه دي خلقت من نور لهم اجنحة مثنى وثلاث ورباع آه او قادري دي پر مشكل په اشكال مختلفو باندي او ذكورة نه لري او نه انوثة لا يعصون الله ما امرهم ويفعلون مايؤمرون نه خوراک لري نه څښاک لري، او مري بيا په يوم البعث ژوندی كېږي او پر مختلفو وظيفو او كارو د خدای ﷻ له خوا مقرري دي، او عدد ددوي بېله خدای ﷻ هيڅ چاته معلوم نه دی ولا يعلم جنود ربک الا هو، او د خدای ﷻ سره نسبي قرابت نه لري يعني د خدای ﷻ لوڼي نه دي لكه مشركانو د مكې چي به ويل الملائكة بنات الله تعالى عن ذالک.

وَالْكِتٰبِ

او ايمان به لري پر كتاب باندي، مراد له كتابه يا جنس كتاب دی چي ټولو كتب الهيه وو ته شامل دی او القرآن المجيد، او پر هر تقدير يهوديانو او نصاراوو په دې ايمان كي نه دي شامل ولي سره د قيام الدليل پر دې باندي چي قرآن كتاب الله دی دواړي ډلي ايمان نه پر لري.

وَالنَّبِيّٖنَ

او پر ټولو نبيانو عليهم السلام يې ايمان وي چي ټوله انبياء ع مبعوث له جانبه څخه د خدای ﷻ دي د خلگو د هدايت لپاره، او صادق دي په امر او

نهي کي د خدای ﷻ او په وعد او وعید کي د خدای ﷻ او په ټولو اخبارو کي خدای ﷻ او دوئ به ایمان پر ټولو دغو نبیانو علیهم السلام لري من غیر تفرقة بینهم، قال الله ﷻ في بیان هؤلاء المؤمنین لا نفرق بین احد منهم، او یهود په دغه ایمان د ټولو انبیاؤ شمولیت او برخه نه لري، ولي چي ډېر انبیاء ع دوئ په قتل سره رسولي دي او په نبوت د محمد ﷺ کي هم طعن ویلی دی او د هغه د نبوت څخه يې انکار کړی دی، اوپه دې آخر انکار کي نصارا هم ورسره شریکان دي.

پوه سه: چي ایمان پر دې پنځو امورو د اصولو څخه ددین دی او له قواعدو څخه د عقائدو دی، حاصل هذه الآیات أن البر الذي یهتم به غایة الاهتمام لیس هو امر القبلة بل الامر المهتم به هو الایمان بالامور الخمسة المذکورة التي یجد الایمان بها کلها في دین محمد ﷺ لا في الیهود ولا في النصاری، اللهم ثبتنا علی جمیع عقائد الاسلام ووفقنا لمراعات فروعات الدین المبین آمین آمین آمین یا مجیب الداعین.

درویش وایي: چي اصول ددین چي بیان سوه اوس خدای ﷻ د بعضو فروعو ددین بیان کوي نو وایي.

وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ

پوه سه: چي علی حبه جار ومجرور په ځای کي د حال دی، او ضمیر د حبه راجع دی و مال ته والمعنی ورکوي مال په حال د محبت د مال یعني په حال د صحت ولي چي په حال کي د صحت سړی محبت د ډېروالي د مال لري، وهذا قول ابن مسعود ؓ او په روایت کي د ابو هریره ؓ داسي راغلي دي چي یو سړی راغلی او د علیه الصلوة والسلام څخه يې پوښتنه وکړه، یا رسول الله اي الصدقة اعظم اجرا قال هغه صدقه اعظم اجرا ده چي ته دا صدقه وکړې په داسي حال کي چي ته په صورت جوړ يې او بخل او حرص د دنیا هم لري، او له فقره برېږي او د غنی فکر هم درسره وي، او صدقې ته

مهلت او ځنډ مه ورکوه تر هغه وخته پوري چي روح دي حلقوم ته را ورسېږي يعني حال د زکندن دي سي، نو ته وايي چي فلاني سړي ته دومره صدقه ورکړئ او فلاني ته دوند صدقه ورکړئ وقد کان لفلان رواه البخاري ومسلم، او تائيد ددې توجيه هغه آيت مبارک کوي ﴿لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون﴾ بيضاوي دا توجه اول راوړې ده او مظهري په قيل سره راوړې ده، او يا ضمير راجع دی وخدای ﷻ ته يعني دا ورکړه د مال يې خالصا لوجه الله وي ومحبة لرضاه تعالی فان مثل هذه الصدقة مقبولة عند الله وعليه تعالی اجره وما کان لغير الله تعالی فانه تعالی منه بريئ لانه تعالی اغني الشرکاء من الشرک کما ورد في الحديث الذي رواه مسلم وعن ابي هريره ﷺ قال قال رسول الله ﷺ چي اولين د خلگو چي پر دوئ قضاء الهي د دوږخ کېږي درې نفر دي، درويش وايي چي حديث مختصر کېږي له مقام سره د مناسبت سړی حال بيانوي، نو وايي وثالثهم او دريم هغه سړی دی چي خدای ﷻ فراخي ددنيا وکړې وي او قسم قسم مالونه يې ورکړي وي، نو داسړی و ځای ته د حساب حاضر کړه سي او خدای ﷻ خپل نعمتونه ورته بيان کړي او د هغه سړي هم هغه نعمتونه وريپاد سي، نو بيا خدای ﷻ ورته ووايي چي تانو څه وکړه په هغو نعمتو کي هغه سړی ورته ووايي چي مانه ده پرېښې يوه لار د خير چي ستا خوښه وه انفاق په هغه لار کي مگر په هغه لار کي ما انفاق کړی دی ستا د رضی لپاره، خدای ﷻ به ورته ووايي چي درواغ دي وويل يعني په دې قول کي چي ستا د رضی لپاره لکن تا ددې لپاره انفاق کاوه چي خلگ ووايي چي فلانی څونده جواد او سخي سړی دی، وقد قيل يعني هغه غرض خو تاته په دنيا کي ورسېدی، يعني خلگو وويل چي فلانی ډېر سخي سړی دی، نو بيا خدای ووايي يعني ملکو ته چي کش يې کړئ پر مخ باندي د دوږخ، نو ملکي يې هم دوږخ ته ورواچوي (رواه مسلم في صحيحه) وايضا ورد في الحديث الذي رواه مسلم

ایضـا ان الله لا ینظـر الـی صـورکم وامـوالکم ولکـن ینظـر الـی قلـوبکم واعمالکم، او یا ضمیر راجع دی ومصدر ته فالمعنی واتی المال علی حب الاعطاء، یعني په شوق او محبت سره اعطاء کوئ، بیضاوي، مظهري، روح المعاني، درویش،

قال السعدي الشیرازي رحمة الله علیه

پریشان کن امروز گنجینه چست — که فردا کلید نه در دست تست

کنون بر کف دست نه هر چه هست — که فردا بزندان گزی پشت دست

ذَوِی الْقُرْبٰی

یعني خاوندان د قرابت، نو "قربی" مصدر دی په معنا د قرابت.

پوه سه: چي قرابت عـام دی کـه نسبي وي لکـه پـلار مـور زوئ ورو اکا وغیرهم، او که سببي وي لکه میړه ماینه خسر خواښې، او کـه ذوي القربی ذوي الفروض وي، او کـه عصبات وي او کـه ذوي الارحـام، بیضـاوي رحمة الله علیه وایي چي مراد ځندي محتاجان دي او قید د محتـاجین یې نـه راوړی ولي هغه ظاهر قید دی.

پوه سه: چي ذوي القربی یې تر ټولو دمخه کړه لحدیث رواه الترمذي وابن ماجه والنسائي وابن حبان والحاکم رحمهم الله عن سلیمان بن عـامر رضي الله عنه قـال قـال رسول الله ﷺ صدقتک علی المسلمین صدقة وعلی ذي رحمک (اي نفس اهل القرابة لا المعنی الاصطلاحي)ثنتان صدقة وصلة نو ذوي القربی افضل د فرق مذکوره وو دي وایضا روی مسلم رحمة الله علیه عـن ابي هریرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ (۱) دینار انفقته في سبیل الله

(۲) ودینار انفقته في رقبة (اي في تخلیص رقبة المملوک عن الرق)

(۳) ودینار تصدقته علی مسکین (۴) ودینـار انفقتـه علی اهلک اعظمها اجرا الـذي انفقتـه علی اهلـک، وری البخـاري ومسـلم عـن زینب زوجة ابن مسعود رضي الله عنها قالت قال رسول الله ﷺ تصدقن یا معشر النسـاء ولـو مـن خلیکن

فقالت هي وامرئة اخرى اتجزى الصدقة عنهما على ازواجها وعلى ايتام في حجور مما فقال رسول الله ﷺ لكما اجران اجر القرابة واجر الصدقة.

درویش وایي: چي دا حدیث ډېر طویل دی لکن مظهري دغه قدر راوړی دی یعني په قدر د حاجت د مقام، نو درویش هم اکتفاء په دغه قدر سره وکړه.

وَالْيَتٰمٰى

پوه سه: چي يتيم په انسانانو کي هغه څوک دی چي دی بالغ نه وي او پلار يې مړ وي، او په حيواناتو کي هغه حيوان چي دی کوچنی وي او مور يې مړه سي لکه د خرې کوچنی بچی چي پاته سي، او په جواهراتو کي هغه جوهر دی چي مثل يې نه وي کما يقولون درة يتيمة يعني في الصدف.

پوه سه: چي تر ذوي القربى وروسته يې يتيمان راوړه لانهم ليس لهم من يقوم بحوائجهم، ولهذا قال رسول الله ﷺ انا وكافل اليتيم كهاتين في الجنة، يعني لکه دوې ګوتي سبابه او وسطى.

درویش وایي: چي بيضاوي لکه موږ چي يې د مخه ذکر وکړی د ذوي القربى سره يې قيد د محتاجين ويلی دی، او مظهري داسي اعتراض پر کړی دی قلت هذا التقيد غير ظاهر لان الكلام في ايتاء المال تطوعا او ما هو اعم من الفريضة والتطوع، واما الزكوة المفروضة يعني المقيدة بالاحتياج والفقر في الموتى له فسيره ذكره، والاتياء تطوعا لايتقيد بالمحاويج فان صلة الرحم قد تكون مع كون المعطى له غنياً بل لايتوقف صله على كون المعطى مسلما، ثم اطال الكلام في رد قول البيضاوي رحمه الله كما هو ديدنه، والجواب عنه چي د بيضاوي دا مراد نه دی چي ايتا المال تطوعا حصر په مجاويجو کي دی په دې معنا چي که غني ته صدقه تطوع ورکړه نو صله رحمي نه ده او ثواب يې نسته فان هذا لا يقوله العامي فضلا عن البيضاوي بل مقصوده بيان افضل انواع ايتاء المال تطوعا مثلا د يو سړي دوه ورونه وي يو غني او بل محتاج او فقير وي نو دې سړي ته افضله

داده چي صدقه تطوع دي وفقير ورور ته ورکړي لپاره د سد فقر دده، او د فقير ورور په ورکړه کي صلة الرحم بالا ده تر صلة الرحم د غني ورور په ورکړه کي وهذا مما لايخفی علی العاقل.

وَالْمَسٰكِيْنَ

پوه سه: چي مساکين جمع د مسکين ده مشتق ده "سکون" څخه دی يعني چي فقر دی پر ځای کښېنولی وي يعني لکه اغنياء چي له يوه ځای څخه بل ځای ته د تجارت لپاره چي دی قدرت د سفر دتجارت نه لري.

پوه سه: چي مسکين دوه قسمه دی، يو هغه دی چي له چا غوښتنه نه کوي وهو المراده، او بل هغه دی چي لاس د سوال يې وبل چاته نيولی وي هغه په سائلينو کي داخل دي.

وَابْنَ السَّبِيْلِ

او د لاري زوئ، بعض مفسرين وايي چي مراد هغه مسافر دی چي له کوره لېري واقع وي او بې خرڅه وي که څه هم په کور کي دنيا لري، او بعض وايي چي مراد ځندی مېلمه دی د ابي شريح څخه روايت دی چي رسول کريم ﷺ وويل چي څوک ايمان لري پر خدای ﷻ او پر ورځ د آخرت نو عزت د مېلمه دي کوي رواه البخاري ومسلم، وکذا ورد في الحديث النبوي ﷺ اکرموا الضيف ولو کان کافرا.

وَالسَّآئِلِيْنَ

يعني چي حاجت و سوال ته مجبوره کړي وي وفي الحديث الذي رواه احمد للسائل حق ولو جاء علی فرسه، قال السعدي قدس سره

نه خواهندهٔ بر در ديگران　　　بشکرانه خواهنده از در مران

وعن ام عبيد رضي الله عنها ردوا السائل ولو بظلف محرق رواه الترمذي وغيره.

مسئله: سوال که څه هم غیر محتاج ته حرام دی لکن پر مسئول عنه باندي حق ددې لري چي یو شی ورکړي ولو کان عالما بغنائه .

وَفِي الرِّقَابِ

یعني په خلاصولو کي د مکاتب د پوره څخه د کتابت قال الله تعالى ﴿واتوهم ای المکاتبین من مال الله الذي آتاکم﴾ او بعض مفسران وایي چي مراد دادی چي بندیان د مسلمانانو دي د کفارو څخه په مال خلاص کړي، او بعض وایي چي اغنیاء دي مریان رانسي لپاره د عتق.

پوه سه: چي علماء د یهودیانو په یوه فرقه کي نه دي داخل لانهم اخذوا الاموال من سفلتهم بالباطل حیث کتموا حقیقة دین الاسلام علیهم واشتروا به ثمنا قلیلا.

پوه سه: چي رقبه مجاز دی د شخص څخه من قبیل ذکر الجزء وارادة الکل.

وَأَقَامَ الصَّلٰوةَ

او اداء کوئ لمونځونه که فرضي وي او که نفلي سره د فرائضو د لمونځو او د واجباتو او سنتو او مستحباتو.

پوه سه: چي دِاجمله عطف ده پر صلة د من ای من آمن واتی المال واِقام آه.

وَآتَى الزَّكٰوةَ

او ورکوئ زکواة د مالو، بیضاوي وایي چي مقصود د آتی الزکوة، او د اتی المال آه له دواړو څخه فرضي زکواة دي لکن مقصود په اتی المال کي دي بیان د مصارفو د زکواة وي، او په اتی الزکوة باعثه کول پر اداء د زکواة وي فلا یکون تکرارا.

فائده: ذکر د مصارفو یې تر اداء الزکوة د مخه راوړی اهتماما بشان المصارف ولي چي صدقه او زکوة هلته اعتبار عندالله لري چي پر مصرف برابره وي مثلا که سړی ډېري روپۍ وغني ته په زکواة کي ورکړي اعتبار نه

لري يعني د زكواة فرضي غاړه نه په خلاصيږي، او دا هم احتمال لري چي له اول څخه دي مراد نوافل د صدقاتو وي، او په ثاني كي دي فرضي زكواة وي، او داهم احتمال سته چي په اول كي دي عام مراد وي يعني كه فرضي وي او كه نفلي او په ثاني كي دي يوازي فرضي مراد وي فذكر الفرضي ثانيا اهتماما بشان الفرضي.

وَالْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا

او هغه كسان چي وفا په وعده سره كوي چي دوئ وعده وكړي كه د خداى ﷻ سره وي لكه په يوم الميثاق كي ټولو انسانانو وعده كړې ده قال الله تعالى ﴿الست بربكم قالوا بلى﴾ او يا په دنيا كي قسم واخلي ځان دي نه حانثوي، او كه نذر وكړي وفا په كوي، او كه د بندګانو سره وي مثلا د قضاء الدين وعده دي د پور وړي سره وكړه بايد حتى الممكن وفاء په وكړي يا چا امانت دركړی بايد خيانت نه ورسره وكړي بلكه په وخت د غوښتني يې كاملا بېرته وركړي، او چا پر يو حق شاهد وګرځولې بايد هغه په وخت كي د غوښتني اداء كړي، او چي د چا سره خبري

كوي بايد رشتيا وايي، وورد في الحديث الذي رواه البخاري ومسلم وغيرهما ﴿آية المنافق ثلث اذا احدث كذب، واذا وعد اخلف، واذا اوتمن خان﴾ او مسلم دا توري هم زيات كړي دي ﴿وان صلى وصام و زعم انه مسلم﴾ او د عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه بخاري او مسلم وايي چي رسول الله ﷺ وويل چي څلور خويه چي په چا كي وي هغه منافق خالص دی، او كه په چا كي يو خوی ددغو خويو څخه و په هغه كي يو خوی د نفاق سته څو چي پرېږدي يې، چي څوك يې امين وګرځوي دی خيانت ورسره وكړي، او چي خبري كوي دروغ وايي، او چا له چا سره عهد وكړي وفا نه په كوي بلكه غدر كوي، او چي له چا سره يې دعوه او خصومت سي فحش ښكنځل كوي.

سوال: په مخني حديث كي درې شيه علامه د منافق ګڼل سوي وه، او په دې حديث كي څلور شيان علامه د منافق حساب سوه نو منافات به نه وي؟

ځواب: اهل الفقه والاوصول پر دې متفق دي چې تصریح په اسم عدد سره نفي د زائد نه کوي.

فائده: په دې دوو حدیثو کې نهایت تغلیظ دی پر هغه کسانو چې مذکوره خویونه ټوله یا یو پکښې وي، ځکه علماء دین ودې کسانو ته منافق عملي وایي یعین کافر نه دی.

پوه سه: چې لفظ د "والموفون" عطف دی پر "من آمن" عطفا بالمعنی لانه في المعنی ومن افوا.

بیت

اول خدای ته وفاء دار سه مسلمانه

او د خلګو سره هم وفاء داري که مسلمانه

وَالصّٰبِرِيْنَ فِى الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ وَحِيْنَ الْبَاْسِ ؕ

او هغه کسان دي چې صبر یې کړی وي په سختي او په فقر کې، او په مرض د بدن کې یعني هر نوع مرض چې وي، او صبر کونکی وي په وخت د جهاد في سبیل الله.

پوه سه: چې مظهري رحمة الله علیه وایي چې دا لفظ هم معطوف دی پر من آمن آه او وجه د نصب یې دا بیان کړې ده چې د عربو دا قانون دی چې کلام اوږد سي دوئ اعراب ته تغیر ورکوي، او حواله یې پر ابو عبیده کړې ده،او روح المعاني او روح البیان او بیضاوي وایي چې دا لفظ منصوب علی المدح دی بتقدیر اعنی، او اخص، او امدح او دا وجه امام النحاة خلیل بن احمد مختاره کړې دی.

پوښتنه: ولي صراحةً نه سو عطف یعني والذین صبروا؟

ځواب: په تغیر کې اعراب تنبیه ده پر فضیلت د صبر پر نورو اعمالو سره د بر، یعني ماسوی د ایمان بالاشیاء التی مر ذکرها الخمسة فلایرد ان الایمان افضل من الصبر المذکور ههنا، او مظهري رحمة الله علیه بعض ضعیف احتمالات نورهم راوړي دي، حاصل د ټول آیاتو دادی چې معتبربه ماهیت

د بر شپږ شيه دي الايمان بالامور الخمسة المذكورة واقام الصلوة وايتاء الزكوة والايفاء بالعهد، والصبر في الامور الثلثة المذكورة ههنا فمن جمعها فهو الكامل في البر الذي يستحق المدح.

أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُتَّقُونَ ۝١٧٧

دغه کسان چې موصوف په دغو صفاتو مذکوره و سره وي هغه کسان دي چې صادقان دي په ايمان او بر کي، او هم دغه کسان د ي چې ځانونه يې ساتلي له کفره او نورو بدو کارو.

پوه سه: چې اسم اشاره يعني اولئک چې دوه واره مکرر کړه لپاره د تعظيم د شان ددغو مؤمنانو چې موصوف په صفات مذکوره و سره وي او ضمير فصل يې لپاره د حصر د حقيقت تقوى دی په دغه کسانو کي، وفي الحديث الصحيح النبوي ﷺ ﴿من عمل بهذه الآية فقد استكمل الايمان﴾ که چا عمل وکړی په دغه آيت سره نو يې ايمان کامل کړی.

والوجه في ذالک ماقال المظهري بالاجمال والبيضاوي والبرسوي بالتفصيل وعبارة البيضاوي في ذالک هذا والآية كما ترى، جامعة الكمالات الانسانية باسرها دالة عليها صريحا او ضمنا فانها بكثرتها وتشعبها منحصرة في ثلثة اشياء صحة الاعتقاد وحسن المعاشرة وتهذيب النفس يعني من الرزائل، وقد اشير الى الاول بقوله تعالى من آمن بالله الى قوله والنبين آه والى الثاني بقوله عزوجل ﴿واتى المال الى قوله وفي الرقاب﴾ والى الثالث بقوله واقام الصلوة الى اخره، والحديث المذكور اخرجه ابن المنذر في تفسيره عن ابي ميسرة ؓ وهكذا عبارة روح البيان.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلۡقِصَاصُ فِي ٱلۡقَتۡلَىۖ

پوه سه: چې بعض مفسرين رح وايي چې مخاطب په دې آيت سره باچاهان د مؤمنانو دي په دې معنا چې خدای ﷻ واجب کړی دی پر امير المؤمنين د مسلمانانو اويا هغه څوک چې قائم د امر المؤمنين وي لکه واليان او قضات

د نواحیو د مملکت چي برپایه کوي دوئ قصاص، فالمعنی یا ایهاالائمة والامراء فرض علیکم اخستل د قصاص له قاتل څخه په نېز د طلب د اولیاؤ د مقتول، او دا احتمال هم مفسرینو رح ذکر کړی دی چي مخاطب دي قاتلان وي نو معنا داده چي اي ډلي د قاتلانو پر تاسي واجبه ده چي تاسي ځانونه وقصاص ته د قتل عمد تسلیم کړئ که اولیاؤ د مقتول ستاسي څخه مطالبه د قصاص کوله، لکونه حق العبد لایجوز للقاتل ان یمنع عنه، او په تعبیر کي په یا ایهاالذین اشاره ودې ته ده چي په قتل عمد سره سړی نه کافر کېږي وهکذا سائر الکبائر خلافاً لاهل البدع والا هواء، چي بعض مرتکب د کبارو کافر بولي او بعض یې نه کافر بولي نه مسلمان بلکه په منځ کي د کفر او د اسلام واسطه وایي والتفصیل في کتب العقائد.

مسئله: پر زاني او شارب الخمر واجب نه ده چي ځان به حد ته سپاري، ولي چي هغه حد حق الله خالص دی، نو دوئ کولای سي چي د اقامت څخه د حد وتبنتي کذا في کتب الفقه مفصلا.

پوښتنه: چي پر حکام او یا قاتل باندي قصاص واجب دی، نو ولي المقتول لره باید حق نه وي؟

ځواب: پر حکامو او یا قاتل باندي چي هغه ته ولي د مقتول عفوه وکړي نو پر حکامو او یا قاتل هم وجوب نسته.

فائده: کتابت په اصل کي خط ته وایي او وروسته په اصطلاح د قرآن کریم او د آحادیثو مبارکه وو کنایه ده د الزام څخه، والقرینة علیه کلمة علی لانها صلة الالزام دون الکتابة.

فائده: کلمه د في په معنا د باء سببیه ده کما قوله علیه الصلوة والسلام ان امرئة دخلت النار في هرة حین ربطتها فماتت من الجوع.

فائده: قصاص په اصل وضع کي مساوات او مماثلت ته وایي، او له هم دې سببه غچي ته مقص وایي چي دواړي پلې یې سره برابري دي، او

حکایت ته قصه وايي لمساواتها المحكي عنه، او هغه څوک چي حکایت بیانوي قَصاص ورته وايي لانه يذكر مثل اخبار الناس.

پوه سه: چي مقاتل بن حبان رحمة الله عليه وايي چي په منځ کي د قريضه او بن نضير د یهودیانو قتل او قتال وو نو دا آیت نازل سو، لکن دا شان نزول بې ځايه دی ولي چي په دې آیت کي خدای جل جلاله تعبیر په یا ایها الذین آمنوا سره کړی دی او یهودیان خو اعداء الله وه، بلکه صحیح شان نزول دادی چي لکه سعيد بن جبير رحمة الله عليه چي وايي چي په منځ کي د اوس او خزرج د عربو قتل او قتال چي به پېښ سو، او يوې قبيلې لره پر هغه بلي قبيلې د ډېروالي د نفسو په سبب او د مال په سبب به يې ځانو ته مشرف وويل، او دې مشرفي ډلي به دا قسم کاوه که زموږ د قوم مريي څوک مړ کړي موږ به حر د هغې بلي ډلي پر وژنو، او که زموږ ښځه څوک مړه کړي موږ به يې نر پر وژنو او که زموږ يو نر څوک مړ کړي موږ به يې دوه کسه پر وژنو وهكذا دوئ يعني مشرفه ډلي به پخپلو تېږو کي بې هم دوچندي کوله، نو څرنگه چي دا دوه قومه په اسلام مشرفه سول او دا موضوع وعليه السلام ته پېش سوه نو دا آیت نازل سو نو دوئ په قضاء الهي راضي سوه.

مسئله: د امام اعظم رحمة الله عليه مذهب دادی چي واجب په قتل عمد کي قصاص دی فقط يعني ديت نه دی واجب په دې معنا چي اولياء د مقتول نه دی مخيره په منځ کي د قصاص او د ديت البته که قاتل او اولياء د مقتول دواړه په ديت راضي وه بيانو اخذ المال روا دی، او دليل دَ قول د امام اعظم رحمة الله عليه دا حديث دی في القتل العمد القصاص رواه الشافعي وابو داؤد والنسائي وابن ماجه، او امام شافعي رحمة الله عليه وايي چي واجب که څه هم قصاص دی لکن اولياء د مقتول کولای سي چي تر قصاص تېر سي او ديت طلب کړي بيله رضا د قاتل، وتفصيل الدلائل والاجوبة في الفقة وعادة المظهري رحمة الله عليه الجرح والتعديل في الدلائل من الطرفين.

درویش وايي: چي د تفاسیرو د کتابو سره مناسب نفس نقل د مذاهب دی.

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى

يعني حُر وژل کیږي پر حُر، او مريي پر مريي وژل کیږي او ښځه پر ښځه وژل کیږي.

سوال: ددې آيت څخه خو دا معلومیږي حر به پر عبد نه وژل کیږي او عبد به پر حر نه وژل کیږي، او ښځه به پر نر نه وژل کیږي او نر پر ښځه نه وژل کیږي؟

ځواب: دا احکام مذکوره په سوال کي خو مسکوت عنها دي په آيت شريف کي، البته دا احکام مفهوم مخالف د آيت دي، او امام ابو حنيفه رحمه الله خو مفهوم مخالف ته مطلقا اعتبار نه ورکوي، او امام محمد بن ادريس رحمه الله اگرچه مفهوم مخالف ته اعتبار ورکوي لکن هلته يې ورکوي چي مفهوم موافق بله فائده نه لري بېله مفهوم مخالفه، او په مانحن فيه کي د مفهوم موافق بله فائده شته وهو دفع ترفع د يوه قوم پر بل قوم باندي کما قد مر عنقريب في بيان شان نزول الآية الشريفة، نو حاصل د آيت دادی که حر بل حر قتل کړي هغه يو حر قاتل به پر قتل کیږي، بل حر به نه ورسره قتل کیږي کما کان في الجاهلية وقد مربيانه او دغه رنگه که يو مريي بل مريي قتل کړي هغه قاتل مريي پر قصاصیږي نه حر په سبب د شرف د مقتول، او داغه رنگه که يوې ښځي بله ښځه قتل کړه ولو کانت من قوم ذي شرف نو هغه قاتله ښځه پر قتل کیږي لا رجل مکان المرائة لاجل شرف المقتولة.

مسئله: امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله وايي ﴿قتل نفس حرا کانت او رقيقا ذکرا کان او انثى مسلما کان او ذميا بالنفس کيف ماکانت﴾ وژل کیږي يو قاتل، که دا نفس حر وي که مريي، که نر وي که ښځه، که مسلمان وي که اهل ذمه، په مقابل کي د بل نفس يعني مقتول، څرنگه چي وي مقتول په دغو مذکوره انواعو کي.

درویش وایي: چي ددې مسئلې دلیل دادی چي په ټولـه کتـابو یعني مفصلو کتابو کي د اصول الفقه او په ټولو شروح کي د کتابو د فقه او په ټولو فتوٰی وو کي د فقه دا خبره په متفقه ډول منل سوې خبره ده چي خدای ﷻ او یا علیه الصلوة والسلام یو حکم الهي چي په مخني کتابو کي د خدای ﷻ لکه تورات یا انجیل پر امم ماضیه باندي نازل کړی وي او موږ نه یو منع کړي د هغه حکم څخه، نو هغه حکم پر موږ امت محمدیه ﷺ هم واجب او لازم او جاري دی او زموږ لپاره هم هغه حکم دی، نعم چي یهود او نصاری موږ ته یو حکم د تورات یا د انجیل بیان کړي، هغه زموږ لپاره حکم نه دی لعدم الاعتبار بنقلهم واذا تمهد القول المسلم عند علمائنا الحنفیة فاستمع، چي خدای ﷻ په قرآن مبارک کي وایي وکتبنا علیهم ای علی الیهود فیها ای في التوراة ان النفس بالنفس الی آخر الآیة او شک نسته چي دواړه نفسه یعني نفس قاتله او مقتوله ټولو ماذکرنا من النفوس القاتلة او مقتوله ووته شامل دی نو زموږ په امت کي هم داغه حکم دی دقصاص، لان الحاکم واحد وهو الله ﷻ او شریعت د انبیاء ع چي نسخه یې نه وي ثابته یو دی ولهذا قال الله تعالی بعد ذکر الانبیاء فبهدهم اقتده، یعني ته ای محمد ﷺ په هدایت پسي د نورو انبیاء ع اقتداء وکړه، وقال الله ﷻ في موضوع آخر من کتابه العزیز ﴿شرع لکم من الدین ماوصی به نوحا والذین اوحینا الیک وما وصینا به ابراهیم وموسی وعیسی﴾ آه فالاحکام الآلهیة لاتبدل الابصریح النسخ کامر القبلة علی مامر او باشارة القرآن کما في قوله تعالی ذالک جزیناهم بماکفروا الخ، سواء کان الحکم المذکور في کتاب واحد او کتب متعددة فالحاصل انه مالم یظهر النسخ فالحکم باق، او د ابن مسعود ؓ څخه روایت دی چي متفق علیه د بخاري او مسلم هم دی پر مضمون سابق دلالت کوي، ﴿قال قال رسول الله ﷺ لایحل دم امرء مسلم یشهد ان لا اله الا الله واني رسول الله﴾ یعني نه دي روا

تویول د وینو د یو مسلمان چي شهادت ورکوي په کلمه طیبه سره او په رسالت وما ته ﴿الا باحد ثلث النفس بالنفس، والثیب الزاني، والمارق لدینه التارک للجماعة﴾ یعني په یوه ددرې خویو یې ویني تویول د مسلمان روا دي چي یو نفس بالنفس دی یعني د قاتل مسلمان وینه تویول روا دی په عوض کي د نفس مقتوله او بل زاني چي نکاح لري وینه تویول یې روا دی یعني په رجم سره، او بل د هغه مسلمان وینه تویول روا دی چي پسله اسلام څخه ددین ووځي یعني مرتد سي، او جماعت یعني ډله د مسلمانانو پرېږدي او په بله ډله کي د کافرانو داخل سي العیاذ بالله من ذالک.

مسئله: د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله مذهب دادی که چېري یو مؤمن یو کافر چي اهل ذمه وي قتل کړي، هغه مسلمان پر قصاصېږي کذا في کتب المذهب الحنفي کلها.

پوښتنه: په حدیث کي د علي رضي الله عنه چي روایت یې بخاري کړی دی راغلي دي لایقتل مسلم بکافر، او په بل حدیث کي چي د عمر بن شعیب عن ابیه عن جده رضي الله عنه چي روایت یې احمد، ابو داؤد، ابن ماجه، او ترمذي رحمهم الله کړی دی راغلي دي چي ان النبي صلی الله علیه وسلم قضی لایقتل مسلم بکافر والجواب چي مراد په دې ټولو حدیثو کي له کافر څخه حربي کافر دی لامطلقه، لیشمل اهل الذمة ایضا، صاحب الهدایة پر قتل د مسلمان په سبب د قتل د کافر ذمي دا دلیل وایي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم یو مسلمان قصاص کړی په سبب د قتل د اهل ذمه وقال انا اکرم من او في بذمته وهذا الحدیث رواه الدار قطني عن ابن عمر رضي الله عنه واصرح من ذالک ماورد في الحدیث لایقتل مسلم بکافر ولا ذو عهد في عهده، والمعنی چي نه وژل کېږي ذو عهد یعني کافر چي اهل ذمه وي په قتل د کافر سره، او پر دې خو د ټولو ائمة اجماع ده چي ذمي پر ذمي قصاصېږي نو معلومه سوه چي له کافر څخه په احادیث مذکوره سابقا کي مریی مراد دی، نو د حدیث ترجمه به داسي

کېږي چي نه وژل کېږي اهل ذمه کافر په قتل د حربي کافر، نو مسلمان باید په طریق اولی سره په قتل د حربي کافر نه ووژل سي، او بل دلیل پر قتل مؤمن په سبب د قتل د اهل الذمة کافر هغه آیت مبارک هم دی چي تفصیل یې عنقریب تېر سو یعني ﴿وکتبنا علیهم ان النفس بالنفس، الآیة﴾ فتذکر هداک الله.

مسئله: پلار چي زوئ قتل کړي عمدا پلار نه پر قصاصېږي عند ابي حنیفة، والشافعي واحمد رحمهم الله، د حضرت عمر ﷺ څخه روایت دی چي علیه السلام وویل ﴿لایقاد الوالد بالوالد﴾ یعني نه وژل کېږي پلار په سبب د قتل د زوئ. رواه الترمذي.

پوه سه: چي ترمذي ددې حدیث روایت کړی دی چي ترمذي د صحاح سته وو په جمله کي دی، لکن بیا هم مظهري چون وچرا پکښي وایي کما هو عادته په نقل د اقوالو د مخالفینو لکه داؤد ظاهري.

فَمَنۡ عُفِيَ لَهُۥ مِنۡ أَخِيهِ شَيۡءٞ

پوه سه: چي مراد د "من" څخه که موصوله وي او که شرطیه وي قاتل مراد دی او دواړه ضمره راجع دي ومن ته، او د "شیئ" تنکیر او تنوین لپاره د تقلیل دي، یعني یو لږ د عفو څخه بان یعفوا ولي دم المقتول عن نصف القیاس او ثلثه او ربعه وهکذا، او یا بعض ورثه د مقتول خپل حق په قصاص کي ورعفو کي نو عفو تام سوه او قصاص ساقط سو ولم یجب الا الدیة.

پوه سه: چي لفظ د شیئ قائم مقام د فاعل د عفی دی.

سوال: عفی خو لازمي او مفعول به ته نه متعدي کېږي، نو شیئ یې څرنگه په ځای د فاعل درېږي؟

ځواب: مفعول مطلق ته خو متعدي دی نو مصدر د عفی په ځای کي د فاعل درېدای سي ومعنی شیئ ههنا شیئ من العفو فهو بمعنی المصدر، هذا ماقله البضاوي وتبعه صاحب روح البیان، بیضاوي وایي چي بعض

مفسرین عفی په معنا د ترک بولي چي هغه متعدي دی، نو شیئ یې مفعول به او په ځای د فاعل ودرېدی، دی وایي چي دا تفسیر ضعیف دی ولي چي عفا الشیئ په لغت عربي کي په معنی د ترک نه دی ثابت بلکه اعفاه په معنا د ترک ثابت دی آه، لکن صاحب د روح المعاني دا خبره د بیضاوي رد کړې ده، دی وایي چي ترجمه د عفا په ترک سره نقله ائمة اللغة المعول علیهم في هذا الشان وهو وان لم یشتهر الا ان اسناد الفعل المجهول الی المفعول به الذي هو الاصل یرجح اعتباره ویجعله اولی من المشهور لما فیه من اسناد المجهول الی المصدر الذي هو خلاف للاصل.

درویش وایي: چي اسناد د فعل مجهول ومصدر ته په قرآن کریم کي واقع دی "فاذا نفخ في الصور نفخة " ولي چي باب د نفخ خو هم لازمي دی نو د نفخ مجهول په ځای کي خو په دې ایت نفخة مصدر درېدلی دی، او حمل د آیت قرآني پر خلاف الاصل ښه کار نه دی بلکه اولی داده چي من عفی آه او نفخ آه پر یوه ډول حمل کړه سي یعني اسناد الفعل المجهول الی المصدر واقامته مقام الفاعل والله اعلم.

د "من اخیه " د لفظ څخه دا ښکاره سوه چي قاتل په عمد سره له اسلامه نه وځي کمامر تفصیلا ، او په لفظ مذکور کي استعطاف ده ولي دمقتول دی وعفو ته یعني قاتل قریبک اوس هم ستا وررور دی باید عفو ورت وکړي.

فائده: امام مظهري دقاموس یو عبارت رانقل کړی دی، او دا یې پر تفریح کړې ده چي ددې عبارت څخه داسي فهمېږي چي عفو وذنب ته بنفسه متعدي کېږي او جاني ته په عن او لام متعدي کېږي آه، او بیضاوي او روح البیان وایي وهذه عبارة البیضاوي وعفی یعدي بعن الی الجاني والی الذنب، قال الله تعالی عفاالله عنک، وقال عفی الله عنها ، فالاول الی الجاني والثاني الذنب فاذا عدی الی الذنب یعني بعن عدی الی الجاني باللامام وعلیه مافي الآیة فکانه قال فمن عفی له عن جانبیه لکن ترک في الآیة ذکر الجنایة لان الاهتمام بشان الجاني انتهی مافي البیضاوي وحواشیه.

درويش وايي: چي صواب ما في البيضاوي او صاحب قاموس مراد بيان د حاصل د معنا د عفو دى لاتقدير العبارة فوهم المظهري رحمة الله عليه انه تقدير التعدية فافهم والله اعلم بالصواب.

فَاتِّبَاعٌۢ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ؕ

يعني ولي د متقول دي غوښتنه د ديت كوي له قاتله څخه په معروفه طريقه يعني ډېره سختي دي نه پر كوي مثلا چي په درې ورځي كي به مثلا حتما ديت راكوې، او قاتل دي هم اداء د ديت وولي ته د مقتول په ښه طريقه يعني مثلا داسي به نه ورته وايي چي مثلا ديت به پر كال گورو، يا يو څه ديت به راپرېږدې.

پوه سه: چي رفع د اتباع وكذا اداء يا په دې سبب ده چي فاعل د فعل محذوف دى اي فليكن من ولي المقتول اتباع ولكن من القاتل اداء، او يا دواړه خبر د مبتداء محذوف دي اي الامر اتباع واداء .

ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ؕ

او دغه حكم چي بعض ورثه عفوه وكړي او قصاص په ديت بدل سي سپكوالى د خداى جل جلاله او رحمت دى يعني پر امت د عليه السلام چي عفوه، قصاص او ديت درې سره يې ورته روا كړي دي.

پوه سه: چي صاحب د روح المعاني د مقاتل رحمة الله عليه څخه داسي روايت كوي، چي د يهوديانو په باره كي قتل عمد صرف قصاص وو د قاتل او پر نصارى وو باندي عفوه وه مطلقا ، او دا امت محمديه ﷺ ته خداى جل جلاله خيار وركړى په منځ كي د عفوه او د قصاص او د ديت لپاره د آسانى پر دې امت ولي په عفوه سره آساني ده پر قاتل او په قصاص كي تشفي د زړو د اولياء د مقتول ده، ولي گاهي د سړي زوئ يا ورور چا وروژلى وي چي بې له قصاصه يې په بل شي زړه نه سړېږي، او په ديت كي نفع دنيا وي ده د

اولیاء د مقتول، مثلا ولي د مقتول دده د اکا زوئ وي چي په ژوند کي د مقتول دغه موجود ولي د مقتول څخه ډېر په تکلیف وي، نو دغه د اکا زوئ ولي د مقتول قصاص خو لاڅه کوي بلکه کېدای سي چي په قتل به يې خوشحاله سوی وي، نو دده لپاره دیت غنیمت دی، او په روح البیان کي وايي چي په شرع کي د موسی علیه السلام یوازي قصاص و وهو العدل فقط، او په دین د عیسی علیه السلام کي یوازي عفوه وه وهو الفضل والاحسان مع القاتل وفي ملتنا التشفی القصاص کمامر او د تکرم او احسان لپاره عفوه ده، او ددنیا د لاس رواړلو لپاره دیت دی دا درې سره خدی پاک موږ ته روا کړه، او مظهري وايي چي اهل التوراة انما هو القصاص او العفوه لیس لهم الارش یعني الدية، او پر اهل انجیل باندي عفوه فقط آه.

درویش وايي: چي زه نه پوهېږم چي مظهري د عفوه حکم پر اهل تورات له څه درکه زیات کړی دی والله اعلم بالصواب.

فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾

او که چا تجاوز وکړی یعني د اولیاؤ څخه د مقتول پر قاتل باندي یعني قتل يې کړی وروسته تر عفوه او یا تر اخستلو د دیت نو هغه لره عذاب دی الیم یعني دوږخ، قال ابن جریج رحمه الله چي قتل د هغه جاني واجب دی په دنیا کي حتی لایقبل العفوه عنه لماروی سمرة رضي الله عنه ﴿قال قال رسول الله ﷺ لا اعافي احدا قتل بعد اخذ الدية﴾ رواه ابو داؤد رحمه الله.

پوه سه: چي په جاهلیت کي داقانون و چي اولیاء ته د مقتول به قاتل په لاس نه ورتلی نو به يې دیت ځندي قبول کړی، نو به قاتل په امن کي سو بیا به هر وخت چي اولیاء د مقتول پر ده یعني پر قاتل بری پیدا کړی نو به يې قتل کړی، نو هغه اخستی دیت به يې واولیاؤ ته د قاتل وروه غورځاوه، فرد الله هذه الدسیسة اشد الرد وایضا ردها رسول الله ﷺ ابغض رد کمامر في حدیث سمرة رضي الله عنه، وما روی المظهري ان المراد بالعذاب الالیم، الخلود في

النار ابدا فمحمول على التشديد والمبالغة في قبح هذا الفعل والله اعلم.

پوه سه: چي په اتفاق د علماء د امت سبب او علت د قصاص قتل عمد دی او په اتفاق په قتل خطاء كي قصاص نسته لكن په تفسير كي د قتل عمد اختلاف دی، په نيز د امام ابو حنيفه رحمه الله قتل عمد دادی چي قصدا يې ووهي او قتل يې كړي په سلاح سره لكه تور، خنجر، چاړه، ساتول، توپک، كلاشنكوف وغيرها من الاسلحة القديمة اوالجديدة، او يا يې په داسي شي ووهي چي جاري مجرى السلاح كالمحدد من الخشب او المحدد من الحجر والنار، او شعبي او نخعي او حسن بصري رح وايي چي قتل عمد نسته بېله د اوسپني د آلاتو، ولاقود في غيره عندهم، او كه يې په قصده وواهه په داسي شي سره چي نه سلاح وه او نه مايجرى مجرى السلاح وه لكه په لرگي چي يې ووهي او يا يې په ډبره وولي وامثال ذالک هغه ته شبه عمدا وايي او قصاص نه لري بلكه موجب يې ديت دی، يعني عند الحنفية، او كه قصد نه و ورسره لكه ځوک چي ښكار كوي او پر سړي ومبنلي او مړ سي دې ته قتل خطاء وايي او موجب يې ديت دی فقط اجماعا، وفي العمد مذاهب آخر موضع بيانها كتب الفقهاء رحمهم الله تعالى.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَّاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

او تاسي لره په مشروع والي د حكم د قصاص ژوند سته اي خاوندانو د عقل شايد د قصاص د حكم په سبب به ځان وساتئ له قتل عمد څخه د قصاص له بېري، او يا تتقون بسبب اجراء القصاص عن عذاب الآخرة.

پوه سه: چي قصاص يې معرفه په لام جنس وگرځاوه او "حيٰوة" چي خبر د قصاص دی نكره چي تنوين يې د تعظيم هم دی، ددې معنا لپاره چي په دې جنس كي چي قصاص دی يو لوي ژوند دی تاسي لره (۱) چي يو ځوک چي اراده د قتل د چا وكړي لكن د قصاص له بېري هغه مړ نه كړي نو دوه نفسه ژوندي پاته سوه (۲) بل دا چي اهل جاهليت به غير د قاتل مثلا د قاتل

وړور به یې واژه، او بعض اهل جاهلیت چې ځانونه به یې مشرف بلله د مقتول خپل پع عوض کې به یې پوره جماعت له قومه د قاتل وژله نو آخر په لویه فتنه ددغو دوو قومو تر منځ پیدا سوه چې په سوو کلونه به یې جریان درلودی کما بین الاوس والخزرج من العرب قبل الاسلام، نو چې قاتل قصاص سي، نور تموله قوم د قاتل ژوندی پاته سو چې اولیاء د مقتول کار نه په لري، او له قومو څخه د قاتل او مقتول د سوو کلونو وژنه او خون دفع سو(۳) بل دا چې قاتل چې قصاص سي حیٰوة طیبه د آخرت یې ورپه برخه سو.

فائده: مخاطب یې اولوالالباب کړه ولي چې دوئ په حکم او مصالحو د احکامو الهیه پوهېږي.

فائده: دا آیت قرآني په غایت فصاحت او په نهایت کي د بلاغت دی ولي چي قصاص چي وژل دي ظرف د ضد دده چي حیوة دی وې گرځاوه او قانون د ضدیت خو دا و چي یو ضد به رافع د بل ضد وای مگر سره د ضدیت ظرفیت یې هم صحیح دی کما عرفت.

فائده: د عربو په ژبه کي هغه کوتا عبارت ددغي معنا لپاره و دا عبارت وو القتل انفی للقتل والکلام الالهي افضل علیٰ ذالک الکلام الوجیز عندهم بوجوه (۱) اول دای چي حروف ملفوظه د آیت کریمه چي تنوین علحده حرف حساب نه سي کما هو مذهب بعض اهل العربیه لس دي، او د کلام وجیزه د عربو حروف ملفوظه څورلس دي (۲) داهم ده چي کلام الهي کلیه صحیح دی ولي چي په هر قصاص کي حیوة سته، بخلاف الکلام الوجیز لهم ولي هغه کلیةً نه دی صحیح ولي قتل ظلماً خو ادعی د بل قتل دی (۳) چي په کلام الهي تنوین د تعظیم موجود دی او ددوئ په کلام کي تنوین نسته(۴) په کلام الهي د محسناتو څخه د بدیع صنعة الطباق دی یعني اجتماع الضدین في کلام واحد مع صحة المعنی وهما القصاص والحیوة (۵) په کلام الهي کي تصریح په مقصود بالذات سره سوې ده وهو

الحیوة او په کلام وجیز کي تصریح په مقصود بالذات سره نه دی سوی ولي چي نفي د قتل خو مقصود بالذات نه دی بلکه مقصود په سبب د حیوة دی (۶) په کلام الهي کي یو قسم غرابت سته چي یو ضد چي قصاص دی ظرف د بل ضد وگرځاوه چي حیوة دی په دې معنا چي ظرف چي پر مظروف احاطه وکړی مظروف د تفرق څخه ساتي دغه رنگه قصاص په مانحن فیه حیوة د آفاتو څخه ساتي (۷) په کلام الهي کي تکرار د یو لفظ نسته ولي په تکرار کي څه ناڅه عیب وي او په کلام ددوئ قتل دوه واره مکرر سوی دی.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا

لیکل سوی دی یعني فرض سوی دی پر تاسي هغه وخت چي حاضر سي یوه ته ستاسي څخه مرگ یعني اسباب د موت یعني غالب سي پر ظن دده چي مرگ نژدې که یې پرېښو خیر یعني مال.

پوه سه: چي ترک که څه هم ماضي ده خو دلته په معنا د مستقبل ده بقرینة المقام، او بعض فقهاء وایي چي مراد له خیر څخه مال کثیر دی، ولي چي د امیر المؤمنین علي رضي الله عنه څخه روایت دی چي دده یو ازاد شده مریی په وخت کي قرب الموت اراده د وصیت درلوده، او دې مریي نه سوه روپۍ درلودې نو حضرت علي رضي الله عنه دی له وصیته منع کړی او رته وه یې ویل چي خدای ﷻ وایي ان ترک خیرا والخیر هو المال الکثیر، رواه ابن ابي شیبه، او د عائشة رضي الله عنها څخه روایت دی چي یو سړي اراده د وصیت درلوده یعني ددې سره یې مشوره وکړه، دې پوښتنه ځندي وکړه چي ته څو مال لري هغه ورته وویل چي درې زره درهمه، دې رضي الله عنها ورته وویل چي عیال دي څو نفره دي هغه ورته وویل چي څلور نفره دي، دې بي بي رضي الله عنها ورته وویل چي ان ترک خیرا، دا ستا درې زره روپۍ خو لږ شی دي وصیت مه کوه پرې یې ږده وعیال ته.

فائده: وانما فسرنا الموت باسبابه لان الوصیة لا یمکن عند حضور نفس الموت والمراد باسباب الموت العلل والامراض.

اِنِ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ

پوه سه: چي الوصية مرفوع على انه مفعول مالم يسم فاعله لكتب.

پوښتنه: چي وصيت خو مؤنث غير حقيقي دى او په داسي ځاى كي تذكير او تانيث دواړه روا دي نو د كتب پر كتبت څه ترجيح وه؟

ځواب: نحات وايي چي په داسي ځاى كي تذكير او تانيث دواړه روادي او په منځ كي د فعل او فاعل يا مفعول مالم يسم فاعله فصل راسي لكه دلته چي فصل موجود دى تذكير د فعل اولى دى، ولاحاجة الى ماقال المظهري رحمه الله ان الوصية بمعنى الايصاء او ان يوصى دى لانه لاحاجة الى التاويل فافهم، قوله للوالدين آه متعلق بالوصية.

فائده: په ابتداء كي د اسلام وصيت مالي كول واقاربو ته فرض و په دغه ايت سره او مال به تهوله د زوئ و ثم نسخت هذه الآية بآية المواريث ولهذا قال عليه السلام ان الله قد اعطى كل ذى حق حقه الا لاوصية للوارث.

پوه سه: چي اهل جاهليت چي وصيت د مال به يې كاوه بېگانه يا لېري اقرباؤ ته به يې كاوه لپاره د رياء او سمعه او لپاره د فخر او شرف، او مور او پلار او نور نژدې قريبان به يې مسكنت او فقر كي پرېښول نو په ابتداء كي د اسلام خداى جل جلاله دغه آيت نازل كړى نو وصيت د ابعدينو يې راوګرځاوه وه والدينو او اقربينو ته، قال في روح البيان ثم نسخت هذه الآية اية المواريث في سورة النساء، نو اوس پر سړي واجب نه ده چي وصيت مالي به كوي كه قريب وي او كه بعيد وي او كه سړي وصيت مالي كاوه نو هر چا ته د اقاربو او اباعدو وصيت ورته روا دى مگر هغه چاته چي په ميراث كي برخه لري لږ يا ډېره، هغه چاته وصيت مالي نه دى روا كمامر في الحديث النبوي ﷺ عنقريب، او په روح المعاني كي وايي ان هذا الحكم كان في بدء الاسلام ثم نسخ بآية المواريث كما قال ابن عباس رضي الله عنه وابن عمر رضي الله عنه وقتاده وشريح ومجاهد وغيرهم رحمهم الله، وقد اخرج احمد وعبد بن حميد والترمذي

وصححه والنسائي وابن ماجه رح عن عمر بن حارثه ﷺ ان النبي ﷺ خطبهم على راحلته فقال ﷺ ان الله قد قسم لكل انسان نصيبه من الميراث فلا يجوز لوارث وصية، واخرج احمد والبيهقي عن ابي امامة الباهلي ﷺ قال سمعت رسول الله ﷺ في حجة الوداع في خطبته يقول ﷺ ان الله قد اعطى كل ذی حق حقه فلا وصية لوارث واخرج عبد حميد عن الحسن البصري رحمه الله نحو ذالک وهذه الاحاديث لتلقى الامة لها بالقبول وانتظمت في سلك المتواتر في صحة النسخ بها عند ائمتنا قدس الله اسرارهم، بل قال بعضهم انها من المتواتر والتواتر قد يكون بنقل من لايتصور تواطوئهم على الكذب كما هو المشهور في تعريفه وقد يكون بعضهم بان يكونوا عملوا به من غير نكير منهم علا ان النسخ الحقيقة بآيت المواريث، والآحاديث مبينة لنسخها وبين ذالک فخر الاسلام رحمه الله بوجهين، الاول ان آية المواريث نزلت بعد آية الوصية بالاتفاق وقال الله من بعد وصية او دين فرتب الميراث على وصية منكرة والوصية الاولى كانت معهودة فلو كانت تلك الوصية باقية بعد آية المواريث توجب ترتيبه على المعهود فلما لم يترتب عليه ورتب على المطلق دل على نسخ الوصية المقيدة يعني بالوالدين والاقربين لان الاطلاق بعد التقيد نسخ لذالک المقيد كما ان التقيد بعد الاطلاق نسخ، لتغاير معني الاطلاق والتقيد، والثاني ان النسخ نوعان احدهما ابتداءً بعد انتهاء محض، والثاني بطريق الحولة من المحل على اخر كما في نسخ القبلة، وما نحن فيه من القبيل الثاني لان الله تعالى فرض اولا الايصاء الى الوالدين والاقربين الى العباد بشرط ان يراعوا الحدود، ثم بدل ذالک الايصاء ببيان حقوق الورثة في آية المواريث فعلم بحيث لايبقى ريبة لعلماء الدين المبين ان اية المواريث ناسخة لآية الايصاء للوالدين آه.

درويش وايي: چي دا وه فيصله د خاتمة المحققين عمدة المدققين مفتي بغداد العلامة ابي الفضل شهاب الدين السيد محمود الآلوسي البغدادى المتوفي في سنه ۱۲۷۰ هـ رحمه الباري.

درویش وایي: چي قاضي بیضاوي رحمه الله ددې نسخ څخه منکر دی وقال فیه نظر لان آیة المواریث لاتعارضه بل تؤکده، ثم قال والحدیث من الاحاد وتلقی الامة لها بالقبول لایلحقه بالتواتر آه.

درویش وایي: چي ما للبیضاوي وللکلام في الحدیث النبوي ﷺ مع ان البیضاوي رحمه الله لم یفرق بین الحدیث الصحیح والحدیث الموضوع حیث اورد في آخر تفسیر الفاتحة ان القوم الی آخیر الحدیث، قال السیوطي هذا حدیث موضوع، وقال الخفاجي في شرحه علی البیضاوي الحدیث موضوع، والمظهري رحمه الله مع انه یعتمد علی البیضاوي في کثیر من مواضع تفسیره الا انه ههنا اورد عبارة البیضاوي بلفظه حیث قال وفیه نظر لان آیة المواریث لایعارضه بل یؤکده فانها تدل علی تقدیم الوصیة مطلقا علی الارث فکیف تکون ناسخة والحدیث من اخبار الآحاد لایجوز به نسخ الکتاب انتهی ثم قال المظهري رحمه الله والتحقیق ان الآیة منسوخة للاجماع علی عدم جواز الوصیة لوارث الا عند رضاء الورثة الآخر، والاتفاق الائمة الاربعة رح وجمهور العلماء رح علی عدم وجوب الوصیة لغیر الآقارب.

درویش وایي: چي ما نو دونده اطالة الکلام له دې سببه وکړی چي دا آیت منسوخ په آیة المواریث دی او که نه، نو یوازي بیضاوي پر میدان پاته دی چي منکر د نسخي څخه دی او ماځکه عبارت د روح المعاني سره د طوله په عربي ژبه رانقل کړی تاچي د حاسد ملا پر خوله مې مهر د قیل وقال ورولګاوه، او د روح البیان عبارت مختصره مي هم رانقل کړی او د مظهري له ځایه څخه د حاجت عبارت مي هم رانقل کړی.

درویش وایي

حاسدان د ي خپل حسد کړي زما و دوئ ته اجا زه ده
مګر خپل نیک عمل به ماته سپاري زما ودوئ ته اجازه ده
ز ه پخپل نیک عمل کي ډېر قاصر یم
د حاسدو نیک عمل ته منتظر یم زما دوئ ته اجازه ده

د حسد سره ملګري هم بهتان او هم غیبت وي
دا دوې نوري کبیرې دي زما ودوئ ته اجازه ده
په حسد او په غیبت او په بهتان کي ما دروېش ته
خوندہ لویه سرمایه زما و دوئ ته اجازه ده

بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۱۸۰﴾

او وصیت په معروفه طریقه کوئ نه لکه وصیت د اهل جاهلیت کمامر.

پوه سه: چي حقا مفعول مطلق دی د فعل محذوف أي احقه حقا وخص المتقین بالذکر لانهم هم المنتفعون باوامره ونواصیه یعني بالعمل بالاوامر والاجتناب عن المنهیات ولا یتوهم ان هذا الحق مخصوص ومحصور في المتقین مع الاحکام الآلهیة عامة لاتختص باحد دون احد.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ

او که چا بدل وصت د مړي وروسته تر اورېدو

پوه سه: چي ضمیر مذکر د بدله راجع و وصیت ته دی په تاویل د ایصاء.

فائده: مراد له من شخه عام دی که شاهد وي او که وصي وي او تغییر د هر یوه عام دی که په انکار د اصل وصیت وي، او یا په نقصان د مال موصی به او بغیر ذالک او سمع آه کنایه له علم شخه دي ای بعد علمه لان السماع سبب للعلم.

فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۸۱﴾

یعني ګناه د ایصای مبدلي خاص په هغو کسانو پوري ده چي ایصاء د مړي یې بدل کړه، یعني پر میت کومه ګناه نسته ولي چي پر وجه شرعي یې وصیت کړی و، او خدای ﷻ اورېدونکی د وصیت د مړي دی او د تبدیل د بدلونکو او هر یوه ته به مناسبه جزاء ورکړي من الثواب والعقاب، او خدای ﷻ خبر دی په حال د هر یوه.

پوه سه: چي ضمير د مفرد راجع وايصاء مبدل ته دی، او مراد له "الذين يبدلونه" څخه معنا د من بدله جمع الموصول باعتبار معنى من.

پوه سه: چي په دې آيت کي وعيد دی مبدلينو لپاره او وعيد دی د وصيت کونکو لپاره.

مسئله: روح المعاني په تفسير ددې آيت کي داسي وايي چي فرض له ذمې څخه د وصيت کونکي ساقط دي په نفس وصيت سره او وده ته ضرر نسته که دده په وصيت عمل دده اقرباء ونه کړي.

مسئله: که پر يو چا پور باندي وي او ده په قرب الموت کي وزامنو ته مثلاً په ورکړه د پور وصيت وکړی يسقط الدين عن الموصى بنفس الوصية او ده ته ضرر نسته که څه هم زامن مثلا عمل په ونه کړي، يعني پور نه کړي اداء، او په اخرت کي دی نه نيول کېږي والى ذالک ذهب الکياء، وقال صاحب روح المعاني والذي يميل القلب اليه ان المديون لاتبعة عليه بعد الموت مطلقا ولا يحبس في قبره کما يقوله الناس اما اذا لم يترک شيئا ومات معسرا فظاهر لانه لو کان حيا لا شيئ عليه بعد تحقق اعساره سوى نظرة الى ميسرة فمواخذته وحبسه في قبره بعد ذهابه الى اللطيف الخبير مما لايکاد يعقل واما ان ترک شيئا وعلم الوارث بالدين او برهن عليه کان هو المطالب باداته والملزم بوفائه فاذا لم يود ولم يف اخذ هو في الآخرة لا من مات وترک مايوفى منه دينه کلا او بعضا فان للميت المديون ان يقول في الآخرة يارب ترکت ما يفى ديني ولم يف عني اى الوارث، واوجبت عليه الوفاء بعدي ولو امهلتنى لوفيت فمواخذته مما ينافي الحکمة ولا تقتفيه الرحمة.

درويش وايي: چي چونکه پر صاحب د روح المعاني دا سوال وارد و چي په باره کي د پور په مواخذه کي د ميت په ورځ د قيامت چي ورثه يې پور نه کړي اداء ډېر صحيح حديث راغلی دی، نو روح المعاني والا داسي جواب ورکړی دی نعم مواخذه الميت مقبولة فيمن استدان لحرام وصرف المال في

غير رضا الملک العلام وما ورد في الآحاديث فمحمول على هذا او نحوه واحذه ذالک مطلقا مما لايقبلة العقل السليم والذين المستقيم انتهى.

درویش وايي: چي په دې مسئله كي بايد ډېر غور وكړه سي او كتابونه د تفاسيرو او شروح د كتابو د احاديثو مباركه وو دي هم مطالعه كړه سي تاچي معلومه سي چي بل مفسر يا محدث د غسي مجمل بيان كړى دى او كه څرنګه والله اعلم بالصواب.

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۸۲﴾

او كه بېرېدى يعني توقع او علم يې و، د وصيت كونكي د ميل و يو خواته او يا ميل له حقي لاري څخه په خطاء سره اويا له ګناه څخه يعني ظلم عمدا، نو هغه سړي صلح وكړه په منځ كي د موصى او ورثه وو نو ګناه نسته پر هغه سړي، او په تحقيق خداى ﷻ غفور او رحيم دى.

پوه سه: چي مجاهد رحمة الله عليه وايي كه يو سړى حاضر سو و مريض ته چي هغه وصيت كاوه، نو ددې سړي دا خيال او يقين و چي مريض يا په خطاء سره او يا په قصد سره ميل كوي له حق لاري څخه، نو دى ومريض ته امر بالمعروف وكړي او نهي عن المنكر وكړي ودې ناصح ته ګناه نسته، وهذا كما نهى رسول الله ﷺ سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه عن زيادة الوصية على الثلث كما رواه البخاري وغيره، او د مخه تېره سوه چي عائشه رضي الله عنها يو سړى له اصل وصيت څخه منع كړى، او علي رضي الله عنه خپل مولى هم د اصل وصيت څخه منع كړى كمامر ايضاً، او په حديث متفق عليه كي راغلي دي چي د نعمان پلار بشير رضي الله عنه نعمان رضي الله عنه ورو ستى وعليه الصلوة والسلام ته او وه يې ويل چي ما وخپل دغه زوئ نعمان ته يو مريي وربخښلى دى ته پر شاهد اوسه، نو عليه السلام ورته وويل چي تا و هر ولد ته يو يو مريى وركړى دى، بشير ورته وويل يا

نورو ته مي غلام نه دی ورکړی، نو علیه السلام ورته وویل فارجعه بېرته يې ځندي واخله، وقال لااشهد علی جور زه شاهدي نه سم کولای پر ظلم.

پوښتنه: خدای ﷻ غفور ورحیم ذکر کړی او سره له دې چي په موضوع کي د صلح د مبدل خو کومه ګناه نه وه، بلکه مبدل ته د وصیت خو خدای ﷻ ثواب ورکوي ولي مبدل الوصیة خو وصیت کونکی له باطل څخه یا خطاءً یا عمداً وحق ته را وګرځاوه په وصیت کولو کي، نو مغفرت فرع د ګناه نه دی؟

ځواب: هو مبدل خو هیڅ ګناه نه ده کړې نو دا د فعل تبدیل که څه هم حق ته و مګر په جنس کي تبدیل ګناه هم سته لان بعض التبدیل اثم کالتبدیل من الحق الی الباطل في الوصیة، نو دا تبدیل د باطل وحق ته مشاکلة صوري لري د هغه تبدیل سره چي له حق څخه وباطل ته تبدیل وکړي لکن په حقیقت کي دا تبدیل خو وخیر ته دی و ګناه ته خو نه دی بلکه ښه کار دی، لکن په اعتبار د مجانست صوري يې غفور ذکر کړی، تنیها پر دې چي بعض د تبدیل څخه ګناه هم ده، او یا غفور يې د ذکر الاثم فیما قبل په سبب ذکر کړی.

مسئله: وصیت کول مستحب کار دی ولي چي مسلمانان ورته محتاجه دي له دې سببه چي انسان تبعا مغرور دی او طول الحیاة يې په دماغ کي مرکوز دی، او په اعمال کي د خیر تقصیر ځندي کېږي بناء علی طول الامل، نو چي مرض ورپېښ سي او پر هلاکت او مرګ وبېرېدی نو دی باید تدارک د خپل تقصیراتو وکړي په مال سره یعني مالي وصیت وکړي، نو که چېري مړ سي د مال مقصد به يې پر ځای وي یعني تقصیرات به يې په سبب د ښندنې د مال دفع کړي وي، او که جوړ سو هغه مال به خپل حالي حاجتونو ته صرف کړي، وفي الحدیث الصحیح النبوي ﷺ قال رسول الله ﷺ ان الله تصدق علیکم بثلث اموالکم في آخر اعمالکم زیادة في اعمالکم تضعونها حیث شئتم.

مسئله: مریض به وصیت کوي په فدیه د لمونځو که يې قضاء کړي وه لکل فریضة وکذا للوتر نصف صاع من حنطة او که يې روژې خوړلي وي د

هري روژي لپاره به د فديه وصيت نصف الصاع من بر، او كه نذري روژه پر باندي وه د هغې لپاره هم نصف صاع من الحنطة به وصيت كوي.

پوه سه: چي نصف صاع د حنطة خواه ماخواه نه ده لازمه بلكه صاع الشعير والتمر هم كفايت كوي.

مسئله: كه پر چا حج فرضي پاته و او يا بعض كفارات يې په ذمه كي وي فالوصية واجبة والا فهو بالخيار وعليه الفتوى كذا في التفسير الشيخ.

مسئله: بايد ورثه و ته وصيت وكړئ د قضاء د پورو چي پر ده باندي وي.

مسئله: ورثه و ته دي وصت وكړي چي زما مدعيان او خصوم له ماخخه راضي كړي يعني حق راپل كړي كه په زاريو وي او كه په مال وي.

حكايت: حضرت الامام محمد بن ادريس الشافعي رحمة الله عليه قدس سره چي مريض په مرض موت سره سو نو يې وصيت وكړ چي فلانی سړی چي هغه دده د مذهب لوی سرمايه داره سړی و او په عين حال كي امي و ده ويل ماته به غسل راكوي، حاضرين حيران سوه چي د غسل لپاره يو عالم فقيه په كار و ده ثرنگه دا دنيا داره سړی وټاكی د غسل لپاره خو بهر حال ورثه و د حضرت الامام رحمة الله عليه هغه سړی راوغوښتی او د حضرت الامام د غسل د وصيت يې ورته بيان كړ، هغه سړی چونكه ډېر دانشمند سړی و او په دې وصيت كي د حضرت الامام يې فكر وواهه چي سره د ډېرو علماؤ او فقهاؤ او تقوی داره خلگو د مذهب د حضرت الامام ته ثرنگه د غسل د وظيفې لپاره زه انتخاب كړم، نو دې سړي و ورثه وو ته د حضرت الامام رحمة الله عليه وويل چي تاسي هغه وصيت نامه د حضرت الامام رحمة الله عليه راوړئ چي د پور په باره كي يې نوشته كړې ده، ورثه وو چي هغه وصيت نامه راوړه پر حضرت الامام اويا زره (۷۰۰۰۰) درهمه پور باندي و، نو هغه سرمايه داره وويل چي دغه پور د حضرت الامام رحمة الله عليه زما پر ذمه دی، او هغه سرمايه داره وويل و ورثه وو ته د حضرت الامام رحمة الله عليه چي زما غسل هم دغه و، اوس تاسي خپل غسل ته شروع وركړئ.

درویش وایي: چي عجیبه کنایه وه د حضرت الامام رحمة الله علیه او د تعجب وړ داده چي هغه مالداره سړی څرنګه په مراد د حضرت الامام پوه سو.

وفي الحدیث الصحیح چي رسول الله ﷺ وویل چي څوک چي وصیت ونه کړي یعني وصیت ته ضرورت هم وي او مړ سي، ده ته اجازه نه ورکول کېږي چي دی دي د نورو مردګانو سره خبري وکړي، یو صحابي رضي الله عنه پوښتنه ځندي وکړه چي آیا مړي هم خبري سره کولای سي، علیه السلام ورته وویل نعم او یو د بل ملاقات ته هم ورځي، قال الامام الرازي نقلا عن بعض الائمة الاعلام رحمة الله علیه چي روحان دوه قسمه دي یو قسم د خپلو بدو عملو، کفر وغیره سر معذب وي، او یو د ایمان او ښوو عملو له سببه په نعمتو کي د برزخ وي، اما المعذبة هغه بندیان او پخپل عذاب سره مشغول وي تزاور او ملاقات ته د چا نه ورځي او نه ورتلای سي، واما المنعمة هغه ازاد وي محبوس نه وي نو هغه یو له بله یعني قریبانو شناخته ګانو ملاقت او زریات ته ورځي او زیارت ته چي ورسي د دنیا وي اواقعاتو چي پر دوئ ورغلي وي بیان سره کوي نو هره ورځ د هغه ملګري سره چي دوئ په دنیا کي پر عمل سر هم مثل وه وهذه المعیة ثابتة في دار البرزخ ودار الجزاء لان المرء مع من احب حدیث صحیح، نو عاقل سړی باید د خدای جل جلاله د نېکو بندګانو سره ناسته او ولاړه کوي او ځان ومرګ ته چمتو ولري، او په مال او منال مغروره نه سي فان الدنیا ذاهبة فانیة ونعیم الآخرة باقیة دائمة فینبغي ان یختار الباقي علی الفاني، قال الصائب رحمة الله علیه

در سر این غافلان طول امل داني که چیست آشیان کرد است ما ری د ر کبوترخانه

اللهم ارزقني حبک وحب حبیبک وحب من یحبک وحب عمل یقربني الیک، قال المولوي المعنوي في مثنویه

چیست دنیا از خدا غافل شدن نی قماش ونقره وفرزند و زن

کوزه سر بسته اند آب زفت از دل پر باد فوق آب رفت

باد د رو یشی چو د ر باطن بود — بر سر آب جها ن ساکن بود
هرکه دارد از هوسها جان پاک — زود بیند حضرت وایوان پاک

قال الحافظ الشیرازي رحمة الله علیه

تو بندگی چو گدایان بشرط مزد مکن — که خواجه خود روش بنده پروري داند
طریقت همینست که اهل یقین — نکو کا ر بو د ند و تقصیر بین
بروی وریا خرقه سهلت دوخت — گر ش با خدا د ر توا نی فروخت
همان به گر آبستن گو هر ی — که همچون صدف سر بخود دربری
اگر آوازه خوا هی در اقلیم پاش — بدون حله کن گو درون خشوه باش
اگر مشک خالص نداری مگوی — و گر هست خو د فا ش گردد ببوی

خواجه عبدالله انصاری چه خوب میگوید

دلا درکار خود میکن نظرها — که در راه تو میبینم خطرها
نگر در خلق گورستان فگنده — ز یک تیر فنا جمله سپرها
بسا شاهان همه روبند درخاک — کز ایشان درجهان مانده اثرها
معاصی زهر قهر ا ست ونموده — بکام نفس تو همچو ن شکر ها
گذرگاهست این دنیا ی فانی — نما ند مرد عاقل در گذرگاه
چو درپیش است مرگ ای پیر انصار — تماشیی جهان کن در سفرها

ایوبي میگوید

الهی یا ا لهی یا ا لهی — نظر کن بر من گم کرده راهی
ندارم توشه ر ا ه قیا مت — بجز شر مند گی ورو سیاهی
ندارم طا عت مقبول د ر گا ه — بجز ا شک ند ا مت آه آهی
بحق حرمت فر قا ن اعظم مرا — از ذنب خود کن عذر خواهی
شفیع اورده ام ر و ی محمد ﷺ — عبید را عفو کن ا ز هر گنا هی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾

ای هغه کسانو چي ایمان مو راوړی دی لیکل سوي دي فرض سوي دي روژې لکه چي فرض سوي دي پر هغو کسانو چي تر تاسي د مخه وه یعني مؤمنان د پېشو امتو شاید تاسي به په سبب د دغو روژو ځانونه و ساتئ له ګنهونو څخه، لان الصوم یکسر الشهواة، وفي الحدیث المتفق علیه چي ابن مسعود ﷺ یې روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل ای ډلي د ځوانانو هر څوک چي طاقت لري د نکاح یعني د مهر او د نفقه طاقت لري هغه دي کوزده وکړي ولي چي کوزده یعني ماینه د سړي سترګي کښته کوي له ناروا څخه، او روژې ساتونکي د فرج دي له زناء څخه، او څوک چي طاقت د کوزدې نه لري نو پر هغه روژې لازمي دي یعني نفلي.

فائده: اهل العلم وایي چي یاَ حرف نداء ده او دا نداء د دوست ده دوست ته، او ایها حرف تنبیه ده او دا تنبیه ده د دوست ودوست ته، او آمنوا شهادت دی د دوست پر ایمان د دوست، او حسن بصري رحمه الله وایي چي ته په قرآن مبارک کي واورې "یا ایها الذین آمنوا" نو غوږ ونسه چي خدای جل جلاله تاته امر کوي او یا نهي.

فائده: مراد له صیامو څخه روژې د میاشتي د روژې دي لقوله تعالی ﴿فمن شهد منکم الشهر فلیصمه﴾ وقال ﴿شهر رمضان الذي انزل فیه القرآن﴾

فائده: صوم په لغت کي نفس امساک ته وایي او په شریعت مطهره کي کي امساک د درو شیانو څخه یعني خوراک، څښاک او جماع څخه د وخت څخه د صبح صادق لر لمر لوېدو پوري مع النیة.

پوه سه: چي نیت لفظي شرط نه دی بلکه قصد مصمم دی نو ځکه چي سړی پېشلمی وکړي په قصد د روژې او په خوله هیڅ ونه وایي روژه یې صحیح ده، الا ان اللفظ باللنیات حسن، دا خو صوم د عوام ده او د

خواصو روژه امساک دی د ټولو منهیاتو څخه.

فائده: کما کتب" صفت د مصدر محذوف دی، نو منصوب محلا دی او مفعول مطلق دی والتقدیر کتب کتابا کائنا مثل ماکتب آه.

فائد: په دې قول کي د خدای ﷻ کما کتب آه ترغیب دی او تاکید د امر د روژې دی له دې سببه چي روژه امر شاق دی او هر امر شاق چي عام سي خلگو ته اسان سي ځکه پښتنانه وايي بلا چي عامه سي اسانه سي. او دعالمه سره غم نه غم دی.

فائده: تشبیه په کما کتب کي په مطلق صوم کي ده په معنا ددې چي هیڅ امت د روژې څخه خلاص نه دی، اما تعداد د روژو او وخت د روژو سره مختلف دی، لکه چي اسلامي تاریخ وايي چي پر آدم علیه السلام د عاشورې روژه او د ایام بیض روژې، یعني ۱۳، ۱۴، ۱۵ د میاشتي روژې فرض وې، قال بعض العلماء رح چي پر نصاری وو اول د شهر رمضان روژې فرض سوې، نو د روژې میاشت به گاهي په دوبي کي راغله نو په سبب د تندي به دوئ په تکلیف وه او گاهي به په سخت ژمي کي راغله چي په سبب د لوږي به پردوئ تکلیف وه، نو علماؤ او رؤساؤ ددوئ اتفاق پر دې وکړی چي موږ به روژې په پسرلي کي نسو لکن لس روژې یې جریمه پر زیات کړه حتی چي روژې ددوئ څلوېښت سوې والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

اَيَّامًا مَّعۡدُوۡدٰتٍؕ

یو څو ورځي په حساب دي یعني لږ دي وجه د دلالت پر قلت داده چي دراهم مثلا چي لږ وي خلگ یې شمېري، او چي ډېر سي نو یې په بسته بسته حسابوي.

پوه سه: چي لفظ د "ایاما" منصوب دی په "صوموا" مقدر سره لا بالصیام سره لان المصدر ضعیف العمل لایعمل مع الفصل.

پوه سه: چي علامه سیوطي رحمه الله وايي چي احمد، ابو داؤد او حاکم رح د معاذ بن جبل رضی الله عنه څخه روايت کوي چي د مخه تر فرضيت د روژو د مياشتي روژې روژه د يوم عاشوره او درې ورځي روژې يعني ايام بيض ۱۳، ۱۴، ۱۵ په هره مياشته کي واجب وې يعني په وحي غير متلو سره د مخه تر نزول ددې آيت، او هغه نسخ سوې په دې آيت سره، نو پر دې تقدير د ايام معدودات څخه مراد روژې د مياشتي د روژې دي، او دا آيت منسوخ نه دی، بلکه ناسخ دی د ماجب قبل هذه الآية، او هغه خبره چي ابن عباس رضی الله عنه ته يې څوک نسبت کوي يعني چي ده ويلي دي اول مانسخ بعد الهجرة امر القبلة والصوم مراد ځندي دغه نسخه مذکوره ده وبه ظهر ضعف ماقيل ان المراد بالايام المعدوات سره مذکوره روژې دي يعني ۱۳، ۱۴، ۱۵ د هري مياشتي او عاشوره، نو دا آيت دوئ منسوخ بولي په فرضيت د مياشتي د روژې.

درويش وايي: چي د آيت له سره يعني يا ايهاالذين آمنوا کتب آه تر وله پر دې دلالت کوي، چي په دې آيتو کي مراد له روژي د رمضان روژې دي ويلزم على ماقيل الاختلاط بين الناسخ والمنسوخ لان المراد بالاتفاق من قوله تعالى يا ايها الذين آمنوا آه هو صيام رمضان واذا كان المراد من ايام معدودات آه هو الصيام المذكورة في قول القائل المذكور يلزم الاختلاط المذكور لامحالة ولايوجد في القرآن مثل ذالک نسخ، والقاضي البيضاوي رحمه الله اورد هذين القولين بالترديد حيث قال المراد بها (اي الايام) رمضان او ماوجب صومه قبل وجوبه ونسخ به (ای بصوم رمضان) كما ذهب اليه معاذ وقتاده وعطار رضی الله عنهم.

و اورد المظهري رحمه الله هذا القول بقيل اشارة الى ضعفه وفي تفسير روح المعاني المراد بهذه الايام المعدودات صيام رمضان واختار ذالک ابن عباس رضی الله عنه والحسن البصري وابو مسلم واكثر المحققين ، وبه خذ الشافعي

رحمه الله فیکون الله سبحانه وتعالی قد اخبر اولا انه کتب علینا الصیام ثم بینه بقوله عزوجل ایاما معدودات فزال الابهام ﴿یعني انه لیس المراد صیام الدهر او اکثره﴾ ثم بینه بقوله عزوجل شهر رمضان (یعني فزال الابهام بالکلیة)

درویش وایي: چي وروسته بیا صاحب د روح المعاني هغه قول مضعف ذکر کړی دی او په ډېر تکلیف سره یې توجیه د هغه کړې ده چي عقل سلیم یې برداشت نه سي کولای فراجع روح المعاني جلد ثاني ص ۵۷ وتامل فیه وفي ماقلنا.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيْضًا

نو که وو له تاسو څخه ناجوړی، یعني داسي ناجوړی چي روژې تاوان ورته کاوه، نو دی بېرېدی چي مرضي به مي زیاته سي او یا به اوږده سي وانما قلنا چي روژې آه لان بعض الامراض ینفعه الصوم کاستطلاق البطن.

فائده: هغه سړی هم ددې آیت تر حکم لاندي دی چي ضعیف وي او غالب گمان دده داوي چي که زه روژې ونسم زه به مریض سم.

مسئله: حامله ښځه یا هغه ښځه چي ولد ته شدې ورکوي، که بېرېدلي یعني په ظن غالب سره پر ځانو له ناجوړي څخه او یا پر کوچني بېرېدلې له ناجوړیه، هغو ښځو ته روژه خوړل رواه دي.

پوه سه: چي که د مریض جماع ته شوق وسو او روژه یې پخوله وه او جماع یې وکړې، امام احمد پر هغه کفاره لازمه بولي، او که مریض یوار روژه په ډوډۍ مثلا ماته کړه، او بیا یې جماع وکړې نو کفاره نسته باندي وهذا هو المعقول من المذهب لان المریض انما یحتاج في المرض الی الاکل والشرب دون الجماع، او د ابن سیرین رحمه الله څخه روایت دی چي په ادنی مرض سره روژه خوړل روا دی للاطلاق في الآیة، دا روایت د ټولو فقهاؤ څخه مخالف دی بلکه مجوز د فطر او روژې خوړولو خوف د زیادت د مرض دی او یا امتداد د مرض دی ولي د ادنی مایطلق المرض

کوجع الراءس وقبض المعدة وامثالها لایخلو عنه انسان کما لایخفی، او حسن بصري رحمة الله علیه وایي چي مجوز د افطار دونده مرض دی چي مریض ته په ناستي لمونځ روا کوي والله اعلم.

أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ

او یا پر سفر شرعي و.

پوه سه: چي چونکه کلمه د علی لپاره د استعلاء ده نو له دې ځخه دا معلومېږي که سړي روژه نیولې وه او په منځ کي د ورځي مسافر سو، افطار نه دی ورته روا کذا في روح البیان، والمظهري وقال المظهري وعلیه انعقد الاجماع، لکن داؤد ظاهري وایي چي په.سفر کثیر او قلیل داړو کي روژه خوړل روا دي.

مسئله: د فقهاؤ په مقدار کي د هغه مسافت چي سړي ته روژه خوړل او قصر د لمانځه روا کوي اختلاف دی حضرت الامام الاعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه وایي چي مقدار د مسافت مذکوره د درو ورځو او شپو مزل دی د اوښ باردار په تګ او یا د پښو په تګ، په استثناء د استراحت عادی یا ډوډۍ خوړلو او د لمونځو، او امام أبو یوسف رحمة الله علیه وایي چي مقدار د مسافت مذکوره دوه شبانه روزه او د دریمي اکثره حصه ده، امام اعظم رحمة الله علیه دلیل هغه حدیث مروي د حضرت علي کرم الله وجهه دی، چي له ده ځخه چا پوښتنه وکړه چي مدت د مسح د خوفینو ځو دی هغه ورته وویل چي علیه الصلوة والسلام درې ورځي او درې شپې مقرري کړي دي د مسافر لپاره او یوه ورځ او شپه د مقیم لپاره، قال المظهري رحمة الله علیه الحدیث الصحیح رواه مسلم رحمة الله علیه لکن الاستدلال به ضعیف.

درویش وایي: چي شاید وجه د ضعف الاستدلال دي د مظهري رحمة الله علیه په خیال داوي چي مسح الخفین او قصر الصلوة او روژه خوړل خو فرق سره لري، نو یو پر بل نه قیاسېږي.

درویش وایي: چي د فقهاؤ د مذهب حنفي دادرې سره من واد واحد دي لکن مظهري رحمة الله علیه د نورو مذهبو په تضعیف سره پر خپل مذهب سوالونه کوي والله اعلم بالصواب.

مسئله: چونکه آیت مذکوره د سفر په باره کي مطلق دی، نو مذهب د ابو حنیفه رحمة الله علیه دادی چي سفر د معصیت لکه سړی چي په غلا پسي ځي وامثال ذالک هم مجوز د خوړلو د روژې، او د قصر د لمانځه دي، او امام شافعي رحمة الله علیه او امام احمد رحمة الله علیه وایي چي سفر د معصیت مجوز نه دی.

مسئله: امام شافعي، احمد، او امام مالک رحمة الله علیه په مقدار کید مسافت د فطر او قصر شپاړس فرسخه چي څلور برد کېږي شرط ګرځولی دی.

درویش وایي: چي تفصیل د دلائلو د فریقینو او جوابات په کتابو کي د فقه او په مفصلو شروحو کي د کتب الاحادیث خصوصا فتح القدیر او عیني شرح الکنز، او عیني شرح البخاري، او شرح معاني الاثار للطحاوي رحمة الله علیه وغیرها من کتب المذهب الحنیفي لان کتب التفاسیر لیست موضوعة لدلائل المسائل بالتفصیل نعم تبین تلک الکتب اصل المسائل واحیانا تذکر بعض الدلائل ایضا خصوصا هذا التفسیر الذي اصل وضعه لعوام الناس والمبتدیین من الطلبة وبعض ائمة المساجد والجوامع والله الموفق.

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ط

یعني پر دغه سړي چي په عذر د مرض او یا د سفر یې روژې خوړلې فرض او لازم دی روژې په حساب د خوړلو روژو.

پوه سه: چي په دې آیت یا فعل محذوف دی یعني فکتب علیه او یا مبتداء ای فالواجب علیه، او پر هر تقدیر د عدت سره مضاف محذوف ای صیام عدة او دا حذف په دلالت د مقام دی.

مسئله: په دغو قضایي روژو کي تتابع شرط نه ده یعني چي پیوسته به یې نسي، وعلیه الاجماع، او داؤد ظاهري وایي چي تتابع شرط ده لکن دا مذهب

مخالف دی د اطلاق څخه د قرآن او د اجماع څخه د صحابه کرامو ؓ او تابعينو رح فلا يعبابه وان كان التتابع مشروطا فما كان ربک نسيا، او په حديث شريف کي چي روايت يې دار قطني رحمه الله د ابن عمر ؓ عن النبي ﷺ کړی دی في قضاء رمضان ان شاء الله فرق وان شاء تتابع راغلي دي، او په حديث کي د محمد بن المنکدر ؓ چي دی وايي چي د رسول الله ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه په باره کي د عدم تتابع د قضايي روژو، عليه الصلوة والسلام ورته وويل ذالک اليک يعني تتابع او عدم تتابع ستا خوښه ده.

مسئله: په دې کي خو اتفاق دی چي مريض يا مسافر چي روژه وخوري يوازي قضاء پر لازمه ده يعني قضاء او فديه دواړه پر لازم نه دي، او په مرضع او حامل کي چي روژه وخوري اختلاف دی. ابو حنيفه رحمه الله چي پر هغو هم يوازي قضاء ده وبس، وهو رواية عن مالک رحمه الله، او امام شافعي او امام احمد رح وايي چي پر مرضع باندي قضاء او فديه دواړه سته او پر حامله باندي صرف قضاء ده.

درويش وايي: والفرق عسير جدا ولا سندله في الاحاديث الشريفة، او د ابن عمر ؓ او ابن عباس ؓ څخه روايت دی چي پر مرضع او حامل باندي يوازي کفاره د قضاء نسته.

مسئله: که دغه چا چي روژې يې خوړلي وي او بېله عذره تر بلې روژې پوري وځنډوي، امام شافعي او امام احمد او مام مالک رح وايي چي پر دغه چا قضاء او کفاره دواړه واجب دي، او امام اعظم رحمه الله وايي چي صرف قضاء پرده واجبه ده، دليل يې دادی چي په اول الامر کي تتابع دده څخه ساقطه سوه والساقط لايعود، نو تتابع چي نه راگرځي نو فديه له څه سببه پرده لازمه ده سره د قضاء، او بله دا خبره ده چي په اشتراط کي د فديې زيادت پر کتاب الله لازمېږي وهو لايجوز، نو د امام اعظم رحمه الله مذهب دادی چي روژې قضايي که سړی پسله ډېرو کلو نسي هم يوازي عدت من ايام اخر سته فديه يې نسته، راجع الى کتب الفقه.

فائده: مریض او مسافر که څه هم مخیر دي که روژه نسي او که افطار کوي کما علیه اکثر الفقهاء رح لکن ابو حنیفه او مالک رح وایي چي روژه یې ښه ده، او امام شافعي، احمد، او اوزاعي رح وایي چي افطار یې احب دی، او اصحاب ظواهر الحدیث وایي چي افطار پر واجب دی که دوی روژې ونسي روژې یې نه دي صحیح کذا في روح المعاني.

وَعَلَى الَّذِيْنَ يُطِيْقُوْنَهٗ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِيْنٍ

دوہش وایي: ددې آیت تفسیر معرکة الاراء دی، په روح المعاني او روح البیان کي وایي چي اکثر مفسرین رح پر دې رایه دي چي چونکه روژې د میاشتي د روژې فرض سوې او مسلمانانو د دونده پرله پسې روژو سره عادت نه درلودی، نو دوئ ته تکلیف و، نو خدای ﷻ په ابتداء کي د اسلام دوئ ته اختیار ورکړی چي که څه هم تاسي جوړتاست او پر کور وي، نو که دوئ روژې نسي او که روژې خوري او فدیه ورکوي وکان هذا الحکم في بدء الاسلام ثم نسخ بقوله تعالی ﴿فمن شهد منکم الشهر فلیصمه﴾ ددې تائید هغه حدیث نبوي ﷺ کوي چي بخاري او مسلم او ابو داوٗد او ترمذي او نسائي او طبراني رح د سلمه بن الاکوع ﷺ څخه روایت کړی دی چي هغه وایي چي هغه وخت چي دا آیت نازل سو یعني وعلی الذین یطبقونه آه کان من شاء منا صام ومن شاء افطر ویفتدی فنسختها الآیة التي بعدها فمن شهد منکم الشهر فلیصمه، نو ترجمه د آیت داسي ده چي پر هغو کسانو چي طاقت د روژې لري یعني جوړ تیار مقیم هم وي پر هغو باندي ورکړه د طعام مسکین سته یعني که یې روژه وخوړله.

پوه سه: چي طعام مسکین د یوې ورځي خوراک د مسکین دی چي یوه کاسه اوربشي دي یا نیمه کاسه غنم دي، د هري روژې دغه فدیه ده.

درویش وایي: چي پر قول ددغو مفسرینو پر قول حکم د فدیه د شیخ فاني په نص صریح سره نسو ثابت، او سره ددې چي شیخ فاني ته فطر

روا دي جواب هو نه سو ثابت نو ځکه امام شافعي رحمه الله او امام مالک رحمه الله چي ددوئ دوو رایه هم داده چي دا آیت منسوخ دی او په ابتداء کي د اسلام وو کمامر، وایي چي شیخ فاني ته خو روژه خوړل رواه ده لقوله تعالی ﴿لایکلف نفسا الا وسعها﴾ لکن فدیه نسته باندي لان ایجاب الفدیة لابد له من دلیل.

سوال: چي سړی لمونځونه قضاء کړي ولي قضاء باندي سته یا سړی په عذر د مرض یا سفر روژه وخوري ولي قضاء باندي سته؟

ځواب: اول خو د هغو په قضاء کي نص قاطع موجود دی ومع قطع النظر عن ذالک قضاء په مثل معقول په قیاس هم ثابتېږي. او د شیخ فاني اطعام او فدیه خو مثل غیر معقول دی د هغه لپاره حتما نص صریح غواړي کما تقرر في اصول الفقه.

پوه سه: چي بعض مفسران رح وایي چي دا آیت په باره کي د شیخ فاني دی او منسوخ نه دی نو شیخ جلال الدین رحمه الله په آیت کي لا نافیه مقدر بولي یعني لا یطیقونه کما في قوله تعالی ﴿یبین الله لکم ان تضلوا﴾ ای لان لاتضلوا، پر دې جواب مظهري سوال کړی دی بقوله تقدیر لا بعید فانه ضد ما هو الظاهر من الآیة حیث یجعل الایجاب سلبا انتهی.

درویش وایي: چي دا سوال خو په آیت کي د یبین الله آه هم وارد دی حیث یجعل الایجاب سلبا ماهو جواب المظهري في الآیة الثانیة فهو الجواب في الآیة الاولی، وان قال المظهري رحمه الله ان في الآیة الثانیة ضرورة لان نصب البدل الغیر المعقول وهو الفدیة لایجوز بالرای بل لابدله من نص، واذا کان الآیة الاولی منسوخة فلیس لفدیة الشیخ الفاني نص في جمیع القرآن ولذا اجاز الشافعي رحمه الله للشیخ الفاني الافطار وادخله تحت عموم قوله تعالی ﴿لایکلف الله نفسا﴾ الآیة ولم یقل بالفدیة علیه کمامر عنقریب.

درویش وایي: چي وروسته مظهري رحمة الله عليه دا توجيه کړې ده چي آيت مذکوره خو په ابتداء کي د اسلام و او منسوخ دی لکن حکم د فديه د شيخ فاني په دلالة النص سره د هغه آيت ثابت دی ولي خدای جل جلاله په مذکوره آيت مطقينو خلګو ته اختيار ورکړی دی په منځ کي د روژې نيولو او د فديه ورکولو، نو غير مطيق چي شيخ فاني دی په طريق اولی فديه ورته روا ده انتهی.

درویش وایي: چي دلالة النص د مذکور آيت خو به هلته معتبر وايي چي آيت مذکوره منسوخ نه وايي، او مظهري رحمة الله عليه خو يې منسوخ بولي تامل، بعض مفسران وايي چي همزه د باب د افعال يعني اطاق يطيق لپاره د سلب دی نو يې معنا داده چي سلب د طاقت يې وي وهو الشيخ الفاني نحو قولهم اشکيته ای ازلت شکايته کما في الشافية.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ ۚ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ

نو څوک چي تطوع وکړي يعني زيادت وکړي په فديه کي نو دده لپاره خير دی، او چي تاسي روژه ونسي يعني ای هغه کسانو چي تاسي طاقت د روژې لري خيرتر دی، قال المظهري رحمة الله عليه على منواله السابق هذا صريح بان المراد بالذين يطيقونه هم المطيقون وغرضه ان هذه الآية منسوخة كان في ابتداء الاسلام من ان المطيق للصوم كان مخيرا بين الصوم والفدية، وليس الشيخ الفاني والمريض لان كون صومهم خيرا من الفطر منوع.

درویش وایي: چي منع د مظهري رحمة الله عليه بېځايه ده ولي چي مراد له تطوع څخه نفس تبرع ده په افعالو کي د خير، ومنه الفدية للشيخ الفاني يعني چي ډېره ورکړي وانما قلنا ذالک ليناسب الآية لمقام بيان الصوم، نو دا سوال نه واردېږي چي مطلق تطوع په افعالو کي د خير د مقام سره د بيان الصوم څه تعلق لري وجه الدفع انه يدخل في عمومها فدية الشيخ ايضا يعني على التقدير الزيادة على القدر المفروض، او مراد د ان تصوموا

څخه داده چي شيخ فاني يا مريض كه څه هم فطر ورته روا دى لږ پر ځان تكليف وكړي او روژه ونسي نو هغه روژه ده ته خير ده له فطر او فديې، او يا معنا داده چي شيخ فاني كه په فديه كي تر قدر واجب بالابود وركړي يعين دوو مسكينانو ته جلاجلا پوره فديه وركړي، نو دا دده لپاره خير دى د يوه مسكين تر فديې ولاشك فيه، غرض زمادادى چي ماقبل آيت په باره كي د شيخ فاني دى او منسوخ نه دى كمامر تفصيله.

درویش وايي: چي قاضي بيضاوي كه څه هم اول تفسير د الذين يطيقونه آه مطابق د تفسير سره د روح المعاني او روح البيان او مظهري رح كړى دى يعني چي دا آيت منسوخ دى او دا حكم په ابتداء كي د اسلام و لكن وروسته قاضي نور قراءت په يطيقونه كي رانقل كړى دى، تر هغه وروسته يې دا خبره كړې ده وعلى هذا القراءت يحتمل الآية معنا ثانيا وهو الرخصة لمن يتبعه الصوم ويجهده وهما الشيوخ والعجائز في الافطار والفدية فيكون ثابتا يعني منسوخ نه دى، او بيضاوي رحمه الله وايي وقد اول به القرائة المشهورة يعني يطيقونه اى يصومونه جهدهم وطاقتهم، يعني په ډېر تكليف او كوشش روژه نيولاى سي، وهذا هم الشيوخ والعجائز لانهم يصومونه بصرف غاية قدرتهم مع ضعفهم عن الصوم للهرم وفي حوامش البيضاوي فالآية نزلت في حق الشيخ الهرم الذي يطيق الصوم لكن مع الشدة والمشقة لان الوسع فوق الطاقة فالموسع اسم لمن كان قادرا على الشيئ مع سهولة بخلاف المطيق فانه اسم لمن كان قادرا على الشيئ مع الشدة والمشقة، ثم ان الشيخ الهرم اذا افطر فعليه الفدية، والحامل والمرضع اذا افطرتا فهل عليهما فدية، قال ابو حنيفة رحمه الله لاتجب عليهما الفدية بل لاتجوز بل يجب عليهما القضاء لانهما كالمريض يمكن عليها ايجاب القضاء بخلاف الحامل والمرضع فاذا وجب عليهما القضاء لايجب عليهما الفدية لئلا يلزم اجتماع البدلين ثم قال في الهامش فالآية ثابت غير منسوخ انتهى.

درویش وایي: چي دا رایه د بیضاوي رحمة الله علیه نهایته دقیقه او په زړه پوري ده او د جلال الدین السیوطي رحمة الله علیه د تقدیر سره د برابره او څوک چي همزه د افعال لپاره د سلب بولي د هغه سره هم برابره ده کمامر او د نورو قرائتو سره هم برابرېدای سي.

درویش وایي: چي بیضاوي د فمن تطوع معنا د دواړو تفسیرو ره کړې ده ای زاد في الفدیة یعني سواء کان المطیق کما في ابتداء الاسلام او الشیخ الفاني اذا کانت الایة في حقه، او بیا یې ویلي دي وان تصوموا ایها المطیقون علی التفسیر المشهور او المطوقون ای اذا جهدتم طاقتکم مع المشقة وصمتم خیر من الفدیة علی القدیر الشیخ الفاني.

درویش وایي: چي دا و تحقیق د آیت معرکة الآراء والعلم عندالله.

إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٣﴾

پوه سه: چي مفعول د تعلمون محذوف دی، ای مافي الصوم من الفضیلة وبرائة الذمة، او جواب د "ان" هم محذوف دی ای لاخترتم الصوم علی الفدیة، او بعض مفسران رح وایي چي تعلمون منزل منزلة لازم دی ای ان کنتم من اهل العلم والتدبر علمتم ان الصوم خیرلکم من الافتداء فتدبر.

مسئله: په اشباه او نظائر کي وایي چي روژه نیول په سفر کي افضل ده تر خوړلو ولي چي روژه نیول عزیمت دی او خوړل یې رخصت دی، او عمل په عزیمت سره اولی تر عمل په رخصت سره یعني باتفاق الفقهاء رح

مسئله: که مسافر پر ځان بېرېدی، او یا یې نور ملګري درلوده چي په نقه ورسره شریکان وه او د ملګرو یې فطر خوښ و، نو بیا فطر افضل دی انتهی مع الزیادة.

سوال: په حدیث شریف کي راغلي دي ﴿لیس من البر الصیام في السفر﴾ وهو نیافي مافي الاشباه؟

ځواب: دا حدیث محمول دی پر هغه مسافر چي روژه یې ضعیف کوي او بېره د هلاکت پر وي شرح المجمع لابن الملک رحمة الله علیه.

فائده: د شهر رمضان روژې چې فرض سوي دي تر نبوت د علیه الصلوة والسلام ۱۵ پنځه لس کاله او تر هجرت درې ۳ کاله وروسته.

علیه الصلوة والسلام تر فرضیت له روژې څخه تر وفات پوري اته ۸ میاشتي د روژې نیولي دي، پنځه میاشتي یې ۲۹ نهه ویشت ورځي وې او باقي دېرش ۳۰ ورځي وې.

پوه سه: چي دېرش او نه ویشت یې په ثواب کي فرق نه سره لري، ولي چي پر مونږ ددغي میاشتي روژې فرض کړه سوي دي او عدد د روژو نه دی فرض.

فائده: که سړی یوه میاشت د روژې روژه ونسي، او شپږ روژې د شوال هم ورسره ونسي، گویا په ثواب کي د گرده کاله روژې یې ونیولې، ولي حسنةً زمونږ په لس مثل د نو یوه میاشت د روژې که ۲۹ نهه ویشت وي او که دېرش وي، دېرش کېږي په ثواب کي، او شپږ ورځي د شوال شپېته ورځي کېږي، نو مجموع درې سوه شپېته ۳۶۰ ورځي سوې وهذا مقدار السنة القمریة کما في کتب الریاضي، فضیلة.

وورد في الحدیث القدسي الصوم لي وانا اجزی به، دا حدیث په معلومه صیغه هم راغلی دی یعني زه یې جزاء او ثواب ورکوم چي مقدار د ثواب د روژې ماته معلوم دی نه ملکو ته، او په مجهوله صیغه هم راغلی دی چي معنا یې داده چي خدای ﷻ وایي چي زه جزاء الصوم یم یعني زما دیدار په جنت کي نه حوري او نه غلمان او قصور د جنت.

والسر في اضافة الله الصوم الی نفسه تعالی ان لاریاء في الصوم بل الصوم سر بین الله ﷻ وعبده.

مسئله: وروسته تر فرضیت د روژې که یو سړی بېله عذره د سفر او مرض او شیخ فاني والي روژه وخوړله که یې خوراک روا بولي خو کافر دی، او که یې روا نه باله مگر خوړل یې نو فاسق دی لکن قضاء به یې راوړي لوجوب التدارک بقدر الامکان، او بل دا چي د معذور په باره کي خدای ﷻ وایي

فعدة من ایام اخر، نو پر عامد خوپه طریق اولی قضاء لازمه ده، او پر عامد مفطر باندي توبه او استغفار واجب دی بالاتفاق، او امام نخعي رحمه الله وايي چي سړی روژه عمدا بیله عذره وخوري په زر کاله روژه نیولو قضاء راوړه کېږي.

درویش وايي: چي د نخعي رحمه الله دغه قول احتمال لري چي تشدیداً دي ویلي وي، او یا به یې معنا دا وي چي په زر کاله روژه د هغې یوې روژې ثواب ته رسېږي والا فلا یقدر المقادیر الشرعیة بالرای والعقل فتدبر والله اعلم.

حافظ شیرازي رحمه الله

طفیل هستی عشق اند آدمی وپری ارادتی بنا تا سعادتی ببری
چو مستعد نظر نیستی وصال مجوی که جام جم ندهد سود گاه بی بصری
مئ صبوح وشکر خواب صبحدم تا چند بعذر نیمشبی کوش و ناله سحری
بکوش خواجه واز عشق بې نصیب مباش که بنده لا نخرد کس بجرم بې هنری
دعا یی گوشهٔ نشینان بلا بگرد اند چرا بگوشه چشمی بما نمی نگری
مرا ازین ظلمات انکه رهنمائی داد دعائی نیمشبی کوش وناله سحری
به این همت حافظ امید هست که باز کردی اسامر لیلی ولیلة القمری

شَهْرُ رَمَضَانَ

میاشت د روژې.

پوه سه: چي "شهر رمضان" مبتداء ده خبر یې "الذي" انزل آه دی او یا خبر د مبتداء محذوفي دی ای ذالک شهر رمضان، او یا بدل دی د "من صیام" څخه په حذف د مضاف ای کتب علیکم الصیام صیام رمضان.

فائده: دا بدلیت هلته صحیح کېږي چي دا آیت متصل په ماقبل سره سي، یعني کتب علیکم الصیام یعني متصل په نزول کي موږ چي د مخه وویله چي صحیح هم دغه دی چي دا آیت ناسخ د ماقبل نه دی لکه چي مذهب د ډېرو مفسرانو و، وقد مر التفصیل والترجیح بمالامزید علیه.

فائده: "شهر" مشتق د "شهرة" څخه دی لان الشهور القمرية لها شهرة في الناس، او "رمضان" مشتق د "رمض" څخه دی په معنا د احتراق دی. ولې چې اول چې د قمري میاشتو نومان ایښوول کېدل دغه میاشت په ډېره گرمي کې وه، او د حضرت انس ﷺ څخه روایت چې رسول الله ﷺ وویل انما سمي رمضان لانه یرمض الذنوب ای یحترقها.

فائده: رمضان په سبب د علمیت او الف ونون زائدتان غیر منصرف دی، او د شهر اضافت ورمضان ته اضافت بیانیه ده، او بعض مفسران رح وایي چې مجموع شره رمضان علم دی، ویرد علیه ان الالف والنون انما هما في رمضان ولیس فیه العلمیة بل العلمیة في المجموع، واجیب ان فیه اجزاء حکم الکل علی الجزء، علی ماقیل في اسم ابی هریرة ﷺ فتامل غایة التامل، او هغه حدیث چې روح البیان ذکر کړی ی چې څوک دي نه وایي "جاء رمضان وذهب رمضان" بلک شهر رمضان دي وایي لان رمضان اسم من اسمائه تعالی، انتهی.

درویش وایي: چې دا حدیث نه په مشهورو کتابو کې د حدیثو سته او نه مشهور مفسرانو رح ذکر کړی دی، والله اعلم

الَّذِیٓ اُنۡزِلَ فِیۡهِ الۡقُرۡاٰنُ

هغه میاشت د روژې چې په هغې کې قرآن نازل سوی دی.

پوښتنه: قرآن مبارک خو په درویشت (۲۳) کاله په زمانه د نبوت کې پر علیه الصلوة والسلام سورةً سورةً منجما نازل سوی دی نه یوازي په میاشت کې د روژې؟

ځواب: مفسران رح د قرآن په یوه خوله تخمینا ددې سوال ځواب داسې ورکوي (۱) چې ابتداء نزول د قرآن وعلیه السلام ته په لیلة القدر کې د روژې وه (۲) قرآن مجید په یوه شپه کې جملة واحدة د لو محفوظ څخه و اول آسمان ته راوړه سوی، او له هغه ځای څخه په درویشت (۲۳) کاله زمانه د نبوت وعلیه الصلوة والسلام ته نجما راغلی دی.

(۳) په حذف د مضاف دی وضمیر ته د فیه فالمعنی انزل في فضل هذا الشهر وفرضية صيامه القرآن، كما يقال انزل في الزكوة قرآن ای في فرضيتها، وانزل في الخمر القرآن ای في تحريمها القرآن وعلى هذا فقس.

فائده: قرآن ته چي قرآن وايي له دې سببه چي قرآن په لغت کي جمعي ته وايي او په قرآن مبارک کي هم حروف او آيتونه او سورتنو سره جمع سوي دي او دغه رنگه قصص او امر او نهي او وعد او وعيد پکښي جمع دی، او يا قرآن مشتق د قرائت څخه دی په معنا د مقروء او قرآن هم مقروء دی، لکن حضرت الامام الشافعي رحمه الله قرآن په همزه نه وايي، او ده ويل چي قرآن نوم دی د کتاب د نبي عليه السلام لکه تورات، انجيل او زبور چي نومان دي د کتب مقدسه وو.

فائده: روي احمد والطبراني رح من حديث واثلة بن الاسقع رضي الله عنه چي آنحضرت ﷺ وويل چي صحيفي د ابراهيم عليه السلام په اوله شپه د روژې نازلي سوي دي، او تورات هغه وخت نازل سوی دی چي شپږ (۶) ورځي د روژې تېري سوي وې، او انجيل پر ديارلسمه (۱۳) د روژې نازل سوی دی، او قرآن مبارک پر څلور ويشتمه (۲۴) د روژې نازل سوی دی، ای ابتداءً او من اللوح المحفوظ، قاضي ناصر الدين بيضاوي رحمه الله وايي چي موصول سره د صله يعين "الذي انزل آه" يا خبر دی د مبتداء يعني "شهر رمضان" آه او يا يې صفت دی او خبر يې "فمن شهد منكم آه" دی وعلى الثاني فالفاء في الجزء لوصف المبتداء بما تضمن معنى الشرط ای الذي انزل فيه القرآن آه، نو له دې څخه دا معلومه سوه چي انزال د قرآن په دې مياشت کي سبب دی د فرضيت د روژې ددې مياشتي، لما قالوا ان ترتب انكم على الوصف الذي له صلوح العلية يشعر بعلية الوصف لذالک الحکم.

مسئله: په مياشت کي د روژې ډېر د قرآن مبارک وظيفه کول تر نورو مياشتو افضل دی.

هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ ۚ

ای حال کون القرآن هدایت دی د خلگو لپاره، چونکه هدی مصدر دی نو حمل یې پر قران مبالغة دی او حال کون القرآن دلائل واضحات دی له هدایت څخه، او فرقان دی په منځ کي د حق او د باطل او فرقان هم مصدر دی حمل یې پر قرآن مبالغة دی، نو حاصلٍ دا چي هدًی او بینات دواړه حال دي د قرآن څخه.

سوال: په دې آیت کي هدی دوه واره تکرار نه دی؟

ځواب: قاضي رح په ځواب کي ددې سوال داسي وايي او دده تابع مظهري هم اشاره ورته کړې ده، دا عبارت د بیضاوي دی "ای هو ای القرآن هدایة للناس باعجازه " یعني چي د قرآن بلکه د یوه سورت په مثل سره ځوک راتګ نسي کولای، قال الله تعالی ﴿لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یاتوا مثل هذا القرآن لایاتون بمثله، الآیة﴾ او په بل ځای کي د قرآن وایي ﴿وان کنتم في ریب مما نزلنا فاتوا بسورة من مثله، الآیة﴾ وقد مر تفصیله في الجلد الاول. او آیات واضحات دی قرآن مما یهدي الی الحق ویفرق بینه والباطل من الحکم والاحکام، حاصل د ځواب دا دی چي بیضاوي رحمه الله هدًی اول یې په سبب د تنکیر چي لپاره د تعظیم دی پر داسي هدایت حمل کړی چي د هغه اندازه ځوک نسي لګولای یعني الهدی بالاعجاز، او دوهم هدی یې پر عام هدایت چي شامل ټولو کتب سماویه ته دی حمل کړی یعني اشتمال پر حکم او معارف الیه وو او احکام عملیه وو من الحلال والحرام والحدود والاحکام.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ

نو که ځوک ستاسي څخه حاضر سو ومیاشتي ته د روژې، نو روژې دي ونسي.

پوه سه: چي امر د فلیصمه لپاره د وجوب دی بالاجماع.

فائده: دا امر مقید دی په دغو قیدو چي جوړ به وي، چي ناجوړی به ووزي، مقیم به وي، چي مسافر به ووزي، او پاک به وي له حیض او نفاس

څخه، چي حائض او نفساء به ووزي، د مسافر او مريض ذکر به په وروسته آيت کي راسي، او حائض او نفساء په احاديثو مبارکه وو سره چي ټولي طريقې يې وحد ته د شهرت رسېږي ثابت دی وعليه انعقد الاجماع منذ زمان الصحابة ﷺ الی يومنا هذا ولا اختلاف للمذاهب الاربعة فيها.

مسئله: وحائض او نفساء ته روژه حرامه ده او که يې دوئ وه هم نسي سره د ګناه د روژې قضاء پر لازم ده بخلاف الصلوة، وفيه خلاف الخوارج، ولي چي هغه قضاء د لمونځو هم پر واجب بولي.

پوښتنه: که يو سړی مقيم و روژه يې نيوله خو وروسته په روژه کي مسافر سو هغه ته روژه خوړل روا دی يعني چي هغه نوري پاته روژې وخوري؟

ځواب: هو! ورته روا دي، لحديث جابر وعبدالله بن عباس ﷺ چي عليه السلام په کال کي د فتح مکې د روژې په مياشت کي ووتی فصام حتی بلغ کديد افطر (يعني وروسته روژه نيول يې پرېښول دا معنا نه ده چي نيولې روژه يې ماته کړه) وافطر الناس والمتاخر يعني الفطر ناسخ للاول وهو الصوم، وعليه انعقد الاجماع، وهو مذهب اکثر الصحابة والفقهاء، نعم روی عن علي ﷺ انه لايجوز له الفطر استدلالا بقوله تعالی ﴿فمن شهد منکم الشهر فليصمه﴾، ای کله لکن ليس ذالک معناه کما يشهدبه المذکور من الحديث.

مسئله: که سړي روژه نيولې وه او په هغه ورځ کي مسافر سو ده ته د هغې ورځي روژه ورته ماتول روا نه دی په نيز د ابو حنيفه، ومالک، والشافعي رحمهم الله لانه شهد اول اليوم بدون العذر فليصمه وقال احمد وداؤد رح يجوز له الفطر لذالک اليوم وتفصيل الدلائل في الفقه.

مسئله: که فوق الذکر سړي هغه نيولې روژه ماته کړه په نيز د ابو حنيفه رحمة الله عليه که څه هم فطر نه دی ورته روا کفاره نسته باندي لمکان الشبهة بقول احمد رحمة الله عليه.

وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

او که وي هغه څوک چي د روژې میاشت پر راغله ناجوړی یعني داسي ناجوړی چي روژې ضرر ورته کاوه کمامر سابقا او یا پر سفر و، نو پر هغه سړي واجب ده په حساب د خوړلو روژو د نورو ورځو څخه یعني چي دی جوړ سي او یا مقیم سي روژې ونسي.

پوه سه: چي ومن کان مبتداء ده او په کان کي ضمیر راجع دی ومن ته هغه اسم د کان دی او مریضا وعلی سفر یې خبر دی، او عدة په حذف د علیه جمله ده او من ایام موصوف دی او اخر یې صفت دی، او اخر جمع د آخر ده او جار ومجرور متعلق دی په علیه محذوف سره، او ټوله جمله خبر د من ده، وایراد الفاء في الخبر لتضمن الموصول معنی الشرط.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله د پخوانی رایي سره موافق وایي چي حکم د مریض او مسافر په دمخه آیتونو کي تېر سو نو هغه دمغه آیت یعني "وعلی الذین یطیقونه آه" موافق وایي منسوخ نه وایي بلکه د ایام معدودات څخه د روژې میاشت مراد وایي نو د مریض او مسافر د حکم د تکرار به څه فائده وایي.

درویش وایي: چي فائدة التکرار تاکید الحکم بقضاء الصیام في عدة من ایام آخر لئلا یغفل المضطرون للمرض او السفر عن قضاء ایام الفطر في ایام اخر.

مسئله: که مریض په هغه مرض کي مړ سي او یا مسافر په سفر کي مړ سي، نو پر دوئ هیڅ شی نسته لان الواجب علیهما صوم عدة من ایام اخر لم یدرکا تلک العدة.

مسئله: که مریض او یا مسافر لس روژې خوړلي وې او وروسته تر میاشتي د روژې دی دوې ورځي جوړ و او یا مقیم سو، او بیا مړ سو پر هغه پر هغه د دوو قضاء لازمه ده، نو حکم یې وفدیه ته د هغو دوو ورځو نقل کېږي وبس.

مسئله: که مسافر او یا مریض عدة من ایام اخر پیدا کړی یعني په اقامت کي او په صحت کي لکن سره د هغه د قضا رانه وړه او مړ سو حکم یې څه دی، امام ابو حنیفه رحمه الله وایي چي پر ورثه یې هیڅ شی نسته مگر هغه وخت سته چي مړي وصیت د فدیې کړی وي او مال هم لري، نو وارث دې دده د روژو فدیه ورکړي د ثلث څخه دده د مال لا فیمازاد علی الثلث الا برضا جمیع الورثة وکذا الحکم في الصوم المنذور او صوم الکفارات.

مسئله: که مړي وصیت نه و کړی او وارث تبرعا فدیه ورکړه، قال الامام محمد رحمه الله تجزئه ان شاء الله، او امام شافعي رحمه الله په قدیم قول کي وایي چي ولي او وارث د مړي پر ځای دي روژه ونسي که فرضي روژه وي او که نذر وي، او په قول جدید کي وایي چي اقرب ولي دي دده لخوا فدیه ورکوي وتفصیل المذاهب والدلالة في کتب الفقه المفصلة، او شروح الآحادیث المطولة، او مظهري رحمه الله تفصیل د دلائلو هم راوړی دی

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

پوه سه: چي دا جمله مستانفه ده لپاره د بیان د حکمت الهي په اداء کولو کي د فطر مریض او مسافر ته یعني اراده لري خدای پاک وتاسي مؤمنانو ته د اسانۍ او اراده نه لري د سختۍ.

فائده: ددې آیت څخه صراحتا دا معلومېږي چي فطر د مریض او مسافر رخصت دی لپاره د اسانۍ، او داسي نه ده چي فطر هرو مرو پر دوئ لازم دی، حتی که چېري مسافر او مریض بیا هم روژه ونسي روا ده اجماعا، او په یو بل روایت کي د ابن عباس او د ابو هریره او د عروة او د ابن الزبیر او د علي بن الحسین رضي الله عنهم راغلي دي چي دوئ ومسافر ته روژه نیول روا نه بولي او که یې ونېول قضاء پر لازمه ده لقوله تعالی ﴿فعدة من ایام اخر﴾ ولي چي په دې آیت کي خدای جل جلاله واجب پر ده عدة ایام اخر گرځولې ده لاغیره فمن صام في الحال فقد صام قبل وجوبه فلا یصح.

درویش وایي: چي دا و روایت د مظهري رحمة الله علیه، د تعجب خبره داده چي آیت ﴿ومن کان مریضا او علی سفر آه﴾ د مریض او مسافر دواړو په باره کي و نو په حدیث سره مظهري رحمة الله علیه یوازي مسافر ولي ذکر کړی، ولي مریض که روژه ونسي خو قبل الوقت ده نو باید هغه نسي صحیح. او بل دا چي مظهري رحمة الله علیه د صحت د روژې او مسافر او مریض ته د اجماع دعوه کړې ده نو سره د مخالفته د هولاء السادات الکرام رحمهم الله څرنګه اجماع صورت لري والله اعلم بمراد الامام المظهري رحمة الله علیه.

سوال: شاید د مظهري رحمة الله علیه دي اجماع د ماسوی د هؤلاء السادات رحمهم الله وي؟

ځواب: دې ته خو اجماع نه وایي لما تقرر في کتب الاصول ان الاجماع اتفاق مجتهدی الامة المرحومة في عصر واحد علی حکم ای شرعي سلمنا ذالک لکن لادلیل لهؤلاء السادات رحمهم الله في الآیة المذکورة یعني فعدة من ایام اخر، ولي چي په اصول الفقه کي وایي چي یو نفس وجوب العمل دی او بل وجوب الاداء د عمل ده نو تقدیم د عمل پر وجوب الاداء روا دی او پر نفس وجوب العمل نه دی روا، مثلا سبب د نفس وجوب الزکوة نصاب دی نو که څوک نصاب نه لري مګر چاته چي یو شی د ذهب او فضه څخه چي ورکوي په نیت د زکوة یې ورکوي یعني که وروسته زه مالک د نصاب سوم نو هغه خیراتي مال د زکوة په ځای کي ودرېږي داسي نه ده روا، او سبب د وجوب الاداء یې حولان الحول دی، نو که سړي نصاب لری او تر حولان الحول دمخه چاته روپۍ ورکوي په نیت د زکوة دا تقدیم روا دی، او په زکوة کي یې درېږي، نو په صیامو کي د روژې د میاشتي سبب د نفس او اصل وجوب خو شهود الشهر دی لکن سفر مانع د وجوب الاداء دی، نو مسافر چي روژه ونسي په میاشت کي د روژې نو تر اصل وجوب خو یې وروسته ونیول چي شهود الشهر و داسي خو ورا ده، نعم تر وجوب الاداء یې د مخه ونیول نو دا تقدیم خو روا دی

كما في الزكوة وقد مر ذكره آنفاً، او د جمهوره مذهب هغه حديث دليل دى چي مسلم رحمه الله يې روايت كړى دى د ابى سعيد الخدري رضي الله عنه څخه قال ﴿غزونا مع رسول الله ﷺ لست عشر مضت من رمضان فمنا من صام ومنا من افطر فلم يعب الصائم المفطر ولا المفطر الصائم، نو كه دغه د سفر روژې قبل الوقت وايي او نه وايي صحيح كما قال البعض رح نو بايد مفطر پر صائم عيب ويلاى چي ستا روژه قبل الوقت ده او نه ده صحيح

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٨٥﴾

پوه سه: چي "ولتكملوا العدة" معطوف دى پر "يريد بكم اليسر آه"

فائده: دا درې معطوفات علتونه دي د افعالو محذوفه وو چي ماقبل دلالت پر كوي، نو معنا د آيت داسي ده انما امرناكم بمراعات العدة بعد ايجاب صوم رمضان حيث قال الله تعالى "فعدة" اى فعليكم عدة ما افطرتم لتكملوا العدة اى عدة ايام الشهر بقضاء ما افطرتم. بسبب مرضكم او سفركم ولتكبر الله اى لتعظموا الله اى انما علمنا كم كيفية القضاء وهو المدلول بقوله تعالى "من ايام اخر" يعني مطلقا يعني پيوسته يې قضاء راوړئ او كه په تفريق سره قضاء راوړئ، ولي چي دا تخيير آساني له جانبه څخه د خداى جل جلاله موجب د حمد د خداى جل جلاله او د تعظيم د خداى جل جلاله ده على ماهداكم، ما مصدريه دى اى على هدايتكم طريق الخروج عن عهدة التكليف ولعلكم تشكرون، اى انما رخصاكم الافطار بعلة المرض والسفر لكي تشكروا الله على هذه النعمة باللسان والقلب والاعضاء كما هو معنى الشكر لان مورده عام كما هو المشهور لكن متعلقه النعمة كما هو ههنا اى الرخصة بالافطار بسبب الاعذار.

درويش وايي: وقد اشار البيضاوي الى ماقلنا بقوله علل لفعل محذوف دل عليه ماسبق اى وشرع جملة ماذكر من امر الشاهد بصوم الشهر والمرخص بالقضاء ومراعات عدة ما افطر فيه والترخيص

لتکملوا العدة الی اخیرها علی سبیل اللف والنشر المرتب.

درویش وايي: چي په نیت سره عبادت د عادت څخه جلا کېږي ولي چي مطلق امساک د اکل او شرب وغیرهما، داسي هم کېدای سي چي سړی د ورځي اشتهاء ومذکوره شیانوته نه وي، او یا مریض وي.

مسئله: چونکه هره روژه عبادت علی حدة دی نو د هري روژې لپاره نیت غواړي بخلاف التروایح لان الکل کالصیام الواحدة فلا یلزم النیة في کل شفع.

مسئله: د شپې د روژې نیت خو ډېر ښه کار دی لکن نیت د روژې تر نصف النهار شرعي پوري روا دی دفعا للحرج.

سوال: په حدیث شریف کي راغلي دي چي روژه نسته مگر هغه چا لره چي د شپې نیت وکړي؟

ځواب: فقهاء رح دا حدیث محمول پر نفي د فضیلت بولي.

پوښتنه: د قضایي روژو او د کفاراتو او د نذر مطلق روژې هم دغه حکم دی یعني تر نصف نهاري پوري نیت یې صحیح دی؟

ځواب: لا دغسي حکم لکه د فرضي روژې یې نه دی، لان الایام لا تتعین لها من جهة الشارع فیجب التعین في النیة دفعا للمزاحمة بخلاف صوم شهر رمضان.

فائده: ورځ په شریعت کي د صبح صادق څخه شروع کېږي تر غروب الشمس پوري، نو نصف نهار شرعي پوخ څاښت ته وايي.

درویش وايي: چي اشتراط د ضحوه کبری ددې لپاره دی اکثره حصه د روژې د ورځي سره د نیت سره سي.

مسئله: احتیاط په نیت کي د تراویح دادی چي نیت د سنة الوقت او یا نیت د قیام اللیل او یا نیت د تروایح وکړي، په تفسیر قرطبي او په روح البیان کي وايي چي تراویح سنت مؤکده دي واظب علیها الخلفاء الراشدون ﷺ ای وان کان الجماعة العامة فیها في خلافة عمر ﷺ وفي الحدیث قال رسول الله ﷺ ان الله فرض علیکم الصیام وسننت قیامه.

پوښتنه: امیر المؤمنین عمر ﷺ چي په میاشت کي د روژې مسلمانان پر یوه امام سره جمع کړه، نو یې داسي وویل نعمت البدعة هذه ای قیام اللیل نو د بدعت معنا څه ده، او سنت وبدعت منافات نه سره لري؟

ځواب: نبي ﷺ که څه هم درې شپې قیام اللیل کړې ده، په جماعت سره لکن دوام یې نه دی پر کړی، بلکه د قیام اللیل جماعت یې بېرته پرېښو، او نه یې خلګ پر یوه امام سره جمع کړي دي، نو د عمر ﷺ مراد دادی چي همېشه توب پر جماعت د قیام اللیل او خلګ پر یوه امام سره جمع کول بدعت دی لک دا بدعت حسنه دی او بدعت محموده دی.

سوال: په حدیث مبارک کي راغلي دي ﴿کل بدعة ضلالة وکل ضلالة في النار﴾ یعني کل اهل الضلالة في النار، نو بدعت محموده څرنګه امکان لري؟

ځواب: مراد له بدعت څخه په دغه حدیث کي هر هغه نوی عمل دی چي په شریعت مبارک کي هیڅ اصل نه لري، داسي نوی کار خو اتفاقا ضلالت دی مګر د تراویح خو اصل ثابت دی د علیه السلام څخه چي درې شپې د روژې قیا اللیل په جماعت کړي دي کما في البخاري ومسلم وغیره من الصحاح الستة.

پوښتنه: آنحضرت ﷺ دوام ولي نه پر کاوه؟

ځواب: د عدم دوام عذر هم په مذکوره حدیث کي علیه الصلوة والسلام پخپله بیان کړی دی چي زه بېرېږم چي صلوة اللیل په جماعت سره پر تاسي فرض نسي، نو چونکه په خلافت کي د عمر ﷺ دغه بېره له منځه ولاړه، نو ځکه عمر ﷺ صلوة اللیل په جماعت سره او د خلګو په دعوت ورکولو سره شروع کړه.

فائده: معلوم الحاله مخالفین چي د مذاهب اربعه وو د تقلید منکر دي، دوئ وخپلو اتباعو ته داسي وایي چي فلانی عمل او کار بدعت دی، او په حدیث کي بدعة حسنه هیڅ نه مني، او اتباعو ته په خیال داسي ورکوي چي بدعت مرادف د کفر دی، ځکه ددوئ اتباع بدعت کونکي که څه هم بدعت حسنه او محموده وي په نظر د ګمراه او کافر ګوري، کما هو المجرب في اتباع هؤلاء الفرق.

درویش وایي: چي زه ددوئ له مشرانو څخه پوښتنه کوم، که هر بدعت که اصل لرې او که یې نه لري ضلالت وي، نو دغه مشران د فرقه مذکوره تراویح ولي کوي، او څوک چي د یو صالح سره بیعت د مریدی وکړي دوئ یې ولي جائز نه بولي، او سره ددې چي دغه بیعت خم هم اصل ثابت لري کما في بیعت الرضوان في الحدیبیة مع رسول الله ﷺ کما في البخاري وغیر من الاصول الستة، او ددې ډلو مشرانو او تابعان ولي پر تسبیح متعارفو باندي د خدای ﷻ ذکر کوي مع ان رسول الله ﷺ مارء التسابیح المتعارفة طول حیاته او که دوئ وایي چي دا خو اصل لري ولي چي علیه الصلو والسلام یوه ښځه ولیدل چي د خرما پر مندکو ذکر یې ذکر کاوه، علیه الصلوة والسلام منع نه کړه نو دوئ وایي چي د تسابیح متعارفه وو او د خرما د مندکو څه فرق دی، نو دغه معلوم الحاله ډلې مجبوره دي چي په بدعت حسنه او سئیه یې اقرار کوي، نو بیا که یي چېري داسي یو نوی عمل ولي دی چي هغه اصل په شریعت کي نه درلودی هغه کار ته دوئ ضلال وایي او په هغه فتوی کي اصحاب او اتباع د مذاهبو اربعه وو د دوئ سره اتفاق کوي، او داسي وي چي ددوئ د لامذهبي سره موافق وي هغه دین او شریعت بولي او چي مخالف وي که څه د یو مذهبه سره د مذاهبو اربعه وو سره موافق وي، هغه دوئ بدعت او ضلالت بولي بلکه بعض سرسختنه ډلي ددوئ یې شرک بولي، نو په دغه حکم کي موږ اتباع د مذاهبو نه ددوئ موافقت کوو او ددوئ دغه مفکوره په سخته لهجه رد وو.

پوه سه: چي آنحضرت ﷺ به اصحابو کرامو ﷺ ته د روژې د میاشتي زېرى ورکاوه په دي ښائسته الفاظو سره "قد جائکم شهر مبارک قد جائکم شهر مبارک کتب الله علیکم صیامه تفتح فیه ابواب الجنة وتغلق فیه ابواب الجحیم وتغل فیه الشیاطین، وفیه لیلة هي خیر من الف شهر من حزم خیرها فقد حرم:

مسئله: پوه سه چي دغه حدیث اصل دی په مبارکي ورکولو د خلګو یو وبل ته په راتلو د بعضو میاشتو یا د اخترو سره لکه چي عادت دی د خلګو، قال

السخاوي رحمة الله عليه في المقاصد الحسنة التهنية بالشهود والاعياد كما اعتادة الناس مشروع وهذا الحديث اصل له، په حديث مرفوع كي راغلي دي من حقوق الجار ان اصابه خير ههنا، او مصيبة غراه، او مرض عاده.

درويش وايي: چي مبارکي يو وبل ته سره ورکول فرق معلوم الحاله بدعت سيئة بولي.

پوه سه: چي موږ مسلمانانو لره درې اختره دي عيد الافطار له روژې څخه وهو عيد الطبعية، والثاني عيد الموت على الايمان الكامل وهو عيد كبير، والثالث عيد تجلى انوار الله ﷻ وهو اكبر الاعياد، حديث صحيح رواه الترمذي، عن زيد بن خالد ﷺ كه چا روژه مات ورکړی روژاتي ته كان له مثل اجره من غير ان ينقص من اجره شيئا.

مسئله: مستحب داده چي روژه دي د لمر ليوېدو سره متصل ماتوي او پېشلمی دي ناوخته كوي، سبب دادی د تعجيل الفطر چي د شپې روژه نيول بدعت سيئه دی نو روژاتي چي روژه تر غروب الشمس وځنډوي نو گويا بعض اجزاء د شپې يې روژه ونيول، نقل دی چي حماد بن سلمه الامام الحافظ رحمة الله عليه به په مياشت كي د روژې هر روژه مات پنځوس (۵۰) كسوته روژه مات ورکاوه، او چي د اختر شپه به سوه يو يو جوت كالي به يې هر يوه ته ورکول او خلگو به دی د ابدالو څخه باله، وفي الحديث كه چا ورې موږ كړی يعني كه يې روژه وي او كه بې روژې وي، او يا يې لخ سړي ته كالي ورکړه، او يا يې مسافر ته ځای ورکړی خدای ﷻ به هغه ته پناه ورکړي د سختيو څخه د ورځي د قيامت، د ابو سليمان داراني څخه منقوله ده دی وايي چي زه د ورځي روژه ونسم او په حلاله گوله يې ماته كړم ماته احب ده تر قيام الليل وصوم النهار چي په حرامه گوله يې ماته كړم، او دی وايي چي حرامه ده پر هغه زړه چي په نس كي يې حرامه گوله وي چي لمر د توحيد الهي دي پر هغه زړه طلوع وكړي ولا يسما في وقت الصوم، نو پر صائم لازمه ده چي د حرام خوړلو څخه دي جداً پرهېز كوي.

درویش وایي: چي په تاریخ کي د عبدالله ابن المبارک چي د امام اعظم شاگرد و، او امام بخاري په صحیح بخاري کي دده روایتونه هم راوړي دي، راغلي دي چي ده لوی تجارت کاوه او پر طالبانو د علم او فقراؤ د کاله یو لک درهم مصرفول، او طالبانو ته به یې ویل چي تاسو طلب الدنیا مه کوئ بلکه په طلب د علم کي سرگرمه کوشش کوئ د دنیا او نفقې غم پر ما دی، او که تاسي نه وایي ما به هیڅ تجارت نه وایي کولای، او په ادنی مایکفی به مي گزاره کولایي رحمه الله تعالی.

پوه سه: چي امام مظهري رحمه الله په نقل د احادیثو صحیحه وو د روژې د میاشتي او د روژې نیولو په باره کي یو مستقل فصل راوړی دی، وقال ﴿عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال اذا دخل رمضان صفدت الشياطين ومردة الجن وغلقت ابواب النار فلم يفتح منها باب وفتحت ابواب الجنة فلم يغلق منها باب وينادي مناد يا باغي الخير اقبل ويا باغي الشر اقصر ولله عتقاء من النار وذالک کل ليلة، متفق عليه﴾

ترجمه: یعني چي د روژې میاشت داخله سي، نو شیطانان د وسپونو په قید کي و تړل سي، او سر کښه د پېرانانو، او وتړل سي دروازې د دوږخ نو یوه دروازه یې نه وي خلاصه، او خلاصي سي دروازې د جنت نو نه وي تړلې د دروازو د جنت څخه یوه هم، او نعره کونکې یعني ملکه نعرې وهي چي ای طالبه د خیر پر عبادت مخ راواړوه، او اې طالبه د شر د گنهو څخه ځان وساته، او خدای جل جلاله لره ازادونکې بندگان سته له اور څخه او دا هم هره شپه، رواه البخاري ومسلم رح باختصار، والمذکور رواية الترمذي وابن ماجه او احمد، او د ابو هريره رضي الله عنه څخه روایت دی چي آنحضرت ﷺ وفرمایله ﴿من صام رمضان ايماناً واحتساباً غفرله ماتقدم من ذنبه، ومن قام رمضان ايمانا و احتسابا غفرله ماتقدم من ذنبه، ومن قام ليلة القدر ايمانا و احتسابا غفرله ماتقدم من ذنبه، متفق عليه﴾

ترجمه: که چا روژه ونیول د میاشتي د روژې چي باعثه يې ایمان و، او سترګي د ثواب يې وخدای ﷻ ته درلودې ده ته به وروبخښل سي هغه د مخه ګنهونه، او که چا قیام د شپو د روژې وکړی (چي اوس يې تراویح بولي) د ایمان او احتساب له کبله و هغه ته به وروبخښل سي دمخه ګنهونه، او که چا قیام د شب قدر د شپې وکړی د ایمان او احتساب له کبله وده ته به وبخښل سي مخکني ګنهونه.

درویش وايي: چي دا روایت په فضائلو کي د روژې يوه په زړه پوري حدیث دی چي پکښي درې سببه د مغفرت د ګنهو جمع دی، د سلیمان فارسي ﷺ څخه روایت دی چي رسول کریم ﷺ په اخره ورځ کي د برات د میاشتي داسي وويل چي اې خلګو یعني مؤمنانو پر تاسي راغله یوه لویه میاشت چي مبارکه میاشت ده، او داسي میاشت ده چي په هغه کي شب قدر سته چي هغه خیر ده تر زرو میاشتو، یعني د هغې شپې عبادت تر زرو میاشتو عبادت بهتر او ښه دی یعني په دې زرو میاشتو کي د روژې میاشت نه وي، والا یلزم تفصیل الشيئ علی نفسه بکرات کما لایخفی، او خدای ﷻ ګرځولي دي روژې ددې میاشتي فرض یعني پر مسلمانانو باندي، او د شپې قیامه چي اوس د تراویح په نامه یادېږي نفل پر تاسي، او که څوک نژدېکت وکړي یعني وخدای ﷻ ته په یو عمل سره د اعمالو د خیر یعني نفلي وي که مالي او بدني او که لساني، دومره ثواب يې دی لکه په بله میاشت کي چي فرضي عبادت او د خیر کار وکړي، او که څوک عبادت وکړي فرضي په دغه میاشت کي ثواب يې دونده دی لکه چي سړی يې په ماسوا کي ددې میاشتي اویا (۷۰) فرضي هغه عبادات وکړي او دا میاشت د صبر ده، یعني د اکل او شرب او جماع څخه په ورځ کي، او د صبر ثواب جنت دی، او دا میاشت د مرستي او د کومک ده یو له بله سره، او داسي میاشت ده چي رزق پکښي بالا کېږي یعني د صائمانو مؤمنانو او که چا په دې میاشت کي روژه مات ورکړی وروژیاتي ته، هغه روژه مات سبب د

بخښنې د ګنهو دده ګرځي، او د ازادولو د رقبې دده لـه اوره ځخـه، او دې سړي ته خدای ﷻ دونده ثوابونه ورکوي لکه د هغـه روژیاتي بیله دې چي د ثواب د روژیاتي شی کم کړي، صحابه کرامو ﷺ وویل چي هر څوک لـه موږ ځخه خو دونده قدرت نه لري چي بل روژیاتي تـه روژه مات ورکړي، علیه السلام وویل دا ثواب خدای ﷻ هغه چاتـه هم ورکوي چي روژیاتي تـه یو غړپ شیدې ورکړي او یا خورما ورکړي، او یا یو غړپ اوبه ورکړي، او کـه چا روژیاتي پـه ډوډۍ موړ کړی خدای ﷻ بـه هغـه تـه اوبـه ورکړي زما لـه حوضه ځخه یعني د حوض کوثر ځخـه، داسي اوبـه چي بیا بـه نسي تږی تر څو چي جنت تـه ورځي، او داسي میاشت ده چي پـه اولو لسو شپو کي او ورځو کي رحمتونـه د خدای ﷻ پر مسلمانانو نازلیږي، او د منځ پـه لسیزه کي د خدای ﷻ له خوا ځخه مغفرت د ګنهو کیږي ومسلمانانو ته او پـه اخرو شپو او ورځو کي ازادي له اوره ځخه ورکول کیږي، نو پـه دې میاشتي کي ځلور خویه تاسي ډېر کوئ.

(۱) شهادة ان لا اله الا الله

(۲) استغفار او طلب د بخښنې.

(۳) د جنت خواست کوئ له خدای ﷻ ځخه.

(۴) پناه غواړئ له خدای ﷻ له اوره ځخه، رواه البغوي رحمه الله.

درویش وایي: چي ما بعض اختصار پـه دې حدیث او بعض ترجمې د الفاظو د حدیث کي کړی دی، نو پـه اخر کي دا وایم او کما قال رسول الله ﷺ وفي الحدیث المتفق علیه عن ابي هریره ﷺ قال قال رسول الله ﷺ کل عمل ابن آدم تضاعف الحسنات بعشر امثالها الی سبعمائة ضعف، قـا الله تعالی الا الصوم فانـه لي وانـا اجزي بـه (ژبـاړه عمـل د ابـن آدم مضاعف کیږي حسنات پـه لس مثلـه د هغـو تر اوه سوه (۷۰۰) ضعفه پوري خدای ﷻ وایي مګر نه روژه ولي چي روژه زما لپاره ده او زه جزاء د روژې ورکوم یعني ملکو ته یې نه سپارم ولي چي د روژې د ثواب قدر نه

دی ورمعلوم، دا هلته که صیغه د اجزی معلومه وویل سي، وقد مر هذا الحدیث بترجمته من قبل ایضا یدع طعامه وشرابه وشهوته من اجلي، روژاتي پرېږ ایښی دی خوراک او څښاک او جماع زما له بېري.

پوه سه: چي دا جمله مستانفه بیان د علت ده انا اجزی به ده

للصائم فرحتان فرحة عند افطاره وفرحة عند لقاء ربه (او روژیاتي لره دوې خوشهالیاني دي یوه خوشهالي په وخت کي د افطار ده او بله خوشهالي په وخت کي د ملاقات ده خدای ﷻ ده یعني چي ثوابونه د روژې د خدای ﷻ له خوا ووېني) ولخلوف فم الصائم اطیب عند الله من ریح المسک (او متغیر بوی د خولې د روژیاتي ډېر خوش بویه دی تر بوی د مشکو) الصوم جنة (روژه سپر دی له ګنهو څخه) فاذا کان یوم صوم احدکم فلا یرفث ولا یصخب فان سابه احد او قاتله فلیقل اني امرء صائم (نو چي وي روژه د یوه ستاسي څخه نو دي فحش نه وایي او نه دی لوی لوی اوازونه کاږي، او که یو چا وده ته ښکنځل وکړه او یا یې جنګ ورسره کاوه نو دي دا ووایي و هغه سړي ته چي زما روژه ده نو زه ستا د ښکنځولو ځواب نه درکوم او نه ستا سره جنګ کوم، او یا دي پخپل زړه دا خبره ورتېره کړي چي ستا خو روژه ده باید ته نه چاته ښکنځل وکړې او نه جنګ وکړې، وروی عن ابی هریرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ انه قال یغفر لامته في آخر لیلة من رمضان قیل یا رسول الله هي لیلة القدر قال لا ولکن العامل انما یوفی اجره اذا قضی عمله.

ترجمه: علیه الصلوة والسلام وویله چي زما امت ته بخښنه کېږي په اخیره شپه کي د روژې، چا پوښتنه ځندي وکړه یا رسول الله ﷺ دغه شپه نو د شب قدر ده؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل یا لکن سبب د بخښي دادی چي یو څوک چي د چا کار کوي یعني د چا مزدور وي هغه مزدور ته کامله مزدوري هغه وخت ورکول کېږي چي هغه کار پای ته ورسوي، رواه احمد بن حنبل رحمة الله علیه.

درویش وایي: چي اې خدای ﷻ ته وما عاصي ته ثواب او مزدوري قبل الوقت یعني په دنیا کي راکړې ده چي ستا د نعمتونو حساب نه په ژبه او نه په قلم د عاصي کېدای سي ﴿وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها﴾ پر ما عاصي ستا عبادت په دې لازم دی چي ته رب یې زما او زه بنده یم ستا، پاکه خدایه که تا جنتونه فرضا نه وایي پیدا کړي، نو خو طمع د جنت به هم نه وایي او که دي دوږخونه فرضا نه وایي پیدا کړي نو خو بېره د دوږخ به هم نه وایي، لیکن بیا هم که تا پر عاصي بعض فرائض مقرر کړي وایي او د بعضو کارو څخه دي منع کړې وایي، نو د بندګۍ په سبب مراعات د اوامرو ستا او د منهیاتو پر معاصي لازم به وایي په مراعات د ربوبیت او استحقاق ذاتي ستا ﷻ لکن که ته په ورځ د اخرت ماته ثواب راکړې او ګنهونه مي راوبخښې ستا عین احسان دی، اللهم اغفرلي ذنوبي کلها واغفر لوالدي وارحمهما کما ربیاني صغیرا، په حدیث شریف کي راغلي دي روایت یې بیهقي کړی دی په شعب الایمان کي د عبدالله بن عمر ﷠ څخه داسي راغلي دي چي رسول کریم ﷺ وویل چي روژې او قرآن شفاعت کوي د بنده، روژې وایي اې خدایه دغه بنده موږ منع کړی و له طعام او شهواتو څخه د ورځي، موږ ته اجازه د شفاعت دده وکړې، او قرآن وایي چي اې ربه ما منع کړی و دغه سړی له خوبه په شپه کي یعني چي زما تلاوت به یې کاوه د تهجد په لمانځه کي ماته اجازه د شفاعت وکړه دده په باره کي، علیه الصلوة والسلام وایي فیشفعان.

پوه سه: چي په حدیث شریف کي راغلي دي چي یو اعرابي یعني صحرایي سړی وعلیه الصلوة والسلام ته راغلی او پوښتنه یې وکړه، اقریب ربنا فنناجیه ام بعید فننادیه فسکت عنه فانزل الله تعالی.

آیا نژدې دی خدای ﷻ زموږ چي موږ کرار خبري ورسره کوو، او که لېري دی نو موږ به ناري پسي وهو، نو رسول الله ﷺ یو ګړی ساکت سو فنزل هذه الآیة.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ

يعني چي ستا څخه پوښتنه وکړي بندګان زما زما په باره کي نو په تحقيق زه نژدې يم يعني ورته ووايي چي خداى ﷻ نژدې دى، يعني په قرب علمي نه په قرب مكاني لانه تعالى منزه عن المكان.

أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ

او زه قبلوم دعاء د هغه چا چي ماته خواست وکړي.

پوه سه: چي په قرائت ددې آيت كي قراء سره مخالف دي، قاريان د مدينې منورې يې اكثره يعني اكثر ددوئ په اثبات د يا وايي په دواړو ځايو كي په حال كي د وصل يعني الداعي وعاني، او باقي قاريان يې په حذف د ياء وايي وصلا ووقفا واكثر نسخ القرآن الكريم على هذه القرائة.

پوښتنه: ډېر مسلمانان وخداى ﷻ ته خواستونه په امور دنيويه كوي لكن اجابت يې نه كېږي، او خداى ﷻ په دې آيت كي وعده د اجابت كړې ده؟

ځواب: بعض مفسران رح وايي چي اجابت لره د دعاء شرائط سته، نو په داعي كي به هغه شرطونه نه وي موجود، مثلا يو شرط د اجابت لقمه حلال ده وهذا الشرط في هذا الزمان اعز من مخ البعوض، او بل شرط يې حضور القلب والاخلاص دى وهذا الشرط ايضا مفقود في كثير من الناس، بلكه په اوسنى زمانه كي دعاګانې په قلب لاهي غافل سره كېږي او بل شرط يې تيقن پر اجابت دى ولي خداى ﷻ پر هر څه قادر دى، مګر ډېر خلګ په قلب شاک سره دعاګانې كوي، او بعض مفسران رح وايي چي دا آيت خو مطلق دى او مطلق محمول پر مقيد وي چي په يوه واقعه كي وي كما هو المقرر في اصول الفقه، او په بل آيت كي خداى ﷻ داسي ويلي دي ﴿بل اياه تدعون فيكشف ماتدعون اليه ان شاء﴾ نو دا آيت مطلق چي محمول پر دې آيت مقيد سي، نو ددې آيت معنا داده ﴿اجيب

دعوة الداعي ان شئت﴾ يعني اجابت مقيد په مشيت سره د خداى ﷻ دى
او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي اجابت د دعاء يوازي دانه دى چي
خداىﷻ به عين مسئول وركوي، بعض وخت د داعي تر مسئول بل شى
سائل ته خير وي په علم كي د خداى ﷻ نو خداى ﷻ وداعي ته هغه خير تر
مسئول وركړي، او د سائل دا گمان وي چي زما مسئول چي خداى ﷻ
ماته نه كړى را نو زما خواست يې نه دى قبول كړى، او كېداى سي چي
داعي ته يو شر او ضرر متوجه وي، چي دفعه د هغه تر مسئول دده خير
وي داعي ته، نو خداى ﷻ په عوض د مسئول كي دفعه د هغه شر د داعي
څخه وكړي او داعي وايي چي زما خواست نه سو قبول، او يا د داعي په
دعاء كي قطع د وسيله رحمي وي لكه د يو سړي چي مثلا له وروره څخه
خوا بده وي، دى داسي خواست وكړي چي خدايه زما ورور په ستر گو ړوند
كړې، او يا د سائل مسئول يا محال ذاتي وي لكه چي وايي خدايه ما
ملكه وگرځوې، او يا محال عادي وي لكه يو غريب سړى چي ووايي اې
خدايه ماته د امريكا بادشاهي راكړې مثلا، او دا هم اجابت د دعاء دى او
داعي دده اجابت څخه غافل دى چي په بعضو رواياتو كي راغلي دي چي
بعض بندگان چي په ورځ د قيامت وخپلو جنتونو ته ورسي، په جنتونو كي
زائد تر اعمالو صالحه وو خپل چي دوئ په دنيا كي كړي وه ځايونه او
قصرونه ووينې، نو خداى ﷻ ته التجاء وكړي چي دغه زائد قصرونه او
ماڼۍ زموږ په جنتونو كي له څه دركه دي رب ﷻ ورته ووايي چي دا
ځايونه له دې دركه دي چي تاسي به ماته په دنيا كي خواستونه كول او ما
به تاسي ته ستاسي مسئول نه دركاوه، دا قصرونه د هغو خواستو عوض
دى، نو دوئ به ووايي چي دونده لوى عوض په دار جاوداني زموږ
خواستونو لره وو نو كاشكي زموږ غوښتي خلگو په دنيا كي خلگو په
غچيو پرې كولاى، او موږ تاته خواستونه ددفع كولاى او تا نه قبولولاى او
دا عوضونه دي راكولاى، الى غير ذالک من بيانات المفسرين رح

فوائد شتی: پوه سه! چي څوک چي په یوه بلا مبتلاء سي او کشف د هغې بلا او دفعه له خدایه نه غواړي حرام دی په شریعت او طریقت کي لانه کالمقاومة مع الله والتحمل لمشاقه.

قال المولوي المعنوي جلال الدين الرومي رحمة الله عليه

چون فرود آید بلابی دافعی جز تضرع هیچ نبود دافعی

فائده: لپاره د فعي د بلا او یا د مرض وغیرهما د عوام الناس لپاره او د مبتدیانو لپاره چاره نسته چي یو سبب که دوا وي او که دعاء وي برابره وي او هر چه نیت د اهل سلوک دی د هغو احوال تر ضبط لاندي نه راځي

په حدیث مبارک کي راغلي دي چي نمرود چي د حضرت ابراهیم علیه السلام لاسونه تړلي وه او د منجنیق په ذریعه یې اورته ور وغورځاوه، جبرئیل علیه السلام په هواء کي اور ته نارسیده راغلی او ابراهیم علیه السلام ته یې وویل هل لک من حاجة فقال الخليل علیه السلام اما اليک فلا، فقال جبرئيل علیه السلام اسئال الله الخلاص، فقال الخليل علیه السلام حسبي من سؤالي علمه بحالي، ولهذا التوكل للخليل علیه السلام وقال الله تعالى ﴿وقلنا يا نار كوني بردا وسلاما على ابراهيم الآية﴾

فائده: بعض مفسرین رح وایي چي قضاء الحاجه غیر دی د اجابت الدعوت څخه، ولي چي اجابت الدعوت دادی چي بنده ووایي یا الله خدای جل جلاله ورته ووایي لبیک عبدي او دا معنا د اجیب دعوة الداعي ده. او وروسته چي بنده ووایي چي افعل کذا د هغه کار کول د خدای جل جلاله د خوا څخه قضاء الحاجة بولي، اول چونکه موعود دی نو لا محاله موجود دی، او دوهم ومشیت ته د خدای جل جلاله موکول دی.

فائده: قضاء الحاجة په قول د رسول کریم صلی الله علیه وسلم حصر په ورکړي کي د مسؤل نه دی، قال رسول الله صلی الله علیه وسلم دعوة المسلم لا یرد الا لاحدی ثلث اما ان یدعوا باثم لکه یو سړی چي ووایي چي ماته د فلانی ښځي پر زناء باندي قدرت راکړې، او قطیعة رحم مثال یې د مخه تېر سو، واما ان یدخرله في الآخرة، واما ان یصرف عنه السوء عنه بقدر مادعا، او ددې تحقیق دمخه تېر سو.

فائده: قال العلماء الدعاء مفتاح باب السماء واسنانه لقمة الحلال.
قال رسول الله ﷺ الرجل يطيل السفر يمد يديه الى السماء اشعث اغبر يقول يا رب يا رب ومطعمه حرام وشربه حرام وملبسه حرام، وغذى بالحرام فاني يستجاب لذالک.

فائده: بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي اجابت د دعاء د بنده مقيد دی په اجابت پوري د بنده دعوت لره د خدای ﷻ ولهذا قال الله تعالى ﴿فليستجيبوا لي وليؤمنوا بي آه﴾

فائده: د تاريخ له پاڼو څخه صاحب د روح البيان نقل کړی دی چي په کوفه کي د ښار يو څو کسان مستجاب الدعوات د خدای ﷻ دوستان وه د ابن مروان ظالم په حکومت کي چي ابن مروان به هر والي و کوفې ته واستاوه او هغه به په ظلم لاس پوري کړی نو هغو د خدای ﷻ دوستانو به ښرا ورته وکړه په لږ زمانه کي خدای ﷻ هلاک کړی، نو اخير الامر ابن مروان ظالم اعظم حجاج بن يوسف والي د کوفې مقرر کړی او د هغو کسانو مستجاب الدعوات په حال يې هم خبر کړی، نو حجاج بن يوسف کوفې ته ورغلی اولين کار يې دا وکړی چي بعض مخور کسان چي په هغو کي دغه مستجاب الدعوات کسان هم وه، نو حجاج ظالم يو د حرام خواړه ورته پاخه کړي وه، نو مېلمنو چي هغه حرام خواړه وخوړل، نو حجاج بن يوسف وويل او ابن مراون يې خبر هم کړی چي زه په امن کي سوم ددغو مستجاب الدعوات کسانو او ددوئ ښرا خدای پاک نه قبلوي ولي چي ددوئ په نسو کي حرام خواړه ولوېدل او حجاج خپل حکومت بېغمه پر کاوه او ددوئ ښېرا هم نه قبولېدل آه.

فائده: په لفظ کي د اني قريب چي معنا يې قرب مکاني ده استعاره لپاره د قرب علمي دی او دې استعارې ته چونکه د قريب لفظ مشتق دی په اصطلاح د علم بيان استعاره تبعيه تمثيليه وايي، راجع علم البيان في معرفة معنا هذه الاستعارة.

پوښتنه: ولي قرب څخه خپل حقيقي معنا نه ده مراد؟

ځواب: قرب مكاني پر خداى ﷻ ممتنع دى كماتقرر في علم العقائد وقد اشرنا اليه من قبل.

پوښتنه: كتابوته د علم كلام د چالاس رسيږي يو داسي عام الفهم دليل پر امتناع د قرب مكاني پر خداى پاک هم سته؟

ځواب: هو سته.

تاريخ اسلامي وايي چي يوه ورځ په مكه مكرمه كي يوه متمول سړي د ډېرو علماؤ ضيافت كړى وو چي د هغو په جمله كي امام الحرمين ابو المعالي عبدالملك هم موجود و، خير د علماؤ د مجلس جريان ودې مسئلې ته ورسېدى چي خداى ﷻ لره ولي مكان په معنا حقيقي سره نسته، امام الحرمين ورته وويل چي ددې مسئلې دليل دادى چي يونس ﷺ چي په نس كي د ماهي خداى ﷻ بندي كړى و چي قصه يې وهر چا ته معلومه ده هغه په نس كي د ماهي دا ذكر كاوه ﴿لا اله الا انت سبحانک اني كنت من الظالمين﴾ او رسول الله ﷺ په ليلة المعراج كي د خداى ﷻ حمد په دې الفاظو ووايه ﴿لا احصى ثنا عليک انت كما اثنيت على نفسک﴾ علماء حاضرين د مجلس ودې ځواب ته د امام الحرمين حيران پاته سوه چي ددغو دوو خبرو څخه څرنگه نفي د مكان په معنا حقيقي د خداى ﷻ معلومېږي، نو د امام الحرمين څخه يې توجيه ددې ځواب وغوښتله، امام الحرمين ورته وويل چي په دروازه كي يو سړى مسكين دى چي زر درهمه پور پر باندي دى، نو موږ او تاسو په اجتماعي توگه ددغه سړي د پور اجراء ور وكړو نو زه به توضيح د دليل مذكوره درته وكړم، صاحب الضيافة ورته وويل چي د پور اجراء يې زه وايم خو ته توضيح د دليل مذكوره موږ ته وكړه، هغه وو چي صاحب الضيافة زر درهمه وه امام الحرمين ته وركړه او هغه دا زر درهمه وروړه وه صاحب الحاجة پوروړي ته او بېرته راغلى او توضيح د دليل مذكوره يې په دې الفاظو وكړه چي ټوله علماء او اهل لسان

عربي په دې پوهېږي چي انت خطاب دی وحاضر ته، نو که خدای ﷻ لره مکان په معنا حقیقي وايي نو خو دا مکان به یا په عالم علوي کي وايي نو یونس ﷺ ثرنګه خطاب په انت خدای ﷻ لره کاوه خدای ﷻ خو از روي مکان علوي له یونس ﷻ څخه غائب و، او که خدای ﷻ په مکان سفل کي وايي نو آنحضرت ﷺ ثرنګه فوق السموات السبع خطاب د "انت" خدای ﷻ ته کاوه ولي خدای پاک په مکان سفلی کي د علیه السلام څخه غائب و، نو دا یقیني ده چي خدای ﷻ مکان په معنا حقیقي خدای ﷻ لره نسته بلکه لفظ د قریب په معنا مجازي دی چي حضور علمي دی، ټوله علماء او اهل مجلس ودې ځواب ته د امام الحرمین رحمه الله هم قانع سوه او هم د تعجب په دریاب کي غرق سوه.

درویش وايي: لله دره ما ادق نظره

تصوفي ځواب د "اجیب دعوة الداعي اذا دعاني" وقد مر ذکر السوال وتفصیل الجواب لازمه ده پر دعاء کونکي باندي چي خپل نفس او زړه پاک ولري له بدو اخلاقو څخه لانها قاطعات لطریق الدعاء، او زړه دي صاف ساتي او په اخلاق حسنه وو دې منور ولري فان القربات ترفع الدعوات، قال الله ﷻ الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه، او داغه رنګه دي روح د التفات څخه وغیر الله ته پاک لري ویکون دعائه لطلب الحق من الحق لیستجیب دعائه ولا یخیب رجائه، کما ورد في الحدیث القدسي الا من طلبني وجدني ومن طلب غیري لم یجدني وان الله وعد الاجابة علی طلبه الدعاء، ولذا قال ﴿اجیب دعوة الداعي اذا دعاني﴾ ای اذا طلبني.

سعدي شېرازي رحمه الله

خلاف طریقت بود که اولیاء تمنا کند از خدا جز خدا

فمن اخل ببعض هذه الشروط لم یلزمه الاجابة کمن یخل برکن من ارکان الصلوة لم یلزمه القبول، کذا في روح البیان.

درویش وایي: چي مؤمن باید رضاء طلب د خدای ﷻ وي په عباداتو او اذکارو سره، څرنګه چي خدای ﷻ راضي وي د مؤمن څخه او په ضروریاتو د مؤمن په دنیا او په اخرت کي خدای ﷻ ښه خبر دی تر مؤمن، نو مؤمن باید مطمئن ووسي په وخت کي د دعاء هر رنګه چي خدای ﷻ وکړه د مؤمن داعي باید دا ایمان او اذعان وي چي دغه زما لپاره خیر ده عند الله ﷻ.

پوه سه: چي د خدای ﷻ داسي بندګان سته چي په اشاره له خدایه شی بېله تصریح په مطلوب سره غواړي، خدای ﷻ هغه مطلوب ددہ ورکوي

حکایت: راوي وایي چي یو کال په بغداد کي سخته قحط سالي وه د باران، نو امیر الوقت اعلان د استسقاء وکړی په ښار کي، نو یوه ورځ امیر الوقت سره د رعیتو صحراء ته ووتل حتیٰ الممکن یې شرائط او د استسقاء اداب هم پر ځای کړه، هیڅ باران یا وریځ نه سوه معلومه او بیا دویم ورځ او بیا دریم ورځ یې هم استسقاء وکړه، خو خلګ نا امیده سوه ولي چي هیڅ اثار د باران یې نه ولیدل، لکن په بغداد کي یو د خدای ﷻ دوست و چي ټولو د بغداد خلګو په ښه سړي توب منلی و، او هره ورځ به په استسقاء کي په هغه ولي الله پسي خلګو کتله او هغه به یې په استسقاء کي نه لیدی، پسله دري ورځي استسقاء څخه خلګو و امیر الوقت ته وویل چي فلانی د خدای ﷻ دوست په استسقاء کي نه معلومېدی ته راسه ولاړ سه یو څو مخور کسان به و هغه ته ورسو او هغه ته به خواست وکړو چي یوه ورځ به ته استقاء ته راسره ځې، نو څلورمه ورځ به هم استسقاء وکړو، ګوندي ددغه د خدای ﷻ د دوست دعاء قبوله سي او باران وسي، امیر الوقت دا خبره ومنل او د څو کسانو سره د هغه ولي الله کورته ورغلل، نو ده ته امیر الوقت ویل چي دري ورځي موږ ټولو بغداد والا وو استسقاء وکړه او ته نه وې راغلی سبب څه و، هغه سړي ورته وویل چي زه ګناه کاره بنده وم نو زما خیال دا و چي په سبب ستا د بد عمل او شوموالي به خدای ﷻ د بغداد د خلګو استسقاء رد کړي نو له دې سببه زه نه

درتلم، امیر الوقت ورته وویل چې موږ غواړو چې څلورمه ورځ بیا استسقاء وکړو لکن ته به حتما راسره ځې هغه د خدای ﷻ دوست ورته وویل چې ماته تجربه حاصله ده چې خدای ﷻ زما خواست نه مني، خو امیر الوقت ورته ټینګ سو، نو هغه ولي الله ورته وویل چې زه به اوس تاسي ته لنډه تجربه د عدم قبول در وښیم، خلګو ته یې وویل چې ورسئ په یوه کاسه کي اوبه راوړئ، خلګو چې اوبه راوړې د خپل د لمانځه دسمال په اوبو کي ډوب کړی او بیا یې راوکښی او خلګو ته یې وویل چې زه خو دا غواړم چې خدای ﷻ زما دغه دسمال را وچ کړي او لمر هم په ښه تودوخي مځکي نیولې ده، وګورئ چې زما دغه دسمال خدای ﷻ را وچوي او که نه خلګو چې دسمال ولمر ته اوار کړی، یو وار په قدرت د خدای ﷻ وریځ او باد پیدا سو او باران شروع سو، نو هغه ولي الله امیر الوقت او خلګو ته وویل چې ما نه درته وویل چې خدای زما خواست نه قبلوي ورځي ولاړ سئ، د خدای ﷻ په قدرت مسلسل بارانونه شروع سوه او خدای ﷻ قحط له بغداده پورته کړی.

درویش وایي: چې دغه ولي الله په اشاره د خدای ﷻ څخه باران وغوښتی خدای ﷻ دده په زبان حال خواست قبول کړی.

سعدي بر فلک برتر بود اسرار او شیئا لله شیئا لله کار او

آداب الاجابت: باید سائل وخدای ﷻ ته اسماء الحسنی د خدای ﷻ شفیع وګرځوي، او هغسي دعاګانې وکړي چې له سلف صالحینو څخه منقولې وي، او وسیله د اجابت انبیاء علیهم السلام او اولیاء الله الصالحین وګرځوي، وفي الحدیث النبوي ﷺ قوام الدنیا ای ثباتها، بثلثة اشیاء په درو شیانو سره، ای بعلم العلماء، لعل المراد بالعلماء الذین یعملون بعلمهم لا طلاب الدنیا والاجراء والمرائین وسخاوة الاغنیاء.

درویش وایي: والله اعلم چې مراد له اغنیاء څخه به هغه اغنیاء وي چې دنیا یې د رشوت او حرامو څخه خلاصه وي، ودعوة الفقراء، انتهی.

فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي

پوه سه: چي عمومي مفسرين وايي چي استجابت په معنا د اجابت دی، نو معنا داده چي تاسي قبلونه وکړئ زما يعني چي زه تاسي راوبولم و ايمان او عبادت ته لکه چي زه ستاسي اجابت کوم چي تاسي مابولئ د قضاء د حوائجو خپل، لکن دا تفسير مظهري په قيل راوړی دی او مراعات د سين او تاء يې کړی دی چي معنا يې طلب د اجابت دی، نو يې ترجمه داسي کړې ده چي تاسي زما څخه طلب د اجابت د خپلو دعاگانو وکړئ.

وَلْيُؤْمِنُوا بِي

او تاسي پر ايمان ثبات او همېشه توب وکړئ ددې تفسير دليل دادی چي اصل ايمان خو په مؤمنانو کي موجود دی او مظهري رحمه الله يو تصوفي تفسير کړی دی، تفسير مظهري ته رجوع وکړئ.

لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿۱۸٦﴾

پوه سه: چي ترجي راجع ودوئ ته ده، والجملة" حال يعني راجين اصابة الرشد، او يا لعل په معنا د لام کی دی، والمعنی لکی يرشدوا وذالک لان حقيقة الترجي محال على الله کمامر مراراً.

پوه سه: چي رشد ضد د غی دی نو معنا د رشد هو نيل المقصود والوصل بغير حجاب ان شاء الله.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ

او حلال کړی سوی دی يعني له جانبه څخه د خدای جل جلاله وتاسي ته په شپه کي د روژو رفث.

پوه سه: چي رفث په لغت کي هر هغه خبري دي چي د مېړه او ماينې تر منځ کېږي په وخت کي د ارادې د جماعو، نو دلته کناية مراد څخه دي جماع ده، من قبيل ذکر اللازم وارادة الملزوم.

درویش وایي: چي ددې آیت په شان نزول کي اختلاف دی. ابو داوُد رحمة الله علیه له حدیث څخه د معاذ بن جبل رضی الله عنه او احمد رحمة الله علیه له حدیث څخه د کعب بن مالک رضی الله عنه داسي روایت کړی دی چي په ابتداء کي د اسلام قانون او حکم الهي په روژه کي دا و چي خلګو ته به په ماښام کي چي ډوډۍ او شرب او جماع به ورته مباح سوه تر هغه وخته پوري چي یا به یې د ماختستن لمونځ کوی او یا به بدېدی، نو بیا یوه شپه په روژه کي عمر رضی الله عنه د ماینې سره وطي وکړې ورروسته د ماختستن تر لمانځه، بیا ورروسته پښېمانه سو او سهار ورغلی علیه الصلوة والسلام ته یې عذر وکړی، او ورروسته د عمر رضی الله عنه نور اصحاب کرام رضی الله عنهم چي ورته کار یې کړی وو هغو هم اقرار وکړی په هغه کار چي عمر رضی الله عنه کړی و فنزلت هذه الآیة.

پوه سه: چي رفث یې متعدي په الی سره کړی لتضمنه معنی الافضاء وعبر بالرفث لتقبیح ما ارتکبوه ولذالک سماه خیانة کذا قال البیضاوي او بخاري د براء بن عاذب رضی الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي اصحابو ته د علیه السلام داسي حکم و، چي څوک به د روژه مات پر وخت بیده سو دمخه تر روژه مات هغه سرې بیا ډوډۍ یا شرب وغیره نه سوای کولای دغه شپه او صبا ورځ تر بلې شپې پوري، یعني صبا به یې هم روژه نیولای، نو قیس بن صرمة الانصاري رضی الله عنه صائم و، کور ته چي راغلی ماینې ته یې وویل چي ستا سره د خوراک شی سته، هغې ورته وویل چي کورته خو شی نسته زه به ولاړه سم په بل کور کي به څه طعام درته پیدا کړم، ښځه ولاړه په کورو، نو چونکه قیس ګرده ورځ کار کړی و، نو یې د سترګیا له کبله څنګ واچوه او بې اختیاره بیده سو، ماینه چي یې راغله څه شی یې پیدا کړی و مېړه چي یې ولیدی چي بیده دی قالت خیبة لک خیر مېړه خو ددې په خبره راویښ سو لکن خوراک بعد النوم حرام و نو له خورګه یې صبر وکړی، او صبا ورځ یې هم روژه کړه، دا بله ورځ چي

نیمی ته ورسېده نو قیس د لوږي او د تندي څخه بېهوښه سو، دا موضوع چي علیه السلام ته ذکر سوه نو دا آیت نازل سو.

درویش وایي: چي پر دې روایت د علم الله انکم کنتم تختانون آه نه رامعلومېږي، ولي قیس ﷺ کوم خیانت نه و کړی، کما لایخفی والله اعلم مګر که دا څنګ اچول خیانت وي والعلم عندالله، او بخاري رحمة الله علیه د براء بن عاذب رضي الله عنه څخه داسي روایت هم کړی دی چي د روژې میاشت به داخله سوه مسلمانان به ټوله د جماع څخه منع وه تر اخیره پوري د میاشتي د روژې، او بعض مسلمانانو د خپل ځان سره خیانت کاوه یعني جماعي به یې کولې فنزل هذه الآیة علم الله انکم کنتم تختانون انفسکم الآیة، او په یوه روایت کي د احمد او د ابن جریر وغیرهما د کعب بن مالک ﷺ داسي هم راغلي دي چي د نر یا د ښځي به روژه وه نو به بیده سوه حرم علیه الطعام والشراب او جماع د صبا ورځي تر روژه ماته پوري، یوه شپه عمر ﷺ د علیه الصلوة والسلام سره مجلس وکړی، او کورته چي راغلی د ماینې څخه یې د جماعو کولو درخواست وکړی هغې ورته وویل چي زه بیده سوې یم، د حضرت دا خیال و چي بهانه ورته کوي، او ماینې ته یې وویل چي نه یې بیده سوې، خیر خو جماع یې ورسره وکړه، وروسته حضرت عمر ﷺ ته حال معلوم سو چي ښځه بیده سوې وه، نو سهار راغلی علیه السلام ته یې ماجری ذکر کړه، او د کعب بن مالک ﷺ څخه هم داغسي موضوع پېښه سوی وه هغه هم اقرار وکړی، فنزلت هذه الآیة.

درویش وایي: چي دا وه هغه احادیث چي بیضاوي او مظهري راوړي وه ما ستاسي وحضور ته پېش کړه تاسي فکر پکښي وکړئ والله اعلم بالصواب.

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ

پوه سه: چي دا جمله استینافیه ده بیان دی د سبب د تحلیل د جماعو د ماینو لیلة الصیام، وهو قلة الصبر عنهن، وکثرة المخالطة معهن وکل تلک الامور داعیة الی الجماع معهن، لکه سړی چي د کالو څخه چاره نه لري.

پوه سه: چي په دې آيت کي غاړه په غاړه کېده د مېړه او د مايني په وخت کي د جماع او يو پر بل پټېـي را اړول خداى ﷻ مشابه کړي د ملبوساتو سره چي د سړي پر بدن ټوله راوګرځي نو په سبب يې وويل هن لباس الآية، او يا لباس يو له بله سره مېړه او ماينه په دې سبب وه، نو لکه په لباس سره چي ستر د عورت کېږي داغه رنګه مېړه او ماينه يو د بل ساتونکي دي د زناء څخه، ولهذا قال عليه الصلوة والسلام ﴿فمن تزوج فقد احرز ثلثى دينه﴾

عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ

خداى ﷻ خبر و چي تاسي يعني هغه کسان چي وروسته تر صلوة العشاء او يا وروسته تر خوب يې د ماينو سره جماعي کولې خيانت کاوه د خپلو ځانو سره په دې معنا چي ځانونه مو وعذاب ته د خداى ﷻ پېشوله او برخه د ثوابو خپله مو کموله، نو خداى ﷻ ستاسي د عذاب څخه رجوع وکړه يعني چي تاسي د خيانت مذکوره څخه وکړه او خداى ﷻ عفوه وکړه وتاسي ته د تېر سوي خيانت، لان التائب من الذنب كمن لا ذنب له، حديث نبوي صحيح.

فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوْهُنَّ

يعني اوس چي تحريم مذکوره منسوخ سو، نو تاسي مباشرت کوئ د ماينو سره.

پوه سه: چي مباشرت باب د مفاعلة دى معنا يې الصاق د بشرت يو له بله سره دلته کنايه ده د جماعو څخه.

فائده: په دې آيت کي دليل دى پر دې چي نسخه د سنت نبوي ﷺ په قرآن سره روا ده ولې چي حکم منسوخ چي حرمت د جماعو او اکل او شرب وروسته تر خوب يا د ماخستن تر لمانځه كما مر ثابت په حديث نبوي ﷺ و.

ولي چي په قرآن مبارک کي داسي آیت نسته چي پر حرمت مذکوره دلالت یي، او اوس قرآن مبارک هغه حکم نبوي په دې آیت سره منسوخه کړی.

فائده: الآن اصل یې "لان" په معنا د حان یعني وخت ورسېدی د حین څخه ماخوذ دی، وروسته بیا اسم وگرځېدی د زمان حاضر لپاره. نو یې الف لام چي علامه د اسمیت ده پر داخله کړه او پر فعلی فتحه یې پرېښول، نو الآن ظرف دی د باشروهن.

وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

او تاسي طلب کوئ په جماع کي د هغه شي چي خدای ﷻ تاسي ته لیکلی وی، مراد له "ما" موصوله څخه ولد دی.

فائده: په دې آیت کي اشاره ودې ته ده چي سړی د ماینې سره جماع کوي فقط قضاء الشهوة دې غرض نه وي بلکه طلب د ولد دي لپاره د تکثیر الامة هم پکښې وي، ولهذا روی ابو داؤد رحمه الله والنسائي رحمه الله عن معقل بن یسار رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ تزوجوا الودود، تاسي په نکاح کوئ محبت کونکې ښځه، الولود" چي لنگېږي یعني وچه نه وي فاني مکاثر بکم الامم" ولي چي زه ډېر والی غواړم تر نورو امتو په تاسي دا علت دی د "ودو"

فائده: ددې آیت څخه دا هم معلومه سوه چي عزل مکروه دی، یعني چي مېړه د ښځي له فرجه دباندي ځان انزالوي، ددې لپاره چي عیال مي ونه سي، او پر دې هم دلالت کوي چي محل د جماع باید هغه ځای وي چي ولادت څندي کېږي یعني قبل د ښځي نه دبره.

فائده: په اوسنی زمانه کي حکومتونه د کافرانو او د بعضو مسلمانانو دولتو هم لپاره ددې چي رعیت ډېر نه سي یوه منصوبه منظوره کړې ده چي د عیال د بندېدو لپاره یو موقتاً یعني د دوو درو کلو لپاره مثلا یا د همېشه لپاره یې گولۍ او پیچکارۍ را ایستلي دي چي هغه ولادت

موقتاً یا موبداً بندوي، دا امور مسلمانانو ته مکروه دي، ولې چي رازق رب جل وعلی دی، مګر په بعضو شرائطو مخصوصه وو کي چي تفصیل د هغو شرائطو به ډېر وطول ته منجر سي روا دی.

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ

عطف علی "باشروهن" والمعنی، او تاسي خوراک کوئ او څښاک کوئ تر هغو چي ظاهرېږي وتاسي ته هغه سپین تار له تار توره څخه، چي له سپین تار څخه مراد صبح صادق دی.

پوه سه: چي د سپین تار له بیان څخه د تور تار معنا هم معلومه سوله چي مراد ځندي تور والی د یو شي دی.

پوه سه: چي صبح صادق چي اول معلوم سي د لیدونکي په نظر لکه یو سپین نری تار او لوړ تر هغه د شپې تاریکه باقي وي، نو هغه داسي معلومېږي لکه تور تار د سپین تار ممتد په عرض کي د افق السماء، نو سپین تار او تور تار دلته په آیت شریف کي استعارةً او مجازاً مستعمل سوی دی.

مسئله: فقهاؤ رح د دې آیت څخه دا فهمولې ده چي جماع تر صبح صادق پوري روا سوې، نو غسل تر صبح صادق وروسته روا دی، لانه لا یمکنه الغسل الا بعد الصبح، نو پر دې دا تفریع کېږي چي روژه نیول سره له جنابته روا ده کما هو الظاهر.

پوښتنه: بیان د سپین تار بیان یې په فجر سره وکړی او اسود یې پر قیاس کړی، نو که یې بیان د تور تار کړی وایي د شپې په تور والي سره او سپین تار یې پر قیاس کړی وایي کافي به نه وایي؟

ځواب: کافي خو به وایي لکن اصل مقصود په دې آیت کي انتهاء د وخت ده چي هغه " کلوا واشربوا" دی او هغه انتهاء په سپین تار سره

مربوط دي نو ځکه يې د سپين تار بيان وکړی او تور يې پر قياس کړی.

پوه سه: چي په روايت د بخاري او مسلم د عدي بن حاتم رضي الله عنه داسي راغلي دي چي څه وخت چي دا آيت نازل سو حتی يتبين الخيط الابيض من الخيط الاسود، يعني من الفجر لا نه و نازل، ما يوتار سپين او يو تور تر بالښته لاندي کښېښول او صبا ته مي د روژې اراده وه، نو هره څه چي به مي د شپې ورته کتله هغه نه معلومېدل، نو سهار عليه السلام ته ورغلم دا بيان مي ورته وکړی، فقال انما ذالک سواد الليل وبياض النهار، او دغه رنګه په بخاري او مسلم کي په روايت د سهل بن سعد رضي الله عنه راغلي دي، دی وايي انزلت کلوا واشربوا حتی يتبين لکن الخيط الابيض من الخيط الاسود ولم ينزل قوله من الفجر، نو بعض کسانو چي په اراده د روژې درلوده يعني نفلي نو به دوئ په يوه پښه پوري تور تار او په بله پښه پوري سپين تار وتړی، نو تر هغو پوري به يې خوراک کاوه چي دا دوه به ورته معلومېده، نو خدای جل جلاله من الفجر نازل کړی باره خلګ وپوهېدل چي مراد له خيط ابيض او اسود سره بياض الصبح الصادق وبقية سواد الليل دی.

سوال: ددې حديث څخه خو دا معلومه سوه چي من الفجر وروسته تر نور آيت نازل سوی دی نو په دې کي خو تاخير د بيان تر وخت د حاجت لازمېږي، وهو غير جائز عند الاصولين؟

ځواب: ددې سوال ځواب اولاً بيضاوي دا ورکړی چي آيت مذکوره خو د مخه تر ماه رمضان نازل سوی و نو د خلګو ضرورت خو بيان ته په مياشت کي د روژې و هغه وخت ته من الفجر هم نازل سو، نو دا تاخير د بيان دی تر وخته د حاجت او دا روا دی، نعم تاخير البيان عن وقت الحاجت لا يجوز آه.

درويش وايي: چي دا ځواب صحيح نه دی ولي چي حاجت د خلګو وبيان ته خو په نفلي روژو کي هم وو کما في الحديثين المذکورين، او بل ځواب يې دا ورکړی دی چي خيط ابيض او اسود خو مشهور وه چي مراد ځني

معنا مجازي ده لکن چونکه بعض خلګو ته اشتباه ورپېښه سوه کما في الحديثين المذکورين انزل الله تعالی من الفجر لدفع الاشتباه المذکور وهذا جواب صحيح اورده کثير من المفسرين رح، او داسي ځواب هم ممکن دی چي بيان د خيط ابيض او اسود په وحي غير متلو سره ثابت وو يعين په حديث نبوي سره نو من الفجر لپاره د تائيد د حديث نبوي نازل سو احتياطا.

درويش وايي: چي حديث د عدي بن حاتم ﷺ پر دغه ځواب دلالت کوي نو ګويا عدي من حاتم ﷺ ته دغه وحي غير متلو نه وې رسېدلي، نو ځکه په بعضو رواياتو کي د بخاري داسي هم راغلي دي چي عليه السلام وعدي بن حاتم ﷺ ته وويل "انک لعريض القفا انما ذالک بياض النهار وسواد الليل" غرض دا چي عليه السلام وعدي بن حاتم ﷺ ته په دې سبب عريض القفا وړايه چي تر اوسه چي دغه مراد د خيط ابيض او اسود نه وو خبر والله اعلم.

فائده: فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمة الله عليه په شرح کي د معاني الآثار وايي چي اول حکم د روژو پر ظاهر د خيط ابيض او خيط اسود کښي و، وروسته هغه حکم په من الفجر سره منسوخ سو، د طحاوي رحمة الله عليه دليل هغه حديث د حذيفه ﷺ دی چي دی وايي ما پېشلمی وکړی د عليه الصلوة والسلام سره په داسي وخت کي چي ورځ خو داخله وه لکن لمر نه و راختلی، نو طحاوي دا حديث محمول بولي پر هغه وخت چي من الفجر نه وو نازل سوی.

سوال: اهل اصول الفقه وايي چي ناسخ به حتما کلام مستقل وي، او من الفجر خو کلام مستقل نه دی بلکه فقط جار او مجرور دی فکيف يصح النسخ به؟

ځواب: د طحاوي رحمة الله عليه مراد دادی چي اولاً دا آيت نازس سوی "وکلوا واشربوا الخ" بېله قيده د من الفجر وروسته دا آيت ټوله تلاوةً وحکماً منسوخ سو، او په ځای کي يې دا آيت پوره نازل سو "وکلوا واشربوا حتی يتبين لکم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر" ولاشک ان هذا نسخ الکلام المستقل يعني الغير المقيد بالکلام المستقل الآخر المقيد، وهو جائز بالاتفاق وهذا حاصل ماذکره المظهري رحمة الله عليه والله اعلم بالصواب.

فائده: حديث د عدي بن حاتم ﷺ خواه ماخواه تر نزول د من الفجر وروسته وو، ولي چي تاريخ د بيان احوال الصحابة ﷺ وايي چي عدي بن حاتم ﷺ په سنه نهه (۹) كي د هجرت مسلمان سوى دى، او نزول د آية الصيام په سنه دوه (۲) د هجرت وو.

درويش وايي: چي بيان د حديث د عدي بن حاتم ﷺ پر مذهب د طحاوي رحمة الله عليه او د بيان د مظهري رحمة الله عليه ډېر مشكل دى، فتامل.

ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى الَّيْلِ

او بيا نو پوره كړئ روژې تر شپې پوري، يعني د خوراك او څښاك او جماعو څخه د شپې تر دخوله به صبر كوي والا لزمنكم الكفارة كما سيئاتي كه خداى جل جلاله كول.

پوه سه: چي الى الليل پاى دى د روژې نو د شپې روژه نسته، نو په دې آيت سره صوم وصال نفي سوله او صوم وصال دا بولي چي دوې درې شبانه روزه روژه نه ماتوي له دې روژې څخه عليه الصلوة والسلام نهي كړې دي كما في البخاري وغيره، نو له دې سببه مجاهدين د اولياء الله الكرام په چهل خانو كي خپل هره شپه په وخت كي د افطار روژه په يوه غړپ اوبو سره ماتوي تاچه صوم الوصال ونه گرځي او نور خوراك نه كوي مجاهدة للنفس وتذليلا للشيطان حتى چي بعض اعلى مجاهدةً للنفس په څلوېښتو شپو كي دغه عادت يې وي وبذالك يتنور قلوبهم بنور الله او نفس اماره يې نفس مطمئنه وگرځي وذالك فضل الله يؤتيه من يشاء.

پوه سه: چي د روژې ماهيت هم ددغه آيت څخه معلوم سو يعني امساك دى د مفطرات ثلثه وو د وخت څخه د طلوع د صبح صادق بيا تر وخته د غروب الشمس بتمامها، او سره د نيت چي هغه د "اتموا" څخه وفهمېدى، ولي چي اتمام د فعل اختياري دى، او په فعل اختياري كي نيت ضروري دى، ولقوله عليه الصلوة والسلام كما في البخاري و رواه سائر المحدثين

انما الاعمال بالنيات وانما لامرئ مانوى الى اخير الحديث، ولان الصوم عبادة وامتياز العبادة عن العادة انما يكون بالنية والحديث المذكور متواترا بالمعنى كما لايخفى، فلابد من النية وقد اجمع الامة عليه، او د عمر بن الخطاب څخه روايت دى كما رواه البخاري چي عليه السلام وويل "اذا اقبل الليل من ههنا" يعني من جانب المشرق "وادبر النهار من ههنا" اى من جانب المغرب "وغربت الشمس" اى بتمامها "فقد افطر الصائم" اى حان وقت افطاره، وانما زاد وغربت الشمس لئلا يظن ان وقت الافطار بنفس غروب جاجب الشمس وان لم يغرب بتمامها.

مسئله: ځنډول د افطار تر وخته د ښکارکېدو د ستورو مکروه دى.

پوښتنه: روژه خو ټوله ورځ عبادت ده، او د مخه تېره سوه چي په عبادت کي نيت شرط دى نو بايد ټوله ورځ د روژياتي سره نيت د روژې ملګرى وي، او داغه رنګه لمونځ هم عبادت مقصوده دى نو بايد په ټوله لمانځه کي نيت ملګرى وي.

ځواب: هو! قياس خو داغه دى لکن په سبب د لزوم د جرح په دواړو مقصوده عبادتو يعني لمونځ او روژه دا شرط ساقط دى اذ لا حرج في الدين، بلکه په لمانځه کي اقتران د نيت په جزء اول پوري غواړي يعني التحريمة، بيانو شرعه شريفه دا نيت باقي بولي حکما په ټوله لمانځه کي.

سوال: په روژه کي هم اقتران د نيت د جزء اول سره چي طلوع الفجر دى شرط دى که څرنګه؟

ځواب: چونکه اول جزء د روژې وخت د غفلت دى غالبا نو شرعي شريفي د جرح له کبله دا شرط ګڼلى دى يعني تر طلوع الفجر چي دمخه روژياتي نيت د روژې د صبا لپاره وکړي کافي دى او باقي دى حکما اجماعا من جميع الائمة رح.

پوه سه: چي امامان د دين په دې کي اختلاف لري چي نيت د روژې وروسته

تر سپېدو روا دی او که نه، امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله وايي چي نیت د روژې فرض دی د میاشتي د روژې او نذر معین مثلا سړی ووایي چي پر ما صبا روژه نذر ده، او د نفلي روژې دمخه تر نصف النهار شرعي نیت روا دی، بخلاف صوم القضاء والنذر المطلق فانه لایجوز الا بنیة وقت الصبح او قبل ذالک، او امام شافعي رحمه الله او امام احمد رحمه الله وايي چي د نفلي روژې نیت تر نصف نهار شرعي له مخه رواه دی، او د نورو روژو دا نه دی روا، او امام مالک رحمه الله وايي چي د هیڅ روژې نیت د ورځي نه دی روا وتفصیل الدلائل والاجوبة في کتب الفقه والشروح المبسوط لکتب الاحادیث الشریفة.

فائده: موږ د مخه وویل چي عبادت مقصوده ددې قید فائده داده که عبادت مقصود بالذات نه و لکه اودس چي د لمانځه وغیره لپاره شرط دی په هغه نیت شرط نه دی بلکه مستحب دی خلافا لاهل الظواهر، او سبب هم دادی چي اودس خو عبادت دي اما مفتاح الصلوة هم دی نو که په اوداسه کي نیت وکړي نو هم یې ثواب د عبادت سته او هم مفتاح الصلوة دی، او بېله نیته د طهارت بلکه د بترید الاعضاء لپاره په دوبي کي اودس وکړي نو ثواب د عبادت یې نسته لکن حکم د مفتاح الصلوة یې باقي دی کذا في کتب الفقه والاصول.

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

او تاسي جماع مه کوئ د ماینو سره په داسي حال کي چي تاسي معتکفان یاست په مسجدو کي یعني د شپې هم که یې په مسجد کي ورسره کوئ او که معتکف کور ته ورسي او د ماینې سره جماع وکړي.

شان نزول: بغوي رحمه الله وايي چي دا آیت مبارک په شان کي د هغو اصحابو کرامو رضي الله عنهم نازل دی چي دوئ په اعتکاف کي وه نو چي جماعو ته به یې میل وسو نو د شپې به کورته ولاړه او هورې به یې د ماینې سره جماعي وکړې، او غسل به یې هم وکړی وروسته به بېرته معتکف یعني

مسجد ته راغله فحرم الله علیهم هذه الفعلة بهذه الآیة.

مسئله: جماع په اجماع سره اعتکاف خو فاسدوي، او علاوه تر فساد دا فعل حرام دی اجماعا لکن شافعي رحمة الله علیه وایي چي که یې وطي په هېره وکړې نو اعتکاف یې نه دی فاسد، دی یې قیاسوي پر روژه چي په هېره سره سړی خوراک وغیره وکړي، موږ وایو چي دا قیاس دی مع الفارق بین الصوم والاعتکاف، ولي چي روژه خو داسي فعل نه دی چي روژیاتي ته دي روژه ورپیاد کړي بخلاف الاعتکاف لان لزوم المسجد والاقامة یذکره الاعتکاف، او د حسن بصري رحمة الله علیه او له زهري رحمة الله علیه څخه یو روایت شاذه مروي دی چي دوئ وایي که معتکف جماع وکړې پر ده کفاره د یمین سته، وهذه الروایة مخالفة للاجماع علی انه لاکفارة علیه.

مسئله: که معتکف ماینه مچ کړه او یا یې مسحه کړه په شهوت سره او انزال سو، اعتکاف خو یې فاسد دی بالاجماع او دا کار حرام هم دی، نو که انزال نه سو فعل خو یې حرام دی لکن اعتکاف یې نه دی فاسد.

پوه سه: چي اعتکاف مشتق له عکوف څخه دی چي معنا یې لزوم او اقامت پر شي دی، او اعتکاف په شرعه شریفه کي لزوم د مسجد دی او هورې اوسېدل دي په نیت د طاعت د خدای جل جلاله او په نیت د نژدې والي و خدای جل جلاله ته.

فائده: اعتکاف د شرائعو قدیمه څخه دی لقوله تعالی خطابا لابراهیم واسمعیل علیهما السلام ﴿وطهرا بیتي للطائفین والعاکفین آه﴾ فالمراد من العاکفین المعتکفین عند المفسرین رح.

پوښتنه: که یو چا نفلي او یا اعتکاف سنت د عشر آواخر د رمضان نیت وکړی، او بېله لفظ د نذر ومایرادفه یې تعین د ورځو وکړی مثلا لس ورځي یا پنځه ورځي یې یادي کړې وروسته تر هغه ورځو دمخه اعتکاف څندي فاسد سو نو بیا پر دغه سړي د هغه عدد چي ده ذکر کړی و، د ټولو ورځو قضاء پر لازمه ده او که څرنګه؟

ځواب: په قطب الارشاد کي وايي چي قضاء يې نسته ولي چي اعتکاف په فساد سره منتهی کېږي، او هغه ورځي چي ده په اعتکاف کي تېري کړي وې د هغو ورځو خدای ﷻ ثواب ورکوي او پاته ورځي پر لازمي نه دي، البته که چا لس ورځي مثلا اعتکاف پر ځان نذر کړې او درې څلور ورځي وروسته يې فاسد کړی، بيا د لسو ورځو قضاء پر لازمه ده، والحاصل چي په نفس نيت سره اعتکاف نه نذر کېږي بلکه نذر خپلي صيغې لري په هغه نذر کېږي، وهذا مماغفل عنه بعض الطلبة.

فائده: د لفظ څخه مساجد په صيغه د جمع دا ثابت سوه چي اعتکاف په هر مسجد کي چي پنځه وخته لمونځ د جماعت پکښي کېږي روا دی که څه هم مسجد جامع افضل دی، ولي چي د جمعې د لمانځه لپاره بل ځای ته تګ نه ځندي غواړي.

پوه سه: چي اعتکاف د بهترينو عباداتو څخه دی چي په اخلاص د نيت وي، ولي چي په اعتکاف کي د سړي زړه وخدای ﷻ ته ځان فارغه ګړي، عطاء رحمه الله وايي چي د اعتکاف مثال داسي دی لکه يو فقير چي د يو لوی غني و دروازې ته کښېني او هغه غني سړي ته ووايي چي زه ستا له دره نه ځم خو زما حاجت له سره نه کړې، نو معتکف هم د غني ارحم الزاحمين د عبادت په ځای کي مقيم سو او وايي چي زه ستا له بيتې څخه نه ځم څو زما حاجت د مغفرت د ګنهو تر سره نه سي، نو د کريم او رحيم او غفور بادار له کرمه لېري نه ده چي دده مطلب ورکوي.

فوائد الاعتکاف: (۱) اول د خلګو څخه ځان لېري کړي نو خلګ دده څخه په امن کي سي او دی له خلګو څخه په امن کي سي.

(۲) خواري د نفس ده.

(۳) اعراض دی له دنيا او له دنيا والو څخه چي اول لار د صدق او اخلاص ده.

(۴) الفت دی د خدای ﷻ او تکیه ده پر خدای ﷻ، ولي چي په مسجد کي خو گرده ورځ او شپه بېله خدایه ﷻ بل الفت او د خبرو څوک نسته.

(۵) معتکف غالبا په لږ حلال رزق سره گذاره کوي ولي چي بېله اعتکافه لازما او غالبا سړی په تجارت او نورو کسبو اخته وي او په هغو کي د حلال او حرام دواړو گنجائش سته.

(۶) د غیبت، بهتان او نورو معاصیو څخه په اعتکاف کي خلاص وي

(۷) د خلگو د غوړمالۍ او طمعه څخه هم خلاص وي.

درویش وایي: چي ددې اوو (۷) محاسنو انحصار پر دې دی چي معتکف په نیت کي د ریاء او سمعه څخه خلاص وي.

د فقیهة الامة بي بي عائشة رضي الله عنها څخه روایت دی چي معتکف ته دا سنت دی چي مریض ته به د پوښتني لپاره نه ورځي، او د چا جنازې ته به هم نه ورځي، او ماینه به نه مس کوي، او نه به مباشرت ورسره کوي، او له مسجده به نه وځي مگر د حاجت ضروري لپاره، او اعتکاف بېله روژې نه دی صحیح، او اعتکاف نه دی روا مگر په مسجد کي چي جماعت پکښي کېږي، ددې مبارکي رضي الله عنها غرض دادی چي که یو سړی یوه خونه د عبادت لپاره په سرای کي ټاکلې وه په هغه خونه کي اعتکاف نه دی روا نه د نر او نه د ښځي.

مسئله: اعتکاف سنت مؤکده دی په لسو شپو اخیرو کي د میاشتي د روژې لحدیث عائشه رضي الله عنها ان النبي ﷺ کان یعتکف العشر الآواخر من رمضان حتی یتوفاه الله عزوجل ثم اعتکف ازواجه من بعده، رواه البخاري ومسلم.

د عوامو غلطیا: د عوامو تولو بلکه د بعض امامانو دا خیال دی چي اعتکاف یوازي د مسجد پر طالبانو دی چي یو طالب به په اعتکاف کي کښېني، او دوی نه پوهېږي چي اعتکاف اسلامي سنت دی، نو باید دا چي هر مسلمان دي دا سنت نبوي ﷺ کم از کم یو کال په میاشتي کي د روژې پر ځای کړي.

مسئله: ماینه کولای سي چي مېړه یې په اعتکاف کي وي چي ماخستن

مثلا ملاقات او زیارت ته دده ورسي، لکن چي تهمت نه وي پکښې ولهذا ورد في الحديث النبوي ﷺ الذي رواه البخاري وغيره ان النبي ﷺ كان معتكفا فآتت لملاقاته وزيارته صفيه رضي الله عنها ليلاً من الليالي فتحدثت معه ﷺ ساعة فارادت ان تنقلب الى بيتها وكان بيتها في دار اسامة ﷺ فقام معها رسول الله ﷺ لكى تنقب الى بيتها الى باب المسجد النبوي ﷺ فمر رجلان من الانصار ﷺ فلما راء النبي ﷺ ومعه امراة اسرعا فقال النبي ﷺ على رسلكما هذه صفية فقالا سبحان الله، يعني عليه الصلوة والسلام لپاره د دفع د تهمت دوئ ته وويل على رسلكما هذه صفية او هغو سبحان الله د تعجب لپاره وويل يعني يعني چي موږ به ولي بدگماني كوله، او عليه الصلوة والسلام په اخير كي ورته وويل چي ما چي تاسي راوگرځولاست او دا ښځه مي در وښووله چي صفيه ده ددې لپاره چي تاسي ته شيطان په زړو كي وسوسه در پيدا نه كړيز

تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا

يعني دغه احكام چي ذكر سوله چي اكل او شرب او جماع په روژه كي حرام دى، او جماع د معتكف هم حرامي دي.

پوه سه: چي دا اشاره په لفظ تلك ودغو احكامو كه څه نژدې تېر سوه له جهته څخه دعظيمي رتبې ددې احكامو كما في ذالک الكتاب په اول كي د سورت بقره.

پوه سه: چي حدود جمع د حد ده چي معنا يې منع ده، نو معنا داده چي دا مذكوره احكام ممنوعات د خداى ﷻ دي، نو تاسي و هغو ته مه نژدې كېږي.

پوه سه: چي اصل غرض نه كول دي ددغو افعالو لكن نهي يې ظاهرا د نژدې والي څخه د هغو وكړه مبالغةً في النهي كما في قوله تعالى خطابا لآدم ﷺ وحواء رضي الله عنها ﴿ولاتقربا هذه الشجرة الآية﴾

سوال: ټوله مفسران تلک وهغه احکامو ته اشاره بولي چي عنقریب یې ذکر تېر سو، نو د آیت معنا خو داسي کېږي چي دا حرمت د اکل او شرب آه احکام د خدای ﷻ دي نو تاسي مه ورنژدې کېږئ، نو حرمت د اکل ته مثلاً چي سړی نه نژدې کېږي نو خو اکل به کوي وهذه المعنی لیس بمراد الله ﷻ.

والجواب: ان في الآیة مجاز وتقدیر والمعنا تلک الاحکام محدودات الله فلاتقربوا حدودها، ولهذا قال علیه الصلوة والسلام الا ان لکل ملک حمی وان حمی الله في الارض محارمه فمن وقع حول الحمی یوشک ان یقع فیه، والحدیث بطوله مذکور في البخاري ومسلم فراجعها.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

او دغسي لکه تېر سوي احکام د روژې او اعتکاف چي خدای ﷻ بیان کړه، بیانوي خدای ﷻ خپل آیات یعني د احکامو، اوامرو او منهیاتو وخلګو ته ددې لپاره چي دوئ پرهېز وکړي یعني مخالفت د آیاتو د خدای ﷻ ونه کړي او اوامر یې پر ځای کړي او د منهیاتو څخه پرهېز وکړي.

پوه سه: چي کاف دلته په معنا د مثل دی او منصوب المحل دی چي صفت د مصدر محذوف دی یعني یبین الله بیانا مثلُ ذالک البیان.

قال السعدی الشیرازی رحمه الله

ترآنکه چشم و دهان داد وګوش — اګر عاقلی در خلافش مکوش
چو پاک آفریدت بهش باش وپاک — که ننګشت ناپاک رفتن بخاک
مرو زیر بار ګنه ای پسر — که حمال عاجز بود در سفر
ممکن عمر ضائع بافسوس وحیف — که فرصت عزیز است والوقت سیف

یرحمک الله یا شیرازي رحمه الله

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ

او تاسي مه خورئ مالونه ستاسي په خپل منځ کي په باطله طریقه، یعني هیڅ څوک دي د بل مال نه خوري په ناحقه سره یعني چي جواز شرعي نه لري لکه د درواغو د عوی، یا د درغواو په شاهدانو سره، او یا د درغواو په قسم سره، او یا په غصب سره، او یا په حمله سره، او یا په کسه بري سره، او یا په خیانت سره په شراکت کي یا په امانت کي، او یا په قمار سره هره نوعه د قمار چي وي، نو خلګ چي په اخترو کي هګۍ سره جنګوي داهم دا هم نوعه د قمار ده او حرام دی، او یا شوقیان یا مسلیانې چي پر غزلو او سرود باندي د خلګو څخه پیسې غواړي.

پوه سه: چي دا اجرت دو طرفه حرام کار دی، او یا رنډۍ پر زناء د خلګو څخه پیسې اخلي او دا کار هم دوه طرفه حرام دی، او یا غیب ګوئي یعني کاهن او پټي معلومونکی د خلګو څخه روپۍ غواړي، دا هم دو طرفه حرام دی، او یا د خلګو څخه رشوت اخلي او یا د عقود فاسده وو روپۍ خوري، او ددې عقود فاسده تفصیل په فقه کي مذکور دی.

پوه سه: چي لفظ د بین منصوب دی یا ظرف د "تاکلوا" دی او یا حال دی د "اموالکم" څخه ای کائنةً بینکم، بعض مفسرین رح وایي چي دا آیت په امرء القیس کندي کي نازل سو چي په ده دعوه کړې وه ربیعه بن عبدان حضرمي چي زما مځکه یې په غصب لاندي کړې ده، نو علیه السلام وحضرمي ته چي مدعي و داسي وویل چي شاهدان لرې هغه ورته وویل یا، نو علیه الصلوة والسلام وویل چي ستا حق دی چي کندي یعني مدعي علیه چي هغه منکر و قسم ورکړی، نو کندي وقسم ته اماده سو نو علیه الصلوة والسلام وویل که کندي قسم واخستی لیاکل ظلماً، نو په ورځ د قیامت به خدای ﷻ څندي معرض وي، روی هذ الحدیث عن سعید بن جبیر رضي الله عنه.

پوه سه: چي مورد د حدیث که څه هم غصب دی لکن عبرت عموم لره

د لفظ دی کما تقرر في علم الاصول، ولهذا اندرج المفسرون رحمهم الله في هذه الآیة جمیع ماذکرنا آنفاً.

فائده: چونکه معظم فائده د اموالو خوراک دی نو ځکه خدای جل جلاله خوراک ذکر کړی ورنه ټوله اقسام د اخذ د حرام مال پکښې داخل دي.

پوه سه: چې حلال خالص اموال په اوسنۍ زمانه کې بېخي نادر دي عقود فاسده رائج دي خیانتونه په ډکه پیمانه سره روان دي، او شوقیانو او مسلیانو ته روپۍ ورکول مروج دي په پیډالانو کې والی الله المشکی.

درویش وایي: چې بعض مفسرانو رح ددې آیت شان نزول داسې کړی دی، چې دوه کسان وه چې پر مځکه ې دعوه وه او مدعي لره شاهدان نه وه نو مدعي علیه قسم ته ځان آمدا کړی کما هو حکم الشرع الانور، نو نبي علیه السلام داسې وویل "انما انا بشر مثلکم" یعني په غیب نه یم خبر "یوحي الي، وانتم تختصمون الي، ولعل بعضکم الحن بحجته من بعض" یعني بعض ستاسې به په دلیل ویلو کې چالاکه وي تر بل فاقضی له علی نحو ما اسمع منه" نو زه فیصله وکړم یعني د الحن په ګټه لکه دده دلائل چې ما واورېدل نو دغه زما په خیال پر حق و "فمن قضیت له شیئا من حق اخیه فانما اقضی له قطعة من نار" نو که ما حکم وکړی د یوه لپاره په سبب د لحن بالحجة" او هغه په واقع کې کاذب و، نو داسې باید وبولي چې ما دده لپاره یوه ټوټه دار ورجلا کړی "فبکیا وقال کل واحد منهما انا حل لصاحبي" نو دواړو وژل او هر یوه وویل چې و خپل خصم ته تر حق ورتېر یم یعني هر یوه وویل چې زما خصم پر حق دی زه تر دعوې ورتېر یم نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل "اذهبا فتوخیا" یعني تاسې ولاړ سئ او هر یو دي طلب د حق وکړي یعني پخپل ګرېبان کې دي وګوري " ثم استهما" او بیا پچه سره وکړي "ثم لیحلل کل واحد منکما صاحبه" او بیا دي هر یوه له بله څخه بخښنه وغواړي.

وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

پوه سه: چي "ادلاء" په معنا د "القاء" ده يعني رسول والمعنى لاتلقوا حكومة الاموال الى الحكام.

فائده: تدلوا عطف دى پر منهى عنه يعني تاكلوا فالتقدير لاتدلوا، او يا منصوب دى په اضمار د ان فالمعنى لايكن منكم اكل اموال الناس والادلاء، قاله البيضاوي وتبعه المظهري.

سوال: د داسي تركيب معنا خو په عربيت کي داده چي تاسي جمع د اكل د اموال الناس او د ادلاء الى الحكام مه کوئ يعني هر يو جلا جلا روا دى وليس كذالک آه؟

ځواب: هو! معنا خو يې منع الجمع بين الامرين ده، لكن دا ددې منافي نه ده چي هر يو دي منهي عنه نه وي.

پوه سه: چي مجاهد رحمه الله وايي چي معنا د آيت داده لاتخاصم وانت ظالم، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي معنا د آيت داده چي د يو سړي پر چا پور باندي وي او شاهدان نه پر لري، نو پوروړى منكر سي او قضيه و حاكم ته ورسوي چي حاكم قسم ورته كښېږدي او دى كاذبا قسم واخلي او دعوى وګټي، او كلبي رحمه الله وايي چي په محكمه کي د درواغو شاهدان پر تېر كړي، ولا منافات بين هذه التفاسير لان اللفظ يحتمل الكل وكل واحد منها حرام، نو سليسه ترجمه د آيت داده چي تاسي مه رسوئ قضيه د اموال الناس و حاكمانو ته چي تاسي وخورئ په دغه ذريعه د يوه حصه د مالو د خلګو په ګناه سره چي يا ناحق كاذب قسم واخلي او يا د درواغو شاهدان تېر كړي، نو پر دې تقدير كلمه د "باء" لپاره د سببيت اى بما يكون سببا للاثم، او يا كلمه د "باء" لپاره د ملابست ده اى متلابسين بالاثم، او حال دا وي چي تاسي علم لرئ يعني پر دې چي موږ پر

باطل او پر دروا غو روان یو، ددې حال فائده داده چې گناه سره د علم ډېره بده ده، او حکام خو ستا په ناحقه نه دي خبر نو هغه ملامت نه دي بلکه چي قاضي او حاکم د قانون سره د شرعي شريفي برابر حکم وکړي او د آثم په گټه فیصله وکړي خدای ﷻ ثواب ورکوي كما تقرر في الفقه، علماء وايي چې دنيا درې قسمه ده، حلاله، حرامه، شبهه ناکه، فالحرام يوجب العقاب، حرامه دنيا سبب د عذاب الهي ده، او شبهه يې موجبه د عتاب او سرزنش ده، او حلاله يې حساب ده، پس عاقل سړی هغه دی چې د حقوق څخه د عباد پرهېز وکړي او مظالم پر چا نه کوي لان الظلم ظلمات يوم القيامة ولابد من حسابها يوم القيامة وارضاء الخصوم بحسنات الظالم.

قال الحيكم السناني الغزنوي نور الله مرقده

این جهان بر مثال مرداراست گر کسان اندرو هزار وهزار

این مر آنرا زند مخلب وآن مراین را زند منقار

آخر الا ر بگذ رند همه وزهمه باز ماند این مردار

حکایت: تاریخ وایي چې نوشېروان عادل چې مړ سو، په قرار د وصيت دده په ټوله مملکت چې دی پر حاکم و دده جنازه یې وگرځوله او داسي اعلانونه پسي کېدله که د چا پر ما حق باندي وي را دي سي چې زه یې ورکړم، هيڅ څوک په ټوله مملکت کي نه سو پیدا چې نوشېروان پر ما دا ظلم کړی دی.

د اسلام تاریخ د امام المسلمين ابي حنيفه قدس سره یو موشت نمونه خوار تقوی داسي بیان کړې ده.

د امام اعظم رحمه الله پر یوه مجوسي پور باندي و، نو امام رحمه الله د پور په طلب کي د هغه مجوسي کور ته ورغلی او دده چوټه پر یوه نجاست لگېدلې وه، ده مبارک چې چوټه وخنډله چې نجاست څنډي جلاسي ناگاه نجاست د چوټي څخه جلا سو او د مجوسي پر دېوال ومښتی، امام اعظم حیران سو چې دا نجاست څه په وکړم كه یې پرېږدم د مجوسي دېوال

بدنماء کېږي او که يې ګورويم ِد دېوال خاوره ورسره جلا کېږي، نو ده له ځانه سره دا فيصله وکړه چي مجوسي چي راووزي د هغه سره به فيصله وکړم په باره کي ددغه نجاست، هر څه چي دده خوښه وه هغسي يه وکړم، نو دروازه چي يې وټکوله د مجوسي مينځه را ووتل چي امام اعظم يې وليدی کورته ولاړه مجوسي ته يې وويل چي ابو حنيفه دي غواړي. مجوسي پوه سو چي په پور پسي راغلی دی، نو مجوسي چونکه پور د امام اعظم رحمه الله ځنډولی و، نو په ډېر عجز او عذر له کوره دباندي راووتی، امام المسلمين مجوسي ته وويل چي ته د پور عذر مه کوه ته راسه زما څخه يوه خطاء پېښه سوې ده د هغې په باره کي ماته مشوره راکړه، نو امام اعظم رحمه الله د نجاست او د چوټي او د دېواله قصه وکړه او مجوسي ته يې وويل چي مشوره راکړه چي زه دديوال څرنګه چاره وکړم او څرنګه يې درپاک کړم، پر مجوسي دې خبري ډېر تاثير وکړی، نو مجوسي ورته وويل چي اول به زه خپل ځان درته پاک کړم، نو يې وويل ﴿لا اله الا الله محمد رسول الله﴾ او مجوسي بالفور مسلمان سو.

نکته: چونکه امام اعظم رحمه الله دا ښخي لړ ظلم پر مجوسي روا ونه باله نو دده د تقوی له برکته مجوسي مسلمان سو، او د ابدي بدبختي څخه د مجوسيت خدای جل جلاله خلاص کړی.

جزاء الظالم: حکايت روای وايي چي يو نصراني و ماينه يې پر خره سپره کړې وه او هغه هم حامله وه، په يوه قريه کي د مسلمانانو تېرېدی، يوه ډله د مسلمانانو بېباکانو ناسته وه، نو يو جاهل ددوئ څخه چي وه يې لېدل چي نصراني دی ور ولاړ سو او د خره لکۍ يې پرې کړه خره لغتي کړې او ښځه يې د مځکي ووهله او ښځي حمل واچاوه، نو نصراني ولاړی د هغه ځای د محکمې د مسلمانانو ته يې شکايت د دغو رندانو بېباکانو وکړی، قاضي هغه رندان راوغوښتل، هغه رند بېباکه چي دغه

کار یې کړی و په خپل جرم اقرار وکړی، نو قاضي و هغه رند ته وویل چي دا خر بوزه هر وخت چي یې بېرته لکې راشنه سوه بیا به یې دغه نصاری ته وسپارې، او ماینه یې هم بوزه چي بیا حامله سوه دې نصراني ته یې وروسپاره، نصراني وقاضي ته وویل اهکذا حکم شریعتکم المشهورة في الدنیاء بالعدالة والانصاف، بیا نصراني د آسمان وخوا ته پورته وکتل او داسي یې وویل خدایه ته خو حکیم یې زما خو د قاضي پر دغه حکم صبر نه کېږي، خدایه ﷻ ته ناصر د مظلومانو یې او زه مظلوم یم، خدایه زما حق ددې قاضي ظالم څخه پر دې دنیا راواخلې فمسخ الله ذالک القاضي فصار حجرا وشکله شکل القاضي المذکور من ساعته.

درویش وایي: چي دې قاضي خو اول په شریعت اسلامي مطهره پسخنده وواه، او بل یې پر نصراني ظلم وکړی، او په شریعت مطهره کي ظلم پر کافر هم نه دی روا، او ښېرا د مظلم خدای ﷻ قبلوي که څه هم کافر وي.

پوه سه: چي په مسلمانانو کي مسخ جزي روا ده البته مسخ کلي په برکت د علیه الصلوة والسلام ددې امت څخه مرفوع ده.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ۭ قُلْ هِىَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۭ

او صحابه ﷺ له تا څخه سوال کوي په بره کي د اهله وو.

پوه سه: چي اهله جمع د هلال ده، هلال د نوي میاشتي د اولي شپې څخه بیا تر درو شپو وایي.

پوه سه: چي مفسرین رح په اتفاق وایي چي معاذ بن جبل او ثعلبه بن غنم ﷺ چي دواړه انصار وه د علیه الصلوة والسلام څخه یې پوښتنه وکړه یا رسول الله ما بال الهلال یبدوا دقیقا مثل الخیط ثم یزید حتی یمتلي نوراً ثم لایزال بنقص حتی یعود کما بدء اولاً ولایکون علی حالة واحدة یعني لکه لمر یا نور ستوري نو دا آیت نازل سو.

ترجمه: څه حال د هلال دی چي اول داسي ښکاره سي نری لکه تار او بيا کرار کرار يې نور زياتېږي حتی چي له نوره ډکه سي، يعني لکه پر څورلسم تاريخ او بېرته کرار کرار يې نور کمېږي حتی چي بېرته لکه اول وار چي ښکاره سوې وه نری سي، او ولي پر يوه حال نه پاتېږي.

پوه سه: چي ددې آيت په تفسير کي اختلاف دی يعني چي ددغو دوو صحابه کرامو د سوال غرض څه و، بيضاوي وايي چي غرض ددوئ د سوال و د حکمت الٰهي څخه له حالات مذکوره و کي د سپوږمی، نو عليه الصلوة والسلام ته خدای پاک وويل چي ته دوئ خبر کړه په حکمت الٰهي چي دا اهلة وختونه دي د خلګو لپاره او د حج لپاره، يعني چي په دغو اهله و سره دوئ اوقات د پورو او د کښتو او تجاراتو معلوموي، او داغه رنګه دوئ په معلوموي اوقات د هغو عباداتو په وخت معين پوري لکه روژه او بالخصوص وخت د حج چي هغه معيني مياشتي غواړي، اداءً او قضاءً بخلاف الصوم والصلوة ولي چي هغه معين وخت اداءً غواړي او قضاءً يې نه غواړي، ولهٰذا خص الحج بالذکر.

پوه سه: چي مواقيت جمع د ميقات ده چي مراد دلته ځندي وختونه دي

فائده: فرق په منځ کي د وخت او د مدت او زمانې دادی چي مده چي مطلق ذکر سي مراد ځندي حرکت د فلک دی د ابتداء څخه تر انتهی پوري، او زمان هغه مدې ته وايي چي وېشل کېږي وکلو، مياشتو، ورځو او ساعاتو ته، او وخت هغه زمانې ته وايي چي سړی وټاکي د يو کار لپاره که دنياوي وي او که اخروي.

درویش وايي: چي پر بيان د بيضاوي سوال او ځواب سره موافق سوه، ولي چي سوال هم د حکمتِ وُ او ځواب هم په بيان د حکمت وزکړه سو، او بعض مفسرين رح وايي چي سوال د سبب او علت څخه د حالاتو متبدله وو څخه د سپوږمی و کما بين في کتب الرياضي من القرب والبعد من الشمس

واجتماعها، نو پر دې تقدير جواب پر اسلوب حكيم بناء دی يعني چي لائق د حاله سره د صحابه وو رض دا و چي د بيان د حكمت پوښتنه يې كړې وايي نه د بيان د علت او سبب، ولې چي رسول الله ﷺ لپاره د احكامو الهيه و مبعوث و، نه لپاره د بيان علله عقليه او رياضيه وو چي اصل مبناء د هغو پر اصول فاسده وو ده كما سيئاتي في موضع من هذ التفسير ان شاء الله العزيز، ولله در القاضي البيضاوي رحمة الله عليه حيث اختار التفسير الاول لان فيه اخراج الكلام مقتضى الظاهر هو الصل كما تقرر في علم المعاني، والعجب من المظهري رحمة الله عليه حيث قال بعد ايراد التفسير الثاني وهو الاظهر آه مع كونه شديد الانكار في مواضع من تفسيره على الاصول الرياضية جدا.

پوه سه: چي حج تخصيص بعد التعميم دی لان الحج داخل في قوله قل هي مواقيت آه وهذا التخصيص للتنبيه على فضيلة الحج على سائر العبادات الموقتة كالصوم والصلوة، لما قلنا آنفاً ان الحج مخصوص بالوقت المعين اعنى اشهر الحج اداء وقضاء بخلاف سائر العبادات حيث لا توقيت لها قضاء.

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا

شان نزول د آيت دادی چي انصارو په جاهليت كي چي به د حج يا د عمرې احرام وتاړه، نو نه باغ ته او نه سرای ته او نه خونې ته د دروازې له خوا ورتی بلكه كه په د ختهو سرای نو د شا له خوا به يې سوری كړی، او تر هغه سوري به وتی او ننوتی، تر هغو پوري چي احرام يې نه وايي خلاص كړی دغه ددوئ كار و او دغه دوئ ښه كار باله له دې سببه چي دوئ به ويل چي په احرامو كي د احرام تهوله عادات بدلېږي، لكه په لباس او خوشبوي لگولو كي نو بايد د دخول او خروج د كورو عادت هم بدل سي، نو خدای جَلَّ جَلَالُهُ دا تشديد ددوئ په احرام كي رد كړی چي دا هيڅ بر او د ثواب كار نه دی، البته قريش چي حمس يې بلله هغو ته اجازه د دخول او خروج پر دروازه وه، په روايت كي د حاكم د جابر رضي الله عنه څخه داسي راغلي

دي چي علیه الصلوة والسلام په وخت کي د احرام په یو باغ کي واو پر دروزه له باغ څخه ووتی، نو قطبه بن عامر الانصاري چي هغه هم په احرام کي و پر هغه دروازه په علیه السلام پسي ووتی، نو انصارو وعلیه الصلوة والسلام ته وویل چي قطبه ډېر بد سړی دی چي په احرام کي په تاسي پسي در ووتی نو علیه الصلوة والسلام وقطبه ته وویل ماحملک علی ما فعلت، قطبه ورته وویل چي ماته ولیدلې چي پر دروازه ووتلې نو زه هم پر دروازه در پسي ووتلم، علیه الصلوة والسلام ورته وویل "اني رجل احمسي" یعني زه خو قریش یم موږ ته خو اجازه د خروج الباب سته، قطبه ورته وویل چي زه خو بیا ستا پر دین یم، فانزل الله هذه الآیة.

سوال: دا آیت د دمخه آیت سره څه تعلق لري ولي یې په عطف سره راوړی؟

ځواب: ظاهره خو داده چي ولیس البر آه "دي معطوف وي پر مقول د قل، یعني هي مواقیت آه فلابد من المناسبة بین المعطوفین کماتقرر في النحو، چي دغه دوه سواله یعني ویسئلونک آه، او بل دا چي دخول د ظهور البیوت څخه ورتګ په حال کي د احرام برابر دی او که نه فلهذا عطف بین الجوابین والسؤال الثاني وان لم یصرح به القرآن لکنه مقدر یدل علیه الجواب، یعني ولیس البر، او بل جواب دادی چي په معطوف علیه کي مواقیت الحج ذکر سول او دخول من ظهور البیوت هم له امورو څخه د حج و نو دا به هم استطراداً وتبعا ذکر کړي که څه هم چا یې سوال نه وٴ کړی، وذکر البیضاوي جوابین اخرین ترکناهما بسبب الاطناب وفیما ذکرنا کفایة.

تنبیه: که چېري ولیس البر آه عطف سي پر یسئلونک باندي نو بیا جامع ده عطف یې دادی چي اول قول لاینبغي دی یعین پر تفسیر ثاني کمامر عنقریب، او معطوف فعل لاینبغي دی بل هو مخترع الانصار، فتدبر غایة التدبر لیظهر لک حاصل ماقلنا.

وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ

پوه سه: چي چونکه حمل د "بر" پر "من اتقى" نه صحيح كيږي لكون البر مصدراً ومن اتقى ذاتاً، نو اهل تفسير مضاف محذوف بولي يا د اسم سره يعني ذو البر من اتقى او يا له خبره سره والتقدير ولكن البر بر من اتقى، او يا حمل مبالغةً دى والكل ظاهر في امثاله.

وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ

اى في حالة الاحرام كما في غيرها

أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ

اى في اتيان العبادات واتقاء المحرمات

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

اى لكى تفلحوا من العذاب

او ورځي كورو ته د درواز له خوا څخه لكه دمخه تر احرام چي ورتلاست، او د خداى ﷻ څخه بېرېږي يعني عبادت د خداى ﷻ پر ځاى كوي، او د منهياتو څخه پرهېز كوئ ولي چي "بر" هم دغه كار دى نه دخول د ظهور البيوت له خوا ورتگ په حالت كي د احرام، ددې لپاره چي تاسي به خلاصون پيدا كړئ له عذاب څخه د ورځي د قيامت.

درويش وايي: چي شان نزول ددې راتلونكي آيت مفسرين رح په اتفاق داسي بيانوي په روايت د ابن عباس رضي الله عنه چي په كال د حديبيې چي عليه الصلوة والسلام په نيت د عمرې سره د پنځلسو (۱۵) اصحابو رضي الله عنهم قريشو د مكې وبيت الله شريفي ته د عمرې اجازه نه وركوله آخر الامر يې صلح پر دې وكړه چي بنځ كال به تاسي بېرته ځئ او پر كال به راځي، درې ورځي موږ تاسي ته بيت الله در خالي كوو، خير عليه السلام دا بل كال

سره د اصحابو کرامو ﷺ تصمیم د تګ د بیت الله شریفي لپاره د عمرې ونیوی، او اصحاب ﷺ بېرېدله چي کفاره د مکې به وفا په وعده سره ونه کړي او بیا به دوئ د مسجد الحرام څخه منع راته وکړي او جنګ به راسره وکړي، او چونکه دغه میاشت د اشهر حرمو څخه وه چي قتال پکښي روا نه و، نو علیه الصلوة والسلام ته یې عرض وکړی چي موږ به څه کوو که قریشو زموږ سره جنګ کاوه فانزالله هذه الآیة.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

او تاسي جنګ کوئ په لاره کي د خدای ﷻ یعني لپاره د اعلاء کلمة الله او لپاره د اعزاز د دین الله یعني نه لپاره د غنیمت او یا عصبیت او ریاء وغیره، نو سبیل چي معنا یې لار ده مستعار ده لپاره د دین الله لکه لار چي سړی وصل کوي ومطلوب ظاهري ته، دین الله هم سړی وصل کوي و مرضات الرب جل وعلاته، او د هغو کسانو سره چي ستاسي سره جنګ کوي لکه په قرار د شان نزول کفار مکه چي تاسي توهم د جنګ څنډي کوئ.

پوه سه: چي دا اول آیت دی چي مسلمانانو ته د جنګ اجازه ورکړه سوه په مدینه منوره کي لکن د هغه کفارو سره چي هغه ستاسي سره جنګ کوي، او که یې جنګ نه کاوه تاسي به هم جنګ نه ورسره کوئ، نو پر دې تقدیر دا آیت منسوخ دی په وروستني آیت سره، واقتلوهم حیث تقفتموهم، یعني وژنیاست کفار هر ځای چي یې پیدا کړئ که دوئ جنګ کوي او که یې نه کوي، او پر تقدیر مذکوره د لاتعتدوا معنا داده چي تاسي ابتداء په جنګ لاس مه پوري کوئ، او یا نابېره حمله پر کفارو مه کوئ، بلکه اول اول ددین دعوت ورکړئ.

فائده: په دې آیت کي دا سوال پیدا کېږي چي یقاتلون خو باب د مفاعله دی چي دو طرفه فعل غواړي نو د "الذین یقاتلونکم" قید مستدرک دی، نو

ددې سوال په ځواب کې قاضي بیضاوي رحمه الله درې وجهې راوړې دي.

(۱) مراد له "الذین یقاتلونکم" څخه هغه کسان دي چې تاسې ته د دښمنۍ له لارې منصوبه د قتال جوړوي یعني بالفعل مقاتلین نه دي مراد بلکه هغه کسان دي چې صدد کې قتل خو وي که څه هم بالفعل په قتال یې لاس نه وي پورې کړی، وعلی هذا کما قلنا هذه الآیة منسوخة بقوله تعالی "فاقتلوا المشرکین کافة" ولې چې په آیت فوق کې خدای ﷻ مسلمانان د هغو کسانو څخه منع کړې دي چې هغه جنګ نه غواړي.

(۲) مراد د "الذین یقاتلونکم" هغه کافران دي چې له هغو څخه د جنګ توقع کېږي دون غیرهم کالمشائخ والنساء والصبیان، نو دا کسان خو په مفاعله کې نه دي داخل حتی چې ذکر یې مستدرک سي، نو آیت فوق منسوخ نه دی ولې سپین ږږو او د ښځو او نابالغه کوچنیانو مرګ اوس هم نه دی روا.

(۳) د "الذین یقاتلونکم" څخه ټوله کفار مراد دي ولې دوئ خو که څه هم بالفعل په جنګ نه وي درسره اخته لکن په سبب د اختلاف في الدین په قصد کې د قتال دي وعلی هذا ایضا فلایلزم الاستدراک، وایضا الآیة غیر منسوخة بلکه مضمون ددې آیت او "فاقتلوا المشرکین کافة" سره یو دی.

سوال: پر دې تقدیر په دې آیت خو نساء او صبیان او مشائخ او اهل ذمه ټوله داخل دي، او داغه رنګه په "فاقتلوا المشرکین کافة" کې هم دا ټوله فرق داخل دی؟

ځواب: هو داخل خو دی لکن په احادیثو صحیحه مذکوره ډلې څندي ایستل سوي دي، او هغه حدیثونه مخصص د عموم د مذکوره آیتو دي

* الاحادیث المخصصة: روی البغوي رحمه الله عن بریدة رضي الله عنه قال کان النبي ﷺ اذا بعث جیشا قال اغزوا باسم الله وفي سبیل الله، قاتلوا من کفر بالله ولاتغلوا، او د غنیمت څخه شی مه غلا کوئ "ولاتغدروا" او د کافرانو سره غدر هم مه کوئ "ولا تقتلوا امرئة" ولا ولداً ولاشیخا کبیرا، وعن

عبدالله بن عمر ﷺ قال نهى رسول الله ﷺ عن قتل النساء والصبيان متفق عليه، وروى ابو داؤد عن انس ﷺ انطلقوا باسم الله على ملة رسول الله ﷺ لاتقتلوا شيخا فانيا ولا طفلا صغيرا ولا امرئة ولا تغلوا ضموا غنائمكم، واصلحوا و احسنوا ان الله يحب المحسنين.

پوه سه: چي د لا يحب المعتدين معنا داده چي خداى ﷻ اراده د خير ومعتدينو ته نه لري

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

او تاسي وژنئ كافران هرچېري چي مو پيدا كړه، او تاسي وباسئ كافران له هغه ځايه څخه چي دوئ تاسي له هغه ځايه څخه ايستلي ياست، يعني مكه مكرمه چناچه داغسي هم وسوه چي مكه فتحه سوه هغه كافران چي ايمان يې نه راوړی د مكې څخه ووتل، او فتنه د كفارو يعني شرک ددوئ په خداى ﷻ سره او په كال د حديبيې چي تاسي يې عمرې ته نه پرېښوولاست سخت دی په نيز د خداى ﷻ تر قتل ددوئ نو ځكه ددوئ وژل يې وتاسي ته روا كړه.

فائده: مقاتل بن حبان رحمة الله عليه وايي چي دا آيت منسوخ دی په هغه وروسته آيت يعني "ولا تقتلواهم عند المسجد الحرام آه" واعترض عليه المظهري رحمة الله عليه چي ناسخ خو تر منسوخ بايد متراخي وي په زمانه د لته خو دا دوه آيته سره متصل دي نو دې ته په اصطلاح د علم اصول تخصيص العام وايي چي فتنه په اصل لغت كي وړاندي كول دي د سرو زرو پر اور تا چي غش او خيره يې ځندي جلاسي، وروسته لفظ مذكور را نقل سو هر هغه كار ته چي سبب د امتحان وي تشبيها بمعناه في الاصل، فالمعنى المحنة التي يمتحن بها الانسان كالاخراج من الوطن المالوف مثل مكة المكرمة فيما نحن فيه.

فائده: دا جمله ای "الفتنة اشد آه" متعلق ده په هغه جمله سابقه سره واخرجوهم آه

فائده: اخراج عن الوطن په دې سبب اشد دی تر قتل چي د قتل الم يو کړی وي او د اخراج الوطن الم او درد دوام داره دی کما يدل عليه التجربة، والخبر الذي ورد فيه حب الوطن من الايمان، وقيل لبعض الحكماء ما اشد من الموت، قال الذي يتمنى فيه الشخص الموت يعني الهجرة.

وَلَا تُقٰتِلُوْهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

يعني مطلق الحرم لاخصوص المسجد

حَتّٰى يُقٰتِلُوْكُمْ فِيْهِ ۚ فَاِنْ قٰتَلُوْكُمْ

اى في الحرم المكي

فَاقْتُلُوْهُمْ ؕ كَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۹۱﴾

اى في ذالک الحرم

او تاسي جنگ مه ورسره کوئ د کفارو سره د مکې په حرم مکې کي تر هغو پوري چي دوئ ستاسي سره جنگ يعني په حرم مکي کي او که دوئ جنگ درسره شروع کړی په حرم مکي کي، نو تاسي وژنئ دوئ په هغه حرم کي او داغه ده جزاء د کافرانو يعني چي په مثل ددوئ د فعل به جزاء ورکړه کېږي.

پوښتنه: په دمخه آيت کي تېره سوه "واقتلوهم حيث تقفتموهم" نو حيث خو لپاره د عموم د مکان القتل دی يعني که حل او که حرم وي او په دې کي "ولاتقاتلوهم عند المسجد الحرام آه " نو دا به تعارض نه وي؟

ځواب: صاحب د رواح البيان وايي چي دا آيت تخصيص دی ددمخه آيت لپاره او تخصيص ته تعارض نه وايي.

فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۹۲﴾

او که دوئ منع سي له جنگه او داغه رنگه له کفره، نو په تحقيق سره چي خدای ﷻ بخښونکی ددوئ او مهربانه دی.

پوه سه: چي ترجمه د آیت یو وازي په منع سره د قتال کولو تقصير دی او صحیح نه ده، ولي چي نفس منع د قتال یعني چي کفر باقي وي دوئ مستحق د بخښنی نه دي فضلا عن استحقاق الرحمة، بیضاوي، روح المعاني، روح البیان، تفسیر کبیر، مظهري.

وَقٰتِلُوْهُمْ حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ لِلّٰهِ

او تاسي جنگ کوئ له مشرکانو سره حق چي نه سي پاته فتنه یعني الشرک، او سي دین او عبادت خاص لپاره د خدای ﷻ یعني د شیطان هیڅ برخه پکښي نه وي چي بت پرستي ده.

مسئله: د عربو د وثني یعني بت پرسته حکم دادی چي یه به اسلام راوړي او یا به قتل کېږي، روح البیان.

فائده: ضمیر د "هم راجع دی الی الذین یقاتلونکم ته چي مشرکان د عربو دي لقوله تعالی في موضع آخر "تقاتلوهم او یسلمون" نو په حق د مشرکي العرب جزیه نسته بلکه جزیه په حق کي د اهل کتابو او مجوسیانو او د بت پرستانو د عجمو ده، واخطاء المظهري رحمة الله عليه في عدم الفرق بین مشرکي العرب ومشرکي العجم في قبول الجزیة منهم جمیعا ان شئت، فطالع حاشیة البیضاوي، روح البیان.

فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٩٣﴾

او که دوئ نهي سوه له شرکه څخه که مشرکان د عربو وه، او یا نهي سوه د جنگ څخه د جزیه پر ورکړه سره که اهل کتاب وه او یا مجوسیان او یا مشرکان د عجمو وه، نو ظلم او تجاوز نسته مگر پر ظالمانو باندي او دغه منتهین خو اوس ظالمان نه دي.

پوښتنه: چو نکه په ترتب کي د جزاء په دې آیت کي یعني "فلاعدوان آه" پر مذکور شرط یعني "فا انتهوا" باندي حفاء ده، ولي چي فلاعدوان آه جمله خبریه ده بېله ترتبه پر ان انتهوا" صحیح ده نو توجیه د ترتب به څه وي؟

ځواب: اصل جزاء محذوفه ده یعني "فلاتعتدوا علیهم" او "فلاعدوان" آه علت د جزاء محذوف دی نو په ځای کي د جزاء یې راوړی، ولي چي علت خو مسلتزم حکم لره دی نو ملزوم په ځای کي د لازم کنايةً ودراوه، وهذا شائع في العربية.

پوه سه: چي مشرکانو د مکې مکرمې چي علیه الصلوة والسلام سره د اصحابو کرامو ﷺ چي لپاره د عمرې په سنه شپږ کي د هجرت محرمین او هدایا هم ورسره وې او خبر د منع د قریشو د دوئ له دخول څخه د مکې و علیه الصلوة والسلام ته د مخه رسېدلی و، نو ځکه علیه الصلوة والسلام په حدیبیه کي ځای ونیوی او میاشت د ذو القعدة وه چي د اشهر حرم څخه ده، خیر قصه اوږده ده حاصل یې دادی چي آخیر الامر علیه السلام د قریشو سره صلح پر دې وکړه چي مکې والو ورته وویل چي نبځ کال به تاسي ناکامه ځئ پر کال د ذو القعدې په میاشت کي به د عمرې لپاره راځئ، موږ درې ورځي تاسي په مکه یعني مسجد الحرام تخلیه کوو او تاسي به عمره وکړئ، نو صلح نامه چي لاسلیک سوه علیه الصلوة والسلام او اصحابو کرامو ﷺ ځانونه حلال کړه یعني سرونه یې وخریل یا یې قصر وکړی، او کالي یې واغوستل او بېرته مدینې منورې ته ستانه سوه، او په سنه اوه کي بیا د ذو القعدې په میاشت کي د عمرة القضاء لپاره یې تیاری ونیوی، او مسلمانان پر دې بېرېدل چي کفار مکه به پر وفاء وعده ونه کړي او زموږ سره به جنګ وکړي، او جنګ په حرم مکي کي او په حال کي د احرام زموږ او په شهر حرام کي به واقع سي، نو په دې میاشت کي هتک یعني سپکاوی د حرم مکي او هتک د شهر حرام به راسي، نو دا آیت نازل سو.

درویش وایي: چي صحیح شان نزول د آیت خو دغه و، لکن مظهري رحمه الله علیه دا په قیل سره راوړی دی، او یو بل شان نزول یې اولاً راوړی دی والله اعلم بما في ضمیر عباده، فانزل الله تعالی هذه الآیة

اَلشَّهۡرُ الۡحَرَامُ بِالشَّهۡرِ الۡحَرَامِ

يعني د حرمت د شهر الحرام هتک که تاسي مسلمانان وکړئ په جنگ سره د قريشو تاسي ته گناه نسته، ولي چي دا هتک خو په مقابل کي د هتک د قريشو دی يعني چي اول هتک د حرمت دوئ وکړی په جنگ سره ستاسي او تاسي مدافعت د جنگ کوي ولا حرج على المدافع، بلکه دا قصاص د فعل ددوئ دی.

وَالۡحُرُمٰتُ قِصَاصٌ

او هتک د حرماتو يو له بله کسات دی يعني حرمت د شهر الحرام او حرمت د حرم محترم او حرمت د احرام د مسلمانانو دا په حق کي د هغه چا دی چي هغه مراعات ددغه حرمات کوي، او څوک چي ددغو حرماتو هتک وکړي هغه ته به قصاصا جزاء ورکول کېږي.

فَمَنِ اعۡتَدٰی عَلَیۡکُمۡ فَاعۡتَدُوۡا عَلَیۡهِ بِمِثۡلِ مَا اعۡتَدٰی عَلَیۡکُمۡ ۪ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعۡلَمُوۡۤا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الۡمُتَّقِیۡنَ ﴿۱۹۴﴾

او که چا تجاوز وکړی پر تاسي باندي يعني په جنگ سره په حرم کي او په شهر حرام کي او تاسي په حال د احرام کي واست، نو تاسي هم تجاوز وکړئ په مثل سره د اعتداء ددوئ.

پوه سه: چي جزاء ته اعتداء يې اعتداء وويل مشاکلةً مثل جزاء سيئة سيئة، او تاسي د خدای ﷻ څخه بېرېږئ بېله اجازې د خدای هيڅ عمل مه کوئ، او په دې پوه سئ چي خدای ﷻ ملگری دی د متقينو سره په عون او کومک او نصر سره.

فائده: په حدیث مبارک کي راغلي دي چي علیه السلام چي په سنه اوه کي سره د اصحابو ﷺ د عمرة القضاء لپاره راغله مشرکانو د مکې وفا بالعهد وکړه او دوئ یې بېله مزاحمته د عمرې افعالو ته پرېښول، لکن قریشو په صلح کي د حدیبیې دا شرط ایښی و چي وروسته تر افعالو د عمرې درې ورځي د استوګني حق په مکه کي لرئ او بیا به وځئ، چونکه علیه الصلوة والسلام په دې لنډ سفر کي میمونة بنت الحارث رضي الله عنها په نکاح کړې وه، نو د علیه الصلوة والسلام دا خیال و چي څو ورځي نوري په مکه کي تېري کړي، چي مراسم د واده د میمونې رضي الله عنها په مکه کي پر ځای کړي، لکن قریشو دا تمنا دده مباک ونه منل او حضرت علي رضي الله عنه ته یې وویل چي ده ﷺ ته ووایه چي له مکې څخه په قرار د وعدې د صلح د حدیبیې له مکې څخه ووزه، نو علیه الصلوة والسلام په قرار د وعدې سره له مکې مکرمې څخه سره د اصحابو رضي الله عنهم ووتل او مراسم د واده د میمونې رضي الله عنها په سرف نامي ځای کي اجراء کړه.

فائده: خدای ﷻ مونږ مسلمانان په غزاء سره امر کړو ددې حکمت لپاره چي ظاهر کړئ خلګو ته چي څوک دی هغه سړی چي خپل ګران وجود في سبیل الله قربان کړي، او بیا په زکوة سره یې امر کړي یو تاچي ظاهره سي چي څوک دی هغه چي لپاره د محبت الهي د زړه پنډ کی چي مال دی د زړه څخه لېري کوي او په لاره کي د خدای ﷻ یې ښندي.

نو غزا او زکوة معیار او مدار د محبت الهي دی ولي طبعا هر انسان حب الحیاة والمال په زړه کي لري، نو خدای ﷻ زمونږ مسلمانانو امتحان په غزا او زکوة سره کوي، تاچي د خولې دعوه د محبت الهي د مدعیانو د محبت دفع سي ولي چي هر انسان او مسلمان په خوله د عوه د محبت الهي کوي، نو د رشتیاګو دعوه او د درواغو دعوې به د محبت الهي به په غزا او زکوة سره معلومه سي، وهذا من الاشرار المکنونة في الغزو والزکوة.